

**TC
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**“TÜRKİYE’DE SİYASİ MAHKUMLARIN KAPATILMASI
VE
F TİPİ CEZAEVLERİ”**

Yüksek Lisans Tezi

Barış CAN

Ankara - 2010

TC
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

“TÜRKİYE’DE SİYASİ MAHKUMLARIN KAPATILMASI
VE
F TİPİ CEZAEVLERİ”

Yüksek Lisans Tezi

Barış CAN

Danışman
Doç. Dr. Alev ÖZKAZANÇ

Ankara – 2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

“TÜRKİYE’DE SİYASİ MAHKUMLARIN KAPATILMASI
VE
F TİPİ CEZAEVLERİ”

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Alev ÖZKAZANÇ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı:

İmzası:

Doç. Dr. Alev Özkazanç
Prof. Dr. Mithat Sanar
Doç. Dr. Filiz Zabcı

Tez Sınav Tarihi: .....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.../.../ 201....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR CETVELİ	iii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL SUÇ VE SİYASİ MAHKUMLARIN KAPATILMASI	6
1) SİYASAL SUÇ	6
2) SİYASAL MAHKUMLARIN KAPATILMASI	10

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CEZAEVLERİNDE SİYASAL MAHKUMLARIN

KAPATILMASI	26
1) 1980 ÖNCESİNDE SİYASİ MAHKUMLARIN KAPATILMASI	26
2) 1980 SONRASI ‘SİYASİ SUÇ’ VE ‘KAPATILMA’	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

F TİPİ CEZAEVLERİNDE KAPATILMA: SİYASAL KONJEKTÜR,

TEPKİLER VE F TİPİNDE YAŞAM	61
1) F TİPİ CEZAEVLERİNE GEÇİŞ KONJEKTÜRÜ	61
2) F TİPİ CEZAEVLERİ	67
3) F TİPİ CEZAEVİ: ÇATIŞAN SÖYLEMLER	74
4) F TİPİ CEZAEVİNE KARŞI İLK TEPKİ: AÇLIK GREVLERİ	89
5) F TİPLERİNE GEÇİŞ VE YANKILARI	98
A) HAYATA DÖNÜŞ OPERASYONU	98
B) F TİPİ CEZAEVLERİNE GEÇİŞ	113

C) MEDYADA 19 ARALIK OPERASYONU	124
D) SIVİL TOPLUM KURULUŞLARINA BASKILAR.....	132
6) F TİPİ CEZAEVLERİNİN YAŞAMSAL ETKİLERİ	140
A) TECRİT/ TRETMAN MODELİ	142
B) SAĞLIK	152
C) DİSİPLİN, CEZALANDIRMA VE ARAMALAR.....	160
D) SAVUNMA HAKKI	166
E) DIŞ DÜNYA İLE İLİŞKİLER;.....	173
SONUÇ.....	191
KAYNAKÇA	203
ÖZET.....	212
ABSTRACT	213

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
b.	: Baskı
bknz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CPT	: Tarihinde Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesine
ÇHD	: Çağdaş Hukukçular Derneği
f.	: fıkra
İHD	: İnsan Hakları Derneği
m.	: Madde
R.G.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.	: Tarih
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK.	: Türk Ceza Kanunu
THİV.	: Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TMMOB	: Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği
TTB	: Türk Tabipler Birliği
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

GİRİŞ

Siyasi suçun ne olduğu ve siyasi suçlunun nasıl kapatılması gerektiği halen üzerinde bir mutabakata varılmamış tartışmalı bir konudur. Siyasal suçun, belirlenmiş herkesin üzerinde uzlaştığı bir tanımı yoktur. Siyasal suç üzerinde uzlaşma sağlanamayan, ülkeden ülkeye, dönemden döneme değişen bir olgudur. Zaman, yer, ekonomik durum, siyasal iktidar, toplumsal muhalefet, uluslararası baskılar gibi değişkenler siyasal suç tanımını değiştirmektedir. Birçok ülkenin uygulamalarında ortaya çıkan farklılıklar ortak bir tanımda birleşmeyi engellemektedir ve toplumlardaki siyasal, toplumsal, iktisadi olayların ve çeşitli düşünce akımlarının etkisi ile kapsamının değiştiği görülür. Siyasi suça dair belirli bir tanımlama bulunmamasına karşın devletlerin siyasi suçluya yaklaşımlarında ve kapatma pratiğinde ortaklıklar bulunmaktadır. Bunu belirleyen, devletlerin siyasi suçluyu nasıl algıladığına bağlı olarak siyasi suçluyu ne şekilde kapatacağıdır. Siyasi suç algısını şekillendiren, zaman, yer, ekonomik durum, siyasal iktidar, toplumsal muhalefet, uluslararası baskılar gibi değişkenlere bağlı olarak siyasal suçluya yaklaşım değişmektedir. Türkiye'deki cezaevleri, sorunlarıyla gündemi tam da bu noktada meşgul etmektedir. Türkiye'de de siyasi suça ilişkin yaklaşım değiştikçe kapatma pratiği de değişikliğe uğramakta ve cezaevlerinde problemler yaşanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de cezaevleri probleminin güncelliğini koruması bizi bu çalışmayı yapmaya yönelten sebeplerden ilkidir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin hemen hemen her döneminde, cezaevleri sorunları gerçeği yaşanmıştır. Özellikle 12 Eylül askeri darbesi sürecinde yaşananlar ise Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde yaşanmış olanlara denk düşmez! 12 Eylül rejimi, yaşana gelmekte olan cezaevleri sorunları gerçeğine tarihinde görülmedik bir

boyut getirmiştir. 12 Eylül cezaevlerindeki uygulamalarda bir kırılma noktasıdır. Diğer dönemlerden kopuş olmasını sağlayan siyasi mahkumun yeniden tanımlanması ve bu tanımlamaya uygun kapatma pratiklerinin sergilenmesi oldu. Bu dönemden sonra yeni cezaevleri, başlı başına bir konuma sahip olan ‘özel statülü’ cezaevleri gündeme geldi. Bu tanımlamalara bağlı olarak da özel güvenli cezaevleri olan F Tipi cezaevleri kuruldu. Bu cezaevlerine geçiş sürecinde toplumun farklı kesimlerinin farklı yaklaşımları nedeniyle objektif çözümlere ulaşılamadı. F Tipi cezaevlerine geçiş operasyonu sırasında ve sonrasında birçok kişi hayatını kaybetti. Bu durum, bizi bu çalışmaya yönelten ikinci önemli nedendir.

Tezimizde yer alan savlar şu şekilde özetlenebilir:

Siyasi suçluyu tanımlamaya bağlı olarak siyasi suçluya yapılan muamele ve kapatma pratiği değişikliğe uğramaktadır. Devletin siyasi suç rejim için tehlike olarak görmediği dönemlerde, siyasi suçlular cezaevlerinde yaşamlarını rahatça sürdürmektedir. Devlette siyasi suçun rejim için tehlikeli olmaya başladığı algısının yerleşmesiyle birlikte, siyasi suçlunun cezaevlerindeki yaşamı zorlaşmakta hatta varoluşu tehlikeye girebilmektedir. Türkiye’de siyasilerin konumları ve durumu 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra kökten değişti. Siyasi suç kavramı yeniden tanımlandı. Bu tanıma bağlı olarak siyasi suçlular cezaevlerinde giderek sistematikleşen bir ‘kafa ezme’ politikasıyla karşı karşıya kaldı.

Türkiye’de siyasi suçluyu kapatma politikası iktidara gelen siyasi partilerden bağımsız, süreklilik arz eden bir devlet politikasıdır. Devletin, özellikle 12 Eylül’den sonra oluşturduğu siyasi suç söylemi ve siyasi suçluların cezaevlerinde karşılaştıkları muamele, günümüze kadar ufak tefek değişikliklere uğrasa da temelde aynı mantığa dayanmakta, hükümetlerden bağımsız süreklilik göstermektedir. Bundan dolayıdır ki,

herkesin üzerinde nadir olarak uzlaştığı nitelendirmelerden biri olan ‘cezaevleri sorunu’ çözümsüz kalmaktadır. Bütün toplum tarafından kabul edilen bu sorunun nedenleri derinlikli olarak incelendiğinde görülecektir ki soruna yaklaşım, karışıklık derecesinde farklılaşabilecektir. Tanımda farklılaşma beraberinde, çözümde farklılaşmayı da getirecektir. F Tipi cezaevlerine geçiş sürecinde yaşanan, süreklilik gösteren devlet politikası ile sivil toplum kuruluşlarının ve insan hakları örgütlerinin söylemleri çatışması tamda bu noktaya tekabül etmektedir.

Tezimizde siyasi suç algılamasının bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasi mahkumların kapatılma yeri F Tipi cezaevlerinin tehlikeli sonuçlarına işaret edilmektedir. Devlet, F Tipi cezaevlerinin, ceza ve infaz kurumlarında asayiş, disiplin ve iç güvenliği tesis etmek, tutuklu ve hükümlülerin daha çağdaş tretman yöntemleriyle eğitilerek topluma kazandırılmalarını sağlamak; mahkumlara sosyal, kültürel ve sportif faaliyet alanları ile daha özel yaşam alanları oluşturmak üzere kurulduğunu vurgulamaktadır. Devletin sorunlara çözüm olması için, tek kişilik ve 3 kişilik odalar şeklinde geliştirdiği F Tipi cezaevleri, bazı çevrelerce, insanın sosyal bir varlık olması kavramıyla ters düştüğü ve bir nevi tecrit olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütleri, Devletin oda sistemi olarak tarif ettiği F Tipi cezaevlerini hücre sistemi olarak tarif etmektedir. Bu bağlamda, F tipi cezaevlerinde soyutlama ve tecrit esasına dayalı hücrelerden ibaret bir yaşam planlandığı ifade edilmektedir. Bu cezaevlerine yönelik olarak, mahkum isyanlarından, ölüm oruçlarına kadar bir çok tepki ortaya çıkmıştır. Tüm bu tepkiler, bu cezaevlerinin cezaevleri sorununa ne kadar çözüm olabileceği, çağdaş infaz ilkelerine uygun olup olmadığı sorularını akla getirmektedir. Tezimizde, bu haliyle F Tipi cezaevlerinin bir çözüm olmadığını, siyasi makumları yalnızlaştırdığını ve

politik kişiliklerine zarar verdiğini söylemekteyiz. Çünkü bir takım haklardan mahrum bırakılarak dört duvar arasına kapatılan mahkumun bu varlığını sürdürmesi sosyallliğini kaybetmemesi ve kendini geliştirme olanaklarının engellenmemesine bağlıdır. F tipi cezaevinde ortak alanların kullanımı, ortak etkinlikler, mahkumların sohbet etme imkanı koşulludur. F Tipi cezaevinde mahkum istediği kitap, gazete ve dergiyi okuyamamakta, görüşçüsü ve avukatıyla rahatça görüşmemektedir. Mahkumlara, idare tarafından verilen disiplin cezaları çoğu zaman keyfiyet içermektedir. Böylelikle F Tipi cezaevlerinde mahkumlar kapatılma içinde kapatılmaya, ceza içinde cezaya maruz kalmaktadır. Bütün bunlara F Tipi cezaevlerinin fiziki şartları eklendiğinde, siyasi mahkumların fiziksel ve psikolojik sorunlar yaşaması kaçınılmaz olmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışma, Türkiye’de tarihsel olarak siyasi suçlu tanımı değiştikçe siyasi mahkumlara nasıl davranıldığını, siyasi mahkumların nasıl kapatıldığını, siyasi mahkumların son kapatılma yeri olan F Tipi cezaevlerinin ne getirdiğini ve bu haliyle F Tipi cezaevlerinin cezaevleri sorununa çözüm sağlayıp sağlayamadığını belirleyebilmek amacıyla yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde; siyasi suç kavramının literatürde nasıl tanımlandığı üzerinde durularak, yaklaşım farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Avrupa’da ve ABD’de siyasi suçluların nasıl bir muameleye maruz kaldıklarına değinilmiştir.

İkinci bölümde ise Türkiye’de 2000’lere kadar siyasi suçlu kavramının nasıl değiştiği ve siyasi suçlunun nasıl kapatıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. 1980

öncesi ve 1980 sonrası süreçler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Böylelikle Türkiye’de siyasi konjektür bağlamında siyasi suçluya yapılan muamelelerin kırılma dönemleri tespit edilmeye çalışılarak uygulamalardaki süreklilikler belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye’de F Tipi cezaevlerinin mimari yapısı ve bu cezaevlerinin yürürlüğe girmesini sağlayan söylemin nasıl kurulduğu, F Tipi cezaevlerine karşı çıkan sivil toplum kuruluşlarının, insan hakları örgütlerinin ve siyasi mahkumların söylemleri incelenmeye çalışılmıştır. Siyasi erkin ‘hayata dönüş’ operasyonu olarak adlandırdığı F Tipi cezaevleri operasyonu sırasında ve sonrasında oluşan tepkilere karşı tutumunun yanı sıra medyanın da tavrı sorgulanmıştır. Son olarak F Tipi cezaevlerinde yaşamsal etkileri, tecrit/tretman, sağlık, disiplin, cezalandırma, savunma hakkı ve dış dünya ile ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL SUÇ VE SİYASİ MAHKUMLARIN KAPATILMASI

1) SİYASAL SUÇ

Siyasi suçun arka planında bir iktidar mücadelesi vardır. Siyasi suç, doğrudan devleti hedef almaktadır. Devlet, belirli bir siyasi düzenin üst ve ana kurumu olduğuna göre, bu kuruma yönelen ve bu kurumla ilgili hareketler, doğası gereği siyasidir. Bu gibi eylemler, söz konusu belirli düzenin esaslarını ihlal ettiğinde, ya da ihlal etme amacı güttüğünde siyasi suç sayılmıştır. Dolayısıyla devlet denilen teşkilatın ortaya çıkmasından itibaren, siyasi suç da, objektif olarak ortaya çıkmıştır. Devletlerin iç ve dış güvenliklerini, siyasi düzenlerini bozacak eylemler vahim ve tehlikeli kabul edilmişler ve failleri en ağır şekilde cezalandırılmışlardır

Devletin tarihiyle yaşıt olan siyasi suçun tanımlanmasında ve belirlenmesinde güçlükler yaşanmaktadır. Siyasi suç kavramının tanımlanmasında yaşanan bu güçlükler genelde mahkemelerin yorumlarıyla ya da uluslararası anlaşmalarda nelerin siyasi suç sayılmayacağına ilişkin bir 'değilleme' yöntemiyle aşılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu konuda henüz bir başarıya ulaşıldığını söylemek güçtür. Birçok ülkenin uygulamalarında ortaya çıkan farklılıklar ortak bir tanımda birleşmeyi engellemektedir ve toplumlardaki siyasal, toplumsal, iktisadi olayların ve çeşitli düşünce akımlarının etkisi ile siyasi suç tanımının kapsamının değiştiği görülür. Siyasi suçun ortak bir tanımının bulunması için yapılan çalışmalarda sonuç alınmasının önündeki güçlük ise buradan kaynaklanmaktadır. Bayraktar'ın da belirttiği gibi yapılacak her tanımda, tanımlama çabasındaki kişinin veya yargı organının bulunduğu ülkedeki mevcut siyasi yapının demokratik veya totaliter

olmasının ve tanımın yapıldığı zamana göre farklılıkların ortaya çıkması doğal olacaktır.¹

‘Siyasi suç’ doktrinde ve bazı devletlerin mevzuatında, ‘tam siyasi suçlar’ (pure political offenses) ve ‘nispi siyasi suçlar’ (relative political offenses) olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Tam siyasi suç, devletin ya da yabancı devletlerin varlık ve güvenliklerine, hükümet başkanına ve vatandaşların siyasi haklarına karşı işlenen fiillerdir. Tam siyasi suç, hem devletin varlığına ve siyasal mekanizmasının işleyişine karşı yapılan eylemleri, hem de bireylerin siyasal hak ve özgürlüklerine ya da bu özgürlüklerin kullanılmasına karşı yapılan eylemleri kapsamaktadır. Nispi siyasi suç ise; siyasi amaçla işlenen adi bir suçtur. Objektif bakımdan şahısların ve devletin hususi bir hakkını ihlale yönelik olmakla beraber, sübjektif bakımdan faillerinin amacı siyasi olan fiiller ile siyasi bir suçun hazırlanması, icrası ve takibatının engellenmesi amacıyla işlenen fiillerdir. Aradaki fark, nispi siyasi suçta, tam siyasi suçun aksine devletin dolaylı olarak zarar görmüş olmasıdır. Zira nispi siyasi suçlarda genelde amaç siyasi olmasına rağmen, devlet kurumunun dışında vatandaşlar da doğrudan zarar görebilmektedir. Özetle, devleti karşınıza alıyorsanız, tek bir suç işliyorsanız tam siyasi suçlusunuzdur. Ancak devleti karşınıza alıp örneğin kurulu düzeni yıkma düşüncesiyle hareket edip yanında bir de özel haklara zarar veriyorsanız; mesela silah deposu, banka soyuyorsanız veya halkı sindirmek için şiddet uyguluyorsanız o zaman işlenen suç nispi siyasi suç olmaktadır.

Nispi siyasi suçta özel menfaatlerin de zarar görmesi, günümüzde nispi siyasi suçla terörizm arasındaki farkın tespitinin zorluğunu ortaya koymaktadır. Terörizm, “bireyler ya da gruplar tarafından, yerleşik bir otorite adına ya da bu otoriteye karşı,

---

¹ Köksal Bayraktar, *Siyasi Suç*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982, s.5.

eylemin esas mağdurlarından çok daha geniş bir hedef kitle üzerinden maksimum seviyede endişe ve korku yaratmak suretiyle, politik taleplerini kabul ettirmeye yönelik şiddet kullanımı ya da şiddet kullanma tehdididir”². Başka bir tarif etme biçimi olarak terörizm, “belirli bir toplum içersinde, iktidar olmaya yönelik sonuç elde etmek veya failerin kendileri ya da bir devlet adına hareket edip etmediklerine bakılmaksızın, belirli bir davanın veya problemin propagandasını yapmak için terör (dehşet, korku) yaratmak üzere tasarlanmış, uluslararası düzeyde yasaklanmış şiddetin, ideolojik olarak motive olmuş stratejisi”³ olarak görülür. Tıpkı siyasal suç kavramı gibi terörizm kavramı üzerinde uzlaşmaya varılamamıştır. Çünkü ‘siyasal şiddet’ kavramını oluşturan ‘şiddet’ olgusu ve ‘siyasa’ olma, zamandan zamana ve bir yerden diğerine değişmektedir. Böylece, terörizmi oluşturan tanımlama, toplumdaki topluma, devletten devlete ve hatta bir akademik yazardan diğerine değişmektedir⁴. Siyasal suç ile terörizm, siyasal suçlu ile terörist kavramları aynı eyleme ilişkin farklı kişi veya devletler tarafından birbirleri yerlerine kullanılabilir. Bunun da ötesinde bu kavramlar bir ölçüde bütün politik ya da ideolojik inançlar tarafından kullanılmaktadır. Bu nedenle, bu tanımlamalar konusundaki birincil problem, kavramın farklı ideolojik ve politik değer yargılarını yansıtan içeriğinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, ‘bazıları için terörizm olan, diğeri için kahramanlıktır’ şeklinde formüle edilebilir.

Neyin suç olup olmadığının belirlenmesindeki güçlükler rağmen, siyasal suç ve suçluyla mücadele, toplumsal düzenin korunması bakımından devletin önde gelen

---

² Bkz Grant Wardlaw, *Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures*, Second Edition, Cambridge University Press, 1989, p.16.

³ M. Cherif Bassiouni, “A Policy-Oriented Inquiry into the Different Forms and Manifestations of International Terrorism”, *Legal Responses to International Terrorism: U. S. Procedural Aspects*, Ed. By. M. Cherif Bassiouni, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 1988, p. Xxxiii.

⁴ Terörizm ile siyasal suçun net bir şekilde nasıl ayrışmadığı konusuyla ilgili bkz (Dr. Ertan Beşe ‘*Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan hakları*’ Seçkin Yayınları, Ankara, 2002)

uğraşlarından biri olarak görülmektedir. Siyasi suç, hukuki bir konu olmasından öte siyasi, ideolojik mücadeleler sürecinin yansıması olarak geniş anlamda bir insanlık meselesidir. Kutuplaşmaların gittikçe arttığı dünyamızda, ‘siyasi suç’ ve ‘siyasi suçlu’yu belirleyebilmek siyasi anlayıştaki çeşitlilikten ve devletlerarasındaki politika farklılarından kaynaklanan nedenlerden dolayı güçleşmiştir. Siyasi suçlunun nasıl bir suç işlediği yine siyasi tercihlerinin bir ifadesi olacaktır. Ancak, iş bu kadarla bitmemekte, ortaya pozitivist yaklaşımları da sarsan bir ‘insan’ meselesi çıkmaktadır. Hassan’ın da belirttiği gibi; “Siyasi suçlu ceza görecektir? Cezanın niteliği ne olacaktır? İnfaz nasıl gerçekleştirilecektir? Suçlu tecrit edilecek midir? Tecil hangi ölçülerde kabul edilmelidir? Siyasi suç ‘düzen’e yönelik ‘tehlikeli hal’ ile açıklamaya çalışmak da kısır döngülere tutsak kılınmış bir yaklaşım olmaktan öteye geçememektedir.”⁵ Dolayısıyla siyasal suç, ülkenin yönetilme biçimine karşı, etnik nedenler ya da başkaca siyasi nedenlerle işlenen bir suç olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal suç, zamana ve koşullara göre değişkenlik göstermektedir. Türkiye’de örneğin, bir zamanlar ‘komünizm propagandası’ suç sayılmakta iken 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ile suç olmaktan çıkarılmış ama aynı yasayla Kürt sorununa yönelik düşünce açıklamaları suç sayılmıştır. Görüldüğü üzere değişmeyen tek şey; mevcut toplumsal düzende değişime yol açabilme potansiyeli taşıdığı var sayılan “tehlikeli” düşünceler ve bu düşünceleri yayacak insanların bulunduğu. Bu düşüncelerden hareketle bir zamanlar siyasal suçlu, terörist ilan edilenler, başka bir zamanda, ‘kurtarıcı’, ‘hürriyet savaşçısı’ ilan edilebilmektedir. Güney Afrika’da Nelson Mandela, İrlanda’da Bobby Sands, Türkiye’de Nazım Hikmet bu duruma örnek teşkil etmektedir.

---

⁵ Ümit Hassan, *Siyasi Suç Kavramı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1971, C. XXVI, S. 1, s.217.

2) SİYASAL MAHKUMLARIN KAPATILMASI

Siyasal suç, ülkenin yönetilme biçimi, etnik nedenler ya da başka siyasi nedenlerle ortaya çıkan suçtur. Siyasal suçlar, siyasi bunalım dönemlerinde artış göstermektedir. Bu nedenle, siyasal bunalım dönemleri, savunma hakkının en çok ihlal edildiği dönemlerdir. Diğer suçlar yönünden, daha objektif ve soğukkanlı kalabilen devlet görevlileri, siyasal suçlar karşısında, hukuka bağlılıktan rahatlıkla ayrılabilirler. Siyasal gerilim dönemlerinde, iktidarı ellerinde bulunduranlar, korku içindedirler. İktidarlarını korumak için, hukuku ve temel hakları bir yana bırakmak eğilimindedirler. Almanya’da RAF (Kızıl Ordu Fraksiyonu), İtalya’da Kızıl Tugaylar, İngiltere’de IRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu), Amerika’da BLA’dan (Siyah Kurtuluş Ordusu) tutukluların cezaevlerindeki koşulları ve kapatılma biçimleri buna iyi birer örnek teşkil etmektedirler.

İkinci Dünya Savaş’ında Alman Nazi Kamplarında kapatma biçimi olarak hücre ve tecrit yaygın ve acımasız bir şekilde kullanıldı. Bu dönemde kazanılan deneyimler, bir sonraki süreçte siyasi mahkumların kapatılma biçimine dair, başka ülkelere önemli bir birikim sundu. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD, bu alanda yoğun bir çaba gösterdi. Tutukluların davranışlarının denetlenmesi ve kişiliklerinin yok edilmesi için, laboratuvarlarda “bilimsel” olarak özel çalışma yürüten psikologlar; güvenlik ve gözetleme alanında ise özel teknik kadrolar yetiştirildi. Özellikle Kore Savaşı sırasında, Amerikan donanmasında psikolog olarak görevli Dr. Edgar Schein, 1950’li yıllarda, Kore cezaevlerinde esirler üzerinde çalışmalar yapmaya başladı. Burada edindiği deneyimler ışığında Dr. Schein “Beyin Yıkama Özel Varyantları” adlı raporunu tamamladı ve Kennedy Hükümeti cezaevleri politikasını bu rapora

göre biçimlendirdi⁶. ABD, Kore savaşı sürecinde başlatarak şekillendirdiği beyin yıkama deneylerini, kendi ülkesindeki toplumsal muhalefetin önderlerine (siyah, yerli ve beyaz halktan) ve politik gruplara uyguladı ve bu çalışmasını hem teorik hem de teknik uygulama alanlarında daha da geliştirdi.

ABD’de siyasi mahkumların kapatılmasında, Marion, Lexington ve Butner Yüksek Güvenlikli Cezaevleri, uygulanan yöntemler açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Marion Cezaevi, özellikle siyasi tutuklular ve ıslah edilemeyen çok az sayıdaki adli tutuklular için yapıldı. ‘Uyum sağla, yoksa ölürsün!’ prensibine dayanan Dr. Schein’in hayvanlaştırma manifestosunun uygulandığı ilk cezaevidir. Buradaki amaç, Siyah Kurtuluş Hareketi (BLA) ve diğer politik muhalefete bağlı insanları kimliksizleştirilerek denetim altına almaktır. Uyum sağlamayan siyasi tutuklular tecrit edilerek, beyin yıkama programına uygun olarak, günde dört kez kimyasal terapiye maruz bırakıldı. Bu kapatılma yerlerinde mahkumlara, “valium, librium, thorazin ve daha birçok kimyasal ilaç dağıtılmakta ve kimi zaman da yemeklere gizlice uyuşturucu katılmaktadır.⁷ Tüm bunların doğal sonucu olarak da, tutuklular arasında beklenmedik ani kavgalar, bayılmalar ve halüsinasyonlar baş göstermektedir.

Cezaevlerinde her davranış, monitörler, tutuklular arasındaki ajanlar ve personel tarafından gözlemlenmektedir. Özellikle gözetlemek konusunda eğitilen gardiyanlar, tutukluların hassasiyetlerini ve duygularını sınyayan tüm bilgileri idareye iletmektedir. Koridordaki serbest konuşmalar, hücre bölümlerinde ve yemek

---

⁶ Dr. Schein’in beyin yıkama programı üç aşamadan oluşur:

1. Tutuklunun sosyal ve psikolojik çevresi üzerinde tam bir kontrolün sağlanması,
2. Tutuklularda varolan değer ve normların yıkılmasını sağlamak için her şeye saldırı,
3. Tutukluda istenilen değer ve normların yaratılması ve bunu çıkartacak yönelimin güçlendirilmesi.

⁷ Ümit Koşan, *Sessiz Ölümler*, Belge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 146.

salonundaki sohbetler, hoparlörler devreye sokularak kaydedilmekte, hücrelere de dinleyiciler yerleştirilmektedir.

Beyin yıkama programına uymayan tutuklular, 2,5x3 metre boyutunda hücrelerin bulunduğu Uzun Süreli Kontrol Blok'una yerleştirilirler. Hücrelerde her gün 23,5 saat tutulan tutuklular, hala direniş sergilerlerse gardiyanların yazdıkları raporlara göre “sensorik depresyonun” uygulandığı “boxcar” hücrelerine gönderilmektedirler. Hiçbir sesi içeri geçirmeyen, 2,5x2 metre olan bu hücreler kışları çok soğuk, yazları da aşırı sıcak olmaktadır. Siyasi tutuklulara kimyasal ilaç müdahalesi, cinsel taciz, sopalarla dayak, yatak ve tahtalara bağlama, kan dolaşımının durdurulması yöntemleri uygulanmaktadır. Bu uygulamalardaki bütün amaç, siyasi tutukluyu, kendine güvensizlik, çaresizlik ve cezalandırma tehdidiyle, politik inançlarından ve politik ilişkilerinden vazgeçirmektir. Boxcar Hücreleri'nde uzun süre yatan mahkumlar, süreç içerisinde akli dengesini yitirmektedir. Bu hücrelerde kalan 10 tutuklu intihar ederek yaşamına son verdi.

1990'da Hunter College'da toplanan Özel Uluslararası Mahkeme, siyasi tutukluları haksız yere alı koymak, onlara nispetsiz cezalar vermek, acımasız ve aşağılayıcı davranışlarla haklarını ihlal etmekle suçlanan, özellikle çok yoğun şikayetlere konu olan Illinois, Marion'daki ABD Federal İslahevi ve Kentucky, Lexington'daki kadınlar için Olağanüstü Güvenlik Birimi'yle ilgili olarak incelemede bulundu. Mahkeme, tutuklulara uygulanan yasaklarla pek çok şeyden yoksun bırakılmaktan, sürekli aydınlatılan yeraltı hücrelerinde tecritte tutmaktan dolayı, ABD'nin sözleşmeleri ihlal ettiğine karar verdi.⁸

---

⁸ K. Millet, *Zulüm Politikaları*, 1998:254

ABD'nin elde ettiği bu birikimleri Avrupalılar, kendi ülkelerine uyarlamakta gecikmediler. Alman devleti, ülkede 1968'lerin başından itibaren giderek radikalleşmeye başlayan politik hareketlerin önünü kısa sürede kesmek ve hareketin önderlerini tasfiye etmek amacıyla bir dizi araştırmaya yöneldi. Bu çalışmalarda, ABD'de başlatılmış olan beyin yıkama deneylerinde elde edilen birikimler üzerinde durulmakla birlikte, özellikle Dr. Schein'in 24 maddelik programı temel alındı⁹. Bu

---

⁹ Schein'in 24 maddelik programı şöyledir;

- 1-Tutukluların yeterli izole edilen bölümlere yerleştirilmesi gerekir. Bununla emosyonel ilişkiler başarılı bir şekilde kopartılabilir ya da ciddi bir şekilde zayıflatılabilir.
- 2- Tüm "gerçek önderlerin" ve doğal önderlerin ayrı tutulması.
- 3- İşbirliği yapılan tutsağın önder olarak gruba yerleştirilmesi.
- 4- Beyin yıkama amaçlarıyla uyum içerisinde olmayan grup aktivitelerinin yasaklanması.
- 5- Tutukluların gözetlenmesi ve özel öz geçmiş materyallerinin toplanması.
- 6- Sonradan başkalarına gösterilecek tutukluların isimlerinin sahte açıklamalarla yazılması.
- 7- Oportünist ve ihbarcılarının korunması.
- 8- Tutukluların hiçbir şeye güvenemeyecekleri temelinde ikna etmek.
- 9- kendi iradesiyle İdareyle işbirliği yapmayı kabul edenlere hoşgörölü davranılmalı, kabul etmeyenlere karşı ise sert muamele uygulanmalı.
- 10- Sistematik olarak tutuklulara gelen postanın saklanması.
- 11-Tedavi metotlarıyla ve tutuklular üzerindeki kontrolle uyuşmayan ilişkilerin engellenmesi ve kesilmesi.
- 12-Tutuklular arasındaki grup olma normlarının parçalanması, dağıtılması.
- 13-Tutuklular arasında, onların sosyal düzenlerinin vazgeçtikleri ve tamamen izole oldukları bir grup düşüncesinin yaratılması.
- 14-Her türlü dayanışma desteğinin yok edilmesi.
- 15-Tutukluların, tutukluluk koşullarının, yakınlarına ve arkadaşlarına yazmalarının engellenmesi.
- 16-İstenilen yeni davranış kalıplarını destekleyen ya da onları doğallaştıran materyalleri içeren yayınların ve kitapların girişlerine izin verilmesi.
- 17-Normları bilinçlice belirsizleştirmek ve tutuklular üzerinde baskı uygulamak suretiyle tutuklunun yeni ve ikirciklik duruma getirilmesi, yeni duruma uyum sağlanması.
- 18-İdare gücü birçok defa zayıflatan ve tahrip edilen bireyler, düşünceleriyle uyum sağlayan ve görevi devamlı bireyin dayanışma duygusunu tahrip etmek olan tutuklularla birlikte bir yaşam durumuna getirilmesi.
- 19-Karakter zayıflaması için tekniklerin uygulanması; aşağılama, iftira vb. yöntemlerle şeref ve haysiyeti ile oynama, bağırma, hakaret etme, suçluluk duygusunu yaratma, uykusuz bırakılmasıyla bağlantılı olarak etkilenebilirliği sağlama, sert cezai yöntemleriyle, arada bir düzenli olarak işkencelerin yapılması.

program kazandığı başarı nedeniyle, diğer ülkelerin de dikkatini çekti ve programı uygulamaya başladılar. Bu programların diğer bir ayağını Almanya oluşturur. Beyin yıkama araştırmalarının yürütüldüğü klinikler ve enstitüler ABD için nasıl bir anlam taşıyorsa, Camera Silens de, tecrit tekniklerinin geliştirildiği bir mekan olma özelliğini taşıması anlamında Almanya için aynı öneme sahiptir. Çünkü Almanya geliştirdikleri tecrit tekniklerini ihraç ederek, tecridin uluslararası boyutta kurumsallaşmasına ABD kadar destek sundu. Bu amaçla duyumsal yoksun bırakma ve sosyal tecridin etkileri üzerine, Almanya’da 1971 yılından itibaren yoğun ve kapsamlı deneyler başlatıldı. Almanya’daki tecrit politikasının esasını oluşturan bu deneylerle siyasi mahkumu, düşünemeyen, giderek beş duyusunu yitirmiş hale getirerek ve pelteleştirerek, mahkumun yavaş yavaş ölmesi hedeflenmiştir.

Almanya 1968’lerin başından itibaren politik illegal örgütlerin şekillenmeye başladığı sürece hazırlıksız yakalanmadı. Almanya’da, 1970’li yıllarda ilk kez RAF (Kızıl Ordu Fraksiyonu) tutuklularıyla başlayan tecrit sisteminin uygulaması ”Toplumdaki en zararlı unsurlara ceza vermek yetersiz. Onları inançlarından da vazgeçirmeliyiz. Bizim gibi olmalılar.” temel savına dayanmaktadır. Bu doğrultuda politik tutsaklar, gözaltına alındıkları andan itibaren, sistemli bir tecrit uygulamasına dayalı, oldukça kötü koşullara maruz kaldılar. Bu kapatılma sürecinde siyasi tutuklular, ya tek başlarına ya da küçük grup tecridi denilen tecrit türünde kapatıldılar. Cezaevlerinde tutuklunun bulunduğu hücrenin, yanındaki, üstündeki ve

---

20- Tüm iki yanlı girişimlerle hücre arkadaşlarına karşı baskı yaratılması, yeniden bir düşmanlığın ortaya çıkarılması.

21- Tutukluya, hücre arkadaşları aracılığı ile geçmişte ya da gelecekte bir kez bile kendi temel prensipleri ve normlarını düşünmediğini, ciddiye alınmadığına dikkat çekilmesi.

22- Beyin yıkama amacına uygun olan itaatli ve mütevazı, yaltakçı davranışların ödüllendirilmesi.

23- Yeni davranışı güçlendiren sosyal ve emosyonel desteğin yaratılması.

24- İstenilen davranışı güçlendiren sosyal ve moral destek yaratılması.

altındaki hücreler, siyasi olsun, adli olsun hiçbir tutukluyla ilişki kurmamak için boş bırakıldı. Bu mekanlar dışarıdan ses duymanın mümkün olmayacağı bir şekilde oluşturuldu. Geceleri belli aralıklarla gardiyanlar gelip hücrenin kapısındaki deliklerden bakıp kontrol yapmaktaydı. Irmgard Möllerin anlatımıyla bu mekanlar; “Bu delikler camdandı ve içeriden dışarıyı görünmüyordu. Her gün aynı saatlerde kapılar açılırdı, bu saatler dışında kapılar kapanır ve her tarafa sessizlik çökerdi. O andan itibaren insan yalnız kalır, kimseyi göremez ve hiçbir şey duyamazdı.”¹⁰

Almanya’da, 1977 yılında kabul edilen, 24 maddelik, 129a Anti-Terör Yasası ile siyasi suçluların tecridinin yasallaşması sağlandı. Bu yasadaki bazı maddeler, siyasi suçluların aynı yerde bulundurulmamalarını, sağındaki ve solundaki hücrelerin boş tutulmasını, hücre kapısına ikinci bir kilidin daha konulmasını, mahkumların sürekli gözetim altında tutulmasını, gözetlemenin düzensiz aralıklarla yapılmasını, siyasi suçlunun kaldığı yerin her gün aranmasını, siyasi suçluların ziyaretten sonra ve önce, her elbisesini değiştirdiğinde çıplak aranmasını içeriyordu. Bu yasanın yürürlüğe girmesinden sonra, tutsaklık koşulları daha da ağırlaştı. Bunun yanı sıra RAF’ın dışarıda yaptığı her eylemin ardından devlet de, siyasi tutukluları, RAF’a karşı rehin olarak kullanmaya çalıştı. Örneğin 2 Eylül 1977 tarihinde RAF militanları, İşverenler Sendikası Başkanı’nı cezaevindeki durumun düzelmesi ve 11 siyasi tutukluyla değiştirme için kaçırdı. Filistin’li bir grup ise Lufthansa uçağını destek amacıyla Somali’ye kaçırdı. Alman devletinin uçağa operasyon düzenlediği gece RAF önder kadrolarından üçü cezaevinde öldürüldü. Irmgard Möller adındaki kadın siyasi tutuklu göğsünden aldığı bıçak darbesiyle ağır yaralı olarak kurtuldu. Alman devleti ise tutukluların intihar ettiklerini açıkladı. Irmgard Möller tahliye olduğu zaman, “Bu

---

¹⁰ Aktaran, Hüseyin Karabey, *Sessiz Ölüm*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 20

bir yok etme savaşıydı, 23 yılın sonunda bu savaşı ben kazandım” diyerek devletin tecritle neyi hedeflediğine vurgu yapmaktadır. Cezaevindeki tecrit uygulamalarının sona ermesi ve koşullarının düzeltilmesi amacıyla siyasi mahkumlar açlık grevleri düzenledi. İlk açlık grevi, 17 Ocak 1973’te son açlık grevi 1 Şubat 1989’da olmak üzere 10 açlık grevi düzenlendi. RAF’ın önde gelen 4 üyesinin (Ulrike Meinhof, Gudrun Ensslin, Jan-Carl Raspe ve Andreas Baader) beyinlerinin 1970’lerde ölümlerinin ardından kaybolduğu ortaya çıktı. Militanların beyinleri Alman Devleti tarafından bilimsel araştırma için alındığı belirlendi. Alman resmi yetkilileri beyinler üzerinde yapıları araştırmalar ile bu kişilerin hastalık derecesinde öldürme ve şiddet arzusuna sahip olup olmadığını incelediler. Ulrike Meinhof’un ise beyninde bulunan tümörden dolayı ameliyat olduktan sonra illegal, şiddet içeren eylemlere yöneldiği sonucuna vardılar¹¹.

Alman devletinin siyasi tutuklular üzerindeki kapatma deneyimleri İtalya, İspanya, Uruguaylar ve birçok ülkeye örnek teşkil etti. İtalya’nın Kızıl Tugaylara karşı uyguladığı kapatma yöntemleri Alman devletinin cezaevi uygulamalarından devşirildi. Özel cezaevleri ağı 1977 yılında bakanlığın emri ile doğdu. Sayıları birkaç yıl içinde 10’a yükseldi. Bu cezaevleri ile siyasi tutuklular birbirlerinden ve adli tutuklulardan izole edildi. 80’lerde yapılan Palmi ve Piscioli Piceno gibi cezaevlerine sadece çatışan örgütlere mensup tutuklular kapatıldı. Siyasi tutuklular ya tek başlarına ya da 2–3 kişilik gruplar halinde kapatılmışlardır. İnsanlar aynı cezaevinde olmalarına rağmen yıllarca birbirlerinden habersiz olarak yaşadı. Devlet, mahkumları bu cezaevlerine kapatmakla, fiziksel ve psikolojik olarak yok etmek ve örgütleri

---

¹¹ Bkz ilgili haber için, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2484745.stm> saturday, 16 November, 2002

içeriden ele geçirip çelişkiler yaratmak ve parçalamak için örgütlerin iç çelişkilerini analiz etme amacını taşımaktadır¹².

Uruguay'daki kapatma mantığı diğer ülkelerdeki cezaevlerindeki kapatma pratiğiyle benzerdik gösterir. Uruguay cezaevlerindeki uygulamalarda da, rejimin başlıca amacı insanların ruh sağlığıyla bile bile oynayarak ve çektikleri ıstıraptan yararlanarak onları deliliğe itmektir. Askeri diktatörlük, bir kışladan diğerine siyasi tutukluların sürekli yerlerini değiştirdi. Verilen cezaların tümü kurallara uygundu; ancak kurallar gizli olup her gün değiştiriliyordu. Gardiyanlar, tutuklulardan nefret edilmek üzere eğitiliyordu, şarkı söylemek, gülmek, tebessüm etmek yasaktı. Her şeyde maksat aranıyordu; bir gül resmi çizmenin cezası, ideolojik suç kapsamında olduğu için, bir ay hücre hapsiydi.¹³ Her hücrede iki mahkum bulunduğu halde yalnız bir iskemle vardı. Yatağa oturmak yasak olduğundan ikisinden birinin ayakta durması ya da volta atması gerekiyordu. Amaç tutuklunun akli dengesini yitirerek kişiliğinin çözülmesini sağlamaktır. Davranışçı psikolojinin tüm imkanları bu çözülmeyi hızlandırmak için seferber edilmişti.

İspanya'da, siyasi mahkumlar söz konusu olduğunda, infaz siyaseti tek başına siyasi mahkumların varlığıyla değil, genel anlamda sokakta yaşanan siyasi mücadeleyle de biçimlenir. İspanya'da fiziksel, psikolojik ve siyasi baskılar aracılığıyla mahkumlar ilkelerinden ve mücadelelerinden vazgeçirilmeye çalışıldı. Bunun için mahkumların dağıtılması ya da bölünmesine, yalıtılmasına ve İspanya'nın elinde bulunan her mahkumun psikolojik baskıyla cezalandırılmasına dayanan bir kapatma biçimi uygulandı.

---

¹² Bkz Koşan,2000:156-175

¹³ Rosencof Mauricio, Huidobro Fernandez, *Duvardaki Sarmaşık Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1993, s. 55

Dağıtma, her mahkumun bireysel olarak analiz edildiği bir çalışmaya dayanır; bu her birini en çok etkileyecek problemlerin göz önüne alınmasını içeren bir şok tedavi siyasetidir. Yaptıkları, psikolojik yöntemlerle her mahkumun zayıf noktalarının ortaya çıkarılması ve mahkumların değişik hapishanelere dağıtılmasıydı. Dağıtımda mahkumların zaafalarını kullandılar. Bazı mahkumlar, aile bağları göz önüne alınarak cezalandırılırken, bazıları için siyasi inançlarına dayanan cezalandırma ya da fiziksel ceza öne çıkabilmektedir. Hapisteki tüm cezalandırma ve buna dayanan dağıtma siyaseti ile devlet, örgütü bırakan, silahlı mücadeleyi bırakan mahkuma özgürlüğünü vermeyi öneriyordu. Bu yönde hükümet mahkumlara baskı uyguladı. Örneğin yakalanan tutuklular Kanarya Adaları'na gönderildi. Ailesi mahkumu ziyarete gittiğinde, hapishane yönetimi mahkumun bir bloktan diğerine nakledildiğini söyleyerek ailesiyle görüşmesini engelledi. Dolayısıyla aileler bunu birkaç kez denedikten sonra yakınlarını göremeden Bask ülkesine geri döndü. Hapishane yönetimi mahkumlara, anneni görmek istiyorsan bu kağıdı imzala, eğer imzalarsan serbest kalacaksın diyerek en doğal hakları için şantaj yaptı¹⁴.

İspanya'da cezaevlerinde mahkumlar yalnızca birbirlerinden ayrılarak kapatılmazlar, aynı zamanda her seviyede tecrit, görüş, ilişkiler ve daha başka yöntemlerle de cezalandırılmaktadırlar. Mahkumların, günde yalnızca yarım saatlik bir havalandırma izni bulunmaktadır. Elektrik düğmelerinin tamamı dışarıdadır, ışığı açıp kapama yetkisi bir tek gardiyandadır. Kimse ile iletişim kuramazsınız. Cezaevindeki yaşam mahkumların aktarımlarıyla şöyledir; “Kişisel eşya olarak iki adet giysi izni verilir; iki tişört, iki iç çamaşır ve iki çift çorap; eşyaların geri kalanı alınır farklı bir yerde muhafaza edilir. Kitaplarda da aynı şey yaşanır, en fazla iki

---

¹⁴ Bkz mahkum anlatımları için, Hüseyin Karabey, *Sessiz Ölüm*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 95

kitabınız olabilir. Traş olmak için yarım saatiniz vardır gardiyan size tıraş bıçağını kapının altından verir ve yarım saat sonra geri vermek zorundasınızdır. Uç durumlarda yatağınızı bile alabilirler ancak yatma zamanı geldiğinde, çoğunlukla akşam 10'dan sabah 7'ye dek yatağınızın olmasına izin verirler.”¹⁵ İspanya'da 1977-1978'lerde başlayan bu infaz siyaseti, çatışmanın nasıl geliştiğine bağlı olarak ya katlaşmakta ya da normalleşmektedir.

İngiltere'nin, İrlandalı siyasi mahkumlara cezaevlerinde uyguladığı kapatma biçimi ise, Almanya'da RAF'a (Kızıl Ordu Fraksiyonu), İtalya'da Kızıl Tugaylar'a, İspanya'da ETA'ya uygulanan kapatma yöntemleriyle paralellik teşkil etmektedir. 1972 yılında açlık greviden sonra İngiliz hükümeti IRA'lı mahkumlara savaş esiri statüsü tanıdı. Yani IRA'lı mahkumlar üniforma giymek ya da cezaevi işlerinde çalışmak zorunda değildi. Diğer IRA taraftarlarıyla özgürce bağlantı kurabilir, organize olabilir ve iç askeri disiplinlerini sağlayabilirlerdi. 1976'ya gelindiğinde İrlandalı muhaliflerin savaş tutsağı olduklarına ilişkin siyasal statüleri kaldırıldı. Tutuklular 1970 yılında İngiliz ordusu tarafından yapılan Lon Kesh Cezaevi'nin, yeni inşa edilen H Blok'una gönderilince protestolar başladı. Buna, cezaevi angaryalarını yerine getirmeyi ve cezaevi giysilerini giymeyi reddederek, çıplak bedenlerini sadece hücrelerindeki battaniyelerle örttükleri 'battaniye eylemi'yle karşılık verdiler. Sidik ve dışkılarını dışarı boşaltabilmek için üniforma giymek zorundadırlar. Giymemek için 'kirli protesto' olarak bilinen dışkıların duvara sürülmesi eylemini yaptılar. Ardından yirmi dört saatlik hücre cezasının yanı sıra mektup, radyo, televizyon, kitap ve her çeşit yayın yasağı geldi. Direnişteki tutuklulara az yiyecek veriliyordu; kışın hücreleri doğru dürüst ısıtılmıyor ve sistemli

---

¹⁵ H. Karabey, a.g.e., s. 113.

olarak dayak yiyorlardı.¹⁶ İrlanda siyasi tutukluları, bu koşullara karşı nihai tepki olarak kimi zaman ölüm orucuna yattı. Bunlardan sonuncusunda, 1981’de, 10 siyasi tutuklu can çekişerek feci şekilde öldü. Yaşamını yitirenlerden biri de Bobby Sands’di. 5 Mayıs 1981’de, 27 yaşındayken açlık grevinin 66. gününde ölen Bobby Sands ölmeden üç hafta önce bağımsız milletvekili Frank Maguire’ın ani ölümü üzerine boşalan sandalye için yapılan ara seçimlerde Sinn Fein listesinden İngiliz Parlamentosuna milletvekili seçilmişti.

IRA’lı siyasi suçluların, 80’li yıllarda yürüttüğü açlık grevleri, dışarıda muazzam bir kitle desteği kazandı. 1980’lerin sonlarında İngiltere bu kitle desteği karşısında geri adım atmak zorunda kaldı. Bunun sonucunda IRA’lı tutsaklar tecridi kırarak savaş esiri muamelesi görme hakkını kazandı. IRA’lı siyasi tutukluların hücre kapısı 24 saat açıldı ve tutuklular günün her anında yürümek için avluya çıkılabilir, tuvalete ya da kantine gidebilirlerdi. Mahkumlar isterlerse aileleriyle iki ya da üç kez görüşebilme imkanı elde etti. Daha önceki en fazla yarım saat olan görüş süresi 2 ile 3 saat arasına çıkarıldı. 1990’larda IRA’lı cezaevleri temsilcileri ayda bir kez toplanarak cezaevi yöneticileriyle toplantı düzenlemeye başladılar. Bir sorun ya da görüşmek istedikleri bir konu olduğunda yönetimle direk görüşmeye başladılar. Böylelikle İngiliz hükümeti dünyaya canı, katil olarak sunduğu IRA’lıları siyasi tutuklu olarak tanımış oldu.

11 Eylül 2001’de New York ve Washington’a yapılan saldırılardan sonra gündeme gelen Guantanamo’da uygulanan kapatılma biçimi tamamen insanlık dışı ve hiçbir hukukta yeri olmayan uygulamalar olarak 2000’lere damgasını vurdu. 11 Eylül 2001’ de ABD’de Uluslararası Sermayenin merkezi sayılan Dünya Ticaret

---

¹⁶ Bkz. Kate Millet, *Zulüm Politikaları*, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 83.

Merkezi'ne (İkiz Kuleler) ve ABD savunmasının kalbi olan Pentagon'a yapılan saldırılar sonrasında uluslararası platformda, ortak tepki ve uluslararası mücadele ve güvenlik önlemleri gündeme geldi. 11 Eylül'le birlikte terör, başta ABD olmak üzere tüm dünyanın yok etmeye odaklandığı ve ortak güvenlik stratejileri oluşturduğu uluslararası bir boyut kazandı. ABD'de Bush Doktrini olarak bilinen, Uluslararası sistemde terör grupları gibi küçük yapıların, kendisinden daha büyük güçlere zarara verdiği, bu gerekçeyle de aktif hale gelmeden yok edilmesini ön gören Önleyici Saldırı Konsepti, ulusal güvenlik stratejileri arasında da yer almaya başladı. Afganistan'da Taliban yönetimi ve El Kaide örgütüne karşı, Usame Bin Ladin ve arkadaşlarının da özel olarak yakalanması amacıyla ilan edilen ve uygulanan savaşın ardından görüldü ki yalnızca BM ve uluslararası kurumlar yok sayılmadı, savaş kuralları ve insan hakları da açıkça ve ağır bir şekilde ihlal edildi. ABD tarafından Taliban ve El Kaide militanları veya militanı olduğu iddia edilenler Küba'nın Guantanamo Körfezindeki Kamp Delta'ya gönderildi. Burada Kamp X-ray adlı üzeri açık ve dikenli tellerle çevrili, bir düzine çelik parmaklıklı kafesten oluşan hapisanelere yerleştirildi. Küba'daki üsse taşınanlar turuncu tulumlar içinde, ellerine bantlanmış eldiven giydirilerek elleri ve ayakları prangalı, ağızları kapalı, duymayı engelleyen kulaklık, görmeyi bulanıklaştıran opak camlı gözlük takılması ve kafalarına kask giydirilmesi, yüzlerine maske takılması suretiyle kapatılmışlardır. Tutukluların yukarıda tarif ettiğimiz şeklin yanı sıra sürekli diz çöker durumda tutulması, onur kırıcı ve aşağılayıcı uygulamalara maruz bırakılması fotoğraflar eşliğinde gazetelerde manşet olarak "İŞKENCE" olarak verildi¹⁷. Dönemin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld tulumlu fotoğraflar ifşa edildikten sonra tutuklular için

---

¹⁷ Bkz İngiltere'nin Daily Mail gazetesindeki haber için Rose David, *Guantanamo*, 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2005, s:14

endişelerini dile getiren kişileri -ki bunlara Uluslararası Kızıl Haç Komitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası Af Örgütü de dahil- “oturdıkları yerden olayları abartmakla” suçladı. Rumsfeld eleştirenlerin “kampta tutulananların binlerce sıradan Amerikalıyı öldürme planlarına karıştığını” akıllarından çıkarmamaları gerektiğini, bu insanların mahkum edilmiş teröristler olduğunu söyleyerek yapılanları meşrulaştırmaya çalıştı. Her ne kadar ABD yetkilileri “Bunlar okul çocukları değil, katillerdir, muhtemel terörist eylemler hakkında bilgi almak ve böylece engellemek için, etrafa zarar vermelerine olanak vermemek için veya onları koruma altına almak için biz bu olağanüstü önlemleri alıyoruz, bu olağanüstü önlemleri yüksek değerler adına uyguluyoruz” diyorlarsa da, tutuklular savaş esirleridir. Ayrıca 158 kişinin tutulacağı ve 1.8x2.4 m den oluşan ve X- RAY ışınlarıyla kontrol edilen kafes hücreleri olan Guantanamo kampı, Nazi kamplarını anımsatmaktadır. Guantanamo, cezaevinden öte bir kapatma yeridir. Burada tutulanlara baskılar inanılmaz boyutlardadır. Tutuklulara kaba dayaktan, günlerce çırılçıplak tecrit etmeye, saatlerce güneş altında oturma cezalarına kadar birçok muamelede bulunuldu. Cezaevlerinde bir tutuklunun en azından minimal derecede bazı hakları vardır. Örneğin, bir avukata sahip olma hakkı vardır. Eğer hüküm giymişse daha ne kadar kilit altında tutulacağı konusunda bir fikri veyahut nerede kapatıldığına dair bir bilgisi vardır. Guantanamo’da tutuklular bir daha dışarı çıkıp çıkamayacaklarını bilmiyor, hatta neden orada tutulduklarını bile bilmiyor. Hapishanelerde tutuklular ve gardiyanlar arasında ilişki kurmak tamamen yasaktır. Aradaki ilişkileri engellemek için, her blokta çalışan muhafızlar her gün değiştiriliyor. Bir gardiyanın tutuklulardan biriyle kişisel ilişkiye geçtiğini fark etiklerinde, derhal müdahale edilmektedir. 2003 yılı itibarıyla Guantanamo Kampı’nda bulunan tutukluların en sık kullandığı ilaçlar Prozac ve

benzeri moral verici haplardır. İşkence'nin hiçbir koşulda uygulanamayacağı kuralını yazan BM Sözleşmesi'ni ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni bir kenara bırakan bu anlayışın, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nce de Cenevre Sözleşmeleri'ne aykırı olduğu açıklandı. Uluslararası Kızılhaç Örgütü, çok sayıda tutuklunun akıl sağlığında endişe verici bozulmalar olduğunu, bunun yapılan baskılardan, tutukluların başlarına ne geleceğini bilememesinden ve herhangi bir yasal mekanizma olmamasından kaynaklandığını tespit etmektedir¹⁸.

Henüz Taliban ve El Kaide militanları toparlanıp Guantanamo'ya getirilmeden önce, ABD'de Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü ve insan hakları savunucusu şöhreti olan bir bilim adamının, Alan Dershowitz'in 'artık söz konusu olmayan eski tekniklerin' başka bir deyişle 'işkence tekniklerinin' sorgulamada kullanılabileceğini açıklaması insan hakları ortamında derin kaygı ve tepkilere neden olmuştur. Dershowitz, "Fiziki işkenceyi meşrulaştıramayız; bu Amerikan değerlerine aykırı olur. Fakat dünyanın değişik bölgelerindeki insan hakları ihlallerini kınamaya devam ettiğimize göre, terörizmi yenmede bazı düşünceleri açıklığa kavuşturmamız, yöntemler geliştirmemiz gerekir. Örneğin bir mahkemenin onayı ile psikolojik baskılar olabilir. Böyle bir girişim ikiyüzlü olsa bile, bazı sanıkları daha az titiz müttetiklerimize nakledebiliriz. Bunun güzel bir şey olacağını kimse söyleyemez tabii" beyanatında bulundu. Bu sözler hukuk profesörünün görüşleri olarak 5 Kasım 2001 tarihli Newsweek Dergisi'nde yayınlanırken binlerce savaş esiri ABD ordusu tarafından sorgulanmak üzere toplanıyordu. 11 Eylül'ün yarattığı güvenlik paranoyasının yarattığı bu travma sonucunda insan hakları bir kenara itilerek, kapatılanlara yapılanlar terörist oldukları

---

¹⁸ Bkz Kızıl Haç Örgütü temsilcilerinin Kamp Delta'ya dair 9 Eylül 2002 gözlemine dair açıklaması için Rose David, *Guantanamo*, 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2005, s:94

gerekçesiyle meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında Ebu Garip Cezaevi'ndeki Iraklı tutukluların dövülmesi ve cinsel istismara uğramaları bu travmayla açıklanamaz. Bu durum düşmandan onun kişiliğini yok ederek öç alma ve bütün insansal hakları bir kenara bırakmaktır. Guantanamo'da, Irak'ta, Afganistan'da insan hakları geçerli değildir. Çünkü, orada yaşayan insanlar bu hakların öznesi olarak görülmemektedir. Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü Alan Dershowitz'in yukarıdaki beyanında görüleceği üzere, kendi ülkeleri dışında insan haklarının önemi kalmamakta, tutuklular başka ülkelere sev edilerek, onlara oralarda her türlü muamele meşru görülmektedir.

Görüldüğü üzere siyasi suçlular, devlete muhalif olmaları ve alternatif bir sistem mücadelesi içinde bulunmalarından dolayı devlet erkiyle ve bu erki kullananlarla çatışma halindedirler. Bir zamanlar devletler tarafından siyasi suçlu, terörist, anarşist vb. ilan edilmektedir. Bu kavramlar oldukça muğlak kavramlardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu kavramlar ülkeden ülkeye, belli bir ülkedeki siyasal konjonktüre siyasi gelişmelerin gidişatına bağlı olarak farklı tanımlanırken pratikte hepsini ortaklaştıran bir durum karşımıza çıkmaktadır: Mevcut toplumsal düzende değişime yol açabilme potansiyeli taşıyan “tehlikeli” düşüncelerin yok edilmesi, bu düşünceleri yayacak insanları kapatma biçimi ve bu insanlara yapılan muamele. Almanya'da RAF'a (Kızıl Ordu Fraksiyonu), İtalya'da Kızıl Tugaylar'a, İspanya'da ETA'ya, İngiltere'de IRA'ya, ABD'de BLA'ya ve Guantanamo üssü'ndeki tutuklulara ve hatta Irak'ta Ebu Garip Hapishanesi'nde yapılanların hepsinin ortak bir amacı bulunmaktadır. Bu amaç, cezaevlerinde biyolojik olarak olmasa da sosyolojik olarak, yani tecrit ederek, ta ki pişmanlık duyana kadar bu 'hasta mahkumları' dönüştürmek, tedavi etmek ya da sosyal anlamda bir ölüye

dönüşene kadar çürütmektir. Siyasal iktidarlara göre buralara kapatılanlar herhangi bir hakkın öznesi olamazlar. Bunlar düşmandır, tehlikelidir ve en kestirme yöntemlerle sindirilip yok edilmeli ya da ehlileştirilmelidir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CEZAEVLERİNDE SİYASAL MAHKUMLARIN KAPATILMASI

1) 1980 ÖNCESİNDE SİYASİ MAHKUMLARIN KAPATILMASI

Osmanlı İmparatorluğu'nda suçluyu salt cezalandırmaya ve suçunun bedelini ödetmeye yönelik ya da ıslaha yönelik olsun bir yere kapatma her zaman hapis olarak adlandırılmamakla birlikte; Osmanlı'da egemen olan ceza sistemi, bedene eza'ya dayanmaktaydı. Hapis/kapatılma cezası 1800'lerde toplum hayatına girmiştir. 1926 Ceza Kanunu'na kadar yürürlükte kalan 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu ve ondan önceki 1840'ta kabul edilen Ceza Kanunu'nda bir yere kapatılmayla ilgili olan cezalar kürek, kalebentlik ve hapistir. Bu cezaların farklı uygulama biçimleri vardır; "kürek", "prangabentlik", "hapis" ve "kalebentlik" bir yere kapatılmayı ifade etmekle birlikte bunlar birbirlerinden farklı cezalardır. Kürek ve prangabentlik ağır suçtan hüküm giyenlere uygulanıyordu. Kürek cezası daha önceleri mahkumları gemilerde prangaya vurarak, kürek çekirtmeyi karşılarken, buharlı gemilerin kullanılmaya başlamasından sonra mahkumların ağır işlerde çalıştırılmasını ifade etmeye başladı. Bu ceza ömür boyu olabileceği gibi geçici süreleri de (3 yıldan başlayıp 15 yıla kadar) kapsayabilmekteydi. Prangabentlik ise, ağır suçlu sayılan mahkumların ayaklarına pranga vurularak idarece belirlemiş işlerde çalıştırılmasıydı. Prangabentlik daha önceleri pratik olarak Osmanlı cezalandırma sisteminde kullanılıyor olsa da hukuksal olarak ilk kez 1869 tarihli Askeri Ceza Kanunu'nda yer aldığı, daha sonra diğer ceza kanunlarına girdiği söylenmektedir. Mahkum cezasını, devletçe tayin olunan kalelerin birinde, kale surlarının içinde çekme esasına dayanan kalebentlik, 1858 Ceza Kanunu'nda yer alıyordu. Bu kapatılma biçiminde mahkum

kale içinde özgür sayılırdı. Hapis cezası ise 1858 tarihli Ceza Kanununa göre 24 saatten başlayıp 3 yıla kadar uzayan ve hafif suçlara uygulanan bir ceza olarak uygulandı. Yani ‘hapis’ terimi bugün kullanılanı biraz daha farklı olarak hafif suçlar, eski tabiriyle ‘kabahat ve cunha’ için kullanılmıştır¹⁹. Genel olarak uygulanan bu cezalardan dönemin muhalifleri de nasibini almıştır. Yedikule Zindanları, Sinop Kalesi, Taif Zindanları gibi yerlerin halkın belleğinden silinmemesi, aydınların ve devlet adamlarının buralarda hapis yatmış olmasından dolayıdır. Osmanlı Sultanı Genç Osman; Yedikule Zindanı’nda, Sadrazam Mithat Paşa da, gönderildiği Taif’te boğularak öldürülmüştür. Sinop Kalesi, Kıbrıs, Fizan ve Malta adaları da uzun yıllar boyunca sürgün yeri ve hapisane olarak kullanılmıştır. Örneğin, 2. Abdülhamit’in 1. Meşrutiyet sonrası kurulan Meclis-i Mebusan’ı 13 Şubat 1878’de süresiz tatil etmesinden sonra Mithat Paşa ve arkadaşları idama mahkum edilir, bu ceza ömür boyu hapse çevrilir. Mithat paşa ve arkadaşları Taif’e, Namık Kemal Midilli’ye, Süleyman Paşa da Bağdat’a sürgüne gönderilir. 1913’te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa’nın suikast sonucu öldürülmesinden sonra uygulanan baskı politikaları sonucu Osmanlı Sosyalist Fırkası kurucusu Hüseyin Hilmi ve arkadaşları, Mustafa Suphi ve arkadaşları tutuklanır Sinop’a sürgüne gönderilir. 15 Haziran 1913’te, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesinden 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Anlaşması’na kadar iktidarda kalan İttihat ve Terakki 1 Kasım 1918’de toplanan son kongrede, partinin fesih kararı alır. Talat, Enver, Cemal Paşalar ve partinin önde gelen bir kısım yöneticileri, bir Alman gemisiyle İstanbul’dan ayrılırlar. Tutuklanan pek çok asker-sivil İttihatçı İstanbul’daki Bekirağa Bölüğü olarak bilinen hapisaneye kapatılırlar. Bunlardan 80 kişi Malta’ya sürgüne yollanmıştır. 1922

---

¹⁹ Serpil Bilbaşar, “Hapishaneden Cezaevine”, *Birikim Dergisi*, 2000, S. 136, s: 44

yılına kadar kullanılan bu hapisanede, işgale karşı çıkan Ömer Seyfettin, Halide Edip, Falih Rıfkı, Hasan Ali Yücel gibi isimlerle birlikte o dönemde Büyük Mecmua'yı çıkaran Zekeriya Sertel de kapatılmıştır²⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonraki dönemde Türkiye'de, 'mahpus damı', siyasal mahkumları misafir etmeye başladı. Cezaları kesinleşen siyasi mahkumlar, Anadolu'nun çeşitli illerindeki hapisanelere gönderildiler. Bu yapılar, Anadolu'nun il ve ilçelerindeki, Osmanlı'dan kalma hapisanelerin restore edilerek veya bu yapılara ek binalar yapılarak kullanılmasına devam edilen kapatma yerleridir²¹. Türkiye'de ilk dönem kapatılanların genel bir profiline baktığımızda mahkumların çoğu klasik sayılan toprak, namus, hırsızlık vb. davalardan dolayı yargılanan kişilerden oluşur. Yeni rejime uyum sağlayamayanların yargılandıkları siyasi davalara da rastlanmaktadır. Üstelik, bu davaların sayısı küçümsenmeyecek kadar çoktur. Bir de, farklı statüde olan, az sayıda sosyalisti de sayarsak o dönem hapisanelerinin genel bir profilini çıkarmış oluruz.

Siyasi mahkumlar bu dönemde kültür seviyesi yüksek, üniversite mezunu olan kişilerden oluşmaktaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında okuma yazma oranı ve üniversite mezunu olan kişi sayısının azlığı göz önünde bulundurulduğunda bu, önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mahkumlar arasında, Nazım Hikmet gibi şair ve edebiyatçı, Şefik Hüsnü ve Hikmet Kıvılcımlı gibi doktor, Zekeriya Sertel gibi gazeteci olan entelektüel kişiler ağırlıktaydı. Cezaevlerindeki siyasi mahkumlar ilk yıllarda adli mahkumlarla birlikte kapatılmaktadırlar. 12 Mart

---

²⁰ Bkz Sertel Sabiha, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s:25

²¹ Osmanlı İmparatorluğunda sürgün yeri olarak kullanılan Sinop Kalesi yakın zamana kadar cezaevi olarak kullanılırken, 1890'da 350 kişilik olarak inşa edilen Diyarbakır Hapishanesi günümüzde 2 no'lu Diyarbakır hapisanesi olarak kullanılmaktadır. 1916'da İstanbul'da yapılan Sultanahmet (Hapishane-i Umumi) ve Üsküdar Paşakapısı hapisaneleri de günümüze dek kullanılmışlardır.

dönemine kadar, hapishanenin özel anlamıyla siyasallaşmasından söz etmek zordur. Bu kapatma yerlerinde devletin, siyasi mahkumlarla ilgili özel bir politikası, sistematik bir baskısı yoktur. Gerçi polis sorgularında yoğun işkenceler genel bir politika olarak her zaman vardır, fakat yöntemler daha çok Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalma kaba yöntemlerdir. Avrupa’da ve Amerika’da, kaba yöntemlerin yanı sıra ince yöntemler de geliştikçe bu yöntemler bizim hayatımıza girecektir. 1940’lı yılların sonu ile 1950’lerin başında bu alanda da ‘batılılaşma’ sağlanacak, işkence aleti ve tekniği ithali buralardan yapılacaktır. Dolayısıyla siyasi erkin siyasi suç’a ilişkin önceden var olan bir kapatma pratiği yoktur. Bu tür suçlulara cezaevlerinde diğer suçlulardan farklı bir kapatma biçimi uygulamamıştır. Hatta siyasi mahkumlar çoğu zaman kapatıldıkları cezaevlerinde cezaevi idaresi tarafından, kültür seviyeleri ve yaşayış biçimleri dolayısıyla saygıyla karşılanmışlardır. Anadolu’daki ilk siyasi mahkumlara, koğuşlarını kendi anlayışına göre bayraklar ve resimlerle süslemesine izin verildi²². Örneğin Nazım Hikmet ve arkadaşları, Bursa Hapishanesi’nde yaptıkları her dersten sonra genellikle Sovyetler Birliği ve Bulgar ihtilal şarkıları söylerlerdi.²³ Bu durum, devlet otoritesini sarsıyor diye sorun edilmedi. Bunun nedeni devletin cezaevlerine ilişkin özel bir politikasının olmamasının yanı sıra bunları tehlike olarak görmemesinden kaynaklanmaktadır. Henüz devlet, mahkumu dört duvar arasına, klasik anlamda bir yere hapsedmekle yetinmektedir. Siyasi mahkumu fikirlerinden vazgeçirtme, dönüştürme çabasının başlamadığı bir dönemdir.

Cezaevlerinin, genel itibariyle durumlarına baktığımızda, kapatma yerlerinin adli mahkumlar için pek de iç açıcı olduğu söylenemez. Cezaevlerinde hem koğuşlar

---

²² Bkz Tunçay Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar*, Cilt1, BDS Yayınları, İstanbul, s:388

²³ Bkz Bercavi A. Faik, *Nazım’la 1933–1938 Yılları*, Adam Yayıncılık, 1995, s:52

arasında, hem de her koğuşun kendi içinde, mahkumları kademelerinden, kendi kendine meydana gelmiş bir hiyerarşi vardı. Hiyerarşik yapı; ölüm cezasına çarptırılıp, kararın onanmasını bekleyenler; yüz bir yıllık denilen hükümlüler, cezası hiç değilse on beş, yirmi yıldan aşağı olmayanlar şeklinde belirginleşir. Her koğuşun da bir koğuş ağası vardır. Ağa çoğunlukla, en ağır cezalılardan, yani idamlıklardan veya ömür boyu hapis cezası alanlardan olurdu. Ceza derecesi bakımından koğuşlar arasındaki bu sıralama, koğuşların kendi içlerinde de vardı. Her koğuşun içinde köşeler, en ağır cezalılar yahut en azılılar arasında paylaşılmıştı. Fakat bir suçlu ne kadar azılı olsa da, koğuş içinde mevkiini ve imtiyazını diğerlerine karşı tek başına korumaya muktedir olamayacağı için, köşeler bir takım grupların eline geçmişti. Her köşe bir grubun elindeydi. Köşelerden sonra, bu köşeler arasındaki duvar boylarında yer sahibi olmak imtiyazı gelirdi ki, bu da önemliydi. Bu duvar boylarının da koğuş kapısından uzaklaştıkça ve köşelere yaklaştıkça önemi derece derece artardı. Sonra ne köşelerde, ne duvarlar boyunca yerleri olmayan mahkumlar gelirdi. Bunlar itibarsız kimselerdi. Gündüzleri pılı pırtılarını duvar diplerine istif edilen diğer yorgan, yatakların üzerlerine atarlardı. Gece olunca da, bunları koğuşların ortasına sıra sıra yayarak, orta yerlerde yatarlardı. Bu yataklarda yatanların da koğuş kapısına veya duvar diplerine yakınlık bakımından hesaplanan itibar dereceleri vardı. Koğuş kapıları arasında ancak, en itibarsız mahkumlar yatardı. Gerek koğuşlar arasındaki, gerek koğuşlar içindeki bu hiyerarşi değişmez değildi. Hapishaneye ilk girince postunu bir tarafta istifleyip, akşam olunca da kapı arkalarında serilip yatanların bütün ümidi, yavaş yavaş ortalara nihayet duvar diplerine sokulabilmekteydi. Fakat bunun için kendi cezasının ağırlığına, kendi kabadayılığına güvenmek yetmezdi. Yerine göre ve eğer gücü yetiyorsa para harcamak veya cezaevlerinin yahut koğuşun

iç politikasına karışmak; hamiler, dostlar, müttefikler tedarik etmek; kavgalarda gürültülerde kendini tanıtmak; hatta hapishane idaresine hapishane dışından etki yaptırmak da icap ederdi. O zaman, evvela kapıların arkasına serilerek, koğuş hayatına karışan bir yatağın, diğer yatak sıraları arasından bir takım yollar bularak adım adım ilerlediği görülürdü. Bir defa yolu açılan bu talihlinin, koğuş içindeki itibarı da, yatağının ilerleyişi nispetinde artardı²⁴. Cezaevlerinde, bu hiyerarşinin en tepesinde olan koğuş ağaları kapatılma yerlerinde, cezaevi idaresinin gücüne sahiptir. Koğuş ağası, kapıların açılıp kapanmasından, koğuşlara girip çıkmaya kadar pek çok konuda yasaklar koyabiliyordu. Kumar oynatmak, mano toplamak, haraç almak, esrar dağıtmak gibi yasa dışı işleri de onlar yürütürdü. Güçlü olmayan, dışarıdan maddi desteği olmayan mahkumların hiçbir değeri yoktu. Bir de cezaevlerinde, mahkumların yemek ihtiyaçlarını dışarıdan karşılamak zorunda olduğu düşünüldüğünde, sıradan mahkumların, o dönemdeki deyişle adam babalarının hayatta kalmaları zordu. Bu dönemlerde cezaevlerinde adli mahkumların hayatı, siyasilerinkiyle karşılaştırılamayacak kadar ağırdır. Bunda siyasilerin sürdürdüğü komün yaşamının ve birlikte hareket etmelerinin etkisi olmuştur.

Siyasi mahkumlar hapishanelerde, avlunun ucundaki kapıdan dışarıya çıkmamak koşuluyla gündüz avluda ve gece koğuşta istedikleri gibi yaşamakta serbesttiler. Hapishanelerde yoğun baskıların olmadığı bu dönemlerde, cezaevleri, siyasi mahkumlarla birlikte bir okul konumundadır. Ortak yaşam ve dayanışmanın okulu. Cezaevlerinde yemek, yatak gibi ihtiyaçlar, mahkumlar tarafından karşılanırdı. Siyasi mahkumların birlikte yaşadığı koğuşlarda, ihtiyaçların karşılanması için komünler kuruldu. Mahkumlar cezaevlerinde, aralarında eğitim

---

²⁴ Bkz Süreyya Şevket, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999, s:428-430

çalışmaları, yurt ve dünya sorunları üzerine tartışmalar yaptı. Bu dönem, yazı yazdığı, şiir söylediği ya da konuştuğu için mahkum edilen bu kişileri gardiyanlar ve adli mahkumların saygıyla karşıladığı bir dönemdir. Siyasi mahkumlar cezaevlerinin bir okul olma özelliğinin kendi koşullarının dışında tüm cezaevine yansması için de uğraş verdiler. Bu bağlamda, Cumhuriyetin ilk yıllarında, okuma yazmanın düşük olduğu o yıllarda, siyasi mahkumlar, adli mahpusların okuma yazma öğrenmelerine ve çeşitli alanlardaki yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı oldular. Örneğin Nazım Hikmet adli suçtan yatmış bir mahkuma resim yapmayı bile öğretti. Bunun yanında yoz ilişki biçimlerini değiştirmek, uyuşturucu ve kumar gibi kötü alışkanlıkları ortadan kaldırmak için de mücadele ettiler.²⁵ Cumhuriyetin bu ilk yıllarında hapishanelerin fiziki koşulları kötü olsa da, siyasi mahkumlar cezaevlerinde düşünce olarak özgür ve üretkendirler.

Doğu hapishanelerinin fiziki koşulları Anadolu ve İstanbul'a göre daha kötü, mahpus sayısı daha fazladır. Bu kötü koşulların yarattığı zorlukların yanı sıra, siyasi mahkumların yaşamlarını, mahkumların ailelerinden uzak olmaları da güçleştirmekteydi. Ayrıca hapishane yöneticilerinin ve gerici Kürt ağalarının kışkırtmasıyla zaman zaman saldırılara uğradıkları da oluyordu. Bir siyasi mahpusun, yoldaşlarına yazdığı mektupların birinde, gardiyanların ve hapis yatan Kürt ağalarının kışkırtmalarıyla karşılaştıkları saldırıyı şöyle anlatmaktadır:

“ Aziz Yoldaşlar,

Zindan idaresinin bizi canımızdan bezdiren, keyfi ve barbarca muameleleri yetmiyormuş gibi, geçen gün de Kemalist burjuvazinin mümessilleri ile el ele hareket eden Kürt ağalarının vahşiyane tecavüzlerine maruz kaldık. Hiç yoktan bir

---

²⁵ Bkz A. Faik Bercavi, Nazım'la 1933-1938 Yılları, Adam Yayınları, İstanbul, 1995, s.51-53

vesile icat ederek iradeden mahrum bedenlerini, üzerimize saldırdılar. Çocuk denecek arkadaşlarımızdan her birinin üzerine 7–8 kişi birden atılıyordu. Neticede birimizin kolu, birimizin bacağı kırıldı; bir yoldaşımızın da gözü patladı. Bu alçakça tecavüz resmi memurların gözlerinin önünde cereyan etti. Bizi maddeten imha için aralarında anlamış oldukları belliydi”²⁶. TKP’nin illegal organlarında yayınlandığından, bir önlem olarak mektubun yazıldığı hapisane ve yazanın adı gizlenmiştir. Ancak benzer bir saldırının Elazığ Hapishanesi’nde Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve arkadaşlarına yapıldığı, Kerim Korca’nın kitabında Kıvılcımlı’nın dilinden de anlatılmaktadır²⁷.

1934 yılından itibaren siyasi mahpuslar, diğer mahpuslarla irtibat kurmamaları için hapisanenin başka bir köşesine kapatıldı. 1934’ün Ocak ve Şubat’ında hükümet hapisanelere iki talimatname gönderdi²⁸. Bu talimatnamede, bir adli mahkumun sosyalistlerden etkilendiği ve hapisaneden çıkınca onlara para gönderdiği söylenerek, bu etkileşimi engellemek amacıyla birbirlerinden yalıtılmaları istendi. Bu talimatlar, savcıların, hapisane müdürlerinin anlayışına ve koşullara göre uygulanmıştır. Adli mahpuslarla siyasi mahpuslar, havalandırmaya çıkarken, mahkemeye, görüşe gidip gelirken karşılaşmaktadırlar. İletişim kurmamaları için kimi zaman baskı uygulanırken, genellikle alabildiğine rahat bırakıldılar.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, siyasi mahkumlar, sivil hapisanelerin yanı sıra askeri hapisanelerde belli bir süre kapatıldı. 1938 yılında Harp Okulu Davası kapsamında tutuklananlar Ankara Merkez Komutanlığı Hapishanesi’nde kalmışlardır. Nazım Hikmet, 50 gün hücrede askeri cezaevinde tecrit edildi. Bu 50

²⁶ Bkz Tunçay Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar*, Cilt1, BDS Yayınları, İstanbul, 1991, s:219.

²⁷ Bkz K. Korcan, *Harbiye Kazanı*, E Yayınları, İstanbul, 1989, s :58.

²⁸ Bkz Talimatname için. *Türkiye’de Sol Akımlar*, Mete Tunçay, Cilt2, BDS Yayınları, İstanbul, 1992, s:107–108.

gün boyunca kimseyle görüştürülmeyen Nazım Hikmet'in kimseyle iletişim kurmaması için, nöbetçilere bile konuşmama talimatı verildi. Hiç kimseyle konuşmadan bir odada tek başına tecrit edildiği bu süre zarfında vaktini roman, hikaye gibi şeyleri okuyarak geçirdi²⁹. Nazım Hikmet kapatıldığı hücreyi şöyle açıklar; "Tecrit dediğin taş bir oda. Penceresi de parmaklıklı ya, camları yok. Kar içeri yağıyor. Yerde çimento. Döşek möşek şöyle dursun, bir battaniye bile vermediler"³⁰. Bu tecrit, merkez komutanın emriyle kalktı. Böylece, Nazım Hikmet de diğer mahpuslarla birlikte yaşamaya başlamıştır. Bu birlikte yaşam sürecinde, siyasi mahkumlar özel bir baskıya maruz kalmadı. Daha önce de belirtildiği üzere devletin bu dönemlerde cezaevlerine dair özel bir politikası yoktu. O yıllarda sivil hapishanelerde sadece tayın (ekmek) verilirken, askeri hapishanelerde mahpuslara yemek verilmektedir. Ancak isteyen mahpuslar kendileri yemek ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlardı. Bu da paralarının olup olmamasına bağlıydı. Bunun yanı sıra sivil hapishanelerde olduğu gibi, Nazım öğrenimleri yarıda kalanlara Fransızca dersi, edebiyat dersi vermesinin yanı sıra, ilgi duyan tutuklulara resim de çalıştırdı.³¹

1940'lı yıllarda özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemler de Türkiye'de, toplumun geneli en temel ihtiyaçlardan mahrum bir durumdaydı. Ekmek dahi karneye bağlanmıştı. Dolayısıyla 1940–1950 yılları arasında cezaevlerinin durumu İkinci Dünya Savaşı'ndan kaynaklı olarak da genel itibariyle kötü durumdaydı. Cezaevlerinde mahkumlar beslenme ve sağlık sorunları yaşamıştır. 1943 yılına kadar devlet tarafından, mahkumlara yemek verilmez, sadece ekmek verilirdi. Dışarıdan bir yardım alamayanlar bu ekmekle yetinmek zorundaydılar.

---

²⁹ Bkz Hikmet Nazım, *Piraye'ye Mektuplar*, Adam Yayınları, İstanbul, 1998, s: 84.

³⁰ Hikmet Nazım, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*, Adam Yayınları, İstanbul, 1995, s:97

³¹ Bkz A. Kadir, *1938 Harbokulu Olayı ve Nazım Hikmet*, Can Yayınları, 2009, s: 190

Bundan kaynaklı olarak bir sürü mahkum hastalanmış ve hayatını kaybetmiştir. 1943 yılından itibaren mahkumlara haftanın belirli günlerinde bir kap yemek verilmeye başlandı. Bunun yanı sıra cezaevlerinde adli mahkumların bulunduğu koğuşlarda daha önce de değindiğimiz, koğuş içindeki hiyerarşik yapı devam etmektedir. Cezaevlerinde, adli mahkumlar arasında iyi koşullarda yaşayanlarla, kötü durumda olan mahkumların olması durumu ve kumar, esrar, haraç ve benzeri olumsuzluklar devam etmiştir. Bu dönemde siyasi mahkumların cezaevlerindeki yaşamları daha önceki dönemlerden pek farklılık göstermemiştir. Ama sorgulama esnasındaki uygulamalar için aynı tespiti yapmak mümkün değildir. 1946'da önce Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun öncülüğünde Türkiye Sosyalist Partisi (TSP), Dr. Şefik Hüsnü öncülüğünde Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) kurulur. Bir yıldan daha az faaliyet gösteren TSP ve TSEKP, 16 Aralık 1940'ta Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı. Açılan dava sonucunda TSP'den Hüsametdin Özdoğdu 4, İhvan Kabacıoğlu 1 yıla mahkum olurken, Esad Adil Müstecaplıoğlu ve diğer sanıklar beraat etti. TSEKP sanıkları da 42 kişi 4 ile 1 yıl arasında ceza aldı. Dr Şefik Hüsnü Değmer 4 yıllı cezalandırıldı. İstanbul'da yapılan tutuklamalarda, sanıklar Sirkeci'deki Sansaryan Han'da uzun polis sorgulamalarına tabi tutuldu. Polis sorgularında, daha önceki dönemlerde olduğu gibi şiddete maruz kaldılar. Ama sorgu esnasında TSEKP lideri Şefik Hüsnü'ye yapılanlar 1950'lerde başlayacak yeni sorgulama yönteminin ipuçlarını vermektedir. Şefik Hüsnü, bir iskemleye oturtularak, 6 saatte değişen görevliler vasıtasıyla tam 16 gün uykusuz bırakıldı. Bu uykusuzluk işkencesi esnasında yemek, içmek tuvalete gitmek serbestti. Şefik Hüsnü'yü ayık tutabilmek için dürtüp hırpalıyor, yüzüne su döküyorlar, kaldırıp yürütüyorlar ve omuzlarından tutup sarsıyorlardı. "Sobanın başında ayakta tutulan

doktorun giderek o sıcakta daha çok uykusu geliyordu. Ama Değmer'in vücudu şişmeye başladı. Artık Dr. Değmer iskemlenin üzerine külçe gibi yığıldı. İnim inim inliyordu. Tüm hırpalamalara, dürtmelere hiçbir tepki vermiyordu. Kafasına soğuk su dökmeleri de etki etmiyordu. Telaşla doktor çağrıldı ve işkenceye son verdiler.”³² Sorgulama esnasında kullanılan bu yöntem devletin artık eski usullerin yanında yeni yöntemleri denemeye başlayacağını dolayısıyla bir mantık değişikliğinin habercisi olmaktadır. Ama bu sindirmeye dayanan mantık bu dönemlerde yalnızca sorgulama esnasında kullanılacak, cezaevlerine yansması olmayacaktır. Dolayısıyla siyasi mahkumlar açısından 1940'larda Türkiye cezaevlerinde, 1930'lardaki kapatılma biçiminden farklı olarak, devletin kapatma mantığında bir değişiklik olmamıştır. Siyasi mahkumlar cezaevlerinde gene komünlerini kurmuş, cezaevlerini okul olarak kullanmışlardır.

1950'li yıllar Türkiye'de siyasi mahkumlara yönelik söylem ve davranışlarda değişikliklerin oluşmaya başladığı bir dönemdir. 1950'lerin başı, İkinci Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş ve solun illegal olarak örgütlendiği bir döneme tekabül etmekteydi. Konjonktürün etkisiyle de siyasi mahkumların komünist nitelimesinde değişiklik oldu. 1950'lerde siyasi mahkumluk, komünistlik söyleminin yanında dışlayıcı ve ötekileştirici bir tarzda kullanılmaya başlandı. Sovyet aleyhtarlığının soğuk savaş etkisiyle çok belirgin olduğu bu dönemde, siyasi suçlulara yönelik söylem 'dış mihraklar' saikinden hareketle kurulmaya başlandı. Şöyle ki; dönemin siyasi suçluları, SSCB'yle ajanlık ilişkileri bağlamında değerlendiriliyor ve 'Moskof ajanı' olarak yaftalanıyordu. Bu söylem değişikliğinin yanı sıra, Osmanlı imparatorluğu döneminden kalma kaba sorgulama yöntemlerinde de değişiklik oldu.

---

³² Atilla Akar, *Eski Tüfek Sosyalistler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s:92

Avrupa ve Amerika’da, kaba yöntemlerin yanı sıra ince yöntemlerin kullanılmasına paralel olarak Türkiye’de de bu yeni yöntemler kullanılmaya başlandı. Harbiye Askeri Hapishanesi’nde görev yapanlar Kore’den dönen subaylardı. Bunlar orada Amerikalılardan öğrendikleri teknikleri uygulamaya başladılar. Bunlar daha sonraki yıllarda sistemleştirilmiş teknikler olarak, yaygın bir şekilde Türkiye’de kullanılmaya başlandı. Bu bağlamda 1940’lı yılların sonu ile 1950’lerin başında bu alanda da batılılaşma sağlanacak, işkence aleti, tekniği ithali buralardan yapılacak ve bu durum Türkiye’de yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Örneğin, 1951 yılında gerçekleşen Türkiye Komünist Partisi Tevkifatı sonrası, tutukluların sorgulamaları, Sirkeci’deki Sarsanyan Han’da yapıldı. Bu sorgulamalarda ABD’den öğrenilen yeni işkence teknikleri uygulandı. Birinci Şube’nin hücreler bölümü, Ankara Garnizon Komutanlığı 2 no’lu Askeri Ceza ve Tutukevi’ne dönüştürüldü. Tutuklular, sanıklar arasında, askerlerin de olması gerekçesiyle ‘komünist masası’ görevlerinin yanı sıra, hükümetin alelacele çıkardığı bir kararnameyle askeri sorgu hakimi tarafından da sorgulandı. Sanıkların çoğu, iki yıl boyunca Sarsanyan Han’ın hücrelerinde, ‘tabutluklarda’ tutuldu. Kimsenin yirmi dört saatten fazla kalamayacağı bir şekilde inşa edilen bu hücrelerde, iki sene havadan, sudan ışıktan mahrum yaşadılar. Zeki Baştımar, karşı karşıya kaldıkları insanlık dışı muameleden söz ederken, işkencenin boyutlarını da şu sözlerle dile getiriyordu; “Bizi bedenen ve manen işe yaramaz hale getirmek için her şeyi yaptılar ve itiraf etmek lazım ki, kısmen başarı elde ettiler. Manevi işkencelerden bahsetmeyeceğim, soruşturmalardaki işkence metot ve şekilleri hakkında bir fikir vermek için tutuklulardan 16’sının çıldırdığını belirtmek yeter.”³³ Bu sorgulama mekanlarında kapatılan tutuklulardan, 6 kişi bileklerini kesti,

---

³³ Aktaran, Aclan Sayılğan, *Türkiye’de Sol Hareketler (1871-1973)*, Otağ Yayınları İstanbul, 1976, s. 396

şair Ahmet Arif ile Ankara'dan Yaşar Çöl ise çıldırma noktasına geldi³⁴. Uzun süren sorgulamalardan sonra, mahkumlar '2 no'lu Askeri Tutukevi' olarak da kullanılan Sarsayan Han hücrelerinden, Harbiye Askeri Hapishanesi'ne götürüldüler. Cezaevine götürülen bazı sanıklar 'görülen lüzum' üzerine Harbiye Askeri Hapishanesi'nden tekrar emniyete götürülerek işkenceye tabi tutuldular. Bu yapılanlar o dönem için yeni bir uygulamaydı. Askeri cezaevindeki siyasi mahkumlar arkadaşlarının tekrar Birinci Şube'ye götürülmesi üzerine açlık grevi başlattılar. Siyasi mahkumlara cezaevinde askerler tarafından şiddet uygulandı. Siyasi mahkumların direnişlerine devam etmesi üzerine, bu uygulamadan geri adım atılmak zorunda kalındı. Harbiye Askeri Hapishanesi'ne yeni bir cezaevi müdürü atandı ve yeniden sorgulama işlemi sonlandırıldı. Harbiye Cezaevi'nde bu yaşananlar, 1980'de cezaevlerinde doruk noktasına ulaşan uygulamanın ilk örneğidir. Bu konuda ne devletin bir uygulama pratiği, nede mahkumların direnme pratiği vardı. Bu uygulama daha öncede belirttiğimiz gibi yeni yöntem denemelerinin başlangıcı olduğundan siyasi mahkumlar tarafından kolayca bertaraf edilebildi. Askeri cezaevi yönetiminin sorgulama aşamasında siyasi tutuklulara karşı cezaevlerinde sertleşen tutum ve davranışı, duruşmalar başlayınca değişti. Çünkü Mihri Belli'nin de belirttiği gibi, artık her gün mahkeme önündeydiler, baskılar devam etseydi, duruşmalar duruşmalıktan çıkardı³⁵. Mahkeme sonuçlanınca ceza alan mahkumlar, sivil cezaevlerine nakledildi. Sivil cezaevlerinde, askeri cezaevlerinin aksine belirgin ve sistematik bir baskı yoktu. Sivil cezaevlerinde siyasi mahkumlar gene bir arada ortak bir yaşam sürdürdü. Dolayısıyla devlet, kapatma pratiğini bu dönemde, sorgulama esnasında baskı ve kötü muamele üzerine kurdu. Askeri cezaevlerinde mahkumlar

---

³⁴ Bkz A. Akar, 1989, s32

³⁵ Bkz Belli Mihri, *İnsanlar Tanıdım Cilt2*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1983, s:36

üzerinde sorgulamalardaki yöntemler gibi yeni yöntemler denenirken, sivil cezaevlerinde kapattığı siyasi mahkumlara müdahale etmeme yolu seçildi.

60'lı yıllar boyunca dönüşen toplumsal ve politik yapı, sol hareketin özgül evrimi, 60'lı yılların muhalif hareketin Türkiye tarihinde kitlesel bir ölçekte güç kazandığı ilk dönem olmasını sağladı. Muhalif hareketi bastırma ve ortadan kaldırmaya yönelik tutuklama faaliyetinin yaygınlık kazanması da ilk kez 70'li yıllarda gerçekleşti. 1960'lı yıllar boyunca serpilerek ve geniş bir kamusal alan yaratmış olan sol hareketin, 70'li yılların başlarında eylemliliğini arttırması ve hareketin bir kanadının da gerilla mücadelesini benimsemesi iktidar odağında kırılmalar yarattı. 12 Mart 1971'de ordu komutanlarının Demirel hükümetini istifaya zorlayan muhtırası sonucu sıkıyönetim ilan edildi ve sıkıyönetim 11 ilde 2 yıl boyunca sürdürüldü. 12 Mart dönemini izleyen günlerde, aydınlara ve yazarlara, öğretim üyelerine, sendikacılara, öğrenci hareketi aktivistlerine ve TİP üyelerine yönelik kitlesel tutuklama süreci başlatıldı. Sıkıyönetim Mahkemeleri'nce yargılanan dönemin tüm siyasi suçluları, davaları sonuçlanana kadar askeri cezaevlerine kapatıldı. 1970'leri diğer dönemlerden farklı kılan, toplumsal muhalefetin kitleselleşmesi ve sorgulama biçimindeki değişikliklerin yanı sıra siyasi suçlu söyleminde önemli bir değişimin olmasıdır. Bu değişim önemli bir kırılma noktasıdır. Rejimin 70'li yılların başında siyasi suçlulara yönelik söylemi daha önceki yıllardan özellikle 50'li yıllardan farklı olmuştur. Daha önce de vurguladığımız gibi 1950'lerde siyasi suçlular, 'dış mihraklar olarak tanımlanarak 'Moskof ajanı' olarak yaftalanıyordu. 60'lı yıllarda sol hareketin kitleselleşmesi ile siyasi mahkumlar iç düşman olarak görülmeye başlandı. 'Siyasi suçlular' söylemi, vatan ve devletin bütünlüğüne, cumhuriyete

karşı eylemlilikler yapan ve militer mekanizmalar aracılığı ile mücadele edilmesi gereken anarşistler ve iç düşmanlar olarak kurgulandı.

12 Mart ertesinde yakalama ve sorgulama süreçlerinde siyasi tutuklular, Ziverbey Köşkü'nde, Sansaryan Han'da psikolojik boyutu da olan son derece yoğun ve sistematik bir işkence yöntemine tabi tutularak sorgulandılar. Tutuklananların gözleri bağlanıyor, adeta kaçırılıyormuş gibi bir izlenim yaratılıyor, daha önce hiç bilinmeyen mekanlarda, özel tecrit hücrelerine konuluyorlardı. Tutuklular bu tecrit mekanlarında değneklerle dövüldü, elleri ve ayaklarından yataklara bağlandı.³⁶ Sorgulanan siyasi tutuklular buralardan Harbiye Nezarethanesi'nde, Selimiye'de ve Mamak Askeri Cezaevi'nde tecritte tutuldu. Askeri cezaevlerindeki uygulamaların belirli bir standardı olmadığı gibi uygulamalar cezaevinden cezaevine farklılık göstermektedir. Cezaevlerindeki bu uygulamaların bölgeden bölgeye, bir cezaevinden diğerine değişmesi, yetkililerin bireysel inisiyatiflerinin cezaevi koşulları için belirleyici olması anlamına geliyordu. Bu dönemde, İzmir Şirinyer Askeri Cezaevi'ndeki tutuklular, aileleriyle rahatça görüşebiliyor, istedikleri kitapları okuyabiliyor, baskı ve işkenceye uğramıyorlardı. Ama aynı tutuklular Mamak Askeri Cezaevi'ne gönderildiklerinde, iki sıra halinde koridora dizilmiş askerlerin arasından cop, tekme ve kalas yağmuru arasından geçerek koğuşlara gidebildiler. Bu cezaevlerinde tutukluların kitaplarına el konulmuş, avukat ve aile görüşü yasaklanarak, tutuklular her sayımdan sonra mutlaka dayak yemişlerdir.³⁷ Mamak Cezaevi'nde, 1980'de uygulanacak olan askeri disiplin yürürlüğe sokulmaya çalışıldı. Siyasi mahkumlardan askeri komutlara riayet etmeleri için baskı yapıldı.

---

³⁶ Bkz İlhan Selçuk, *Ziverbey Köşkü*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1989, s:54-57.

³⁷ Bkz Ertuğrul Mavioğlu, *Bir 12 Eylül Hesaplaşması1 Asılmayıp Beslenenler*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008, s.202

Ancak mahkumların dayak yemeklerine rağmen istenilen şekilde davranmamaları sonucunda bu uygulamada pek ısrar edilmedi. Zaten bu uygulamanın bütün cezaevlerinde, daha sonra da değineceğimiz üzere 1980 askeri darbesinden sonrası cezaevlerinde uygulandığı gibi sistematik uygulandığını söyleyemeyiz. Bunun yanı sıra Ankara ile İstanbul'daki askeri cezaevleri arasında da farklılıklar yaşanmaktadır. Ömer Laçiner'in de belirttiği gibi, Ankara bürokrasisi, ordunun ve sembolik anlamda ülkenin de merkezi olması itibariyle sıkıyönetim uygulamalarının da merkezi olmuştur. Ankara'daki cezaevleri; İstanbul'daki muadillerinden, daha disiplinli olduğu, kontrol mekanizmalarının daha nüfuzlu ve baskıcı bir biçimde işlediği oranda ayrılmaktadır³⁸.

Cezaları kesinleşen siyasi tutuklular askeri cezaevlerinden sivil cezaevlerine nakledilmişlerdir. Bu dönemin cezaevlerine dair en belirgin özellik, bu cezaevlerinde siyasi tutuklulara karşı geliştirilmiş herhangi bir yönetmelik ve politikanın olmayışıdır. Her ne kadar yakalama ve sorgulama süreçlerinde siyasi suçlular, baskıcı uygulamalara sistematik bir biçimde maruz kalsalar da ve yargılandıkları davalardan en ağır cezalara mahkum edilseler de, sivil cezaevlerinde rahat bir yaşam sürdürmüşlerdir. 1976 yılında Mamak Askeri Cezaevi'nden Niğde Cezaevi'ne sevk edilen Aydın Çubukçu sivil cezaevlerindeki durumu şöyle aktarır; "Cezaevi idaresi bir koğu su siyasilerin kitapları için ayırmış. Ayrı masalar, daktilo var. Sabah sporunu yapıyorduk. Saat 9 olduğu zaman, masana oturup istediğin gibi çalışma olanağına sahipsin. Yemek zaten komünden yeniyordu. Çok iyi bir çalışma ortamı vardı.

---

³⁸ Aktaran Esra Sarioğlu, *12 Mart: Cezaevlerinde Tutuklu Kadınlar*, [http:// site.mynet.com/phonix/17/12.pdf](http://site.mynet.com/phonix/17/12.pdf)

Günde 10-15 saat çalışma masasında geçirebiliyorduk. Ziyaretçilerin, ah bir sene de ben yatsam dedikleri türden cezaeviydi.”³⁹

1970’li yıllar siyasi tutuklular açısından sorgulama süreçlerinde uygulanan sistematik baskılar dışında hapishanelerde ciddi sorunların yaşandığı yıllar değildir. Cezaevlerinde siyasi mahkumları yıpratmaya, sindirmeye, pasifize etmeye yönelik sistematik saldırılar yoktu. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi cezaevlerinde içeride kurulan, yeniden üretilen ve devletin yeniden üretilene engel olmadığı bir yaşam bulunmaktaydı. Bu süreçte hapishaneler devletin gündeminde olmadığı gibi devlet için de cezaevlerinin özel ve stratejik bir anlamı da yoktur. Devlet, mahkumları cezaevlerine yalnızca kapatmakla yetinmektedir. 1970’lerde, mahkumların cezaevlerindeki yaşamlarına karışmayan devlet, cezaevlerini, kapatılanların düşünsel olarak değiştirilmesi ve istenilen insan profili olarak yeniden üretilmesi mekanı olarak kullanmadı. Siyasi erk, bu dönemde, siyasi suçlu söylemini, anarşistler ve iç düşmanlar olarak kurguladı. Bu bağlamda siyasi suçlular söylemi, mahkumların ıslah edilerek dönüştürülmesine ve topluma içerilmesine dair bir vurgudan ziyade dışlayıcı ve tecrit edici bir perspektiften kuruldu. Bu perspektif özellikle 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte cezaevlerinde yaşanmaya başlanacak yeni bir sürecin söylemsel olarak arka planını oluşturdu. Ama 1980’lerde tretman olarak adlandırılacak olan uygulama, 1970’lerde daha devletin uyguladığı bir yöntem değildir.

---

³⁹ Aktaran, E. Mavioğlu, 2008, s.204.

2) 1980 SONRASI ‘SİYASİ SUÇ’ VE ‘KAPATILMA’

Devlet, her dönemde siyasi suçluların kapatılmasını ülkedeki politik muhalefetin seyrine göre şekillendirir. Cezaevleri, yüklendiği misyon gereği devletin belirlediği sınırlar dışına çıkıldığında olacakların gösterildiği bir gözdağı aracıdır. Bu anlamda en önemli işlevini, vatandaşların/bireylerin devlete biat etmesi sürecinde üstlenir. Toplumsal muhalefetle arasındaki dolaysız ilişki, cezaevlerini, devlet otoritesinin doğrudan ve aracısız bir biçimde yoğunlaşmış haliyle kullanıldığı kurumlar olmaya mahkum etmiştir. 80’li yıllar, cezaevlerinde, kapatanların, siyasi suçluluğu algılama biçimi ve siyasi suçlulara karşı şiddete dayalı kapatma tekniklerinin kullanılması bağlamında daha önceki dönemlerden bir kopuşu ve kırılma noktasını gösterir. Bu dönemde gözaltındaki ve cezaevlerindeki şiddet yeni yöntemlerle had safhaya ulaşır⁴⁰. Filistin askısı, tazyikli su, kasap askısı, kaplumbağa hücresi, tuzlu peynir, cop-şişe sokma, fosseptik çukuru, ameliyat masası, toplu işkence, çarmıh ve falaka yöntemleri kullanılır⁴¹. Böylelikle 1950’lerde başlayan sorgulama yöntemlerindeki batılılaşma, 1980’lerde tam anlamıyla sistematikleşir.

---

⁴⁰ Kahramanmaraş Emniyet Müdürlüğünde görevli 1. Şube Polisi Sedat Caner, Hüseyin Gülersönmez ve Mustafa yazıcı, 22 Mayıs 1982 tarihinde 27 yaşındaki Cennet Değirmenci adlı kadını evinden alıp işkence sonucu öldürür. Sorgulayıcı gezici tim olarak Adana, Kahramanmaraş, Gaziantep, Adıyaman, Hatay ve Mersin illerinde görev yapan bu üç kişi, Cennet Değirmenci’yi öldürme suçundan 1984 yılında dörder yıl beşer ay onar gün hapis cezasına çarptırıldılar. Karar Yargıtay tarafından onandıktan sonra kayıplara karışan bu üç kişiden Sedat Caner 1986 yılının Şubat ayında teslim olmadan önce *Nokta Dergisi*’ne kimlere ve hangi yöntemlerle işkence yaptıklarını anlattı. (Bkz *Nokta Dergisi*, 2 Şubat 1986, Bir İşkenceci Polisin İtirafı, no.4 s.13–23. *Nokta Dergisi*, 9 Şubat 1986, Bir İşkenceci Polisin İtirafı 2, no.5 s.13–21)

⁴¹ Filistin askısı, kadın veya erkek anadan doğma soyularak, elleri delikli kemerle arkadan bağlanır. Bir tabureye çıkartılan şahıs, tavanda bulunan askı kancalarına elleri arkada olmak suretiyle, ellinin bağlandığı kemerden asılır. En fazla dayanma süresi 20 dakikadır. Şahsın ayaklarına ve cinsel organlarına elektrik vermek suretiyle yeniden ayıltılır. Tazyikli su, yangın musluklarıyla özellikle kadınların edep yerlerine tazyikli su sıkılmasıdır. Kasap askısı, şahsın ayaklarından gene kemerle bağlamak suretiyle kancaya bir boru yardımı ile başaşağı asılmasıdır. Kaplumbağa hücresi, şahsın çok ufak bir kafes içerisine çömelerek sokulmasıdır. Tuzlu peynir, elleri ve ayakları bağlı şahsa, özel olarak tuz ya da şap katılmış peynir yedirilerek, çevresindeki musluklar açık bırakılır. Cop-şişe sokma, kadına da erkeğe de uygulanır. cocacola şişesinin üstüne oturtulursa bütün şişe kan dolar. Fosseptik çukuru, şahsın boyuna kadar fosseptik çukuru içinde tutulmasıdır. Ameliyat masası,

12 Eylül askeri darbesinin hemen öncesi ve sonrasında, hapishaneler, ciddi bir sorun olarak devletin gündemine gelmeye başladı. Muhalefetin kitlesel olarak cezaevlerine kapatılmasıyla bu kapatma süreçlerinde kapatmanın, kapatılanlara karşı tutumu cezaevlerinin siyasallaşma evriminin son halkasıdır. Bu dönemde devlet, siyasi mahkumları, “düşman konsepti” çerçevesinde değerlendirir. Siyasi mahkum, hasımdır, düşmandır. Devlet, siyasi suçlu olarak kabul etmediği bu düşmanı terörist olarak nitelendirir. Yasalarda “terörist” diye, bir suç ve suçlu tanımı da yoktur. Terörist sözü, 1 Ağustos 1988 yılında yayınlanan cezaevleri genelgesinde yer almaktadır⁴². Siyasal ve ideolojik bir yaklaşımla hazırlanan bu genelgede görüleceği üzere kapatılanı, “tutuklu ve hükümlü” olarak değil, “siyasal hasım” olarak kabul ettiğini ve baskıların temelinde bu zihniyetin rolünün önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Bu da devletin kendisine karşı suç işleyenlerle arasında hukuksal nesnellik ve tarafsızlığa yer olamadığını göstermektedir. Dolayısıyla yönetim, siyasi suçlulara terörist ve anarşist tanımlamasına uygun düşen bir kapatma pratiği sergiler. Siyasi mahkumun bedeni, cezanın nesnesidir. Cezaevlerinde yasalara aykırı olarak, mahkumları yıpratmaya, sindirmeye, teslim almaya yani kişiliksizleştirmeye yönelik stratejilerin uygulandığı yeni bir dönemin başlangıcıdır. Cezaevlerindeki şiddete dayalı uygulamalar siyasi mahkumlar özelinde aslında toplumun bütün katmanlarına yönelik birer mesajdır. Bu mesajla amaçlanan, toplumun politikadan uzaklaştırılarak, oluşturulan politik kimliğin bozulması sonucu, toplumu yeniden biçimlendirmektir.

---

somyanın üzerine serilen sünger yatağa tuzlu su dökülmek suretiyle, şahıs, sırt üstü ayak ve elleri somyaya sabitlenmiş kemerler vasıtasıyla, çırılçıplak bağlanarak elektrik verilir. Tuzlu suyun mantığı elektriğin bütün vücuda eşit dağılmasıdır. Toplu işkence, şahsın, prangalarla tek elinden duvardaki borulara bağlanarak gözleri kapalı bir şekilde, sırtına bir yaftayla kelepçelenmesidir. Görevliler bu yaftaya göre hareket eder, ne yazılmışsa; su, yemek tuvalete gitmemesi gibi şeyleri uygular. Çarmih, şahsın çırılçıplak, el bileklerinden ve tam dirsek yerlerinden duvara asılmasıdır. Falaka, çıplak tabanlara copla ve sopayla vurulması olayıdır.(Bkz *Nokta Dergisi*, 2 Şubat 1986, Bir İşkenceci Polisin İtirafı, no.4 s.16–19).

⁴² Genelge için bkz, Kutlu,1989, s:56

12 Eylül askeri darbesinden sonraki dönemde özellikle politik mahkumlara yönelik ‐ıslah etme‐, ‐rehabilite etme‐ çabalarına girifildi. Darbe yönetimi, siyasi suçluları eğitilmesi (ehlileştirilmesi), tedavi edilmesi gereken, hasta mahkumlar olarak görür. Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine Dair Tüzük’n 1983 yılında değiştirilen 110. Maddesinde; Yönetim, iyileştirme ve eğitim çalışmaları (tretman) ile, hkmlde, yasalara saygılı olarak yaşama düşüncesi ve duygusunun yerleşmesini, ailesine ve topluma karşı kişisel ve toplumsal sorumluluk duygusunun gelişmesini, normal yaşama uyması ile topluma yeniden kazandırılmasını amaçlamaktadır. Bunun için yapılacak ğretim, eğitim, meslek, sanat ve atölye çalışmalarının amacı, ‐hükümlüleri Atatürk Devrimleri ve ilkeleri doğrultusunda ve Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen koruyan ve geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven, Türkiye Cumhuriyeti’ne, vatanın milletin blnmezliğine karşı görev ve sorumluluklarını bilen, bunları davranış haline getiren, beden, zihin, ahlak, ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı biçimde gelişmiş bir yapıya, hr ve bilimsel düşünceye, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına ve onuruna saygılı, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek, bilgi, yetenek, beceri ve davranışlarını geliştirmek, birlikte çalışma ve iş görme alışkanlığı kazandırarak yaşama hazırlamak ve kendilerini, geçim ve mutluluklarını sağlayacak bir meslek sahibi yapmaktır...‐⁴³ denmektedir. 1973 tarihli Milli Eğitim Temel Kanunu’ndan olduğu gibi alınan bu maddeyle, Coşkun sterci’nin isabetli tespitiyle; ‐...okulda, askerde ya da iş yerinde yarım kalan kalıba sokma ve hizaya getirme süreci cezaevinde tamamlanmış oluyor‐⁴⁴.

---

⁴³ Bkz Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine Dair Tüzük’n 1983 yılında değiştirilen 110. Maddesi

⁴⁴ Coşkun sterci, ‐Bir Cezaevi Sorunu Olarak Tretman Uygulamaları‐, *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2000 Bildirileri*, Yayına Hazırlayan Gl Erdost, Ankara, 2003, s: 240

Böylece 1980'ler, 1970'lerdeki kapatılma biçiminde eksik kalan cezaevlerinin, kapatılanların düşünsel olarak değiştirilmesi ve istenilen insan profili olarak yeniden üretilmesi mekanı olarak kullanılmaya başlandığı bir döneme dönüşüyor. Bundan dolayıdır ki hasta olan mahkum rehabilite edilip, tedavi edilmelidir. Bu görüşü temellendirmek amacıyla Prof. Dr. Psikiyatrist Turan İtil ve kurucusu olduğu Hafize Zekeriya İtil Vakfı (HZİ Vakfı) cezaevlerinde siyasi mahkumlar üzerinde testler ve anketler uyguladı. Almanya'da RAF militanları üzerinde yapılan deneylerin bir benzeri yapılmaya çalışıldı. Araştırma sonucunda ise siyasi tutukluların ruhsal sağlığının bozuk olduğu, sosyopat oldukları yönünde saptamalara varıldı. Bununla amaçlanan, kapatılanların, politik özne olmaktan çıkartılarak, kitle iletişim araçları vasıtasıyla psikolojik bir hasta olduklarının topluma lanse edilmesidir. Bu amacın ardında, sosyopat insanları birbirinden tecrit etme düşüncesi yatar. Siyasi erk şöyle düşünüyordu; "Bu insanlar ruhsal sorunları olan insanlardır. Onları ıslah edip topluma kazandıracağız". Mekan olarak da Özel Tıp cezaevleri uygun görüldü. Böylelikle cezaevlerine, psikiyatristlerin, psikologların, öğretmenlerin, din adamlarının tayin edilmesi, ıslah ve tedavi etme politikasıyla birlikte gündeme geldi.

12 Eylül askeri darbesi sonrası, siyasi mahkumların rehabilite edileceği öngörülen iki yer, askeri cezaevleri ile 1983 tarihinde yapılan tüzük değişikliğiyle siyasi mahkumların kapatılma yerleri olarak belirlenen özel tip cezaevleridir. Darbe yönetimi, vakit geçirmeden, doğasına ve anlayışına uygun biçimde cezaevlerine yeni kurallar ve yaptırımlar getirdi. Barıştıır-karıştır ismi verilen yeni bir uygulamayla sol ve sağ tutuklular zor kullanılarak aynı koşullarda kapatıldı⁴⁵. Özellikle, Mamak

---

⁴⁵. 'Barıştıır-Karıştır' programının sivil cezaevlerinde ilk uygulandığı yer Bartın Özel Tıp Cezaevi'dir. Bu uygulamanın sonuçları trajik oldu. Gerek karşılıklı kavgalardan dolayı, gerekse komando

Cezaevi'ndeki ve Diyarbakır Cezaevi'ndeki uygulamalar en uç noktalara kadar vardırıldı. Aynı hücrelere kapatılan karşıt görüşlü insanlara zorla istiklal marşı söyletildi, Atatürk'ün Nutuk'u okutuldu ve din dersleri verildi. Bu dersler cezaevlerinin çoğunda ilkokulu bile zor bitirmiş bir onbaşının, çoğu üniversite mezunu olan siyasi mahkumlara 'eğitim' vermesi, Atatürkçülük dersi vermesi şeklinde gerçekleşti⁴⁶. Hüküm giymiş politik mahkumların toplandığı özel tip cezaevlerinde ise sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve öğretmen kadroları ivedilikle tamamlanarak(!) mahkumlara zorla tretman uygulaması başlatıldı. Bütün bu uygulamaların tek amacı vardı; o da Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine Dair Tüzük'ün 183. maddesi'nde ifade edildiği gibi mahkumların 'anarşi ve terör eğilimlerini' yok etmektir. Kısacası, bir tehdit ve yaptırım aracı olarak kullanılan tretman uygulamaları ile birlikte dayatılan fiziki şiddet ve cezalandırmalar yoluyla mahkumların politik kişiliklerine hatta ruhlarına, beyinlerine saldırarak tektipleşmeleri, ıslah olmaları istendi. Bu, bir tür düşmandan öç almadır. Taşdemir'in de belirttiği üzere, 12 Eylül zihniyeti, 'teröristleri' cezaevi laboratuvarına atıp kolayca manipule edip biçimlendirebileceği ya da biçimsizleştirebileceği kobaylar olarak gördü.⁴⁷

Bu dönemde siyasi mahkumların kapatıldığı cezaevleri, devletin kendi iktidarına hiçbir şekilde karşı konulmasını istemediği ve mutlak egemenliğini kabul ettirmek için insan haklarına aykırı her türlü uygulamayı yapabildiği kurumlar durumundadır. Siyasi erkin, askeri ve özel tip cezaevlerine kapattığı siyasi mahkumların, emir komuta zincirine tabi olduğunu ilan etmesiyle insan haklarına

---

işkencelerinden dolayı; 65'eyakın hükümlü, belki de tedavisi mümkün olmayan yaralar aldı. (Kutlu,1989:70-73)

⁴⁶ Kutlu,1989:70

⁴⁷ Murat Taşdemir, Türkiye'de Cezaevi, *Birikim Dergisi*, 1989, S. 5, s: 62

uygun olmayan ilk adımlar atılmaya başlandı. Bundan böyle siyasi tutuklular 13/1 denilen Askeri Tutuklu Talimnamesi'ne uymak zorundaydılar. Bu talimatnameye göre 'tutuklu personel' konum olarak, emir komutanın en alt kademesinde olan erin bile altı konumundaydı. Siyasi mahkumlardan, askeri yaptırımlara uyulması isteniyordu. Askerlere komutanım denecek, hazır olda durulacak, istiklal marşı söylenecek, sayımlarda tekmil verilecek, kısacası asker ne emrederse o yerine getirilecekti. Örneğin 1980'lerin başlarında Mamak Askeri Cezaevi'nde uygulanan ve Mamak Yasaları diye anılan yasalardan bazıları şunlardır: Kalk saatinden sonra kimse yatağa oturamaz, yatamaz, uyuyamaz, tekmilsiz yemek alınamaz, duasız yemeğe başlanamaz, sayım düzeninde ve sayım esnasında konuşmak yasaktır! Gözler tavanda olmalı hiçbir şekilde tabana bakılmamalıdır, sayım sırasında koğuş personeli yüzünü sayım heyetine döner ve aynı anda başını yukarı kaldırarak karşı duvarın tavanla kesiştiği çizgiye bakar. Bu bakış şekli, sayım sonuna kadar devam eder, koridorlardan geçerken sağa sola bakmak, işaretleşmek yasaktır, ziyaret esnasında fazla bağırarak ve kontrole engel olacak şekilde alçak sesle konuşmak yasaktır, havalandırmada başka koğuş olduğu zamanlarda, havalandırma yerine bitişik penceresi olan koğuşun personeli pencereden dışarı bakmayacaktır.⁴⁸ Bunlara benzer daha onlarca yasak, mahkumların denetleyebildikleri hiçbir yaşam alanı bırakmamak amacıyla acımasızca uygulandı. Cezaevlerindeki bu uygulamalar rehabilitasyon stratejisinin birer yansımasıdır. Devlet en kısa sürede bedeli ne olursa olsun en kısa yoldan sonuç almak istiyordu. Diyarbakır Cezaevi'nde hücrelerine lağım suyu salınan, zorla bulaşık suyu içirilen insanlara bu muameleyi reva gördüren duygu, gerekçe kindir. Koğuş duvarlarına 'Ne mutlu Türküm' diye yazdırılırken,

---

⁴⁸ Bkz H.Kutlu, 1989, s: 91.

onların Türk olmaktan mutluluk duymaları asla amaçlanmıyordu. Siyasi mahkumların ağzında bulaşık suyuyla, üstündeki pislikle kendinden iğrenmesi, iradesine aykırı bir iş yaptığı için kendini suçlaması isteniyordu. Kapatılanlar, bir düdükle ellerini uzatıp, cop yiyip, hazır ola geçip, bir başka düdükle uygun adım yürütüp, çöktürüp, yatırılarak yıllarca Mamak Cezaevi'nde kaldılar. Bu dönemde siyasi erk, siyasi mahkumları, disiplinsiz, dağınık, kuralları bilmeyen 'tutuklu personel' olarak adlandırdı. Siyasi erkin, tretman adını verdiği askeri eğitimle, siyasi mahkumlar askerlerden bile düzenli yürütülmeye çalışılarak, siyasi mahkumlara askeri marşlar zorla ezberletilerek söyleniliyordu. "Bu, Pavlov'un köpeklerine has eğitimle, sadece solcular değil, nasiplerine düştüğü kadarıyla sağcı tutuklular da karşılaştılar"⁴⁹. O yıllarda ülkeye, özellikle siyasal suçluların kaldığı hapishanelere egemen olan zihniyet, kimsenin kendine has bir davranış göstermesine izin vermemek kararındaydı. Çünkü bu, bir kişilik koruma belirtisiydi ve mutlaka ezilmeliydi. Sonradan göstereceğim gibi siyasi mahkumlar, koğuşlarda birlikte yaşadılar ve cezaevlerindeki uygulamalara karşı tepki göstererek açlık grevleri yaptılar.

Bu dönemde cezaevlerinde kuralsızlık ve keyfilik esastır. Sağmalcılar Cezaevi'ndeki yüzbaşının darbe sabahı siyasi mahkumlara söylediği "Bundan sonra anayasa da, babayasa da biziz, bundan sonra kaderiniz bizim elimizde"⁵⁰ sözleri cezaevlerindeki kuralsızlığın en iyi ifadesidir. Disiplin suçu göreceli bir kavramdır. Cezaevi müdürünün, askerinin, gardiyanının, savcının özelliklerine, kişiliklerine, siyasi duruşlarına göre değişiklikler göstermektedir. Cezaevlerindeki yasa ve yönetmeliklerin kendisi keyfi uygulamaları içermektedir. Bu tür yasakların cezaevlerinde "İster

---

⁴⁹ *Birikim Dergisi*, S.113, Eylül, 1998, s:5

⁵⁰ Bkz. konuşma için (Mavioğlu; 2006:44).

gerçek yaşamla uygunluk arz etsin isterse etmesin; bu anlamda ister uygulansın isterse uygulanmasın bir tek anlamı vardır. O da, yönetici bazındaki keyfi tutum ve davranışları meşru hale getirmektir.”⁵¹ Dolayısıyla kurallar, kuralsızlığın kuralları olarak yöneticinin yetki alanlarını sınırsızlaştırmaktadır. Örneğin İnfaz Yasası, mahkumlara karşı idarenin elinde tuttuğu bir kozdur. Mahkum yattığı süre içinde üç kez disiplin suçu işlemez ise iyi halden, cezasının üçte ikilik bir bölümünü çekerek, üçte birlik bölümü için de infaz indiriminden yararlanabilmektedir. Ama kuralların muğlak ve yorumlanmaya açık olmasının yanı sıra, tepkilere yol açacağı bilinen yeni kuralların konması yukarıda da belirttiğimiz gibi bütün insafi, cezaevi yönetimine bırakılmaktadır. Bu durum mahkumlara karşı bir koz olarak kullanılarak, siyasi mahkumları ya idarenin isteği gibi davranmaya ya da itirafçı olmaya zorlamak için kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra bazı kurallar cezaevlerinde tepkilere yol açacağı bilindiği halde, baskı yaratıp, varolan baskıyı arttırmayı meşrulaştırmak için konulur. Bu bağlamda en iyi örneklerden biri olan tek tip elbise uygulamasındaki, devlet otoritesine boyun eğdirmek uygulamanın gerçek amacını oluşturmaktadır. Tek tip elbise devletin otoritesiyle eş anlamlı olarak görülmektedir. Devlet tek tip elbise uygulamasını, prestij konusu yapmış ve rejim muhaliflerine elbiseyi giydirmek için her yolu mubah saymıştır. İşkence, disiplin cezası, infaz yakma, aylarca aç ve çıplak bırakma yöntemleriyle siyasi mahkumlara tek tip elbise giydirilmeye çalışıldı. Türkiye’de de bu anlamda birçok kritik dönemeçten geçen cezaevleri, devletin baskı politikalarını en şiddetli ve en seri bir biçimde hissettirdiği mekanlar olmuştur.

Cezaevinde, otoritenin mutlak iktidar arayışının karşısına dikilen direniş odakları, siyasi erk’e göre, devlet otoritesini sarsmaktadır. Adalet Bakanlığı’nın,

---

⁵¹ H. Kutlu, 1989, s: 86.

zaman zaman yayımladığı genelgeler, sarsıldığına inanılan otoritenin sağlamlaştırılmasının bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bu amaçla hazırlanan 1 Ağustos 1988 Genelgesi ile ‘özel tip’ cezaevi uygulaması kurumsallaştı. ‘İyileştirme ve eğitim’ adı altında zorlamalar, angaryalar, din dersi mecburiyeti, tek tip elbise zorunluluğu, ziyaretçi kısıtlamaları, mükerrer ceza uygulamaları tüzük ve yasalara aykırı olarak uygulanmaya başlandı. Genelge ile tutuklu ve hükümlü ayrımı ortadan kaldırılarak, tutuklu ve hükümlüler aynı koşullara tabi kılındı. Siyasi erk bu tür genelgelerle, tutuklu ve hükümlülerin siyasal kimliklerini ve bu kimliği korumakta kararlı kişilikleri parçalamak, dağıtmak ve yok etmeyi amaç edindi. Dolayısıyla cezaevleri, politik muhalefetin sindirilmesi ve etkisizleştirilmesi sürecinde birçok girişimin denendiği kurumlar oldu. 12 Eylül darbesiyle birlikte daha bir toplumsal, sistematik ve de kanlı niteliğe bürünen Türkiye’deki cezaevleri, tüm toplumu sindirmeye ve şiddete boyun eğdirmeye yönelik politikaların mimarı olan darbe yönetiminin hassasiyetle odaklandığı bir alan oldu. Cezaevlerine, yaygın ve kurumsal işkence merkezleri olarak depolitizasyon sürecinin en önemli araçlarından biri olma işlevi yüklendi.

12 Eylül’ün bir tür esir kampına dönüştürdüğü cezaevlerinde insanlık dışı sayısız uygulamalar gerçekleştirildi. Siyasi tutuklu ve hükümlüler adeta kobay muamelesine maruz bırakılarak itaate, boyun eğmeye zorlandılar. Uygulanan yöntemler, önemli dönemeçlerde siyasi erk tarafından yenilerek yeniden devreye sokuldu. 1980 Askeri Darbesi’nden sonra kapatan öznenin, cezaevlerinde yeni bir kapatma pratiği sergilemesi ile birlikte doruk noktaya varan insan hakları ihlallerine karşı, mahkumlar da yeni direnme stratejileri geliştirir. Kendi direnme biçimlerini oluşturan siyasi tutuklu ve hükümlüler hak aramak için, sayım vermeme, malta

işgali, rehin alma gibi birçok mücadele biçimi yaratmış, son çare olarak açlık grevlerine, bunun da ötesine, ölüm oruçlarına yönelmişlerdir. 1980’li yıllarda en fazla katılımın olduğu açlık grevi, 1983 Temmuz’unda başlayan 2000 kişinin katıldığı açlık grevleridir. Tek tip elbiseye karşı 12 Nisan 1984’te yeniden başlayan açlık grevlerinde 4, 1985 yılında ise 8’i Diyarbakır’da, 4’ü İstanbul’da olmak üzere 12 siyasi mahkum yaşamını yitirdi. Adalet Bakanlığı’nın yayınladığı 1 Ağustos 1988 Cezaevleri Genelgesi’ne karşı yapılan, 1988 açlık grevinde Diyarbakır’da 1, 1989 yılında kamuoyunda tartışmalara neden olan açlık grevinde ise Aydın Cezaevi’nde 2 mahpus hayatını kaybetti. Görüldüğü üzere 1980 Askeri Darbesi’nden sonraki yıllarda net bir şey vardı; en küçük insan hakkını elde etmenin bedeli oldukça ağırdı ve bu bedel de kalıcı hasar veya ölümdü. Bedenlerini ölüme yollayan tutuklular, yaptıkları eylemlerin uzun süre sonra da olsa mutlaka sonuç alıcı olacağına inanıyorlardı. Onların bu inancı ilerleyen yıllarda cezaevlerinde bazı rahatlatmaların sağlanmasına yol açtı. Ancak bu rahatlama dönemleri hiçbir zaman kalıcı olmadı.

26 Eylül 1999 TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu’nun hazırladığı Ulucanlar Cezaevi Raporu’nda da tespit edildiği üzere, cezaevlerinde bir otorite zafiyetinden çok otoritenin yanlış kullanılmasından kaynaklanan bir sorun bulunmaktadır. 1990’ların sonlarında yapılan bu tespit 1980’ler için de geçerli bir tespittir. Cezaevlerinde, her zaman ve her cezaevinde geçerli olan, uygulamaların hukuka uygun olduğu, dolayısıyla da cezaevlerindeki devlet otoritesini hukuk devletine uygun hale getirecek düzenli ve çağdaş bir mevzuat yoktur. “Uygulamalar, cezaevini yöneten kişilere ve zamana göre değişmektedir. Hatta zaman zaman tutuklu ve hükümlülerle yöneticiler arasında anlaşmalar yapılarak bir tür kaynağı sakat bir hukuk oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim yöneticiler değişince, bu

anlaşmalar yerlerini başka kurallara bırakma durumunda olmuştur. Bu durum cezaevlerindeki otorite-hak tartişmalarının kaynağı olmaktadır”⁵². Değişik illerdeki cezaevlerinde yapılan uygulama farklılıklarının ciddi mevzuat boşluklarından kaynaklandığı, genelgelerin arkasındaki siyasi irade eksikliğinin sıkıntı yarattığı; değişik cezaevlerindeki keyfi uygulama nitelendirmelerinin, standart konularındaki mevzuat boşluğundan oluştuğu sıklıkla dile getirilmektedir. Bu durum 1990’larda cezaevlerinde yapılacak eylemlerin de temel nedenlerinden biri olacaktır. Cezaevlerinde kişilerin ön plana çıkması işleri daha da karıştırmakta, bir cezaevinde yasak olan, idarecilerin kişiliğine bağlı olarak diğer cezaevlerinde serbest olabilmektedir. Cezaevi idarecisinin ideolojik tutumu, siyasi mahkumlara bakışı çoğu zaman mevzuat ve genellerden daha ön planda olabilmektedir. Örneğin 1982 yılında 2 ve 3 No’lu Elazığ Askeri Cezaevi’ne üsteğmen Burhan Kartal’ın müdür olarak atanmasıyla cezaevlerinde ne eylem oldu ne de şiddet uygulandı⁵³. 1980’lerde cezaevlerinde görüş sırasında mahkum ve ziyaretçilerin Kürtçe konuşması yasak iken, Elazığ Askeri Cezaevinde Türkçe bilmeyen ziyaretçilerin yanına, Kürtçe bilen bir personel verilmesi ara formülüyle görüşlere izin verilmiştir. Burhan Kartal’ın görevden alınmasından hemen sonra cezaevinde, şiddet ve kötü muamele yeniden başlamıştır. Dolayısıyla kapatılan öznenin hak ve yükümlölüklerinin açıkça belirlenmemiş olmasından kaynaklı olarak cezaevlerinde, hükümlü ve tutuklular, çeşitli eylemler sonucunda bazı haklar elde etmekte, fakat sonradan siyasi erkin değişmesi sonucunda cezaevi idaresinin bu hakları geri aldığını iddia ederek, tekrar açlık grevine başlamaktadırlar.

---

⁵² Bkz Türkiye İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, *26 Eylül 1999 Ulucanlar Cezaevi Raporu*, TBMM Basımevi, Ankara, 2000, s:116.

⁵³ Burhan Kartal Elazığ Askeri Cezaevinin müdürlüğünü yaptı. Önce Elazığ 2 no’lu Cezaevi’nde, ardından da 3 no’lu Cezaevi’nde görev yaptı. Daha sonra solcu olmaktan dava açıldı. Metris Cezaevi’nde kaldı. Hakkındaki suçlamalardan beraat etti. (bkz Ertuğrul Mavioğlu, 2008, s.177-187)

12 Eylül döneminde hapishaneler, özellikle askeri olanlar, mahkum ve tutukluların tecrit edildiği yerler oldukları gibi, “Aldıkları ve alacakları yasal eza ne olursa olsun her an imha tehdidi altında yaşadıkları feodal zindanları aratacak bir acımasızlık ve sertliğin hüküm sürdüğü, işkence, toplu dayak ve her tür eziyetin sistematik olarak uygulandığı birer devlet terör kurumu haline geldiler”⁵⁴. Siyasal suçlulara, özellikle devletin ilk planda hedef aldıklarına yönelik bu ‘özel infaz’ biçiminin, 12 Eylül dönemi resmen sona erdikten sonra, hapishane içi işkence, sistematik dayak ve eziyet dozu bir miktar azaldı ise de, ardındaki mantık değişmedi, kalıcılaştı. Bu “Suçlunun tecridi ile, salt hapsedmiş olmakla yetinmeyen, onu toplum dışı sayan, aslında imha edilmesi gerektiğini düşünen ve bunun için fırsat kollamayı mubah sayan bir mantıktır”⁵⁵. Yine de tüm bu yapılara rağmen siyasi erk, cezaevlerinde arzuladığı ortamı bir türlü sağlayamadı. Siyasi tutuklu ve hükümlülerin ölümüne gerçekleştirdikleri direnişler ve darbe döneminin etkilerinin yavaş yavaş kapanmaya yüz tutması neticesinde düzenin hakim kılmaya çalıştığı ‘huzur ve güven ortamı’ sarsıntı geçirdi. Sonuçta düzen kendini bir açmazla karşı karşıya gördü. Cezaevlerinden beklenen işlev muhalif ideolojilere mensup kişilerin cezalandırılması, düzen karşıtı eğilim ve fikirlerinin tasfiye edilmesi ve nihai kertede bireyselleştirilmeleri idi. Ne var ki, cezaevleri düzenin bu amacına hizmet eder görünümde değildi, bilakis muhalefet zemininin beslendiği, güçlendiği mekanlar haline geldi. Bu durumun öncelikle koğuş sisteminden kaynaklandığı tespitinden hareketle siyasal iktidar ilgisini bu konu üzerinde yoğunlaştırdı. Dolayısıyla, 90’lı yıllar devletin, bu doğrultudaki uygulamalarına meşru bir zemini yaratma çabasıyla geçti. Bu dönem cezaevlerinde meydana gelen her olay (adli veya siyasi bölümlerde

---

⁵⁴ *Birikim Dergisi*, S.136, Ağustos, 2000, s:12

⁵⁵ *Birikim Dergisi*, a.g.e., s:13

olsun) her türlü firar girişimi vs. hücre sistemine geçişin malzemesi olabilecek yeni bir söylem üzerine kuruldu. Siyasi erk, cezaevinde yaşanan problemlerden hareketle, devletin cezaevlerine hakim olamadığını dillendirerek, cezaevlerinde hakimiyetin, koğuş sisteminin terk edilip, siyasi mahkumların ayrı odalara yerleştirmekle mümkün olabileceğinin propagandasını yaptı. Bunun üzerinden meşruluk zemini yakalanmaya çalışıldı ve hatta yakalandığı kanaatine ulaşıldığında da cezaevlerine müdahaleler yapıldı.

90'lar, acil olarak yapılması gerekenin koğuş sisteminin terk edilip, siyasileri birbirinden yalıtım kararı verildiği bir dönemdir. 1991 yılında çıkartılan ve cezaevlerine yönelik düzenlemeler içeren maddeleriyle Terörle Mücadele Kanunu bu doğrultuda atılmış önemli bir adımdır. Yürürlüğe konulan Terörle Mücadele Kanunu ile özel tip sisteme geçişin yasal dayanağı oluşturuldu⁵⁶. Fiilen ise 1991'den başlanarak siyasi erk, cezaevlerinde ölüme varan sert müdahalelerle, her fırsatta siyasi mahkumları hücrelere kapatmaya çalıştı. TMY'nin yürürlüğe girmesinden 6 ay sonra 1991 yılının Kasım ayının başlarında TMY dayanak alınarak, kişilik hücre esasına göre inşa edilen Eskişehir Özel Tip Cezaevi tekrar açıldı. Çeşitli cezaevlerinden de 206 tutuklu ve hükümlünün sevkiyle açılan Eskişehir Özel Tip Cezaevi ancak, tutuklu ve hükümlülerin girdikleri açlık grevinin 22. gününde ve birçok cezaevindeki tutukluların, tutuklu ve hükümlü ailelerinin ve kamuoyunun desteği ile kapatılabildi. Eskişehir Özel Tip Cezaevi fiili olarak kapatılmasına karşın TMY'nin 16. maddesinin varlığı siyasi erke, özel tip cezaevini her an hayata geçirebilmenin zeminini sunmaktaydı. Yasal zemin olmasına rağmen bir türlü hücre

---

⁵⁶ 3173 sayılı Terörle Mücadele Kanunu 12 Nisan 1991 tarihinde yürürlüğe girdi. Bu kanunun 16. Maddesinde, Terörle Mücadele Kanunu dahilindeki suçlardan mahkum olanların cezaları, tek kişilik veya üç kişilik oda sistemine göre inşa edilen özel infaz kurumlarında infaz edileceği ön görülmektedir

sisteminin hayata geçirilememesi, devletin tutukluların birbirinden de tecridine yönelik olarak bir meşruluk zeminini oluşturamamasından kaynaklanmaktadır. Devlet, toplumu ikna konusundaki başarısızlığından kaynaklı, tecride dayalı olarak güttüğü rehabilite amaçlarını gerçekleştirmek bakımından, her fırsatta geri adım atmak zorunda kaldı.

12 Eylül döneminden sonraki bir dönüm noktası olan, 1990'ların ikinci yarısında hapishanelerde siyasi erk tarafından 'münferit vakalar' olarak adlandırılan ama aksine 'sistemli vakalar' olarak görülebilecek linçler yaşanmıştır. Cezaevlerinde direnişlerin ve hak arama mücadelelerinde yeni bir dönemin başlayacağına ilişkin ilk ipucunu, dönemin Adalet Bakanı Mehmet Ağar'ın cezaevlerine ilişkin yaptığı açıklamada bulmak mümkündür; "Biraz can yanacak ama bu işi halledeceğim... ama bu işi yapacak adamları getirmem gerekiyor. Cesur adamlara ihtiyacım var"⁵⁷ açıklaması 'erki' elinde bulunduranların cezaevlerine karşı zihniyetlerinin bir göstergesidir. Bunun akabinde 1995 yılında Konya DGM Savcısı olduğu dönemde, "Cezaevlerindeki nereden besliyoruz? Bunların hepsini temizlemeliyiz, işlerini bir gecede bitirebiliriz, hepsi 3 kilo siyanüre bakar"⁵⁸ diyen Cemal Şahin Gürsel'in Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne atanması 'erki' kullanacakların da, bunu nasıl kullanacaklarının bir işaretidir. Mehmet Ağar'ın cezaevlerine ilişkin yapılması gerekenleri Milli Güvenlik Kurulu'nda da aynen söylediğini açıklaması ve bu yöntemlerin MGK tarafından benimsenmesi⁵⁹, 12 Eylül'ün hemen ertesinde politik mahkumlar için Kenan Evren'in dediği "Asmayalım da besleyelim mi?" zihniyetinin

---

⁵⁷ Açıklama için bkz. Ertuğrul.Özkök, *Hürriyet Gazetesi*, 8 Nisan 1996

⁵⁸ CHP Erzincan milletvekili Mustafa Kul yaptığı bir açıklamada Mehmet Ağar tarafından Ceza ve Tevkifevleri Müdürlüğü'ne atanan Cemal Şahin Gürsel'in Konya DGM Savcısı olduğu dönemde eski müsteşar Yusuf Kenan Doğan ve Bakanlık bürokratlarına bu sözleri söylediğini söyler.Bkz. *1996 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, TİHV: 370

⁵⁹ Açıklama için bkz. E.Özkök, *Hürriyet Gazetesi*, 8 Nisan 1996

aradan geçen 16 yılda da devam ettiğinin bir göstergesidir. Bu zihniyetin yansıması olarak, 1995'te Buca'da bir firar olayı üzerine atılan toplu dayaklarda 3, aynı şekilde 1996'da Ümraniye'de 4 siyasi mahkum öldü. Aynı yıl Eylül'de Diyarbakır Hapishanesi'nde korkunç bir şekilde dövülen 33 siyasi mahkumdan 10'u öldü. 26 Eylül 1999'da Ulucanlar Cezaevi'ne yapılan operasyon sonucunda 10 kişi yaşamını yitirdi, 78 kişi de ağır biçimde yaralandı. Bu olaylarda onlarca insan yaralandı, sakat kaldı. Bu feci muhasebenin yapıldığı sıralarda Burdur Cezaevi'ndeki uygulamalara karşı çıkan isyan iş makineleriyle bastırılmaya kalkışıldı. 23 yaşındaki Veli Saçılık'ın kolu koptu. Kopan kol daha sonra şehirde dolaşan bir köpeğin ağzında bulundu.⁶⁰ Bütün bunlar göz önüne alındığında 1995'ten sonraki dönem, daha sonra göstereceğim üzere, 12 Eylül'ün kurumlaştırdığı hapishane rejiminin, süreklilik kazanmakla kalmadığı, geliştirildiği, pekiştirildiği bir dönem olduğu görülür.

Cezaevlerinde 12 Eylül döneminde olduğu gibi, siyasi mahkumların insanca yaşam (cezaevlerinde de olsa) taleplerine karşı, siyasi erk, insan olmanın, düşünen olmanın gereklerine aykırı, oç alma pratiğine uygun bir yaklaşım benimsendi. Siyasi erk, siyasi mahkumlara karşı hukuk devleti olma gereğine uygun bir şekilde hareket etmedi. Politik hükümlüyü, varlığına yönelen bir tehdit olarak değerlendirdi. Bu nedenle de hukuksal ilkelerle değil, siyasi saiklarla hareket etti. Bu dönemde de mahkumların cezaevlerindeki uygulamalara karşı kullandıkları en etkili eylem biçimi her an ölümle sonuçlanabilecek açlık grevleridir. Bu grevler sonucunda, mahkumların kabul gören talepleri incelendiğinde, bunların, 'kapatan öznenin', 'kapatılan özneye' karşı yerine yetirmekle yükümlü olduğu hukuksal ve insani talepler olduğu görülür. 1996 yılında yapılan ölüm orucunda öne sürülen taleplerden

---

⁶⁰ Bkz Tanıl Bora, Hapishane rejimi: Bir "seri katil" zihniyeti, *Birikim Dergisi*, S. 136, s: 19

üç tanesi; savunma hakkı, tutsakların tedavileri önündeki engellerin kaldırılması ve siyasi hükümlülerin ailelerine yönelik saldırılara son verilmesidir. 1998 yılında da cezaevlerinde çıkan gerginlik sonucunda üzerinde uzlaşmaya varılan taleplerden iki tanesi; sürgün edilen mahkumların kendi istekleri doğrultusunda ailelerinin bulunduğu illere veya arkadaşlarının bulunduğu illere sevk edilmesi ve bundan sonra yapılacak sevklerin, tutukluların hüküm almalarından sonra, kendi istekleri doğrultusunda ailelerinin bulunduğu illere veya arkadaşlarının bulunduğu cezaevlerine yapılmasıdır. Bir bakıma mahkumlar, devletin yasal düzenlemelere uygun davranmasını istemekte, bunun için bedel ödemektedirler. ‘Anlaşma’ diye tabir edilen ‘sözlü birleşme’ hukuka uygun davranılması için teminat istemekten öteye gitmemiştir. Yasalarla çelişen hiç bir talep kabul edilmemiştir. Ancak, tutuklu ve hükümlülerin talepleri (birkaçı dışında) salt insani ve hukuksal istemlerdir. Cezaevlerindeki olumlu uygulamaların genelleştirilmemesi, hukuka uygun davranılması için uyarıcı genelgelerin yaygınlaştırılmaması her cezaevinde hakların alınması için yeni bir direnişe ve açlık grevlerine neden oldu. 1996 yılının Nisan ayından başlayan açlık grevlerinin⁶¹ 64. gününde, tutuklular ölmeye başladıktan sonra, Adalet Bakanı Şevket Kazan Meclis’te yaptığı konuşmada, tutukluların “baskı altında açlık grevi yaptıklarını” beyan etti ve eylemcileri “huzuru bozmak istemekle” suçlayarak, “Eylemler sürerse, genelgeler ve yönetmelikler dışında bu cezaevlerinde kalanlara fazladan tanınan hakları geri alırız. Kendilerine tanınan hakları kaybetmek istemiyorlarsa eylemlerine son versinler”⁶² tehdidinde bulundu. Aslında Adalet Bakanı Şevket Kazan’ın bu beyanı, her zaman ve her cezaevinde

---

⁶¹ Mehmet Ağar’ın Adalet Bakanlığı döneminde Diyarbakır E Tipi Cezaevi’nde Nisan ayında başlayan açlık grevi 21 Mayıs gününden itibaren Türkiye geneline yayıldı. Eylem 3 Temmuz günü ölüm orucuna çevrildi. Bu dönemde Adalet Bakanı olarak Şevket Kazan görevlendirildi.

⁶² Açıklama için bkz. *1996 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, TİHV Yayınları, Ankara, 1998, s: 378

geçerli olan, cezaevindeki uygulamaları hukuka uygun kılan, dolayısıyla da cezaevlerindeki devlet otoritesini hukuk devletine uygun hale getirecek düzenli ve çağdaş bir mevzuatın olmadığı bir göstergesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi 26 Eylül 1999 tarihli TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun hazırladığı Ulucanlar Cezaevi raporunda da tespit edildiği üzere, cezaevlerinde bir otorite zaafiyetinden çok otoritenin yanlış kullanılmasından kaynaklanan bir sorun bulunmaktadır. Cezaevlerindeki uygulamalar, bir cezaevinden diğerine, cezaevini yöneten kişilere ve zamana göre değişmektedir. Hatta zaman zaman tutuklu ve hükümlülerle yöneticiler arasında anlaşmalar yapılarak bir tür kaynağı sakat bir hukuk oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim yöneticiler değişince, bu anlaşmalar yerlerini başka kurallara bırakma durumunda olmuştur. Bu durum cezaevlerindeki otorite-hak tartışmalarının kaynağı olmaktadır⁶³. Dolayısıyla cezaevlerinde yaşanan problemlerde, siyasi erk, yaşanan duruma ilişkin çözümler üreteceğine, mahkumların hak taleplerine karşı, halihazırda sahip oldukları hakların ellerinden alınacağını söyleyerek, daha önce elde edilen hakları koz olarak kullanabilmektedir. Bu yaklaşım yaşama haklarını korumakla yükümlü oldukları insanlar üzerindeki otorite anlayışının bir göstergesidir. Aynı zihniyet, Diyarbakır E Tipi Cezaevi'nde açlık grevi yapanlara karşı düzenlenen operasyon sonrasında açıklama yapan, dönemin Adalet Bakanı Mehmet Ağar'da da görülmektedir. Mehmet Ağar, gazetecilerin Diyarbakır Cezaevi'ndeki olaylara ilişkin soruları üzerine, "Diyarbakır Cezaevi'nde sizlerin önemseydiği kadar bir şey yok. Tutukluların kendilerini yakma girişimi, kendi sorunlarıdır. Cezaevi idaresinin, olaya müdahalesi söz konusu değildir" dedi. 19 Haziran günü yaptığı açıklamada ise "2000 kişi açlık grevi yapıyor, devam edenlere

---

⁶³ Bkz Türkiye İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, *26 Eylül 1999 Ulucanlar Cezaevi Raporu*, TBMM Basımevi, Ankara, 2000, s:116

yiyecek veriliyor, ancak almıyorlar... Cezaevlerinin eğitim yuvası haline gelmesine izin vermeyeceğiz. Yanlışlar varsa onların üzerine gideriz. Ancak geri adım atmıyoruz. Ölüm makinelerinin yaptıklarına destek olmak, silahlı örgüte destek olmak, aydın olmak değildir. Herkes aklını başına toplansın...”⁶⁴ beyanatında bulundu. Bu da göstermektedir ki siyasi erk, uyguladıkları yöntemlere ve cezaevlerinde yaşanan olumsuzluklara karşı çıkan sivil toplum kuruluşlarını ve insan hakları savunucularını da karşı taraf olarak görmektedir. Bu yaklaşım kapatan öznenin; kendisi gibi düşünenleri ‘bizden’, ‘ben’ gibi düşünmeyenleri de ‘ötekiler’ olarak algılanmasının bir sonucudur. Devlet, yaşamlarından sorumlu olduğu mahpusların cezaevlerinde kendilerini yakarak yaşamlarına son vermelerini hükümetler değişse de kendisi açısından bir problem olarak görmemektedir. Bu dönem, çözüm noktasında kendini dayatan ve kendisiyle benzeşmeyen düşünceleri düşman olarak gören anlayışın had safhaya ulaştığı bir dönemdir.

Cezaevleri sorunu, üzerinde ortaklaşılan nadir problemlerden biridir. Herkesçe kabul edilen bu sorunun nedenleri derinlikli olarak incelendiğinde görülecektir ki soruna yaklaşım, karşıtlık derecesinde farklılaşabilmektedir. Daha sonraki bölümde değineceğim gibi, ne kapatan ne de kapatılan cezaevlerindeki yaşam koşullarından memnundur. Siyasi erk, cezaevlerine hakim olamadığı, otoritesi olmadığı söylemini ön plana çıkararak müdahalelerde bulunmaktadır. Siyasi mahkumlar, cezaevlerindeki yoğun baskılar ve yapılan hak ihlallerini öne sürerek açlık grevlerine girişmektedir. Dolayısıyla tanımda farklılaşma beraberinde, çözümde farklılaşmayı da getirmekte ve bu durum cezaevlerinde ölümlerle ve yaralanmalarla dolu bir sürece mal olmaktadır.

---

⁶⁴ Bkz. 1996 Türkiye İnsan Hakları Raporu, 1998, s: 372

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

F TİPİ CEZAEVLERİNDE KAPATILMA: SİYASAL KONJEKTÜR,

TEPKİLER VE F TİPİNDE YAŞAM

1) F TİPİ CEZAEVLERİNE GEÇİŞ KONJEKTÜRÜ

Türkiye’de ceza infaz kurumları tartışmasında temel problem, Batı Avrupa cezaevlerinin aksine, Türkiye’de infaz kurumlarının koğuş sistemi üzerine inşa edilmesi ve bunun yarattığı sorunlar olarak gösterilir. Bu sorun cezaevlerine “kimin hakim” olduğu üzerinden tartışılır. Yapılan hakimiyet tartışması devletin cezaevlerinde hakim olamaması, siyasi mahpuslar ve çete gruplarının hakim olması üzerinden şekillenir. Aslında bu tartışma, devletin siyasi mahpuslar üstünde ne kadar ve nasıl bir hakimiyet kurduğu ile ilintilidir.

Siyasi erk cezaevlerini 1980’den sonra dönüştürücü bir kurum olarak kullanmaya çalıştı. Kapattığı siyasi tutuklular üzerinde uyguladığı askeri disipline dayanan bir hakimiyet anlayışı sergiledi. 1980 sonrasında devletin cezaevlerindeki hakimiyet anlayışı, muhalif ideolojilere mensup kişilerin cezalandırılarak, düzen karşıtı eğilim ve fikirlerinin tasfiye edilmesi ve nihai kertede bireyselleştirilmesi üzerine kuruluydu. Ne var ki, cezaevleri düzenin bu amacına hizmet eder görünümde değildi, bilakis muhalefet zemininin beslendiği, güçlendiği mekanlar haline geldi. 1990’lı yıllarda devlet, cezaevlerine hakim olamamasının koğuş sisteminden kaynaklandığı tespitinde bulundu. Bu tespitten hareketle siyasal iktidar, koğuş sistemine alternatif bir sisteme geçiş için meşru bir zemin yaratmaya çalıştı. Bu dönemde cezaevlerinde meydana gelen her olay (adli veya siyasi bölümlerde olsun)

her türlü firar girişimi vs. yeni bir kapatılma biçimine geçişin malzemesi olarak kullanıldı.

1990'lı yılların özellikle ikinci yarısından itibaren, siyasi erk, en güçlü olması gerektiği yerlerden biri olarak farz edilen cezaevlerinde hakim olamadığını dillendirmekte, bu durumu da cezaevlerinin mimari yapılarıyla ve kalabalık olmalarıyla ilişkilendirmektedir. Bu tartışmaların en yoğun biçimde yapıldığı 1999 yılında Adalet Bakanı H. Sami Türk cezaevlerine ilişkin problemi şöyle belirler:

“Ülkemizdeki duruma baktığımız zaman cezaevlerinin çoğunun koğuş sistemiyle düzenlenmiş olduğunu görüyoruz. Cezaevi koğuşları, çok sayıda insanın, 30, 50, 90, 100 veya daha fazla kişinin bir arada yaşadığı ceza infaz yerleridir. Orada özellikle terör örgütleri ya da mafya tipi suç örgütleri, kendi egemenliklerini sürdürmek olanağını bulabilmektedir. O nedenle Türkiye’de ilk önce ele alınması gereken konuların başında, koğuş sisteminin dünyada olduğu gibi bizde de terk edilmesi gelmektedir. Çünkü bugün koğuş sistemi içinde cezaların ıslah edici amacının gerçekleştiğinden söz etmek olanaksızdır. Cezaevine giren bir suçlu, oradan işlediği suçun daha ileri biçimlerini öğrenerek çıkıyor. Örneğin cezaevine hırsız olarak giren, oradan soygunculuğu öğrenerek çıkabiliyor. Cezaevine bir ideolojinin sempaticanı olarak giren, bir ideolojinin militanı olarak çıkabiliyor. Dolayısıyla bu haliyle koğuş sistemiyle cezaevlerinin ıslah edici fonksiyonunun kalmadığı açıktır”⁶⁵

Siyasi erk, hapishanelerin, teröristlerin, bölücülerin, canilerin kendi hükmünü yürüttüğü fesat yuvaları olduğuna, devletin onlar kontrol edemediğine dair böyle bir

---

⁶⁵Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk,T.C. Adalet Bakanlığı, *21 Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu (21-22 Ocak 200)*, Yayın işleri başkanlığı, Ankara, 2001, s:3.

propaganda ile koğuş sisteminin işlevsizliği konusunda toplum nezdinde destek bulmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda devlet, örgütlerin bu mekanları bir örgütlenme merkezi olarak kullandıklarından yakınmaktadır. Siyasi erk, siyasi mahkumların eğitim ve tretman çalışmalarını engelleme, dışarıya eylem talimatı verme, kurum görevlilerini rehin alma, yaralama, öldürme; koğuşlara yasa dışı resim, pankart ve afişler asma, koğuşlarda çeşitli suç eşyası bulundurma gibi faaliyetlerde bulduklarını sürekli yinelemektedir⁶⁶. Bu vurgu 90'larda geliştirilmeye başlanan yeni bir söylemin ilk parçasını oluşturmaktadır.

Siyasi erk cezaevleriyle ilgili oluşturduğu hakim olmama söylemini tamamlayan insan hakları merkezli ikinci bir söylem geliştirir. Buna göre her şeyden önce cezaevleri, insan onuruna uygun biçimde düzenlenmelidir. Kim olursa olsun, hükümlü de olsa tutuklu da olsa orada bulunanlar, 'doğuştan gelen, devredilemez, vazgeçilemez bir takım haklara sahip olan insanlardır' temelinde geliştirilen bu söylem tretmanla ilişkilendirilir. Bu anlamda siyasi erk, siyasi suçluları topluma yeniden kazandırmak istediği insanlar olarak sunar. "Eğitmek istediğimiz, kendine bir meslek kazandırmak istediğimiz insandır. O nedenle, cezaevlerinin yaşam koşulları itibariyle bu amaçları gerçekleştirebilecek biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Cezaevlerinde hükümlü ve tutuklu olarak bulunan insanların orada şüphesiz cezaevi koşullarında, ama insan onuruyla bağdaşacak biçimde yaşamaları gerekir"⁶⁷. Siyasi erk cezaevlerinde siyasi suçluların insan haklarına uygun yaşamalarının koşulunu koğuş sistemi dışında başka bir tip cezaevleriyle mümkün olabileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla insan haklarına uygunluk, var olan

---

⁶⁶ Bkz, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün, Başkent Üniversitesi tarafından 24/25. 11. 2000 tarihlerinde düzenlenen 'İnfaz Hukukunun Sorunları' sempozyumundaki konuşmasına. (Başkent Üniversitesi, İnfaz Hukuku Sorunları Sempozyumu, Başkent Yayınları, Ankara, 2001, s: 262-276)

⁶⁷ Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, T.C. Adalet Bakanlığı, *21 Yüzyıla Girerken Cezaların İnfaz Sempozyumu (21-22 Ocak 200)*, Yayın işleri başkanlığı, Ankara, 2001, s:3.

kapatılma sisteminin değiştirilmesine bağlanmaktadır. Ama buradaki kritik nokta devletin, cezaevlerinde insan haklarına uygun bir yaşam olmamasının nedenini, uygulamalarda, yasalarda değil, var olan kapatılma mekanında ve içerideki örgüt baskısında görmesidir. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün, "Bugün için bazı cezaevlerimizde insan haklarının bulunduğundan söz etmek mümkün değildir. Bir insan, bir hükümlü, bir tutuklu; istediği avukatla görüşemiyorsa, eşiyile, çocuğuyla görüşemiyorsa, örgüt liderinden izin almadan doktora çıkamıyorsa, orada insan haklarından söz edilemez"⁶⁸ açıklaması bu mantığın bir yansımasıdır.

Siyasi erk, 90'lı yıllarda, özellikle 1995 sonrasında, cezaevlerini sürekli olarak, daha önceki bölümde anlattığımız gibi gerginliğe sürükleme, çeşitli olayları bahane ederek müdahalelerde bulunma vb. şekilde politikalar üzerine oturtulan kampanyalar ile cezaevlerinde yeniden yapılandırmaya ihtiyaç duyulduğu bilincini kamuoyunda yaratmaya çalıştı. Bu bilinci yaratmak için sürekli olarak gazete ve televizyonlarda cezaevlerinde yaşananlar gündemleştirilmiş, devletin oluşturduğu bu yeni söylemlerin uzun uzun işlenmesi sağlanmıştır. Bu dönemde insani taleplerin onlarca ölümle sonuçlanan cezaevi operasyonlarıyla bastırılmasında, medyanın devlet güdümünde yayın yaptığı görülmektedir. Medya, cezaevlerini, resmi kanallardan ulaştırılan bilgileri sorgulamadan ve devletin koruması altındaki tutuklu ve hükümlüleri adeta düşman gösteren anlayışla haberleştirdi. 20 Eylül 1999 tarihinde Bayrampaşa Hapishanesi'nde adli tutuklu ve hükümlülerin kaldıkları blokta çeteler arası silahlı hesaplaşmada 7 kişinin ölümüyle sonuçlanan olayları, medya siyasi tutuklulara yönelik operasyonlara zemin hazırlama, hücre tipi hapishaneye geçilmesinin zorunluluğu yönünde kullandı. 'Bayrampaşa suç evi', 'Devlet

---

⁶⁸ Ertosun Ali Suat, T.C. Adalet Bakanlığı, *21 Yüzyıla Girerken Cezaların İnfaz Sempozyumu (21-22 Ocak 200)*, Yayın işleri başkanlığı, Ankara, 2001, s:114.

cezaevlerine hakim değil', 'Cezaevleri Teksas gibi', 'Bayrampaşa'da keleşler kullanıldı', 'Otomatik silahlarla geziyorlar' vb. başlıklarla durumun çok vahim olduğu, devletin mutlaka yeni düzenlemeler yapması gerektiği yazıldı. Yaşanan bu adli olay, siyasi mahkumlar ve devletin hakim olamaması üzerinden işlendi. Çatışan mafya gruplarının silahları içeri nasıl soktukları irdelenmedi. Bu olaydan iki gün sonra Başbakan örgütlerin hapisanelerde eğitim yaptığını açıkladı.⁶⁹ 26 Eylül'de siyasi mahkumların bulunduğu Ulucanlar Cezaevi'ne, siyasi mahkumların tünel açtıkları iddiasıyla operasyon yapıldı. 10 kişinin öldüğü bu operasyon sırasında da medya aynı şekilde hedef gösteren yayınlarını sürdürdü. Örneğin 'Ulucanlar Beka gibi' haberler gerçekler ortaya çıktığında ya düzeltme yapıldı⁷⁰, ya da gerçekler sumen altı edildi.

5 Ekim 1999 tarihli 'Hukukun Bittiği Yerdeki Anlaşma' başlıklı yazısında "Bırakın zayıfını, sayın bakan hangi yönetimden söz ediyor anlamak mümkün değil. Cezaevleri yönetilse devlet arada sırada koğuş basıp tutuklu ve hükümlü öldürmek zorunda kalır mıydı hiç?" diye soran Enis Berberoğlu gibi köşe yazarları da yaşanan süreci meşrulaştırmak adına bu tür yazılar yazdılar. Bütün bu propagandalardaki amaç, toplumda, cezaevlerinde yaşananlara karşı bir duyarsızlık oluşturmaktı. Siyasi erk, kamuoyunu, sokaktaki adamın gönlünü, mahpusların cezalandırılmasına hazırlamaktaydı. Bu duyarsızlık karşısında hükümlü ve tutukluların çaresizliği

---

⁶⁹ İlgili haber için bkz. *Milliyet*, 24 Eylül 1999

⁷⁰ 28 Eylül 1999 tarihli *Hürriyet Gazetesinde* 'Ulucanlar Beka gibi' bir haber yayınlandı. Bu haberde Ankara merkez Ulucanlar Cezaevi'nde DHKP-C, TKP(ML) TIKKO, TKİP örgütü üyelerinin Ulucanlar isyanından 5dk önce çektiydikleri fotoğrafta 'devrimci tutsaklar teslim alınamaz!' deyip üç ayrı örgütün imzasını attılar. Ancak bu fotoğrafta görülen üç teröristin isyanda öldüğü ortaya çıktı deniyordu. Ancak 5dk manşetiyle gösterilen bu fotoğrafın Ulucanlarda değil, 5 yıl önce Çankırı Cezaevi'nde çekildiği ortaya çıktı. Bu haber üzerine *Hürriyet* bu haberi, bazı üst düzey emniyet yetkililerinin verdiği bilgiye dayanarak yayınlanmıştır diyerek durumu kurtarmaya çalıştı. Ama aynı doğrultuda tek taraflı haberlere devam etti.

büyüdükçe, açlık grevlerinin eşiği yükseldi. Böylelikle bu kısır döngüyü kanıksayan, böyle bir sorun yokmuş gibi davranan bir toplum, bir kamuoyu oluşturulmuş oldu.

Siyasi erkin yeni söyleminin ve medyanın bu konuda kamuoyu oluşturma çabasının yanı sıra ülkede yaşanan çatışmaların da toplumun cezaevlerinde yaşananlara kayıtsız kalmasında etkisi oldu. Özellikle PKK'nın 1984'lerden itibaren şiddete dayalı bir yol izlemesi önemli bir unsur oldu. 1984'ten sonra ivme kazanan ve 1992'den sonra şiddetin arttığı bir dönem yaşandı. Polisler, memur ve öğretmen gibi kamu görevlileri, devlete ait inşaatlarda çalışan işçiler, parti üyeleri, itirafçılar, köy koruyucuları ile 'ajanlık yaptıkları' öne sürülen ya da 'devlet yanlısı' olarak tanımlanan bazı kişilere karşı saldırı ve suikastlar da düzenlendi. Bu saldırıların önemli bir bölümü yine PKK militanları tarafından ve Olağanüstü Hal Bölgesi'nde, DHKP-C, MLKP, TİKKO vb. örgütlerin düzenlediği saldırı ve suikastlar sonucunda gerçekleştirildi⁷¹. PKK, 1996 yılında intihar saldırılarını Türkiye'nin gündemine soktu. Bu eylemlerde insanların vücutlarına bağladıkları bombalarla kendilerini ve hedefledikleri insanları, yerleri havaya uçurmalarına ilk kez tanık olundu. Savunmasız kişilere ve sivil hedeflere yönelik saldırılar toplumda büyük bir nefret oluştu. Böylelikle siyasi erk dışarıda yaşanan olayları kullanarak toplumda var olan tepkiyi cezaevlerine yönlendirmek suretiyle, cezaevlerine ilişkin rahatlıkla bir kamuoyu oluşturdu. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürü'nün söylemi bu konuda kullanılan temel argümanlardan biridir. "Ülkemiz terörden çok sıkıntılar çekti, terör bir insanlık suçudur. Bu ülke yakın zamanlara kadar, belki de bugün günde 2,5-3 trilyon Lira teröre para harcamıştır. Terörün bir kaynağı da maalesef cezaevleridir,

---

⁷¹ PKK ile DHKP-C, MLKP, TİKKO vb örgütlerin düzenlediği saldırı ve suikastlar sonucunda 1992 yılında 285, 93 yılında 341,1994 yılında 218, 1995 yılında 99,1996 yılında 68 kişi öldürüldü. Ayrıntılı istatistik için, *1996 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, THİV yayınları.

biz bunu önlemek istiyoruz. Bu paranın halka dönmesini, halka okul, hastane, hizmet olarak dönmesini istiyoruz.”⁷² Bu söylem, terörün kaynağını cezaevleri olarak gösterip, militanların cezaevlerinde eğitildiğine dayanır. Dolayısıyla cezaevlerindeki tutuklu ve mahkumlar kontrol altına alınırsa terör sorunu çözülmüş olur. Bunun için de koğuş sistemi dışında yeni bir kapatma sistemine gerek duyulmaktadır.

Siyasi erk birbiriyle bağlantılı cezaevlerine örgütlerin hakim olduğundan, kendilerinin cezaevlerini kontrol edemediğinden hareketle cezaevlerinde insan haklarına uygun bir ortamın olamadığını söylemektedir. İnsan haklarına uygun bir ortamın yaratılmasının koşulu kapatılan siyasi mahkumların örgüt baskısından kurtarılmasıyla mümkün olabileceği iddia olunmaktadır. Devlet kapatılanları kontrol altına aldığı hem cezaevlerinde insan onuruna uygun bir ortam oluşturacak hem de terörün kaynağını kurutacaktır. Bu yeni söylem devletin cezaevlerine ilişkin yapacağı yeni düzenlemelerle toplumda meşruluk yaratmak için kullanılmaktadır. Medyayı da kullanarak yaptığı kamuoyu yaratma çabası başarı kazandı. Siyasi erkin cezaevlerine müdahaleleri toplumda tepkiye neden olmadığı gibi siyasi tutukluların açlık grevleri de toplum nezdinde bir karşılık bulamamıştır. Dolayısıyla siyasi erkin cezaevlerinde yeni bir kapatma sistemi olarak F Tipi cezaevlerinin uygulanmaya sokulmasını kolaylaştırdı.

2) F TİPİ CEZAEVLERİ

F Tipi cezaevlerinin yasal dayanağı, 3173 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’dur. 12 Nisan 1991 tarihinde yürürlüğe giren bu kanunun 16. Maddesi’nde, Terörle Mücadele Kanunu dahilindeki suçlardan mahkum olanların cezalarının, tek

---

⁷² Bkz T.C. Adalet Bakanlığı, *21 Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu (21–22 Ocak 200)*, Yayın İşleri Başkanlığı, Ankara, 2001, s:114.

kişilik veya üç kişilik oda sistemine göre inşa edilen özel infaz kurumlarında infaz edileceği ön görülmektedir⁷³. Bu yasa kapsamına giren suçlardan tutuklanan ve mahkum olanların yanı sıra Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Hakkındaki 4422 Sayılı Kanun kapsamındaki suçlar nedeniyle tutuklanan ve hükümlü olarak bulunanların da F Tipi cezaevlerinde tutulacağı öngörülmüştür. Terörle Mücadele Kanunu ve Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanunu kapsamına giren tutuklu ve hükümlüler ‘tehlikeli suçlu’ kabul edilmektedir. Bu tutuklu ve hükümlülerin, devlet için tehlikeli, suç işleme eğilimleri yüksek, kamu güvenliğini bozmaya yönelik potansiyel tehdit unsuru, tutum ve davranışlarıyla cezaevi kural ve amaçlarına karşı çıkan kişiler olduğu ön kabulü ile ‘tehlikeli suçlu’ kategorisi içinde değerlendirilerek ‘yüksek güvenlikli’ cezaevlerinde hapsedilmeleri hedeflenmektedir⁷⁴. Bu çerçevede yasal dayanağı hazırlanan ve bundan sonra tüm tutuklu ve hükümlülerin gündeminde olan F Tipi cezaevlerine geçilmesinin 2000 yılındaki ilk adımı 6 Ocak günü İçişleri, Adalet ve Sağlık Bakanlıkları arasında imzalanan protokolle atıldı⁷⁵

---

⁷³ 1991 yılında yürürlüğe giren, 3173 sayılı Terörle Mücadele Yasasının 16. Maddesi şöyledir: Bu kanun suçlarına giren suçlardan mahkum olanların cezaları, tek kişilik veya üç kişilik oda sistemine göre inşa edilen özel infaz kurumlarında infaz edilir.

Bu kurumlarda açık görüş yaptırılmaz. Hükümlülerin birbiriyle irtibatına ve diğer hükümlülerle haberleşmesine engel olunur.

Bu kurumlarda cezasının en az üçte birini iyi halle geçiren hükümlülerden şartlı tahliyelerine 3 yıldan az kalmış olanlar, diğer infaz kurumlarına nakledilebilirler.

Bu kanun kapsamına giren suçlardan tutuklananlar da birinci fıkrada gösterilen şekilde inşa edilmiş tutukevlerinde muhafaza edilirler. İkinci fıkra hükümleri tutuklular hakkında da uygulanır”

⁷⁴ Bkz İzmir Barosu İnsan Hakları Hukuku Ve Hukuk Araştırmaları Merkezi, *F Tipi Cezaevlerinin Ceza İnfaz Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*; İzmir, 2001

⁷⁵ 6 Ocak günü İçişleri, Adalet ve Sağlık Bakanlıkları tarafından imzalanan protokol, F Tipi cezaevleri hazırlıklarını içeren bir ‘geçiş programı’ olarak 17 Ocak günü yürürlüğe girdi. Avukat ve doktorların tutuklu ve hükümlülerle arasındaki ilişkiden, cezaevlerinin iç düzenine, açlık grevlerindeki zorla tedavi edilmesinden basının cezaevleri ile ilgili haberlerine kadar her alana müdahaleyi içeren protokol, 2000 yılında cezaevlerindeki gerginliğin en büyük nedenlerinden birini oluşturdu.

Şehir merkezinden oldukça uzakta inşa edilen F tipi cezaevlerinin, özellikle yerleşim alanlarına uzak yapılmasına özen gösterilmektedir. Cezaevi çevresindeki 500 metrelik bir alan kamulaştırılarak herhangi bir yapıya izin verilmemektedir. Cezaevi dışındaki bu boş alan sürekli olarak görülebilir, video kameralar ile gözetlenerek cezaevi duvarlarına hiç kimse yaklaştırılmamaktadır. Belirlenen alanın içinde bütün cezaevini yaklaşık 8 metrelik bir duvar çevrelemektedir. Yine dış duvarlar ile hapisane duvarı arasında kalan boşluk video kameralar ve görevlilerce sürekli olarak gözetlenmektedir. Cezaevi binası bu duvardan yaklaşık 20-30 metre içeride başlamaktadır. Cezaevi binası bir idari blok, ikisi büyük, ikisi küçük dört mahkum bloğu olmak üzere toplam beş bloktan oluşmaktadır. İdari blok, ortadaki iki küçük mahkum bloğunun önünde yer almaktadır. Cezaevi ihata duvarının dışında personel lojmanları, jandarma binaları ve ziyaretçi bekleme yeri bulunmaktadır. Cezaevi binasının içinde, hemen giriş bölümünde, jandarmanın bulunacağı yataklı bir bölüm ile gelen mahkumların arama, kayıt, fotoğraf çekimi işlemlerinin ve doktor kontrollerinin yapılacağı, hücrelere dağılmadan önce bekletilecekleri yataklı bekleme odaları, duş ve tuvaletlerin bulunduğu mahkum kabul bölümü bulunmaktadır. Dört mahkum bloğunda toplam 59 adet tek kişilik, 103 adet üç kişilik “oda” (hücre) bulunan F Tipi cezaevinin kapasitesi 368 kişidir.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü'nün F Tipi cezaevlerinin mimari yapısına ilişkin yaptığı açıklamaya göre; İdare bloğunda; tüm cezaevini ısıtabilecek ve her birime sıcak su verebilecek kapasitede kazan dairesi, personel giyinme – soyunma odası, duşlar, geniş kapasiteli çamaşırhane ve depolama alanları bulunmaktadır. Ayrıca bu blokta hükümlü ve tutuklu kabul odaları, doktor odası, emanet eşya deposu, jandarma odası, geçici müşahede odası, kadın ve erkek

hastaların yararlanması için 25'er kişi kapasiteli 2 revir; doktor, diş hekim, psikolog, sosyal çalışmacı odaları, laboratuvar ve hemşire odaları, kadın hükümlü ve tutukluların çocuklarına yönelik 2 katlı özel donanımlı kreş; spor, toplantı, sosyo-kültürel faaliyet vb. Çalışmalarda kullanılmak üzere çok amaçlı bir salon ile cezaevi bahçesinde açık hava spor sahası bulunmaktadır. Bu bölümde cezaevinin bütün yiyecek ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde geniş bir mutfak, bulaşıkhanesi ve erzakların saklanması amacıyla soğuk hava ve erzak depoları yer almaktadır.

Tutuklu ve hükümlü bloklarında ise; kadın-erkek olmak üzere açık ve kapalı ziyaret alanları, avukat görüş mahalleri, hükümlü ve tutuklular ile personelin yararlanabileceği geniş kapasiteli bir kütüphane ve okuma salonu, berberhane, kundura tamir ve bakım yeri, blokların ortasında yeterli büyüklükte kantin, hükümlü ve tutukluların boş zamanlarını üretken bir şekilde geçirebilmeleri ve meslek öğrenmelerini sağlamak üzere geniş kapasiteli, çok kullanımlı atölye ve iş yurtları, mahkum çocukları için kreş ve açık futbol sahası mevcuttur.

F Tipi cezaevleri, ağırlıklı olarak üç kişilik kapatılma yerlerinden oluşmaktadır. 309 kişi üç kişilik odalarda, 59 kişi de tek kişilik odalarda kapatılmaya maruzdur. Üç kişilik grup üniteleri 25 metrekare üzerine kurulmuş, iki kattan oluşmaktadır. 25 metrekarelik alt kat, yemek ve günlük yaşam alanı olarak dşnlmş, burası bir adet tuvalet içermekte olup, tuvalet aynı zamanda banyo amacıyla da kullanılacak şekilde tasarlanmıştır. st kat yatakhane olarak düzenlenmiştir ve havalandırmaya bakan iki adet pencere içermektedir. st katta ısınma amacıyla kk bir radyatör bulunmaktadır. Alt katta mazgal deliği içeren bir demir kapı açılmakta ve kapının 1/3 alt bölümünde yemek servisinin yapılacağı bir aralık bulunmaktadır. Alt katta havalandırmaya açılan bir kapı mevcuttur., kapının

kildi içeriden oluşturulmuştur. Havalandırma mekanı 50 metrekarelik bir alan olup, çevresi 8 metre yüksekliğinde beton duvarla çevrilidir. Her üç kişilik “oda”nın ayrı bir havalandırması vardır. Bu odaların havalandırmalarının tabanı da tamamen betondur ancak tek kişilik odalardan farklı olarak bunlarda koridora açılan ayrı bir kapı bulunmamaktadır. Her koridorda 3 adet üç kişilik ünite bulunmakta ve bu ünitelerin arasında oldukça uzun bir mesafe bulunmaktadır.⁷⁶ “Alt katta bir masa, üç sandalye, ufak bir lavabo, çok ufak bir musluk, bir de musluğun üzerinde iki gözlü ufak, demirden yapılmış ve duvara monteli bir dolap, gene duvara monteli ufak bir ayna bulunmakta, klozet bile aynı şekilde duvara monte edilmiştir Orada her şey duvara monte edilmiş, yerinden oynayan hiçbir şey bulunmamaktadır. Üst katta ise sadece üç tane yatak, üç tane dolap, dolaplara yalnızca elbiseni koyuyorsun. Ranzalar arasında sadece bir metrelik mesafe var, geriye de başka bir kullanım alanı kalmamaktadır”⁷⁷.

Tek kişilik üniteler; blokların arka bölümlerinde, tek sıra halinde ve tek katlı olarak inşa edilen bu odalar, 10 metrekarelik bir kullanım alanına sahiptir. İçinde bir tuvalet ve banyo, bir adet ranza bulunmaktadır. Odalar iki kapılı olup her iki kapı da dışarıdan idare tarafından açılmaktadır. Kapılardan biri koridora, diğeri ise odaların arka kısımlarında bulunan havalandırmaya açılmaktadır. Havalandırmaya bakan bir de penceresi mevcuttur. Tek kişilik “oda”ların (hücre) havalandırmaları 42-50 metrekare büyüklüğünde olup tabanı tamamen betondur. Aynı havalandırmaya açılan iki oda bulunmaktadır. Havalandırmalarda ana koridora açılan birer kapı bulunmaktadır. Havalandırmaya koridordan direkt olarak açılan bir kapı da

---

⁷⁶ F Tipi Cezaevlerine İlişkin Türk Tabipler Birliği, 16.06.2000 Kocaeli - Kandıra F Tipi Cezaevi İncelemesi Raporu.

⁷⁷ Kurnaz Selami, *Tecrit*, Boran Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 195.

gardiyenlerin girişi için kullanılmaktadır. Tek kişilik kapatılmanın da dereceleri bulunmaktadır. Tek kişilik “oda”lardan iki tanesi özel dzenlenmiştir. Hiç havalandırması, banyosu ve tuvaleti olmayan kapatma bölümleri bulunmaktadır. Bu odaların tüm yüzeyleri hükümlünün kendine zarar vermesini engellemek için özel bir maddeden, vinileks ile kaplanmıştır. Bu odalara kapatılanın, dışarıdan hiç ses duyamayacağı gibi, sesi de dışarıdan duyulamaz, havalandırması olamayan bu kapatma yerinde, tuvalet için bile, izin almak ve dışarı çıkmak zorundadır. Adalet Bakanlığı bu odaların, 24 saat gözleneceği, buralara kendisine ve başkalarına zarar verecek nitelikte psikolojik rahatsızlığı doktor raporu ile saptanan tutuklu ve hükümlülerin konulacağı bilgisini vermiştir⁷⁸.

F Tipi cezaevleri, yüksek güvenliikli cezaevleridir. Yüksek güvenliğin şu tip özellikleri vardır: Giren herkes, kimliğini ispat etmek zorundadır. Cezaevine girişi sağlayan görevli, amirlerine, kimlik ibraz eden kişi ile cezaevine giren kişinin aynı kişi olduğunu ispat etmek zorundadır. Bunun için klasik yöntemler, yani nüfus cüzdanı göstermek, fotoğraf göstermek gibi yöntemler geçersizdir. Daha üstün kimlik tespit teknolojileri kullanılmaktadır. F Tipi cezaevlerinde avukatlar, ziyaretçiler, girdikleri zaman, elektronik bir cihaza el ayası taratırlar. El ayası, göz retinası, bunlar önemli kimlik tespit etme yollarıdır. Cihaza el ayası tarattığında ziyaretçi veya avukata el ayasının işlendiği elektronik bir kart verilir. Cezaevlerindeki tüm işlemlerde artık bu kartı kullanır; yani tüm kapılar, ancak bu kart okutulduğu takdirde açılır ve sürekli de kontrole uygundur. F tipi cezaevleri her türlü yerleşim alanından dikkat çekecek kadar uzak, ulaşımı zor ve geniş araziler içerisine kurulmasının yanında cezaevi dış duvarı ile ihata duvarı arasında duyarlı

---

⁷⁸ Bkz İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Cezaevi Çalışma Grubu, 16.06.2000 Kocaeli F Tipi Cezaevi Gözlem Raporu.

‘sensortel’ döşenmiştir. Bu cezaevlerinde, ziyaretçi salonunda, ‘el ayası tarama cihazı’ (el biyometresi) ve ‘elektronik el detektörleri’ ile iç nizamiyede ‘x-ray cihazı’, ‘elektronik boydan dilimli kapı’ bulunmaktadır. Ayrıca tüm cezaevine dağılmış ‘güvenlik kameraları sistemi’ (160 adet kamera), ‘infaz koruma personeli görev tevzii odası’ (tevziinin bilgisayar ile günlük olarak yapılacağı söylenmektedir) ve kesişen ana koridorların merkezinde iki katlı ‘elektronik sistem-izleme merkezi’ (41 monitör) bulunur. F Tipi cezaevlerindeki bütün bu donanım düşünüldüğünde, hapisanenin teknolojik maliyeti konusunda fikir sahibi olmak mümkündür. Adalet Bakanlığı F Tipi cezaevinin bütün elektronik ve teknik donanımın maliyetini asgari 1,5 trilyon lira olarak belirlemiştir⁷⁹. F Tipi cezaevleri mimari açıdan değerlendirildiğinde ise, ziyaretçi cezaevinin içerisine girene kadar 6 kapıdan geçmek durumundadır. Birinci kapı, dış güvenlik kapısı; ikinci kapı, iç güvenlik kapısı olup, bu kapılarda jandarma durmaktadır. Üçüncü kapı, el ayası tarama odasının bulunduğu yer, cezaevi ihata kapısıdır. Dördüncü kapı, cezaevi kapalı alan dış kapısıdır ve buna eskiden kapı altı denirdi. Beşinci kapı, kapı altından cezaevinin kapatılma bölümlerine geçen kapı. Altıncı kapı, en son görüş odasının kilitli kapısıdır. Hükümlü açısından düşünürsek; kendi hücrenin kapısı, hücrenin açıldığı koridorun kapısı, görüş genel mahallinin açıldığı kapı, görüş yapacağı odanın kapısıdır. Hükümlü de bu dört kapıdan geçmek zorundadır. Dolayısıyla F Tipi cezaevleri; bu mimari ve teknolojik yatırımı çerçevesinde, -Avrupa ölçüleriyle de- ‘yüksek güvenli’ hapisane kategorisindedir.

---

⁷⁹ Bkz maliyet açıklamaları için, Adalet Bakanlığının, İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya barolarının birlikte hazırladıkları “Üç Kapı, Üç Kilit Projesi” ile ilgili 9 Ocak 2002 açıklaması.

3) F TİPİ CEZAEVİ: ÇATIŞAN SÖYLEMLER

Cezaevlerine hakim olamamasının koğuş sisteminden kaynaklandığı tespitinde bulunan siyasi erk, militanların cezaevlerinde eğitildiğini belirterek, cezaevlerinin bu haliyle terörün kaynağı olduğu söylemini oluşturdu. Bu söyleme göre, cezaevlerindeki tutuklu ve mahkumlar kontrol altına alınırsa terör sorunu çözülmüş olacaktır. Bunun için de koğuş sistemi dışında yeni bir kapatma sisteminin bir zorunluluk olduğu vurgulandı. Bu tespitlerden hareketle, koğuş sistemine alternatif bir kapatma biçimi olarak F Tipi cezaevleri inşa edildi. Kalabalık koğuş sisteminin yarattığı zafiyetleri önlemek söylemi üzerinden kamuoyuna sunulan F Tipi cezaevlerinin, ceza ve infaz kurumlarında asayiş, disiplin ve iç güvenliği tesis etmek, tutuklu ve hükümlülerin daha çağdaş tretman yöntemleriyle eğitilerek topluma kazandırılmalarını sağlamak; mahkumlara, sosyal, kültürel ve sportif faaliyet alanları ile daha özel yaşam alanları oluşturmak üzere kurulduğu vurgulandı.

Siyasi erk, F Tipi cezaevlerini tanıtırken, 1 ve 3 kişilik oda sistemine dayalı, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler Standartlarına uygun, elektronik ve güvenlik donanımlı çağdaş ve modern cezaevleri olarak sundu. İnsan hakları ve insanca yaşam çerçevesinde düzenlendiği, mimari yapısının buna uygun olarak inşa edildiğini dillendirdi. Bu bağlamda, F Tipi kapalı cezaevlerinde hükümlü ve tutuklular, tretman programlarına uygun şekilde kültürel ve sportif faaliyetlerde bulunabilecekler; diğer hükümlülerin baskı, tehdit ve otoritesi altında kalmadan tüm haklarını kullanabileceklerdir. Tutuklu ve mahkumlar, okuma, havalandırma, sağlık, yıkanma, beslenme, temizlik, yakınlarıyla ve avukatlarıyla baskı altında kalmadan görüşebilme, duruşmalara örgüt baskısı olmadan katılabilme, çocuğunu kreşte büyütebilme, diğer hükümlülerin saldırı ve tecavüzlerinden korunma, örgütün veya

çetenin belirlediği değil kendi belirlediği kişiliğe ulaşma, meslek öğrenme ve çalışma imkanlarına kavuşacak, yasal cezalarını tamamlayıp dışarıdaki sosyal hayata döneceklerdir. Dolayısıyla siyasi erk, F Tipi cezaevlerini, cezaevlerinde var olan sorunların büyük çoğunluğunun giderilmesine veya önemli ölçüde azaltılmasına katkıda bulunacak bir çözüm olacağı iddiasıyla sundu⁸⁰. Bu çerçevede F Tiplerini tanıtım faaliyetlerine girişildi. Sivil toplum kuruluşlarına ve medya mensuplarına, F Tipi cezaevlerini gezdirmek suretiyle bir kamuoyu oluşturulmaya çalışıldı. ‘Dublex villalar geliyor’, ‘Keyif mekanı Kartal’, ‘24 saat sıcak sulu dublex koğuşlar’ vs. türünden haberlerle de hücre tipi hapisanelerin Avrupa standartlarına, BM standartlarına ne kadar uygun olduğu, tutuklu ve hükümlülerin burada ‘kişiliklerini’ bulacakları dair gazetelerde yazı dizileri yayınlandı.⁸¹

Siyasi erkin tanıtım faaliyetlerine rağmen F tipi cezaevleri, Türkiye Barolar Birliği, Türk Tabipler Birliği, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ve insan hakları örgütleri tarafından yeterince destek bulmadı ve eleştirildi. Sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütleri, F Tipi cezaevlerinin mimari yapısının eleştirisini yapmadan önce, siyasi erkin süreç içerisinde izlediği tutumu eleştirir. Bu tutumun mantığını, F Tipi cezaevlerinin projelendirilme esnasında toplum kesimlerine danışılmaması ve inşa edilen bu cezaevlerinin karşılıklarına olumlanması gereken yapılar olarak sunulması oluşturur. Sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütleri, siyasi erkin, kamu vicdanı rahatlatılmadan, ülkenin bilimsel çevrelerine, meslek disiplinlerine konu getirilmeden ve onların tartışmasına, tekliflerine açılmadan böyle bir uygulamayı başlatması nedeniyle, bu anlayışın daha baştan

---

⁸⁰ Adalet Bakanlığı Ceza Ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü. F Tipi Kapalı Cezaevleri İle İlgili Bilgi Notu.

⁸¹ Bkz *Hürriyet Gazetesi*

önemli arızaları beraberinde doğurduğu tespitinde bulunarak yaşanan süreci eleştirmektedir. Bu bağlamda F Tipi cezaevlerinin oluşturulması sırasında çeşitli uzmanlardan destek alınması ve konuya taraf bütün kesimlerle geniş bir araştırma-anket çalışması yapılarak katılımlarının sağlanması gerektiği halde buna girilmediği noktası üzerinde durulmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütlerinin de belirttiği gibi; yargı sistemi içinde bu tarz bir infaz sisteminin getirilmesi hukukçular tarafından yeterince tartışılıp kaçınılmaz bir gereklilik olarak konmuş olsaydı, temel alınacak anlayışın ortaya konusu titiz bir görüş alışverişi ile meydana gelseydi, yapılacak yanlışlar en aza indirgenmiş ve belli bir yönüyle de kamuya mal olmuş olabilirdi. “Oysa bunların hiçbiri açık ve legal süreçlerde toplum önünde yapılmamıştır. Bu durum ülkenin yöneticilerinin yine ülkenin yetişmiş insan gücüne güvenmemeleri, halkın görüşlerine kulak asmamaları demokrasiyi kavramadaki en önemli farklarını oluşturmaktadır”⁸². Bu anlamda siyasi erk F Tipi cezaevlerini topluma ve sivil toplum kurumlarına ‘olumlu bir uygulama’ olarak dayatmaktadır. Tanıtım faaliyetleri ve standardın yükseltilmesi söylemini bir kenara ayırırsanız, ortaya kendi ‘çözümünü’ tek ve biricik çözüm olarak öne süren, kendisinden farklı olan görüşlere kapalı, bildik tutumunu sergileyen, merkezi otoritenin tipik davranışı çıkmaktadır.

Siyasi erkin, F Tipi cezaevlerinin projelendirilmesi ve yapımı esnasında takındığı tutumu eleştiren sivil toplum kuruluşları ile siyasi erk arasında, F Tipi cezaevlerinin tanımlanmasında da farklılıklar bulunmaktadır. Siyasi erk, F Tipi cezaevlerini asıl olarak bireye yalnız kalabilme olanağı sağlayacak bir “oda sistemi” olarak anlamlandırmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ile insan hakları örgütleri ise,

---

⁸² Bkz TMMOB Raporu, 16.06.2000 Kocaeli - Kandıra F Tipi Cezaevi İncelemesi Ön Raporu.

bu yerleri “hücre sistemi” olarak değerlendirmektedir. Türkiye Barolar Birliği’nin ceza ve tutukevleri ile ilgili araştırma raporunda da belirtildiği gibi, oda sistemi uygulamasında kişinin kendine özgü özel bir yaşam alanı vardır. Bu mekan hiçbir şekilde tecrit amacı taşımayan ve bu sonucu doğurmayacak biçimde düzenlenmiştir. Kişi burada okur, yazar, düşünür, uyur, dilediği zaman tek başına kalabilir. Bu tür uygulamada kişi, kendi özel yaşamını sürdürdüğü bu mekanda kalmak istemediği zaman, diğerleri ile ortak etkinliklerde bulunabileceği kapalı alanlara sahiptir. Oda sistemini, hücre ve koğuş sisteminden ayıran en önemli özellik budur.⁸³ ‘Oda’ ve ‘hücre’ arasındaki farkın kavram farkı olmaktan öte olduğunun anlaşılması soyutlama ve tecrit açısından değerlendirilmesi ile mümkündür. F Tipi cezaevlerinde fiziki ve hukuki açıdan ‘soyutlama-tecrit’ esasına dayalı hücrelerden ibaret bir yaşam planlandığı, İstanbul ve İzmir Baroları tarafından da açıklanmıştır. Barolar, yaptıkları incelemede oda olarak ifade edilen yerlerin “gerek ortak kullanım alanına açılmaması, gerekse iç ve dış mimari tasarımın izolasyona göre planlanması hücre tanımlamasına denk düşmektedir⁸⁴ demektedir. Sivil toplum kuruluşlarının ve insan hakları derneklerinin, bu konuda söylemini oluşturan temel nokta, cezaevinde tanıtım sırasında sunulan sosyal tesislerin yeterli olup olmaması bir yana, tutuklu ve hükümlülerin “iyi” haline bağlı olarak kullanılacak olmasının, insanın sosyal bir değer olduğunun reddedilmesi anlamına gelmesidir. Sivil toplum kuruluşlarının da belirttiği gibi, “Yapılan yer cezaevi olsa bile insanın temel değerleri değişmez. Sosyal tesisler bütün tutuklu ve hükümlülere açık olmalıdır. Aksi takdirde mekan düzenlemesi bakımından tek kişilik ya da üç kişilik ‘oda’lar olarak adlandırılan

---

⁸³ Bkz Türkiye Barolar Birliğinin ‘Ceza ve Tutukevleri ile ilgili araştırma raporu; TBB yayın no: 3.

⁸⁴ Bkz İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Cezaevi Çalışma Grubu 16.06.2000 Kocaeli F Tipi Cezaevi Gözlem Raporu.

birimler tam bir ‘tecrit hücresi’ anlamına gelecektir”⁸⁵. İnsan Hakları Derneği, Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesi’ne sunduğu raporda, Avrupa Konseyi’nin, Avrupa cezaevi kurallarının hedefi ve ana ilkelerinin, cezaevinde bulunan bireyin, insan onuruna uygun koşullarda cezanın infazı ya da tutukluluk sürecinde insani koşullarda bulundurulmasının sağlanması iken 3713 sayılı Yasa’nın, çok açık bir biçimde yalıtmayı (tecridi) öngördüğünü belirtmektedir. Buna göre 3713 sayılı Yasa, ilişki ve bağlantı kurmayı da yasaklamaktadır. O nedenle, siyasi erk ‘odayı’ tutuklunun ve hükümlünün gecelemesini geçireceği yer olarak düşünmemekte, onun insan olarak bunu talep etme hakkının bulunduğundan da hareket etmemektedir. Oda tahsis etmeyi devletin ödevi, tutuklu ve hükümlünün hakkı olarak görmemektedir. İnsan hakları derneğinin hazırladığı raporda da belirtildiği üzere, oda ile varılmak istenen amaç, tutuklu ve hükümlülerin haberleşmesinin ve irtibatlarının kesilmesidir. Bunu sağlamanın yolu da, fiziksel düzenlemedir. Duvarlarla çevrilmiş küçük mekanlarda ve diğer insanlardan yalıtılarak, tutuklu ve hükümlüyü tutmak, başlıca amaç olmaktadır. *“Bu, bir canlı varlık olan, düşünen, kendisini ve kendi geçim araçlarını bilinçli olarak yeniden yaratan, üreten, estetik yaratan, tür olarak diğer canlılardan bu özellikleriyle ayırt edilen insanı ve değerlerini yadsıyan bir bakış açısıdır. Bu bakış açısı, insana eşya muamelesi yapmaktadır. Muhafaza edilmesi gereken bir eşya. Ancak faşist bir zihniyet, insana böyle bir muameleyi, onun insan onuruna sahip olduğunu yadsıyarak yapabilir”*⁸⁶. Bu bağlamda İnsan Hakları İzleme Komitesi de F Tipi cezaevlerini ‘küçük grup izolasyonu’ olarak tanımlamaktadır. 22 Mayıs 2000 tarihinde Adalet Bakanlığı ile bir görüşme yapan İnsan Hakları İzleme Komitesi Delegasyonu, F Tipi cezaevlerinin

⁸⁵ Bkz TMMOB, 16.06.2000 Kocaeli-Kandıra F Tipi Cezaevi Raporu.

⁸⁶ Bkz İnsan Hakları Derneği’nin, 16 07 2000 tarihinde Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesi’ne sunduğu rapor.

'küçük grup izolasyonu' sistemini getirdiğini dile getirmiştir. Delegasyonun tutukluların bütün gün hücrelerde tutulduklarını belirtmesi üzerine Adalet Bakanı, "bu uygulamanın, tehlikeli suçlar için düzenleme getiren terörle mücadele yasası uyarınca tutulan kişiler için uygun olduğunu"⁸⁷ belirtmektedir. Siyasi iktidarın F Tipi cezaevlerine yönelik politikasını özetleyen bu yanıt sivil toplum kurumlarının ve insan hakları derneklerinin kaygılarının yersiz olmadığını göstermektedir. Bu tür bir eleştiri yalnızca sivil toplum kuruluşlarından değil, Adalet Bakanlığı'nın öneri istediği cezaevleri uzmanından da geldi. Cezaevi ve infaz sistemleri hakkında ABD'de araştırmalar yapan, denetleme görevinde bulunan Melda Türker de F Tiplerindeki oda veya hücre kapatma biçiminin Türkiye'ye uygun olmadığı kanısındadır. Türker, Adalet Bakanlığı'nın zaman zaman kendisinden öneri istediğini ve eski Adalet Bakanı Hasan Denizkurdu'na gönderdiği bir yazıda, "*F Tipi cezaevlerinin teröristlere dönük olarak yapıldığını, Amerikan cezaevlerinin buradaki cezaevlerine uygun olmadığını*" kesin bir dille ifade ettiğini belirtmektedir. Türker, "*Teröristlere uygun cezaevi, suça münhasır cezaevinin mümkün olmadığını*" söylemekte, "*şiddet suçu işlemiş olsalar bile tek kişiye tek oda prensibine dayalı ve odaların kapılarının gündüzleri açık olacağı bir sistemin uygulanabileceğini*"⁸⁸ belirtmektedir.

Adalet Bakanlığı'nın izniyle 28 Temmuz 2000'de, İHD, Tutuklu Aileleri İle Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği (TİYAD), TİHV ve Mazlum-Der, Sincan F Tipi Cezaevi'nde incelemelerde bulunmuştur. İHD genel başkanı Hüsni Öndül, hazırlanan raporu açıklarken, cezaevine düzenledikleri inceleme gezisiyle ilgili

⁸⁷ İnsan Hakları İzleme Komitesinin, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine 24 Mayıs 2000 tarihinde gönderdiği, "Türkiye Cezaevlerinde Küçük Grup İzolasyonu: Önlenebilir Felaket" başlık ve F Tipi cezaevlerini konu alan memorandumu.

⁸⁸ Türker, Melda; İnfaz Hukuku, *Türkiye Barolar Birliği Ceza Ve Tutukevleri Paneli*, 25.10. 1999, TTB yayınları No.5, s.26

olarak ilk elden, doğru bilgileri aldıklarını belirterek, F Tipi cezaevlerine karşı çıkmalarının haklılığını gördüklerini söyler. Gerek bu raporda gerekse diğer kuruluşların hazırladıkları raporların hepsinde F Tipi cezaevlerine karşı çıkma nedenleri ortaklaşmaktadır. Bu nedenler şöyle sıralanabilir;

1) Hapishanelerin şehir dışına, ıssız yerlere inşa edilmesi, siyasi erkin bilinçli bir tercihidir. Bu cezaevlerinin ulaşımı zor ve geniş kamu arazisi içerisinde kurulmuş olması, cezaevi kompleksini kamunun en dolaysız haber alma ve incelemesinden mutlak şekilde izole ettiği açıktır.

2) İlgili kişilerin (avukat, görüşçü) ulaşım ve etkileşimi açısından sorun yaratacak, hak ihlallerinin tespit ve takibi ciddi biçimde zorlayacaktır.

3) Bunun yanı sıra F Tipi cezaevlerinde bekleme yeri 40–50 kişi kapasitelidir. Cezaevinin muhtemel kapasitesinin 368 kişi olacağı düşünüldüğünde bekleme yeri kapasitesi, avukat ve aile görüşlerinin süre, sayı ve periyotla sınırlanacağı izlenimi uyanmaktadır.

4) Geniş açık arazi içerisinde başka bir bekleme yeri bulunmadığından aile ve avukatların bekleme süresince hava koşullarından ve fiziki zorluklardan korunması mümkün değildir. Her iki durumda sosyal ve hukuksal açıdan eleştirilmeye ve değiştirilmeye muhtaç olduğu açıktır.

5) Bekleme odasında x- ray cihazı ve boydan dilimli elektronik turnike kapı bulunduğu görülmesine rağmen, giriş bölümünde yer alan “erkek arama odası” ve “kadın arama odası” anlamsızdır. Bu ikinci kez elle arama anlamına da gelmektedir. Bakanlığın en önemli teknoloji yatırımı yaptığını açıkladığı cezaevi girişine ayrıca

birer elle arama odası yerleştirmesinin teknolojik yatırımın genel zihniyeti değiştirmediği gstermektedir.

6) İdari bina içerisinde, idari personelle birlikte ‘sosyal hizmet uzmanı’ ve ‘psikolog’ için odalar ayrıldığı görülmüştür. Bu iki personelin hekim, diş hekim ve revir sağlık personelinden ayrılarak idari bina içerisine yerleştirilmiş olması, bakanlığın bu mesleklere yaklaşımındaki ciddi yanılığı gstermektedir. Bu meslek gruplarının fonksiyonel bir varlık gsteremeyecekleri açıktır.

7) Cezaevi merkezi yakınlarında bir kantin bölümü bulunmaktadır. Bu kantini tutuklu ve hükümlülerin kullanması imkan dışıdır. Böyle bir halde kantin kullanımı tamamen idarenin tasarrufu altında ve infaz koruma personeli aracılığıyla yapılacaktır.

8) Ortak yemekhane olmadığı belirtilmiştir. İaşe bedelleri kişi başına 700 bin lira civarında ve dışarıdan kuru gıda alınmayacağı açıklamasıyla birlikte düşüldüğünde bu durum tutuklu ve hükümlülerin beslenmesinde tamamen idari tasarrufa bağlı çok ciddi sorunlar yaşana bileceğini gstermiştir.

9) Ortak yemekhane bulunmadığı gibi, hücre kapısının yemek bölümü dahi infaz koruma memuruyla gerektiğinde yüz yüze iletişimi engelleyecek şekilde tasarlanmıştır. Aynı mekanda yemek yenileceği, uyunulacağı, tuvalet ve banyonun yapılacağı düşünüldüğünde ortaya çıkacak nem ve mikrobik ortam da tutuklu ve hükümlülerin hastalıklardan korunamayacağı, sağlık açısından uzun dönemde sakıncalar taşımaktadır.

10) Gerek yüklenici firmanın gerekse kontrol mühendisliğinin yazılı belgelerinde (metraj gibi teknik evrakında) bu birimlerden 1 kişilik hücre ve 3 kişilik

hücre şeklinde bahsedildiği belirlenmiştir. 3 kişilik izolasyon üniteleri ses ve ısı yalıtımlıdır. Kullanılan çok miktarda yalıtım malzemesinin ısı izolasyonu yönünden avantaj sağlaması mümkün olmakla birlikte ciddi bir ses izolasyonu yaratarak tecrit fonksiyonunu arttıracakları değerlendirilmiştir.

11) Gerek havalandırma alanının gerekse ikinci kat ve birinci kat pencerelerinin görüş açısı olarak sadece duvara karşılık geldiği görülmüştür. Buralarda, yüksek duvarlar nedeniyle, aydınlatma ve baca-koridor etkisi nedeniyle temiz hava yetersizdir. Genel olarak kullanım alanı 8 metrekarelik alanın en az aydınlatma yüzeyi 13 metrekare olması gerekirken bir dış açıklık söz konusu olmayıp sadece 0.9 metrekarelik bir havalandırma bacası mevcuttur. Ancak mazgal delikleri sağlıklı bir şekilde temiz hava alınmasına olanak sağlamayacaktır.

12) Havalandırması bulunmayan ve yaklaşık 2 metre 25 santim yükseklikte, mazgal tipi penceresi bulunan, doğal ışığı ve havayı çok düşük alan tip. Müşahede hücre adı verilen bu mekanın duvarları kauçuk malzemeyle kaplıdır ve tuvalet ve banyo bölümü yoktur. “Bakanlığın açıklaması; “kendisine zarar verme eğilimi” bulunan tutuklu ve hükümlülerin “bir süre” burada tutulacağı yönündedir. Tecridin içerisinde bir tecridin varlığı daha önce de Almanya’da örneklenmiş ve o sırada isimlendirilmiştir; “Ölü Bölgeler”.

13) Tek kişilik hücreler ve üç kişilik izolasyon ünitelerinin elektrik, su ısıtma, merkezi yayın sistemleri bağımsız döşenmiştir ve dışarıdan kontrol edilmektedir. Teknik refakatçiler tarafından, bunun ‘sorunlu’ bölgelere müdahale için bakanlık tarafından önerildiği açıklanmıştır. Isınma, aydınlanma ve su kullanma gibi en temel hakların dahi bu ölçüde merkezi idarenin kontrolüne terk edilmesi ve hatta infaz koruma personelinin bireysel amaçlı kötü kullanımına imkan tanınması kabul

edilemez. Her hücre için bağımsız olarak döşenmiş olan su ve elektrik tesisatı, hükümlünün, inançlarından geri adım atmaması durumunda bir şantaj, giderek de açık bir şiddet aracına dönüştürülebilir. Lambanın elektriği bir ceza olarak kesilebildiği gibi, sürekli açıkta tutulabiliyor. Aynı problem, tek kişilik hücrelerin havalandırmaları için de geçerlidir. Buralarda, bir de dış kapı (infaz koruma personeli kapısı) bulunmaktadır ve her koşulda bu hücrelerde havalandırmaya çıkış cezaevi idaresinin inisiyatifinde olacaktır. Bu durum ilgililerce de kabul edilmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının ve insan hakları örgütlerinin bir diğer eleştirisi de fiziksel ve sosyal izolasyon ortamlarının kişide, fiziksel, ruhsal, sosyal açıdan onarılmaz yıkımlara yol açtığıdır. Türk Tabipler Birliği, Kocaeli 1 no'lu F Tipi Cezaevi'nde bazı kurumlarla birlikte yaptığı inceleme sonucunda F Tipi cezaevlerinde, yetkililerce istendiği zaman, tutuklu hükümlüleri ikinci bir gözün göremeyeceği bir mimari yapının söz konusu olduğu, fiziksel mekan olarak tüm detayların, kişileri izole etme/tecrit etme amacıyla düzenlendiği saptamasında bulundu. Raporunda, bu tür fiziksel ve sosyal izolasyon ortamlarının tıbbi sonuçlarına ilişkin olarak çok sayıda bilimsel çalışma yapıldığı, bu çalışmalar sonucunda, bu ortamların, kişide; fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan onarılamaz yıkımlara yol açtığı vurgulandı. Bütün F Tipi cezaevleri süreci boyunca TTB, F Tipleri cezaevlerinin var olan yapısının, kapatılanlar açısından fiziksel ve psikolojik sorunlar yaratacağından hareketle F Tipi cezaevi uygulamasına karşı olduğunu belirtti. Bu bağlamda, TTB, F Tipi cezaevlerinde uygulanacak izolasyonun, *“görme alanında daralma, işitme duyusunda azalma, sinirsel tipte sağrlık, çınlama, tümör büyüme hızının artışı, viral enfeksiyonların yarattığı tahribatta artış, amenore sendromları, kılınma, erken*

menopoz, algı ve duyu bozuklukları”⁸⁹ gibi tıbbi sonuçlar doğuracağını açıkladı. Aynı doğrultuda, İnsan Hakları İzleme Komitesi tarafından, küçük grup izolasyonu olarak tarif edilen sistemin, tutuklular ve hükümlüler üzerinde yaratacağı etkilerden bahsedilmektedir. Raporda belirtildiği üzere; “birçok cezaevi uzmanı, ağır düzeyde sosyal tecride dayalı bir cezaevi politikasının ruhsal ve bedensel sağlık açısından sakıncalı olduğu görüşündedir. Mahkumlar, bir dizi insani yaşam koşulları, diyaloglar, aktiviteler ve çevresel etmenlerin sağladığı beyinsel ve duyumsal uyarımlardan yalıtılırsa, bedensel ve ruhsal açıdan hasta hale gelebilirler. En ağır biçimde tek kişilik tecrit uygulamalarında etkide bulunan bir durum, mahkum sayısının altı kişiye kadar yükseldiği küçük gruplarda da gözlenebilir.”⁹⁰ Aynı raporda Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun görüşü de aktarılmaktadır: “Uluslararası kriminoloji ve psikoloji literatürü, tecrit uygulamasının, beden ve ruh sağlığı bozmaya başlı başına yeterli olduğunu göstermiştir. Bu konuda şu teşhisler kaydedilmiştir; kronik duyarsızlık, bitkinlik, duygusal istikrarsızlık, dikkatini toplama güçlüğü ve zihinsel yeteneklerinin gerilemesi sonucunu doğuracaktır.

Yukarıdaki bütün bu verilerin ışığında sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütlerinin, F Tipi cezaevlerine karşı çıkışlarında birçok konuda ortaklaştıklarını görmekteyiz. Sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütlerine göre F Tipi cezaevleri, tutuklu ve hükümlülerin bir araya gelip sohbet edebilecekleri, oyunlar oynayabilecekleri ve de çok daha önemlisi birlikte yemek yiyebilecekleri ortak kullanım alanları içermemektedir. Ortak kullanım alanı olarak belirlenen işlik, kütüphane gibi mekanlarsa diyalog kurmaksızın sessizce bir arada bulunma esasına

---

⁸⁹ Bkz F Tipi Cezaevlerine İlişkin 16. 06. 2000 Türk Tabipleri Birliği Raporu.

⁹⁰ İnsan Hakları İzleme Komitesinin, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine 24 Mayıs 2000 tarihinde gönderdiği, “Türkiye Cezaevlerinde Küçük Grup İzolasyonu: Önlenebilir Felaket” başlık ve F Tipi Cezaevlerini konu alan memorandumu

göre düzenlenmiştir. Bu mekanların kullanılabilme olasılığı ise iki şeye bağlı: birincisi, hükümlünün cezaevi yönetimince belirlenmiş hangi “statüye” denk düştüğüne, ikincisiyse, hükümlünün itaat etme, hizaya gelme oranına göre. Havalandırmaya çıkabilme ve havalandırma esnasında komşu hücredeki hükümlüyle görüşme olanağı, yönetimin dayatacağı programa itaat etme koşuluna bağlanmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütleri, hapsedilen kişilerin görüşe çıkarılırken bile birbirleriyle görüşürülmediği, ısınma, aydınlanma ve su kullanma gibi en temel gereksinmelerin bile merkezi idarenin kontrolünde olduğu, ısı ve ses izolasyonunun bulunduğu, her türlü sosyal ilişkinin (telefon, ortak kullanım alanlarının kullanımı, açık görüş) tretman’a cevap vermeye bağlandığı bu cezaevlerini hücre cezaevleri olarak değerlendirmektedirler. Bu bağlamda, cezaevi sadece fiziki anlamda bir bina olarak öne çıkamaz. Yönetim biçimi, içinde yer alacak insanların bedensel, ruh sağlıklarını sürdürüş şekilleri ve birey olarak tutuklu ve hükümlülerin kendilerini insan olarak ifade edişleri oraya karakterini verir. En önemlisi artık tartışmasız kabul edilmesi gereken, insan hakları bakımından cezaevinde zorunlu olarak bulunacak olan tutuklu ve hükümlülerin, bir insan olarak onurları kırılmadan yaşamlarının devam ettirilmesi ve ceza içinde ayrı cezaların meydana gelmeyeceği bir düzenlemenin bulunmasıdır. Özetle cezaevinin ‘iyi’ olması, onun büyük olması, fiziki mekan standartlarının yüksek olması, içinde buzdolabı... vs. bulunması ile tek başına açıklanamaz. Devletin sorumluluğunda ve güvenliğinde olan hükümlülere devletin davranış biçimi, onun yönetim anlayışına bağlıdır ve konuya damgasını vuran bu özelliğidir. İşte bu mantıktan hareketle F Tipi cezaevlerine karşı söylem geliştiren sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütleri, siyasi erki ikna etmeye ve kamuoyu oluşturmaya çalıştılar.

Sivil toplum kuruluşları ve insan hakları derneklerinin dışında, F Tipi cezaevlerine karşı kamuoyu oluşturmaya çalışan, bunun için de bir söylem geliştiren, siyasi mahkumlar bu işin odak noktasında bulunan bulunmaktadır. F Tipi cezaevlerine geçişten önce, siyasi mahkumlar, koğuş sisteminde koğuşların büyüklüklerine bağlı olarak, 30, 50, 90 veya daha fazla kişi bir arada yaşamaktaydı. Mahkumlar, dayanışma içinde koğuşta bir aradayken, birbirlerine yardımcı olup, birbirlerine moral ve güç vermekteydi. Koğuş tipi cezaevi, gruplar halinde bir arada olup, örgütlenme olanağı sağladığından, siyasi mahkumlara cezaevlerindeki haksızlıklar ve saldırılar karşısında toplu direnme, kendilerini koruma olanağı sağlıyordu. Bu kapatılma yerlerinde, mahkumlar, komün kurarak, yaşamlarını düzenleyip ihtiyaçlarını karşılamakta, böylelikle ortak hareket ve yaşam birliği oluşturmaktaydılar. Siyasal çalışmaların da yapıldığı, bu koğuşlarda birbirini eğitime, dönüştürme, kolektivizm, kültürel, sportif faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Daha önce de değindiğimiz gibi siyasi erk, kapattığı ve eğitilmesi (ehlileştirilmesi), tedavi edilmesi gerektiği düşünülen, bu “hasta mahkumları” dönüştürmeyi, tedavi ve rehabilite etmeyi başaramadı. Siyasi mahkumların oluşturduğu bu birliktelik pratiğini parçalamak için devlet, koğuş sistemini hedef göstererek, cezaevlerinin örgüt evlerine çevrildiği, buralara hakim olamadığı söyleminden hareket ederek kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Siyasi mahkumlar, siyasi erkin, cezaevlerinde yaşanan problemlerin, koğuş sisteminden kaynaklı olarak, özellikle siyasi mahkumların bulunduğu cezaevlerinde, otoritenin sağlanamadığı söylemine karşıt bir söylem geliştirdi. Siyasi mahkumlar, devletin, koğuş sistemine, kendilerini savunmalarına olanak sağladığı ve siyasi, sosyal vb. ilişkilerine uygun zemin teşkil ettiği düşüncesinden dolayı bu kadar karşı çıktığı ve bunun için koğuş sistemine son

vererek F Tipi cezaevlerine geçmek istediği söylemini geliştirerek kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Mahkumlar, cezaevlerinde haklarının gasp edildiğini, devletin kamuoyunu yalan ve yanlışlarla etkilemeye, yönlendirmeye çalıştığını, “cezaevlerine hakim değiliz”, “cezaevlerinde otorite yok” demagojisinden hareket ettiğini, bu söylemin doğru olmadığını söyleyerek, devletin bütün bu propagandaları F Tiplerine geçerek, kendilerini tecrit etme amacıyla yaptığı noktadan hareket etti.

Siyasi mahkumlar, siyasi erkin, hapishaneleri şehir dışına, ıssız yerlere yapmakla, mahkumları daha başından yalnızlık psikolojisine sokmayı hedeflediğini ve bu durumun mahkumların direnmesi üzerinde peşinen olumsuz bir etki yapacağı düşüncesinden hareket ettiğini söylemektedirler. Bu bağlamda, F Tipi cezaevlerini oda sistemi cezaevi değil, aksine tecrit edilmeleri için yapılmış birer hücre cezaevleri olarak değerlendirmektedirler. Siyasi mahkumlar, tecrit uygulamasının temel amacını; siyasi kimliği baskı uygulayarak ezmek ve yok etmeye çalışmak, mahkumu, psikolojik sorunlar yaratabilecek koşullara mahkum etmek, algılama ve yorumlama yeteneğini yok etmek, ezmek ve kişiliksiz, her şeye boyun eğen bir kişi haline getirmek olarak görmektedirler. Mahkumlar, F Tipi cezaevleriyle kendilerinin saldırılara açık duruma geldiklerini söyleyerek;

“Fiili saldırılarda mahkumların sayısının azlığı nedeniyle engelleme, karşı-güç kullanma olanağı yoktur. Yine mimari olarak barikat vb. yolla saldırılara karşı kendinizi koruma olanağı yoktur. Birlikte, örgütlü hareket etme koşulları, yoldaşlarıyla ilişkiye geçme, birlikte üretme, paylaşma gibi faaliyetler tecritle engellenmektedir.

En sıradan ve insan için mutlak gerekli faaliyetlerden biri olan sosyal ilişki, konuşma, tartışma vb faaliyetler tek kişiliklerde tamamen yok edilirken, 3 kişiliklerde

olabildiğince kısıtlanmıştır. Kaldı ki birlikte kalacağı kişileri seçme şansı da tanınmamıştır.

Tecrit politikalarının tek tek mahkumlara yönelik en önemli yanı, hiç kuşkusuz, fiziki koşulların da uygunluğu nedeniyle yalnızlık duygusunun geliştirilmesidir.

Tecrit, genel hukukta bir ceza uygulamasıdır. 1 ve 3 kişilik hücrelerdeki tecridin, infazın tamamında uygulanması, 'ceza içinde ceza'dır. Bunun siyasi karşılığı, intikam almak, eza-cefa çektirmektir.'⁹¹

F Tipi cezaevleriyle, amaçlananın, tecridin temel alındığı politikayla, siyasi mahkumları örgütsüzleştirmek, siyasi kimliklerden soyundurmak, bunun da ötesinde siyasal düşünceleri beyinlerinden söküp atmak, onun yerine düzene itaat ve hizmet eden düşünceleri yerleştirmek olduğunu düşünen tutuklu ve hükümlüler, tecrit içinde tecrit yaşadıklarını, oda diye lanse edilen yerlerin birer hücre olduğunu, hücre cezası aldıklarında, özellikle tek başına kalanların bu cezayı kaldıkları yerlerde çektiklerini söylemektedirler. Bu duruma ilişkin Özbolat *"Tecrit; normal, klasik, olağan bir ceza infaz yöntemi değil, özel bir yöntemdir. Tecridin özelliği politik hedefleriyle ilgilidir. Tecridin politik hedefi; sisteme karşı yürütülen mücadeleyi ezmek, yok etmektir. Hedef, tek tek devrimci, mücadelecı kişiliği sindirmek, ezmek, tek tek kişilerin psikolojisini bozmak, fiziken imha etmek ve sonuçta bir bütün olarak devrimci mücadele ve devrimcilerin yok edilmesidir"*⁹² demektedir. Dolayısıyla siyasi mahkumlar, F Tipi cezaevlerini, yıllardır direnişlerle kazandıkları hakların geri alınarak, her türlü örgütlenmelerinin dağıtılması, siyasal çalışmalarına olanak

⁹¹ Bkz Ali Osman Köse'nin anlattıkları için, Selami Kurnaz, *Tecrit "yaşayanlar anlatıyor"*, Boran Yayınevi, İstanbul, 2005, s: 206-207

⁹² Aktaran, Selami Kurnaz, a.g.e., s:162

tanınmaması, birbirleriyle dayanışmalarının ortadan kaldırılması olarak değerlendirmektedir. Mahkumlar sosyal, kültürel, sportif ilişki ve faaliyetlerine son verilmesi ve birbirleriyle ve dışarıyla bağlarının kesilip tecrit ve izolasyon uygulanması sonucunda hapisane içinde ikinci ve daha ağır bir ceza ile cezalandırıldıklarını dillendirmektedirler. Siyasi tutuklu ve hükümlüler tecrit ve izolasyon uygulanarak kapatılacakları F Tipi cezaevlerini, fiziki, psikolojik işkence ve baskının süreklileştirilmesiyle birleşen; politik tutuklu ve hükümlüleri boyun eğdirip, teslim almak için tasarlanmış bir yer olarak algılamaktadırlar.

Sonuç olarak siyasi erk, F Tipi cezaevlerini insan hakları ve insanca yaşam çerçevesinde bir gereklilik olarak sunarken sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütleri tam da aynı noktadan yani insan hakları ve insanca yaşam çerçevesinden F Tipi cezaevlerine karşı çıkmaktadır. Siyasi erk kapatma yerlerine oda derken sivil toplum kurumları ve insan hakları örgütleri bu yerleri hücre olarak adlandırmaktadır. Bu kapatılma yerlerinin bu halleriyle birer tecrit mekanı olduğunu vurgulayan siyasi mahkumlar da bu konuda sivil toplum kuruluşları ve insan hakları dernekleriyle ortaklaşmaktadır. Yaşanan bütün bu süreç içerisinde her kesim, oluşturduğu söylem çerçevesinde kamuoyu yaratmaya çalıştı. Böylelikle daha sonra değineceğimiz gibi F Tipi cezaevlerine destek bulma veya karşı olma babında kitle iletişim araçları vasıtasıyla toplumda destek aranmaya çalışıldı.

4) F TİPİ CEZAEVİNE KARŞI İLK TEPKİ: AÇLIK GREVLERİ

Siyasi tutuklu ve hükümlüler, F Tipi cezaevlerinin izolasyon ve tecrit olduğunu, izolasyonun ve tecridin kabul edilemeyeceğini, F Tipi cezaevlerinde kendi can güvenliklerinden endişe ettiklerini söyleyip 16 maddeden oluşan taleplerini

belirterek 20 Ekim 2000 tarihinde Çankırı ve İstanbul Ümraniye Cezaevi'nde, F Tipi cezaevlerini protesto etmek için açlık grevine başladılar⁹³. Tutuklu ve hükümlüler adına yapılan açıklamada, Adalet, Sağlık ve İçişleri Bakanlıkları arasında imzalanan protokolün kaldırılması, Terörle Mücadele Yasasının gözden geçirilmesi ve cezaevlerinin sivil toplum kuruluşlarından oluşan bir heyet tarafından denetlenmesi istendi. Bu açlık grevleri 26 Ekim'den itibaren Türkiye genelinde, 18 cezaevinde 816 siyasi mahkumun katılımıyla yaygınlaştı⁹⁴. Bir taraftan F Tipi cezaevleri kamuoyu tarafından tartışılırken, diğer taraftan açlık grevleri 19 Kasım 2000 tarihinde ölüm orucuna dönüştürüldü. Bazı aileler de dışarıda çocuklarını desteklemek amacıyla ölüm orucuna başladı. Bu süreç içerisinde sorunun çözülmesi, açlık grevlerinin bir an önce bitirilmesi için tutuklu ve hükümlü aileleri, sivil toplum kurumları, sendika, partiler, insan hakları örgütleri ve toplumun tüm duyarlı kesimleri Adalet Bakanlığı'ndan görüşme talebinde bulundular fakat bu talepleri kabul görmedi. 23 Kasım 2000 günü itibarıyla cezaevlerinde ölüm orucuna katılanların sayısı 57'ye, süresiz açlık grevine katılanların sayısı da 805'e yükseldi.

Siyasi erk, yapılan eylemler karşısında, henüz eksiklikleri giderilmemiş ve personel istihdamı yapılmamış olması nedeniyle, F Tipi cezaevlerinin yakın bir tarihte hizmete açılmayacağını belirtmekle yetindi. F Tipi cezaevlerinin kamuoyunca desteklendiğini, açlık grevi ve ölüm orucu eylemlerinin bu cezaevlerinin yapımını durdurmayacağını ifade etti. Böylelikle her geçen gün açlık grevi ve ölüm oruçlarının artmasına rağmen, siyasi erk, yapılan eylemlere karşı uzlaşmaz bir tutum sergiledi.

---

⁹³ 20 Ekim 2000 tarihinde Çankırı ve İstanbul Ümraniye Cezaevi'ndeki F Tipi cezaevlerine karşı açlık grevleri, Devrimci Halk Kurtuluş Partisi (DHKP-C), Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) örgütleri davalarından tutuklu ve hükümlüler tarafından başlatıldı.

⁹⁴ 26 Ekim 2000 tarihinde Türkiye genelinde başlayan açlık grevlerine, Bayrampaşa, Bartın, Çankırı, Çanakkale, Aydın, Bursa, Uşak, Malatya, Niğde, Buca, Ankara Merkez Kapalı, Konya Ermenek, Nevşehir, Gebze ve Ceyhan Cezaevlerinden yaklaşık 1000 tutuklu ve hükümlü katıldı.

Siyasi erkin bu tutumunun yanı sıra Adalet Bakanlığı açlık grevi ve ölüm orucunda bulunan siyasi mahkumlara dair önemli bir iddiada bulundu. Bakanlık açıklamasında, “Bakanlığımıza intikal eden bilgilerden, süresiz açlık grevi eylemine ya da ölüm orucuna yönlendirilen bazı tutuklu ve hükümlülerin bu eylemlere örgütsel baskılar nedeniyle katılmaya zorlandıkları ve ellerinden ‘Eylemlere kendi iradeleriyle katıldıklarına dair yazdırılıp imzalatılan dilekçe’ alındığı anlaşılmaktadır”⁹⁵ dedi. Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk’ün bu açıklaması, 1996 yılında yapılan açlık grevlerinde o dönemin Adalet Bakanları Mehmet Ağar’ın ve Şevket Kazan’ın açıklamalarıyla birebir örtüşmektedir. Geçen 4 yıllık süreç ve hükümet değişikliğine rağmen cezaevleriyle ilgili zihniyetin devam ettiğini, bu zihniyetin kişi ya da hükümetlerden bağımsız olarak süreklilik arz ettiğini görmek mümkündür.

Siyasi erkin bu tutumuna karşın sivil toplum kuruluşları, insan hakları örgütleri, siyasi parti ve sendikalar yaşanan bu sürece karşı tepkilerini çeşitli açıklamalarla dile getirdiler. 27 Kasım 2000’de Sincan F Tipi Cezaevi’ni gezen siyasi parti, meslek örgütü, sendika ve kitle örgütü yöneticileri, hükümeti “hücre tipi cezaevlerinden vazgeçmeye” çağırdı. İncelemeden sonra yapılan basın açıklamasında, “tehlike sınırına yaklaşan açlık grevlerinin sona ermesi için” hükümetin F Tipi cezaevleri konusunda bir an önce adım atması gerektiği vurgulandı. TMY’nin 16. maddesinin “terör suçlularının hücreye konulması” hükmü taşıdığı için kaldırılması gerektiği belirtilen açıklamada, F tipi cezaevlerinin insanları sosyal çevrelerinden kopartacağı, bu durumun psikolojik ve bedensel sorunlara yol açacağı ifade edildi. 28 Kasım’da TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu üyeleri Mehmet Bekaroğlu, Yakup Budak, Eyüp Fatsa ve Ömer Vehbi Hatipoğlu’ndan

---

⁹⁵ Adalet Bakanlığı tarafından 23 Kasım 2000’de yapılan yazılı açıklama.

oluşan heyet cezaevinde açlık grevini sürdüren 7 tutuklu ile görüştü. Bakanlığın her defasında böyle uzlaşmaz, biz pazarlık yapmayız tavrı takındığını belirten Bekaroğlu “Bu kompleksi atmak lazım, mahkumlarla görüşmekle devlet küçük düşmez, can söz konusu.” açıklamasında bulunduktan sonra, gazetecilere yaptığı açıklamada, görüştükleri 7 kadın tutukludan ikisinin ölüm orucunda olduğunu belirterek, “Açlık grevi 3. haftasına girdikten sonra dönüşü olmayan ciddi problemlerin çıkmasına neden oluyor. Türkiye genelinde 800 civarında insan açlık grevinde, şu anda gelen bilgiye göre 110 kişi de ölüm orucu eylemi yapmaktadır”⁹⁶ dedi. Yapılan bütün bu görüşme ve açıklamalarla, 1996’da olduğu gibi ölümler olmadan bir çözüm üretmek amaçlanmışken, bu girişimlere ne Adalet Bakanlığı ne de hükümet olumlu yaklaşmıştır.

F Tipi cezaevlerinin ivedi olarak hizmete sokulması görüşünde olduğunu, eylemlerin kendiliğinden, müdahaleye gerek kalmaksızın sona erdirilmesini beklediklerini Bakanlar Kurulu kararı ile de yenileyen siyasi erk, devletin cezaevlerine ilişkin yaklaşımının değişmediğini ve çözüme dair adım atmama tutumunu kesinleştirir. Bunun yanında tutuklu ve hükümlülerin eylemlere, örgüt baskısıyla katıldığı söyleminden hareket eden siyasi erk, eylemler sona erdirilemezse, devlet yetkililerinin, kanunlara aykırı olarak devam eden eylemleri sona erdirme görevini yerine getireceklerini, Sağlık Bakanlığı’nın, doktor müdahalesi konusunda da gerekli tedbirleri aldığını da vurgulamaktadır⁹⁷. İnsan sağlığının ve yaşamının söz konusu olduğu bu süreçte; açlık grevlerine yol açan ortamların, insanı merkez alan bir şekilde düzeltilebilmesi için hemen adım atılması

⁹⁶ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *2000 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, THİV Yayınları, Ankara, 2003, s:140

⁹⁷ 30 Kasım günü Bakanlar Kurulu toplantısının ardından açıklama yapan Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Tunca Toskay’ın açıklaması için, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *2000 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, s.141.

gerekirken, açlık grevi yapan tutuklu ve hükümlülerin bu tercihlerinin doğruluğu veya yanlışlığı üzerine zamansız bir tartışma oluşturulmuştur. Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk'ün tehlikeli durumların ortaya çıkması halinde doktorların müdahalesini içeren bir genelge yayınlamasının, Bakanlar Kurulu'nun ise 'gerekli müdahale kararı' almasının sorunu daha da ağırlaştırıcı büyük bir talihsizlik olduğu tespitinde bulunan Türk Tabipleri Birliği (TTB) tarafından, "Acil Çağrı Metni" yayınlandı. Mahkumlara zorla müdahale etmeyen ve böyle bir dayatmaya karşı çıkan Tabipler Birliği, hekimlik mesleğinin çeşitli amaçlar için, bir araç haline getirilmesine izin vermeyeceğini belirterek; "Yıllardır oluşturulan insanlık ve tıp biliminin birikimlerini bir genelge ve/veya idari emir ile ya da hekimlik mesleği açısından hiçbir bağlayıcılığı olmayan Cezaevi Protokolü ile yok edebilmek mümkün değildir, dahası böyle bir tutum idari işlevlerin sınırlarını unutmak anlamına gelir" açıklamasında bulunur. Açlık grevini, kişilerin kendi iradeleri ile karar verdikleri trajik bir tutum olarak ifade eden TTB, hekimlerin açlık grevleri konusunda nasıl tutum alması gerektiği ile ilgili uluslararası ve ulusal hekim belgelerinin çok açık olduğunu belirtir⁹⁸. TTB'nin açlık grevleriyle ilgili açıklamalarına ve sivil toplum kuruluşlarının tepkilerine rağmen olayın siyasi boyutunu göz ardı eden, somut

---

⁹⁸ 2 Aralık 2000 tarihinde Türk Tabipleri Birliği (TTB) tarafından yayımlanan "Acil Çağrı Metni"nde uluslararası ve ulusal hekim belgelerine dayanarak, açlık grevi, ölüm orucunda olanlara müdahalede bulunmayacaklarını belirtmişleridir. Acil çağrı metninde yer alan gerekçeler şöyledir; "Bir hekim açlık grevcisinin bakımını üstlendiği andan itibaren o kişi hekimin hastası olur. Bu durumda hasta- hekim ilişkisindeki tüm uygulama ve sorumluluklar, karşılıklı güven ve gizlilik de dahil olmak üzere geçerlidir". "Hastanın kendi aldığı karara saygı göstermek hekimin görevidir." "Son karar temel çıkarları hastanın iyiliği olmayan üçüncü tarafların müdahalesine bırakılmadan hekimin bireysel inisiyatifine terk edilmelidir. ... Eğer doktor hastanın tedaviyi reddetme kararını kabul etmeyecekse, hastanın başka bir doktora yetki vermesine olanak tanınmalıdır." "Eğer hastanın bilinci bulanır ya da komaya girip kendi başına karar alamayacak durumda olursa, hekim hastanın açlık grevi sırasında aldığı kararı daima dikkate alarak ve bu bildirgenin 4. maddesini (bir üst paragraf) göz önünde bulundurarak hastanın çıkarı için en iyi olan bundan sonraki tedavi konusunda serbest olacaktır." (Dünya Tabipler Birliği-Açlık Grevcileri konusunda Malta Bildirgesi, 1991) "Hastanın tedaviyi reddetmesi temel bir haktır ve hekimin hastanın bu arzusunun hürmet etmesi (ölümüne neden olsa bile) etik olmayan bir davranış sayılmaz." (Dünya Tabipler Birliği, 1992)

herhangi bir adım atmayan hükümet yetkilileri, mahkumların açlık grevlerindeki kötüleşen durumları yüzünden açlık grevlerine tıbbi anlamda müdahale etmeyen hekimleri suçladılar. Başbakan Bülent Ecevit, 5 Aralık günü yaptığı açıklamada, F Tipi cezaevinin hücre sistemi olmadığını ve hükümetin F Tipi cezaevi modelinde kararlı olduğunu yineleyerek, mahkumların intihar eylemi gerçekleştirdiklerini, hekimlerin de eylemcilere müdahale etmesi gerektiğini söyledi. “Bazı doktorlar, ‘ölüm orucunu tutan bir kimse eğer kendisi istemezse onu tedavi edemeyeceklerini’ söylüyorlar. Oysa bir kimse bir evin damından yere atlamaya kalktığı vakit, intihara kalktığı vakit, ister doktor olsun ister olmasın, onu kurtarmak için herkes gayret içine girer. Ölüm orucu da bir tür intihardır” diyerek TTB’ye tepkide bulunur.

Adalet Bakanlığı kamuoyu baskısı, F Tipi cezaevlerinin çok tartışılan bir konu haline gelmiş olması ve en önemlisi ölümlerin olma olasılığının artması, 1996 yılındaki mahpuslar tarafından gerçekleştirilen ölüm oruçlarının 60. gününden itibaren ölümle sonuçlanması nedeniyle açlık grevi ve ölüm oruçlarının 50. gününde çeşitli girişimlerde bulundu. Cezaevlerinde yapılan ölüm orucu eylemlerini görüşmek üzere 5 Aralık 2000’de Meclis İnsan Hakları Komisyonu toplandı. Toplantıda komisyon üyelerinden, MHP’li Mehmet Aslan’ın ölüm orucundaki eylemciler için “gebersinler, ölsünler ne yapalım, kendileri istedi” şeklindeki sözleri üzerine “Ölsünler gebersinler ne demek? Bunların ölmesini engellemek bizim görevimiz.” diyen Mehmet Bekaroğlu’na tepki gösteren komisyonun diğer MHP’li üyeleri de Bekaroğlu’nu ‘örgütten bilgi’ almakla suçlayarak, “Ne yani ölmemeleri için altlarına mı yatacağız?” diye tepki gösterdiler. Bekaroğlu’nun hekimlik etiğine ilişkin uluslararası belgelere değinerek, eylemcilere doktor müdahalesinin söz konusu olamayacağını söylediği toplantıda, ölüm oruçlarının sona erdirilmesi konusunda

girişimlerde bulunmak üzere TBMM İnsan Hakları İnceleme Alt Komisyonu oluşturulmasına karar verilir. Aynı zamanda alt komisyon üyeleri sorunun çözümü için arabulucu heyet olarak görevlendirildi. Fakat bu heyeti oluşturan üyeler kamuoyunda tartışma konusu olmuş, hatta çözüm yerine çözümsüzlük getirebileceği kamuoyunun çeşitli kesimleri tarafından dillendirilmiştir. İnsan Hakları İnceleme Alt Komisyon üyelerinden Mehmet Bekaroğlu kamuoyuna yapmış olduğu açıklamada, “bu heyette çalışamayacağını, kamuoyunun heyete ve özellikle Adalet Bakanlığı’na bir güvensizliğinin olduğunu”⁹⁹ ifade etmiştir. Daha sonra bu heyetten kendisi de çekilmiştir. MHP milletvekili Mehmet Aslan’ın yer almasına itiraz edilen komisyon, FP’li Mehmet Bekaroğlu, ANAP’lı Miraç Akdoğan, MHP’li Ali Keskin, DYP’li Kamer Genç ve DSP’li Tunay Akman’dan oluştu. Cezaevlerinde yaşanan sorunun çözümünde arabulucu heyet olarak görevlendirmiş olan alt komisyonun şekillendirilmesinde yapılan tartışmalara baktığımızda bu komisyonda yer alan üyelerin bir kısmının buldukları komisyonun varlık nedeni olan insan hakları fikrine ve insan haklarının ne olduğunun bilgisine haiz olmadıkları görülmektedir. Bu oluşturulan komisyonun çözüm yerine çözümsüzlük getirebileceğine dair kamuoyunun kaygısı haklılık kazanmaktadır.

Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, 9 Aralık günü F Tipi cezaevlerine sevklerin ertelendiğini ve bir toplumsal mutabakata ulaşmak amacıyla F Tiplerinin mimarisi dahil her yönden inceleneceğini ve bu incelemenin de TTB, TBB ve TMMOB’nin katılımıyla gerçekleştirileceğini açıkladı. 1996 yılındaki ölüm orucunda sakatlanan 12 tutuklu ve hükümlünün de af yasası’ndan yararlanacağını açıklayan Türk, bu konuda çalışmaların başlatılması için başsavcılıklara yazı

---

⁹⁹ 11 12 2000 tarihli ölüm oruçlarının sona erdirilmesi için görüşmeler yapmak amacıyla kurulan alt komisyondan çekildiğini İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Başkanlığı’na bildiren dilekçe.

yazıldığını söyledi. Bir gün sonra (ölüm orucunun 53. günü) Bayrampaşa Cezaevi'nde yazarlar ve gazetecilerden oluşan heyet ile eylemciler arasındaki görüşmeler, Adalet Bakanı'nın açıklamasının mahkumlar tarafından "tatmin edici bulunmaması" nedeniyle tıkanı. TBMM İnsan Hakları İnceleme Alt Komisyonu üyeleri de aynı gün Bayrampaşa Cezaevi'nde eylemcilerle görüştü. Komisyon üyeleri Ankara'ya dönerek eylemcilerin F Tipi cezaevlerindeki bir ve üç kişilik odaların duvarlarının yıkılması önerisini Hikmet Sami Türk'e iletiler. Türk ise "F Tipi cezaevlerinin açılmasını erteleyerek biz elimizden geleni yaptık. Herkesin bunu iyi değerlendirmesi lazım, koğuş sistemi kesinlikle sona erdirilecektir. Türkiye, koğuş sistemine devam ederse cezaevlerindeki sorun ebediyen devam edecektir" diyerek öneriyi reddetmiştir. Mehmet Bekaroğlu, sergilenen bu tavır karşısında, cezaevlerinde tutuklu ve hükümlüler tarafından sürdürülen ölüm oruçlarının sona erdirilmesi için görüşmeler yapmak amacıyla kurulan TBMM İnsan Hakları İnceleme Alt Komisyonu'ndan; "Adalet Bakanlığı'nın yaptığı olumlu açıklamalara rağmen güven sorunundan kaynaklandığını düşündüğü tıkanıklığın aşılması için somut adım atmamasından" dolayı çekildiğini açıkladı. Bekaroğlu bu açıklamasında: "Konunun zaman kaybına tahammülü kalmamıştır, sorunun çözülmesi için atılacak somut bir adım asla devletin saygınlığına zarar vermeyecektir. Aksine devletin saygınlığını arttıracak, toplumsal barışın tesisine yardımcı olacaktır"¹⁰⁰ dedi. Başbakan Bülent Ecevit, yaptığı açıklamada, ölüm oruçlarının sona erdirilmesi için ellerinden gelen her şeyi yaptıklarını iddia ederek, "Fakat, şu ana kadar maalesef olumlu bir yanıt alamadık. Eğer, Allah esirgesin bazı ölümler olacak olursa herhalde bundan hükümet sorumlu olmayacaktır. Bu gençleri

---

¹⁰⁰ 11 12 2000 tarihli ölüm oruçlarının sona erdirilmesi için görüşmeler yapmak amacıyla kurulan alt komisyonda çekildiğini İHK'na bildiren dilekçe

ölüme iten arkadaşları sorumlu olacaktır”¹⁰¹ diyerek, görüşmelerin tıkanıklığının çözümüne ilişkin somut adım atılmayacağına dair tavrı bir daha yinelemektedir.

Siyasi erk, bütün bu süreç boyunca, ölüm oruçlarının nedeninin örgüt veya arkadaş baskısı olduğu söylemini sık sık tekrarlayarak, F Tipi cezaevinden kaynaklanan problemlere çözüm üretme yerine, var olan sorumluluğu üzerinden atmayı hedeflemiştir. F Tipi cezaevlerinin yapısını, orada oluşabilecek sorunları, tartışmaya bile açmamıştır. Meclis İnsan Hakları Komisyonu üyesi Mehmet Bekaroğlu'nun da belirttiği gibi Adalet Bakanlığı kendi yolunun alternatifinin olmadığına inanmaktadır. Kendi doğrularını değiştirmek şöyle dursun tartışılmasını bile kabul etmemektedir. Bekaroğlu ise “Ölüm oruçlarını bıraksınlar, ondan sonra bakarız demek ölümlerin sayısını artırmak anlamına gelir”¹⁰² demektedir. Siyasi erk cezaevleri krizinde tartışılmaz doğrularını bütün bir topluma yaymak için yasaları zorlamak da dahil olmak üzere her şeyi yapmıştır. F Tipi cezaevleri tüm kamuoyunda tartışılmaya ve ona karşı bir tepki oluşmaya başlayınca, toplumun bilgilenmesini ve kanaat oluşturmasını yakından ilgilendiren medyanın yayınlarına ilişkin, Adalet Bakanlığının emri ve İstanbul 1 no'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kararı ile RTÜK, F Tipi cezaevleri ve ölüm oruçlarına ilişkin tüm haberlerin yayınlanmasını yasaklamıştır. Dolayısıyla açlık grevlerinde yaşanan sürece ilişkin kamuoyu oluşturulmasının önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Cezaevlerinde yaşanan ölüm oruçlarına hükümetin takındığı tavrı protesto etmek isteyenlere de izin verilmemiştir. Sivil toplum örgütleri, partiler ve sendikalara, valilikler tarafından gönderilen tebligatta bu gösterilere katıldıkları takdirde katılanlar hakkında T.C.K'nın 169. maddesi hükmü gereğince terör örgütlerine yardım ve yataklık yapma suçundan,

---

¹⁰¹ Bkz thiv 2000, s:141

¹⁰² 14 01 2002 *Radikal Gazetesi*, Mehmet Bekaroğlu'nun açıklamaları

tüzel kişilikleri hakkında ise aynı kanunun 526. maddesi hükmü gereğince ‘hükümet emirlerine riayet etmemek’ suçundan yasal işlem yapılacağı bildirilmiştir¹⁰³. Erki kullananlar, ölüm oruçlarıyla ilgili yapılacak eylemleri engellemek ve kamuoyundaki tepkilerin önüne geçmek için uyguladığı baskılar ve sofistike propaganda yöntemleriyle, konuya duyarlı olan kesimleri sindirmeye çalışarak, bu süreçte geniş halk kitlelerini de güvenlik paranoyasına ortak etmişlerdir.

5) F TİPLERİNE GEÇİŞ VE YANKILARI

A) HAYATA DÖNÜŞ OPERASYONU

Operasyon öncesi 18 Aralık itibariyle, cezaevlerinde, F Tipi cezaevlerine karşı yürütülen eylemlerde, ölüm orucuna katılanların sayısının 284’e, açlık grevinde bulunanların sayısının da 1139’a ulaştığı ve bu eylemlerin bazılarının insan yaşamı için kritik bir dönemeç olan 60. gününü doldurduğu kritik bir dönem yaşanmaktadır. Ölüm orucu ve açlık grevlerinin sona erdirilmesi için sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütlerinin çabaları sürerken, Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, F Tipi cezaevlerine sevklerin ertelendiğini, toplumsal mutabakata ulaşmak amacıyla F Tiplerinin mimarisi dahil her yönden incelendiğini ve bu incelemenin de TTB, TBB ve TMMOB’nin katılımıyla yapılacağını kamuoyuna duyurdu. Ayrıca bu dönemde, Adalet Bakanı, hükümet tarafından bir operasyonun düşünülmediğini defalarca ifade etmesine rağmen 19 Aralık 2000 tarihinde sabah saat 04.30 sıralarında İstanbul Bayrampaşa E Tipi Kapalı Cezaevi’nde “Hayata Dönüş” adı altında operasyon başlatıldı. Bu operasyon bir saat içinde genişleyerek saat 05.30’da 20 hapishaneyi

---

¹⁰³ Bkz Ankara Valiliğinin 18. 12.2000 tarihli B.0.54.VLK.4.06.0.400/12-211 sayılı tebliğ

kapsar duruma geldi¹⁰⁴. Devletin, insanların göz göre göre ölüme sevk edilmesine seyirci kalması düşünülemeyeceğinden hareketle, bu 20 cezaevine müdahaleyi bir gereklilik olarak gösteren siyasi erk, “Hayata Dönüş” veya “Şefkat Operasyonu” ismiyle adlandırdığı bu müdahalenin amacını, insanların hayatını kurtarmak olarak açıkladı¹⁰⁵. Sözde “Hayata Dönüş” veya “Şefkat Operasyonu” olan bu müdahalede iki asker ve 30 mahkum olmak üzere 32 kişi yaşamını yitirmiş, yüzlerce tutuklu ve hükümlü yaralanmıştır.

19 Aralık'ta başlatılan operasyonlarda 20 hapisanede, toplam 8 komando taburu; 37 bölük olmak üzere 8385 askeri personel ve bundan daha fazla sayıda polis ve binlerce mermi; 20 bin bomba, kimyasal gaz ve iş makineleri kullanıldı. Hayata dönüş veya şefkat operasyonu olarak adlandırılan bu müdahalede, 20 hapisanede aynı yöntem kullanıldı. Bütün cezaevlerinde operasyon esnasında, çatıların delinmesi ve iş makineleriyle duvarların yıkılmasıyla oluşturulan deliklerden, koğuşlara çok sayıda çeşitli türde bombalar atılması ve serptildiği söylenen –sıvı ve beyaz toz-maddenin üzerine alev makineleriyle ateş edilerek yangın çıkarılması, dumandan ve yangından kaçmaya çalışan mahkumların üzerine, otomatik silahlarla ateş edilmesi yöntemleri kullanıldı¹⁰⁶. Düzenlenen ‘Şefkat Operasyonu’ sonucunda, Adana Ceyhan Cezaevi’nde 1, Bayrampaşa Özel Tip Kapalı Cezaevi’nde 12, Bursa Özel Tip Kapalı

---

¹⁰⁴ Operasyon düzenlenen cezaevleri şunlardır; Adana Ceyhan Kürkçüler Kapalı Cezaevi, Ankara Ulucanlar Merkez Kapalı Cezaevi, Aydın E Tipi Kapalı Cezaevi, Bayrampaşa E Tipi Kapalı Cezaevi, Bursa Özel Tip Kapalı Cezaevi, Çanakkale E tipi Kapalı Cezaevi, Çankırı Merkez Kapalı Cezaevi, İzmir Buca Kapalı Cezaevi, İzmit Gebze Kapalı Cezaevi, K.Maraş Elbistan Kapalı Cezaevi, Nazilli Kapalı Cezaevi, Nevşehir Kapalı Cezaevi, Niğde Kapalı Cezaevi, Uşak Kapalı Cezaevi, Ümraniye E Tipi Kapalı Cezaevi, Konya Ermenek Kapalı Cezaevi, Kırşehir Kapalı Cezaevi, Sinop Bartın Kapalı Cezaevi, Yozgat Kapalı Cezaevi, Malatya Kapalı Cezaevi.

¹⁰⁵ Bkz 19 Aralık 2000’de Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk’ün operasyonlara dair yaptığı açıklama.

¹⁰⁶ Bkz Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi, 10.04. 1999 – 31.03.2001 Cezaevleri Çalışma Komisyonu Raporu, S:12. Bu raporda bütün bu yöntemlerin, “komisyonumuza ulaşan bilgi ve belgelerden, sayılan yöntemlerin 20 cezaevinde de uygulandığı kesinlik kazanmıştır” denilmektedir.

Cezaevi'nde 2, Çanakkale E Tipi Kapalı Cezaevi'nde 4, Çankırı Merkez Kapalı Cezaevi'nde 2, Uşak Kapalı Cezaevi'nde 2, Ümraniye E Tipi Kapalı Cezaevi'nde 7 tutuklu ve hükümlü hayatını kaybetti.

“Hayata Dönüş” diye topluma lanse edilen bu operasyonun yapılmasının, mahkumlarla yapılan görüşmelerin tıkanmasından ve mahkumların uzlaşmaz tutumundan kaynaklandığı söylene de, operasyona dair çalışmaların daha açıklık grevleri başlamadan bir yıl önce siyasi erk tarafından planlandığı ortaya çıktı. Hedefini cezaevlerini kontrol altına almak olarak belirleyen siyasi erk, operasyon yapılan cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülerin F Tipi cezaevlerine nakil edilmesine önceden karar vermesinin yanı sıra, operasyon sonucunda kimin hangi cezaevine nakil edileceğini de önceden belirlemiştir¹⁰⁷. Yapılan bu planlamada, operasyona katılacak jandarma özel timleri, bir yıl süren hazırlıklar çerçevesinde, müdahalede bulunacakları cezaevlerinin maketleri üzerinde uygulamalı eğitim aldı. Cezaevlerine nereden girileceği, operasyon sırasında nasıl davranılacağı kendilerine öğretildi. Yapılan bu hazırlıklara rağmen siyasi erk, kamuoyuna, bir silahlı müdahaleye mecbur kalınmaması için haftalardır büyük sabır gösterdiklerini, teröristlerin normal bir yola dönmeleri için uğraşılmasına rağmen sonuç alınmadığını söyleyerek, bu operasyonu teröristleri kendi terörizmlerinden koruma ve kurtarma girişimi olarak sundu¹⁰⁸. Bu durum, daha önceki açıklamalarında operasyon planı olmadığını söyleyen siyasi erkin, F Tipi cezaevlerine geçiş öncesi yaptığı görüşmeleri, zaman kazanmak, kamuoyunda, devletin üzerine düşen görevi yaptığı kanaatini oluşturmak için yürüttüğü stratejinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaldı ki

---

¹⁰⁷ Bkz 20 Aralık 2000 Milliyet Gazetesine, dönemin İçişleri Bakanı Sadettin Tantan'ın 19 Aralık operasyonlarla ilgili olarak yaptığı açıklamalarında bu planlamayı açıklamaktadır.

¹⁰⁸ Bkz 20 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*, Başbakan Bülent Ecevit'in operasyona dair açıklamaları.

operasyondan sonra Meclis İnsan Hakları Komisyonu üyesi FP'li Bekaroğlu'nun, son olarak 17 Aralık günü Başbakan Bülent Ecevit'ten, DSP Genel Başkan Yardımcısı Rahşan Ecevit'ten ve Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan'dan randevu istediğini ancak randevu alamadığını açıklaması ve sivil toplum kuruluşlarının bu yöndeki açıklamaları operasyona aniden karar verilmediğini böyle bir strateji yürütüldüğünü doğrulamaktadır. TMMOB Başkanı Kaya Güvenç, TTB İkinci Başkanı Metin Bakkalcı ve İstanbul Barosu Başkanı Yücel Sayman imzasıyla yapılan ortak açıklamada, 17 Aralık tarihinde Bayrampaşa Cezaevi'nde yapılan görüşmede tutuklu ve hükümlülerin görüşmelere devam etmek istediklerini bildirmeleri üzerine, cezaevindeki temasların yeniden başlatılması için girişimde bulduklarını ancak bu isteğin Adalet Bakanı'nca kabul edilmediğini söylemektedirler. Bakanlık nezdinde yaptıkları girişimlerden bir sonuç alamayan sivil toplum kuruluşları, 18 Aralık pazartesi günü Başbakanla görüşme taleplerine yanıt alamadılar. Operasyon günü yaptıkları açıklamada; "Bugün sabah başlatılan ve hemen ardından kimi cezaevinden tutuklu ve hükümlülerin F Tipi cezaevlerine nakledilmeleri, Adalet Bakanı'nın baştan itibaren şu ana kadar vermiş olduğu taahhütlerindeki içtenliği konusunda ciddi kuşklar oluşturmaktadır. İnancımız odur ki siyasi iktidar, bu sorunu bugünkü operasyonu yapmadan çözerdi"¹⁰⁹ demektedirler.

30 siyasi mahkumun ve 2 askerin hayatını kaybettiği, 'Hayata Dönüş Operasyonunda', siyasi erkin yaralanma ve ölümlere dair açıklamaları da genellikle dezenformasyon niteliğinde olmuştur. Yapılan resmi açıklamalarda mahkumların büyük bölümünün aldıkları talimatlar doğrultusunda kendilerini yaktıkları öne

---

¹⁰⁹ Bkz 20 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*.

sürüldü. Eylemcilerin kendilerini yaktığına dair yapılan açıklamalar, 19 Aralık günü sabah saatlerinde Bayrampaşa Cezaevi'ndeki mahkumların, Bartın Cezaevi'ni arayarak, “yakma emri verdikleri” iddia edilen, bir telefon konuşmasının kayıtlarına dayandırıldı¹¹⁰. Ancak daha sonra, Bartın Cezaevi'ndeki aramalarda herhangi bir telefon bulunamadı. Ayrıca operasyonun başladığı saatlerde siyasi erkin, Turkcell ve Telsim şebekelerini kapattığını açıklamasına rağmen, bu telefon görüşmesinin nasıl yapıldığı da soru işaretine neden oldu. Ölüm oruçlarının sona erdirilmesi için girişimlerde bulunan heyet içinde yer alan sanatçı Zülfü Livaneli de katıldığı bir televizyon programında “Bayrampaşa Cezaevi'nin yakınında yer alan trafo nedeniyle cezaevi içinden hiçbir şekilde telefon görüşmesi yapılamadığını açıkladı”¹¹¹. Siyasi erk bu tür açıklamalarıyla operasyonda kullanılan yöntemlere ve bu yöntemler sonucunda yaşanan ölümlere karşı, toplumda oluşabilecek tepkiyi önlemeyi ve yaşananlarda sorumluluk üstlenmemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, mahkumların kendilerini yaktıkları iddiasını her fırsatta yineleyen siyasi erk, operasyona dair karşıt iddiaları manipüle etmeye çalışmıştır. Bu manipülasyona rağmen mahkumlar her fırsatta yakıldıklarını dile getirdiler. Örneğin, Bayrampaşa Kapalı Cezaevi'nde 12 kişinin öldüğü bu operasyon sırasında C-1 Koğuşu'nda bulunan altı kadından beşi yanarak, birisi de duman ve gazdan zehirlenerek öldü. Yaralı kadın tutuklular ise arkadaşlarının askerler tarafından tavana açılan deliklerden üzerlerine bir sıvı serpildikten sonra yakıldığını öne sürdü. C-1 Koğuşu'ndan ağır yaralı kurtulan dört kadın tutukludan biri olan Ebru Dinçer yaşadıklarını “04. 30'da aniden matkap

---

¹¹⁰ Cezaevlerine yönelik operasyonunun sürdüğü saatlerde, İçişler Bakanlığı, Bayrampaşa ve Bartın Cezaevlerinde kalan iki mahkum arasında saat 05.35'de yaşandığı belirtilen bir cep telefonu konuşmasını açıkladı. Bu görüşme, Bayrampaşa cezaevindeki mahkumun Bartın cezaevindekilere kendilerini yakma emri verdiği şeklinde kamuoyuna yansıtıldı. (bkz *Hürriyet Gazetesi* 20 Aralık 2000, Lider Talimatı; “bir arkadaş kendini yaksın”)

¹¹¹ Bkz THİV, 2000 *Türkiye İnsan Hakları Raporu*, s:144

seslerine uyandık tavanı deliyorlardı. Koğuş kapısında barikat olmadığı için kapıdan girebilirlerdi. Onların neden tavanı tercih ettiğini tavanda kısa sürede 30–35 delik açıp buralardan üzerimize gaz bombalarını yağdırdıklarında anladık. Deliklerden sinir gazı ve biber gazı püskürtmeye başladılar. Sinir gazı boğulma etkisi yaratmakta, öleceğinizi zannediyorsunuz, istemsiz hareketler yapıyorsunuz. Kapıya yaklaştık, kapı girişi de yakıldı, tavadan yayılan bir yangındı bu. Yandıgımı hissetmedim, elimi başıma götürdüğümde derimin sıvı gibi eridiğini gördüm. Alev yok, bu sıvı yada gaz, yakıcı bir kimyasal madde olabilir, tavadan üzerimize döküldü ve yüksek ısıyla birleştiğinde kafa derimi, yüzümü, kollarımı ve sırtımı kavuruyordu”¹¹² diyerek anlatmaktadır. İstanbul Adli Tıp Kurumu tarafından dört Adli Tıp uzmanının 22 Aralık 2000 ve 19 Ocak 2001 tarihlerinde Bayrampaşa’da yaptıkları inceleme sonucunda 14 Şubat 2001’de bir rapor hazırlandı. Düzenlenen raporda Bayrampaşa Kapalı Cezaevi’ndeki ‘Hayata Dönüş Operasyonu’nda C–1 Koğuşu’ndaki kadın tutukluların güvenlik görevlilerinin kullandığı göz yaşartıcı gaz ve sinir bombalarının çıkardığı yangında öldükleri belirlendi¹¹³. Adli Tıp uzmanlarının raporunda, C-1 Koğuşu’ndaki kadınlar Yazgülü Güder Öztürk, Gülser Tuzcu, Seyhan Doğan, Şefinur Tezgel ve Özlem Ercan’ın cesetlerinde yapılan otopsilerde; elbise parçaları, saç, doku ve cilt örneklerinde, tinerde bulunan organik solventlerden toluen, xylene ve metanol saptandığı belirtildi. Ölümlerin yanık, duman soluması ve karbon monoksit zehirlenmesi sonucu olduğu, tutuklulardan Nilüfer Alcan adlı tutuklunun ise duman soluması ve karbon monoksit zehirlenmesi sonucu öldüğü tespit edildi. C-1 Koğuşu’nda patlayanların dışında, 45 adet farklı tipte patlamamış göz yaşartıcı gaz bombası bulunduğu tespit edildiğine göre, C-1’de öldürücü dozun çok üzerinde göz

¹¹² Bkz 02 07 2001 *Radikal Gazetesi*, ‘Cehennemden Bir Tanık’ haberi.

¹¹³ Bkz 02 07 2001 *Radikal Gazetesi* ‘Gerçeğe Dönüş’, 03 07 2001 *Radikal Gazetesi* ‘İşte Böyle Öldüler’ haberleri.

yaşartıcı gaz etkisi açığa çıkmış olduğu belirlendi. Yangının çok miktarda kolayca tutuşabilecek materyalin bulunduğu koğuşa çok sayıda göz yaşartıcı gaz bombası atılması sonucu oluşabileceği tespit edildi¹¹⁴.

F Tipi cezaevlerine karşı ölüm orucu eylemi yapanlara yönelik operasyonda ölümlerin yaşanması karşısında siyasi erk, mahkumların kendilerini yakmasının yanı sıra, silahlı direnişte bulduklarını, bazı mahkûmların ise, arkadaşları tarafından vurulduğunu iddia etti¹¹⁵. Ancak siyasi erkin iddialarının tersine Adli Tıp Raporu ile, mahkûmların silahlı bir direnişi olmadığı, ölümlerin çoğunun, aşırı şekilde atılan gaz bombalarının neden olduğu yanıklardan, 100 metre uzaktan ateş edilen silahlardan ve bıçakla yaralanmalardan kaynaklandığı ortaya çıktı. Bunun yanı sıra siyasi erk, mahpusların güvenlik güçlerine ateş açtıklarını, Ümraniye Cezaevi'nde hayatını kaybeden jandarma erinin, mahkumların 'teslim ol çağrılarına' ateşle karşılık vermelerinden kaynaklı, kafasına isabet eden bir kurşunla öldüğünü açıkladı. Oysa hayatını kaybeden jandarma eri Nurettin Kurt'un askerler tarafından öldürüldüğü, Üsküdar 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen davada tespit edildi. İstanbul Adli Tıp Kurumu raporunda, Nurettin Kurt'un ölümünün, yüksek kinetik enerjili silah yaralanmasından kaynaklı olduğu, ancak ölüme sebep olan bu silahların askerlerin

---

¹¹⁴ Bkz 30 Haziran 2001 Milliyet Gazetesi'nin, 'İşte Hayata Dönüş Katliamı' haberinde, Hayata Dönüş Operasyonu nedeniyle 12 kişinin yaşamını yitirdiği Bayrampaşa Cezaevi'ne ilişkin, mahkumlar hakkında açılan davanın dosyasının, operasyonun kamuoyuna yansımaya yüzünü gözler önüne serdiğini belirtti. Mahkûmlar hakkında açılan davanın dosyasında yer alan bilirkişi ve otopsi raporlarında tüyler ürpertici ifadeler yer aldığı raporda, şu saptamalara yer verdi: "30 metreküplük bir kapalı alanda 20 gram CS maddesi kullanıldığında, öldürücü dozaj süresi 38,1 dakikadır. C1 Koğuşunda bulunan gaz bombalarında 35 gram CS maddesi bulunmuştur. Sadece bu koğuştaki 45 adet gaz bombası kullanılmıştır. C1 koğuşunda öldürücü dozun çok üzerinde gaz etkisi açığa çıkmıştır.

Koğuştaki bulunan gaz bombalarının üzerinde "bombayı insan ya da yanabilecek malzeme olmayan sahaya fırlat" yazmaktadır".

¹¹⁵ Bkz 20 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*, 'Teröristler Kaleşnikofla Ateş Açtı' haberi.

kullandığı G-3 ve kalaşnikof kategorisi içine girdiği belirtildi. Cezaevinde yapılan aramalarda bu kategoriye girebilecek herhangi bir silaha da rastlanmadı.¹¹⁶

'Hayata Dönüş' operasyonları sırasında hayatını kaybeden ikisi asker 31 kişinin otopsi raporlarına göre, Bayrampaşa Cezaevi'nde ölen 12 kişiden 5'i kurşunlanma, 5'i yanma ve zehirlenme ve 2'si de zehirlenme sonucu öldü. Çanakkale Cezaevi'nde hayatını kaybeden 4 tutuklunun ölüm nedenleri, 1'inin yanma, 1'inin darp, diğer 2'sinin de kurşunlanma ve kafasına gaz bombası saplanması sonucu beyin kanaması olarak belirlendi. Cezaevindeki operasyonda 1 asker de kurşunlanma sonucu öldü. Ümraniye Cezaevi'nde hayatını kaybeden 7'i tutukludan 5'i kurşunlanma, 2'si yanma ve 1'i de zehirlenme sonucu öldü. Rapor, 'Kalaşnikof'la ateş ettiler, kendilerini yaktılar' diyen siyasi erkin aksine koğuşlardan ateş edilmediğini göstermektedir¹¹⁷. Raporla Bayrampaşa Cezaevi'ndeki C Blok maltası boyunca tüm mermi çekirdeği deliklerini oluşturan atışların, 'idari kısım tarafından, maltanın sonu olan 19. Koğuş yönüne doğru yapılmış olduğu, ters yöne doğru yapılmış atış veya atışlara ait herhangi bir bulgu saptanmadığı' belirtildi. Ayrıca, koğuşlar arasındaki avlularda yapılan incelemelerde duvarlarla pencerelerde ve koğuş içlerinde mermi çekirdeği deliklerini oluşturan atışların, 'karşı koğuş çatıları ile avlu iç cephe duvarlarındaki mazgal deliklerinden yapılmış olduğu', C-1 Koğuşu kolonları, duvarları ve pencere demirleri ile koğuş içindeki duvar ve ranzalarda mermi çekirdeği delikleri görüldüğü ve bunların C-2 Koğuş çatısı ile avlunun iç

¹¹⁶ Bkz 1 Temmuz 2001 *Radikal Gazetesi*, 'Erin Ölümü Meçhul' haberi.

¹¹⁷ 'Hayata Dönüş Operasyonu'ndan sonra yapılan resmi açıklamalarda mahkûmların büyük bölümünün kendini yaktığı öne sürülmüştü. Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, özellikle Bayrampaşa ve Ümraniye'de güvenlik güçlerine Kalaşnikoflarla ateş açıldığını söylemişti. İçişleri Bakanı Sadettin Tantan, İçişleri Bakanlığı'nın brifinginde müdahale esnasında hiçbir tutuklu ve hükümlünün zarar görmemesi için silah kullanılmadığı halde, özellikle Bayrampaşa, Ümraniye ve Çanakkale'de güvenlik güçlerine karşı Kalaşnikof piyade tüfeği, av tüfeği, el bombası ve el yapımı boru tipi bomba kullanıldığını açıklar. (bkz. 02 07 2001 *Radikal Gazetesi*, 'Mahkûmlar ateş etti demişlerdi' haberinde verilmiştir).

cephe duvarlarındaki mazgallardan yapılan atışlarla oluşmasının mümkün olduğu belirtildi. Aramalarda tutuklulara ait herhangi bir av tüfeği bulunmamasına rağmen; avluda iki adet 12 kalibrelik av tüfeği fişeğine ait plastik tüp tıpa bulunduğu tespitinde bulunuldu¹¹⁸.

'Hayata Dönüş' operasyonlarında Bayrampaşa Cezaevi'nde çıkan olaylarda ateşli silahla yaralanma sonucu ölen 3 siyasi tutuklunun vücudundaki mermi çekirdeklerinin, Adli Tıp Kurumu'na götürülmeden önce çıkarıldığı ortaya çıktı. Murat Ördekçi, Cengiz Çalıkoparan ve Mustafa Yılmaz'ın vücudundaki yaraların kesilerek genişletildiği ve mermi çekirdeklerinin çıkarıldığı, Adli Tıp Kurumu'nda savcı gözetiminde yapılan otopside belirlenerek tutanaklara geçirildi¹¹⁹. Murat Ördekçi'nin vücuduna isabet eden bir adet mermi nedeniyle öldüğünün belirtildiği raporda, mermi çekirdeğinin bulunamadığı, yaranın yine otopsi öncesi kesilerek genişletildiğinin tespit edildiği yazıldı. Mustafa Yılmaz'ın otopsi raporunda ise, vücudunda 4 adet mermi giriş yarasının tespit edildiği, ancak 3 adet mermi yarasına otopsi öncesi müdahale edilerek kesikler oluşturulduğu tekrar edilerek, vücuttan 3 mermi fragmanı (vücutta parçalanan merminin parçası) çıkarıldığı anlatıldı. Yara kesilerek mermi çekirdeklerinin yok edilmeye çalışıldığını, mermi çekirdeklerinin alınmasının delilleri yok etmek anlamına geldiğini belirten Adli Tıp Kurumu uzmanları, "Mustafa Yılmaz'ın raporunda vücuttan mermi fragmanı elde edildiği yazıyor, vücuduna mermi isabet etmiş birinden, ya çekirdek ya da gömlek elde edilir. Buradaki fragman, bir mermi şarapnel parçası; yani şarapnel etkili bir mermi kullanılmış olabilir. Eğer operasyonda özel bir silah ya da mermi kullanılmışsa, bunu

---

¹¹⁸ Bkz ayrıntı için, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *2001 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, THİV Yayınları, Ankara, 2003, s:263.

¹¹⁹ Bkz 27 08 2001 *Radikal Gazetesi*, 'Otopsideki Gerçek' haberi.

gizlemeye yönelik yapılmış” demektedirler. Emniyet Genel Müdürlüğü'nden bir silah uzmanı ise, şarapnel etkili mermileri İsrail'in 7 yıl önce geliştirdiğini açıkladı. Uzman, "Bu mermiler ateşlendikten sonra hedefe isabet ettiğinde fişekler parçalanır ve çok büyük yara açar. Böylece kesin sonuç sağlar. Yani öldürür. Bu mermiler ülkemizde üretilmediği gibi polis teşkilatında da yoktur. Yoğun olarak İsrail'de kullanılır. ABD de üretiliyor" ¹²⁰ diye konuştu. Adına 'hayat kurtarma' denilen bir operasyonda şarapnel etkili mermi kullanılması düşündürücüdür. Dört duvar arasında tutulan ve kaçma imkanı olmayan tutuklu ve hükümlülere otomatik silahlarla, bomba ve menşei bilinmeyen yanıcı ve patlayıcı maddelerle cephe savaşını andıran yöntemlerle operasyon düzenlendi. Bu durum bize siyasi erk için önemli olanın, siyasi erkin iddia ettiği gibi insan yaşamını kurtarmak olmadığını göstermektedir. Çünkü siyasi erkin, ancak bir savaşta kullanılacak olan bu malzeme ve yöntemi, yaşamlarından sorumlu olduğu kapatılanlara karşı uygulaması, 1980'lerde doruk noktasına ulaşan, siyasi iktidarın, siyasi mahkumları birer düşman olarak gören zihniyetin devam ettiğini gösterir. Bu tablo ve kamuoyuna yapılan açıklamalar, siyasal iktidarın, bedeli ne olursa olsun F Tipi cezaevi modelini hayata geçirmekte kararlı olduğunu ve bunun için daha fazla insanın ölümünü göze aldığını ortaya koyar.

Cezaevleri operasyonlarının yeniden sorgulanmasına yol açan Adli Tıp raporundan sonra, operasyonun hemen ardından, jandarmaca hazırlanan hukuksal açıdan ilk başvurulacak temel belge olan 9 sayfalık jandarma tutanağı da medyaya yansdı¹²¹. Tutanakta, güvenlik güçlerinin hiçbir mahkûma öldürücü nitelikte ateş etmediği vurgulanarak mahkûmların birbirlerini öldürdükleri ima edildi. Oysa ki

---

¹²⁰ Bkz 27 08 2001 *Radikal Gazetesi*, 'Uzman; Mermi Kesin Öldürür' haberi.

¹²¹ Bkz 04 07 2001 *Radikal Gazetesi*, 'Resmi Yalanlar' haberi.

jandarma tutanağındaki tespitlerle, Adli Tıp raporundaki tespitler tezatlık göstermekte olup, bir nevi Adli Tıp raporu, jandarma tarafından hazırlanan tutanaktaki iddiaları çürütmekteydi. Öncelikle, jandarmanın, adli soruşturmalarda birinci kural olan olay yerinin olduğu gibi korunması ilkesini çiğnediği, Adli Tıp raporunda "Bazı kan gölleri çimento ya da kitap yığınlarıyla kapatılmış, çelik dolapların, eşyaların yerleri değiştirilmiş" tespitleriyle ortaya çıkıyor. Tutanağta, tutuklu ve hükümlülerin kendilerini yakarak öldürdükleri saptamasında sakınca görülmezken, hiçbir ölümle ilgili gaz zehirlenmesi, bomba etkisi veya kurşunla öldürmeden bahsedilmemesi de dikkat çekmektedir. Adli Tıp raporu ve jandarma tutanağının karşılaştırmasında; jandarma tutanağının hemen her sayfasında koğuşlardan kendilerine sayısız yanar vaziyette 'alev topu' gibi tüpler fırlatıldığı yazılıydı. Oysa Adli Tıp uzmanları, bulunan piknik tüplerin tümünün boş, çiziksiz-eziksiz, issiz-dumansız olduğunu raporlarına geçirdi. Neden hiç patlayan, tamamen yanan tüp tespit edilemedi? Jandarma mahkûmların sürekli 'zehir şişeleri' attığını tutanağa geçmiş. Bu şişelerin zehir olduğu nasıl biliniyordu, Adli Tıp bunları niye saptamadı? Adli Tıp raporunda kadın mahkûmların ölü bulunduğu koğuştaki bir kimyasal maddenin içeriğinin tespit edilemediği belirtiliyor. Bazı ölümlerin bu kimyasal maddeyle bir ilgisi var mı sorusuyla karşılaşmaktayız. Bu raporlarla ilgili soruları yanıtlayan Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, Hayata Dönüş Operasyonu'nun gerekli ve zamanında yapılmış bir müdahale olduğunu belirterek, "Güvenlik güçlerimizin gerçekleştirmiş olduğu operasyonu, şimdi tartışılır hale getirmekte yarar yoktur. Bu, ancak yasadışı örgütlere yardımcı olmaktan başka bir anlam taşımayacak"¹²² derken, sivil toplum kuruluşları aynı kanıda değildir. Türk Tabipleri

---

¹²² Bkz 06 07 2001*Radikal Gazetesi*, 'Tartışmayı Sürdürmek Anlamsız' haberi.

Birliği (TTB) Başkanı Fusun Sayek, Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) Başkanı Yavuz Önen, İnsan Hakları Derneği (İHD) Genel Başkanı Hüsnü Öndül ve Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) Genel Sekreteri Suna Coşkun, İHD Genel Merkezi'ndeki ortak basın toplantısında, 19 Aralık'ta 32 mahkûmun ölümüyle sonlanan 'Hayata Dönüş' operasyonuna karşı çıktıklarını hatırlatarak şu değerlendirmeyi yaptı; "Bu operasyonda amacın insanları hayata döndürmek değil, F Tipi cezaevlerini hizmete açmak olduğunu belirtirken, sorunun demokratik süreçler işletilerek çözülebileceğini başından beri söylüyorduk. Dava dosyalarına yansıyan raporlar ve anlatımlar güvenlik güçlerinin aşırı ve orantısız gç kullandığını, tutuklu-hükümlülerin çoğunun güvenlik güçlerince açılan ateş ve darp sonucu ya da yanarak-yakılarak yaşamlarını yitirdiğini gösteriyor. Gerçeklerin kamuoyuna açıklanmasını, sorumlular hakkında derhal soruşturma açılmasını, Adalet Bakanı'nın derhal soruşturma emri vermesi, vermeyecekse derhal istifa etmesi gerektiğini"¹²³ söylediler. Dolayısıyla Adli Tıp raporu örgütlerin baskısıyla eyleme geçen gençleri örgüt baskısından kurtarıp, hayata döndürmek amacıyla yapılan, "Hayata Dönüş" veyahut "şefkat Operasyonu" adıyla anılan operasyonda kullanılan bombaların doz aşımında öldürücü olduğunu ve üzerlerinde 'insan bulunan yerlerde kullanılmaması' uyarısına rağmen öldürücü dozdaki onlarca bombanın mahkûm koğularına atıldığını, 'Hayata Dönüş'te görev alan güvenlik güçlerinin temel hukuk kurallarını ihlal ettiğini gözler önüne serdi. lmlerin çoğunun, gaz zehirlenmesi ve silahlardan olduğu gerçeği karşısında, dönemin İçişleri Bakanı Sadettin Tantan'ın "Operasyon ncesi haftalarca hazırlık yapıldı, görevliler eğitimliydi" sözleri "Güvenlik kuvvetleri ya eğitilmeselerdi?" sorusunu akla getirmektedir. Siyasi erkin, yaşamlarından sorumlu olduğu

---

¹²³ Bkz 05 07 2001 *Radikal Gazetesi*, 'Sivil Toplumdan Çağrı; Derhal Soruşturma' haberi.

mahkumları kapattığı cezaevlerine yaptığı operasyonda, raporlarda somutlandığı üzere, yetki aşımında bulunduğu görülmektedir.

19 Aralık Operasyonunun ardından oluşan bir diğer tartışma, siyasi mahkumların devam eden ölüm ve açlık grevleri üzerine olur. Siyasi erkin operasyondan sonraki ilk açıklamalarının siyasi mahkumların çoğunun ölüm orucunda olmadıkları üzerine kurulduğunu görmekteyiz. Siyasi erk, cezaevinden alınarak hastanelere getirilen mahkumların çoğunun, sağlık muayeneleri sonucunda, ölüm orucunda olmadıklarının anlaşıldığı iddiasında bulundu. Açlık grevi ve ölüm orucuna katılanların sayısının az olduğunu ileri süren Tantan, eyleme katılan mahkumların “örgütün infaz etmek üzere seçtiği kişiler” olduğunu iddia etti. Adana Cumhuriyet Başsavcısı Sahir Gürçay, , “Çoğunun sağlığı benden iyi” derken, İstanbul İl Sağlık Müdürü Dr. Osman Karaaslan, Sağmalcılar Devlet Hastanesi'ne ölüm orucunda olduğunu belirten 3 mahkûmun getirildiğini belirterek; “Aslında 60 günün üstünde ölüm orucunda olanların yürüyememesi, çok zayıflaması, hatta daha ağır tablolarda olması beklenir”¹²⁴ açıklamasında bulunur. Siyasi erkin bu açıklamalarına karşın; Türk Tabipler Birliği 2. Başkanı Metin Bakkalcı ise “Tutuklu ve hükümlülerin ölüm orucu tutmadıklarına ilişkin iddiaların asılsız olduğu, hekimlerin ölüm orucu süresince hazırladıkları muayene tutanaklarında, mahkumlarda % 20'ye ulaşan kilo kaybı, açlıktan kaynaklanan tansiyon, ateş ve yürüme bozukluğu saptandığı”¹²⁵ açıklamasında bulunur. Türk Tabipleri Birliği (TTB) Genel Sekreteri Eriş Bilaloğlu, tutuklu ve hükümlülerin ölüm orucu ve açlık grevi yapmadıklarına dair iddialara ilişkin' soru üzerine, "135 kişinin muayenesine bir aşamadan sonra dahil olduk. Bunların açlık grevi ve ölüm orucu ile ilgili klinik

¹²⁴ Bkz beyanatlar için, 21 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*, ‘Benden Bile Sağlamlar’ haberi.

¹²⁵ Bkz 21 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi* bu konuyla ilgili beyanları

bulguları verdiğini gösteren bilgilerimiz var. Bu kişiler üzerinde söz söyleyen varsa, ilgili hekimler açıklama yapacak"¹²⁶ diye konuştu. Dolayısıyla siyasi erk mahkumların kamuoyunu yanılttığı ve aslında ölüm orucunda olmadığı iddiası üzerine kurduğu bu söylemlerle, siyasi mahkumların kamuoyunda var olan desteklerini de kaybetmesini sağlamayı hedeflemektedir. Çünkü, Bakanlar Kurulu'nun aldığı karar uyarınca, açlık grevi ve ölüm orucu eylemine son vermek üzere cezaevlerine yapılan müdahale sonucunda, siyasileri 'zorla tedavi etme' niyetinde başarı sağlanamadı. Eylemcilerin çok büyük bir bölümü eylemlerini hastanelerde de sürdürünce, siyasi erk eylemi sona erdirmeye ulaşamadı. Bu anlamda siyasi erk, kendi mantığı çerçevesinde bir başarısızlık yaşadı. Bunun üzerine, bilinci açık ve genel durumları iyi bulunan eylemciler cezaevlerine geri gönderildi. Böylece siyasi erkin, ölüm oruçlarını sonlandırmada yaşadığı bu başarısızlık, siyasi erk ile hekimlerin meslek örgütünü yine karşı karşıya getirdi

Hayata Dönüş Operasyonu'ndan sonra açlık grevleri ve ölüm oruçlarıyla ilgili yapılan resmi açıklamalar, mahkumların açlık grevlerini sonlandırmamasının nedenini doktorların müdahale etmemesine bağlamaktadır. Operasyon sonrasında, ölüm orucu tutan mahkumlara müdahale konusunda, Türk Tabipler Birliği'nden farklı düşünen hükümet yetkilileri, ölüm orucu ve açlık grevindeki tutuklu ve hükümlülere müdahale etmeyen hekimlerin, yeminine aykırı davranışta bulduklarını iddia ederek, bu hekimler hakkında görevi ihmalden soruşturma açılacağı tehdidinde bulunur¹²⁷. Sağlık Bakanı Osman Durmuş, hekimlerin görevinin hastayı tedavi etmek ve yaşatmak olduğunu belirterek, açlık grevi ve ölüm orucu

---

¹²⁶ Bkz 22 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi* 'Ölüm Orucu Klinik Bulgularla Sabit' haberi.

¹²⁷ Bkz Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Haluk Tokuçoğlu, 22 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*, 'Müdahale Etmeyen Hekime Soruşturma Açılacak' haberi.

eylemleri yapanlara tıbbi müdahalede bulunmanın, hekimlerin tabii görevleri arasında bulunduğunu savunuyor. En kutsal hakkın ‘yaşama hakkı’ olduğunu, Hipokrat yeminine göre de hekimin insanı yaşatma görevi bulunduğunu söyleyerek, Hekimlerin, Tabip Odası yöneticilerinin, yasadışı örgütlerle ilişkide olduğunu ima eden açıklamalarda bulunarak TTB’yi suçladı¹²⁸. TTB ise bugüne kadar hekimlerin tıp meslek ilkeleri ışığında görevlerini yaptıkları ve bundan sonra da yapacakları söyleminden hareket etti. TTB Başkanı Füsun Sayek, siyasi erkin suçlamalarına karşı yaptığı açıklamada; ‘‘Hastanın rızasına aykırı olarak ‘zorla besleme’ etik değil. Bu nedenle cezaevi hekimleri, hastanın ister bilinci açık, isterse kapalı olsun, olgunun takip formu ile müdahale onay-ret belgesini, bir başka sağlık merkezine nakil sırasında ambulans hekimine alındı belgesi ile birlikte mutlaka teslim etmeli. Açlık grevcisi kendi iradesiyle karar vermiş, bu nedenle belli bir zaman için yiyecek ve sıvı almayı reddeden kişi. Açlık grevi bir intihar biçimi değil, protesto biçimi. Kendi iradesiyle bilinçli olarak yiyeceği reddeden açlık grevcisi ölebilir. Ama temel amaç ölmek değil. Hastanın tedaviyi reddetmesi temel bir hak ve hekimin, ölümüne neden olsa bile hastanın arzusuna hürmet etmesi, etik olmayan bir davranış sayılamaz.’’¹²⁹ diyerek doktorların açlık grevcisine, onun izni olmadan zorla müdahale etmeyeceklerini söylemektedir. Bu süreç içerisinde siyasi erk, ortaya çıkan ve çıkacak ölümlerin sorumluluğunu, siyasi mahkumlara zorla müdahalede bulunmayan hekimlere ve onların örgütü olan TTB'ye yüklemeye girişti. Türk Tabipleri Birliği (TTB) Genel Sekreteri Eriş Bilaloğlu, ‘‘Her kim bu süreçle ilgili dün, bugün ve yarın ortaya çıkmış ve çıkacak ölümlerde sorumluluğun hekimlere ait olduğunu söylüyor ya da ima ediyorsa neyi gizlemeye çalıştığını düşünmek gerekir’’ açıklamasında

¹²⁸ Bkz 21 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*, ‘Hekimlerin Müdahale İkilemi’ haberi.

¹²⁹ Bkz 21 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*, ‘Hekimlerin Müdahale İkilemi’ haberi.

bulunur. TTB “Tıbbi müdahale dün olduğu gibi bugün de hekimler tarafından hekimlik meslek etik ilkelerine uygun olarak yapılmaktadır ve yapılacaktır. Ancak, eğer beklenen ne tıp fakültesi eğitimleri sırasında, ne sonrasında ne de yıllardır yürütülen tartışmalarda görmedikleri, öğrenmedikleri ve kabul etmeyecekleri 'zor' kavramını içeren bir müdahale ise böyle bir işlemi doğaları gereği benimsemeyeceklerdir. Yapacaklar bulunabilir, görev verilebilir. Bunlar da hem tarihe hem TTB kayıtlarına geçer”¹³⁰ diyerek siyasi erke tepkisini dile getirir. Siyasi erkin bütün baskı, tehdit ve dayatmalarına rağmen, Türk Tabipler Birliği, açlık grevi ve ölüm orucunu sürdüren tutuklu ve hükümlülere, meslek etik kurallarına uygun olarak tıbbi müdahalede bulunmaya devam etti. Ancak savundukları ilkeler çerçevesinde 'zor'la müdahalede bulunmadılar.

B) F TİPİ CEZAEVLERİNE GEÇİŞ

19 Aralık Operasyonu'nun hemen ardından F Tipi cezaevlerine sevkler başladı. Müdahalenin sabah saatlerinde, Bartın Cezaevi'ndeki 24 mahkumun Sincan F Tipi Cezaevi'ne sevk edilmesiyle birlikte, F Tipi cezaevlerine resmen geçilmiş oldu. Operasyonunun akşam saatlerinde, Bartın'dan 47, Aydın'dan 69, Ceyhan'dan 31, Malatya'dan 36, Çankırı'dan 47 ve Nevşehir Cezaevi'nden 4 olmak üzere toplam 234 tutuklu ve hükümlü Sincan F Tipi Cezaevi'ne sevk edildi. Bayrampaşa Cezaevi'ndeki operasyonun, akşam saatlerinde sona ermesinden sonra, burada bulunan 140 tutuklu ve hükümlü Edirne F Tipi Cezaevi'ne gönderildi. Edirne F Tipi'ne, İstanbul'un yanı sıra Çanakkale ve Bursa'dan da mahkumlar getirildi. Bayrampaşa ve Gebze Cezaevlerinden ayrıca 300 tutuklu ve hükümlü Kocaeli F Tipi

---

¹³⁰ Bkz Türk Tabipleri Birliği (TTB) Genel Sekreteri Eriş Bilaloğlu, 22 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi* 'Sorumluluğu hekime atan, neyi gizliyor?' haberi.

Cezaevi'ne sevk edildi. Ümraniye Cezaevi'ndeki hükümlüler ise Sincan, Edirne ve Kandıra F Tipi Cezaevlerine dağıtıldı¹³¹. Böylece Hayata Dönüş Operasyonu, 21 Aralık'ta Çanakkale'deki, 22 Aralık günü Ümraniye Cezaevi'ndeki operasyonun sona erdirilmesiyle tamamlanmış oldu. Operasyon sonrasında mahkumlar dayağa maruz bırakılarak, yerlerde sürüklenerek, insanlık dışı koşullarda, elleri amerikan kör kelepçe denilen ve hareket ettikçe daha da sıkılan kelepçelerle bağlanmış olarak F Tipi cezaevlerine nakledildi. Yaralılara hiçbir tıbbi müdahalede bulunulmadı. Bu uygulamalar F Tipi cezaevlerine nakil sırasında da devam etti; çoğu çıplak ve ayakkabısız şekilde, dondurucu soğuğa rağmen yaklaşık bir gün boyunca ring araçlarında bekletilerek; kaba dayağa, hakarete ve aşağılanmaya maruz bırakıldı. F Tipi cezaevlerine kapatılan mahkumlar, havalandırmaya çıkarılmadan; alt yapısı hazır olmadığı için banyo yapma imkanı bulunmayan, kaloriferi yanmayan hücrelerde soğukta bekletildiler¹³².

Hayata Dönüş Operasyonu, gaz bombaları ve kimyasal nitelikli bombalar, ateşli silahlar, jop, kalas, iş makineleri, ve benzeri araçlarla, zor kullanılarak gerçekleştirildi. Bu operasyon sonucunda yara ve kırıklarla F Tipi cezaevlerine getirilen siyasi mahkumlar, tedavi edilmeden F Tipi cezaevlerine kapatıldı. Açılacak davalara delil olabilecek adli raporlar, mahkumların ve avukatların tüm ısrarlı çabalarına rağmen alınamadı. Operasyonun yapılmasından yaklaşık 10 gün sonra 30 Aralık 2000 tarihinde ilk kez TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkan Hüseyin Akgül ve komisyon üyesi Mehmet Bekaroğlu Sincan F Tipi Cezaevi'nde incelemelerde bulundu. Bekaroğlu tarafından hazırlanan raporda, mahkumların,

---

¹³¹ Bkz 19 Aralık 2000 İçişleri Bakanlığında yapılan açıklama.

¹³² Bkz Çağdaş Hukukçular Derneği, İstanbul Şubesi, 10.04.1999 – 31.03.2001 Cezaevleri Çalışma Komisyonu Raporu

buldukları çeşitli sağlık kurumları da dahil olmak üzere cezaevlerinde ölüm orucuna devam ettikleri ve baskıya maruz kaldıkları dile getirildi. Yaralı tutukluların tedavi talebi “ölüm orucu ve açlık grevini bırakma” şartına bağlandığı için açıklamaların aksine, kimsenin tedavisinin söz konusu olmadığını belirtildiği raporda, operasyonların ardından Sincan, Edirne ve Kandıra F Tipi Cezaevlerine sevk edilen tutuklu ve hükümlülerin bazılarında kurşun ve şarapnel yaraları bulunduğu; bazılarında kol, bacak ve kafa kemiklerinde kırıklar olduğu belirtildi. Mehmet Bekaroğlu ve Komisyon Başkanı Hüseyin Akgül’ün birlikte örnekleme yaparak 40 kişi ile görüşmeleri sonucunda; sevk sırasında dayak yememiş bir mahkumun bulunmadığının, ölüm orucundaki mahkumlardan kötü haber almanın an meselesi olduğu tespitinde bulundular. Bekaroğlu yaptığı açıklamada “F Tipi cezaevlerinde bulunan yaralılarla ilgili hiçbir rapor alınmamış, hastaneye götürülenlerin hastanede raporları vardır diye düşünüyorum. Ama diğerleri itile kalkıla, dövülerek getirilmişler. Doktor kabaca şöyle bir bakmış ve sözlü değerlendirme yapmış. Bunların durumuna ilişkin hiçbir rapor ya da kayıt yok. Çok sayıda kırığı olan var, çürüğü olan var, ama raporu olan yok. Alçılı kolu bacağı olan var ama rapor yok. Bence, mahkumlardaki yaraların geçmesi bekleniyor. Biz, bakanlık üzerinden gelmeye çalışsaydık, mutlaka engellenecektik. Avrupa’dan cezaevlerini incelemek için gelecek olanların da geç gelmesi için ellerinden geleni yapıyorlar. Bu durum çok sıkıntı çıkaracak. Ama biz komisyon olarak bunları tutanaklara geçiriyoruz”¹³³ demektedir. Tutuklular, avukatları aracılığıyla tedavilerinin yapılması için Türk Tabipleri Birliği’ne (TTB) başvuruda bulundu. Bu talep üzerine harekete geçen TTB de, Adalet Bakanlığı’na başvurarak tutuklu ve

---

¹³³ THİV, 2000 *Türkiye İnsan Hakları Raporu*, s:145

hükümlülerin tedavi edilmesi için hekimlerin cezaevlerine girmelerine izin verilmesini istedi. Ancak bu talep, Adalet Bakanlığı tarafından “cezaevlerinde sağlık personeli bulunduğu” gerekçesiyle kabul edilmedi. Yine 4 Ocak günü kurulan Meclis İnsan Hakları Komisyonu Cezaevleri Alt Komisyonu’nun “19 Aralık 2000 Cezaevi Operasyonu ve Sevkler” konusundaki raporu Sincan, Kandıra, Edirne F Tipi Cezaevleri’nde üçer kez, Tekirdağ F Tipi Cezaevi’nde de bir kez inceleme yapılarak hazırlandı. 2 mahkuma, F Tipi cezaevine nakil sırasında copla tecavüz edildiğinin bildirildiği raporda, görüşülen tutuklu ve hükümlülerin, cezaevlerinden çıkarılışları, hastaneye götürülüşleri ve F Tipi cezaevlerine girişleri sırasında “şiddete maruz kaldıklarına” ilişkin ifadelerine yer verildi. Raporda, Kocaeli F Tipi Cezaevi’ne girişleri sırasında copla tecavüze uğradıklarına ilişkin şikayette bulunan mahkumların başvurusu üzerine, Adli Tıp incelemesi yapıldığı, savcılığın soruşturma başlattığı belirtildi. Ayrıca, mahkumların, F Tipi cezaevlerine alındıktan sonra, özellikle jandarma tarafından tekme tokat ve coplarla dövüldüklerini belirttikleri ifade edildi. Mahkumların çoğunun vücutlarında sıyrık ve yaralar görüldüğünün bildirildiği raporda, bir mahkûmun vücudunda kurşun yarası bulunduğu, bazı mahkûmlarda da nakil sırasında takılan kelepçelerden kaynaklanan izler olduğu kaydedildi¹³⁴. 19 Aralık’ta düzenlenen operasyon sonrasında F Tipi cezaevlerine yerleştirilen siyasi tutuklu ve hükümlülerin Kandıra ve Tekirdağ F Tipi’nde falakaya yatırıldığı iddiası, AİHM’in isteği üzerine, 5 ay sonra yapılan muayenede anlaşıldı. Operasyon sonrasında bir tutuklu avukatının şikayeti üzerine, savcılık, yaptığı

---

¹³⁴ 4 Ocak 2001’de kurulan alt komisyonun raporu 17 Mayıs günü değerlendirildi. Meclis insan Haklarını inceleme Komisyonu bu raporu, “eksik ve yetersiz” olduğu gerekçesiyle kabul etmedi. Komisyon’un 31 Mayıs günü yapılan toplantısında, DSP Milletvekili Hasan Macit, MHP Milletvekili Abbas Bozyel, FP Milletvekili Nezir Aydın, ANAP Milletvekili Miraç Akdoğan tarafından hazırlanan rapor görüşüldü. Yaptığı açıklamada raporu “eksik olduğu, bilgi ve belgeye dayanmadan hazırlandığı için eleştiren FP Milletvekili Mehmet Bekaroğlu’nun, toplantıda eleştirilerini yinelediği öğrenildi. Diğer milletvekillerinin de bu eleştirilere katılması nedeniyle rapor, üzerinde çalışılması için alt komisyona iade edildi

inceleme sonucunda, mağdurun kontrollerinde iddialarını doğrulayacak bulgulara rastlanılmadığı gerekçesiyle görevliler hakkında takipsizlik kararı verdi. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) taşınan davada AİHM, sağlık raporlarını yetersiz bularak mağdurun tekrar muayeneden geçirilmesini istedi. Davacı Sabri Diri, 'işkence' tarihinden yaklaşık 5 ay sonra Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Nükleer Tıp Anabilim Dalı'nda muayene edildi. İddiaları doğrultusunda travma geçiren bölgelerde 13 ve 14 Haziran 2001' de kemik sintigrafisi çekilen Diri için hazırlanan raporda, "Şahsın ayak bölgelerindeki artmış radyofarmasotik tutulumlar travmatik tutulum olarak değerlendirilmiştir" denilerek darbeye uyumlu bulgular saptandığı belirtildi¹³⁵. Cezaevi operasyonu sonrası çeşitli F Tipi cezaevlerine sevk edilen tutuklu ve hükümlülerin işkence iddialarından biri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) taşınan bu davada doğrulanmıştır. Siyasi erkin "Hayata Dönüş", "Şefkat Operasyonu" olarak kamuoyuna lanse ettiği bu müdahalede amaçlananın, ölüm orucuna örgütler tarafından zorlanan, kandırılmış bu kişileri örgütlerden kurtarmak olduğu söylenmekteydi. Ama AİHM'de somutlaşan bu olay 'devlet erkini' kullananların, kendilerince kurtarılması gerektiği kişiler olarak düşündüğü 'kapatılan özneler' karşı, operasyon sonrası sergilediği bu tutumla, mahkumlara nasıl bir anlayışla yaklaştığının göstergesidir.

19–22 Aralık 2000 tarihlerinde, Türkiye'nin 20 hapisanesinde 10000'e yakın güvenlik görevlisinin görev aldığı ve 32 insanın ölümüyle, yüzlercesinin yaralanmasıyla sonuçlanan bir operasyon yaşandı. "Hayata Dönüş" adı altında yürütülen bu operasyondan sonra açlık grevcilerinin, yapımı tamamlanan 3 F Tipi hapisaneye taşınmalarıyla, hapisanelerdeki açlık grevine katılanların sayısı arttı ve

---

¹³⁵ Bkz ilgili haber 10 09 2001 *Radikal Gazetesi*

açlık grevi 2000’i aşkın tutuklu ve hükümlüyü kapsar hale geldi; dolayısıyla can kaybı riski arttı. Operasyonların ardından F Tipi cezaevlerine konulan tutuklu ve hükümlülerin durumları hakkında TTB, İHD ve ÇHD tarafından yapılan inceleme sonuçları şöyle: ÇHD İstanbul Şubesi 1 Şubat günü, F Tipi cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülerin durumuna ilişkin yaptıkları incelemeyi bir rapor halinde basına açıkladı. Raporda, tutuklu ve hükümlülerin tecrit edildiği, tek ve üç kişilik hücrelere kapatılan tutukluların birbirleriyle ve temsilcileriyle görüştürülmediği, mahkumların aile ve avukat görüşüne gelirken “onur kırıcı” bir şekilde arandığı, giysi dışındaki malzemelerin cezaevi kantininde yüksek fiyatla satıldığı, açlık grevindeki mahkumların şeker ve tuz ihtiyaçlarının çoğunlukla karşılanmadığı, bazı gazetelerin verilmediği ve radyoda tek kanaldan sürekli müzik yayını yapıldığı bildirildi. Ölümün daha önceki ölüm oruçlarına göre gecikmiş olmasının kimseyi yanıltmaması gerektiği, ölüm orucunda bilinci kapanan, durumu ağırlaşan mahkumların, görevliler tarafından hastaneye kaldırılıp tedavi edildiği, bilinci yerine gelen mahkum tedaviyi reddedince yeniden cezaevine götürüldüğü, ancak bunun kamuoyuna yansımadağının vurgulanarak raporda ayrıca şu görüşlere yer verildi: “Artık toplu ölümlerin başlayacağı günlerdeyiz. F Tipi cezaevlerinde şu anda tutuklu ve hükümlülerin tamamına yakını açlık grevi ve ölüm orucu yapmaktadır. Ölüm oruçlarının yapılmadığı şeklindeki resmi açıklamalar doğru değildir. Toplu ölümlerin yaşanması halinde bu durumdan, soruna çözüm bulmayan devlet sorumlu olacaktır. Bu nedenle tecrit durumuna son verilerek tutuklu temsilcilerinin birbirleriyle ve diğer tutuklularla görüşmelerine izin verilmelidir. Bu da yeterli değildir. Ayrıca bu görüşmeler sonucunda ortaya çıkacak insani talepleri görüşmek üzere devlet

tarafından adım atılmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde belki de dünya tarihinde benzeri görülmemiş ölümler zinciri başlayacaktır”¹³⁶ değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk'ün deyimiyle operasyonun genel gerekçesi, ‘örgütlerin baskısıyla eyleme geçen gençleri hayata döndürmekti’. Operasyondan sonra kendi iradeleri dışında açlık grevi yapan mahkumların örgütlerin baskısından kurtarıldıktan sonra kendi iradeleriyle açlık grevlerini bırakacağı söylenmekteydi. Ancak operasyondan sonra siyasi mahkumlar eylemi bırakmadılar. Örgütlerin eylemciler üzerinde rahatlıkla baskı kurduğunun iddia edildiği koğuş sisteminden, örgüt baskısının olamayacağı F Tipi cezaevlerine geçilmesine rağmen mahkumlar açlık grevlerine devam ettiler. Eylemler sona ermediği gibi açlık grevlerinden kaynaklı sağlık sorunları dolayısıyla salıverilenlerin yanı sıra dışardan destekçilerle ve ailelerin katılımıyla artarak devam etmiştir. Siyasi erk devam eden açlık grevlerine ve ölüm oruçlarına çözüm üretmek yerine, F Tipi cezaevlerine dair bildik tutumunu devam ettirerek, siyasi mahkumların eylemlerine son vermesini istemektedir. Siyasi erkin devam eden bu tutumu karşısında, açlık grevinin ve ölüm oruçlarının sonlandırılması için sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütleri, siyasi erk’e ‘üç kapı üç kilit’ diye formüle edilen bir çözüm önerisinde bulundular.

29.11.2001 tarihinde Ankara, Antalya, İstanbul ve İzmir Baro Başkanları, F Tipi cezaevlerinde ‘üç kapı kilidinin açılması’ esasına dayalı olarak yapılacak değişikliğin yaşanan problemin çözümü olabileceğini belirten ortak bir öneri sundular¹³⁷. Baro Başkanları tarafından gündeme getirilen ‘üç kapı, üç kilit’ önerisi Adalet Bakanlığı’na, F Tipi cezaevlerinin mimarisinde, yapısında, güvenliğinde

¹³⁶ Bkz THİV, 2001Türkiye İnsan Hakları Raporu

¹³⁷ Bkz Ankara, Antalya, İstanbul ve İzmir Baro Başkanlarının “Türk Ceza Kanunu İle Hapishane Ve Tevkifevlerinin İdaresi Hakkında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı” hakkındaki 29. 11. 2001 günü ortak İstanbul basın toplantısı metni.

hiçbir değişikliği gerektirmeksizin, üçer kişinin kaldığı, yan yana üç odanın kapısını açarak 9 kişinin o birim içinde bir arada olabilmelerini, belli saatlerde var olan ortak mekanlardan yararlanmasını sağlamaktadır. Baro başkanları, açlık grevi ve ölüm orucundaki mahkumların böyle bir uygulamayı, tecridi sona erdirme iradesi olarak görmelerini ve açlık grevlerini sona erdirilmesi talebinde bulundular. Bu ara formül önerisine dair, ölüm orucunu sürdüren tutuklu ve hükümlüler, avukatları aracılığıyla bildirdikleri görüşlerinde, “dört Baro Başkanının ortaklaşa sunduğu ‘üç kapı üç kilit’ formülasyonu ile ifade edilen taleplerin, ölüm orucu direnişinin taleplerini karşılamıyorsa da, sorunun çözümü bakımından bu öneriyi kabul ettiklerini” açıkladılar¹³⁸. Bu çözüm önerisine karşı çıkan Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk ise, 3 odanın kapısının gün boyunca açılarak, tutuklu ve hükümlülerin koridorda bir araya gelmelerinin, TCK’nın 16. maddesine atıfta bulunarak, yasal olarak mümkün olmadığını belirtir. 3 Ocak günü düzenlediği basın toplantısında karşı çıkışını “Bir koridora 9 kişiyi doldurduktan sonra görevlilerin güvenliği de tehlike altına girecek. Sayı 9’la da sınırlı kalmaz. Öneri gerçekleştiğinde cezaevinde güvenliği sağlama imkanı ortadan kalkar, cezaevleri yine örgütlerin kontrolü altına girer. Bu öneriyi kabul etmemiz mümkün değil bu öneri eylemleri sürdürenleri cesaretlendirmekten, sorunları daha çok çıkmaza sokmaktan başka işe yaramaz” gerekçesini temellendirir. İstanbul Barosu Başkanı Yücel Sayman, 3 Ocak 2002’de yapılan toplantıda Ankara Baro Başkanı Sadık Erdoğan, Antalya Baro Başkanı Gürkut Acar ve İzmir Baro Başkanı Noyan Özkan ile birlikte hazırlanan ve tüm baroların destek verdiği önerinin onlarca hayat kurtaracağını söyleyerek belirtilerek “bu önerinin bakanlığa yanlış aktarıldığını, öneride ana koridorlara çıkış önerisinin olmadığını, sadece birim

---

¹³⁸Bkz THİV, 2001 Türkiye İnsan Hakları Raporu, s:187

koridorlarına çıkılacağını” belirtti. Baro başkanları tarafından yapılan bu öneri sivil toplum kuruluşları tarafından da desteklendi; Uluslararası Yazarlar Birliği’nin (PEN) Türkiye Birimi Başkanı ‘üç kapı üç kilit’ önerisini bu konudaki son şans olarak değerlendirdiklerini açıkladı. DİSK ve Türk-İş’e bağlı sendikalarda yaptıkları yazılı açıklama ile ölümlerin durdurulması için öneriyi desteklediklerini kaydetti. Sivil toplum kuruluşlarının, aydınların, sendikaların, partilerin, tutuklu ve hükümlü yakınlarının bu öneriyi desteklerken yaptıkları basın açıklamalarının ortak hareket noktası, baroların önerdiği şekliyle bir koridora açılan 3 kapının gündüz saatlerinde açık tutulması, 9 kişinin bir araya getirilmesi şeklinde gerçekleşecek bu açılımın, cezaevlerinde sürmekte olan ölüm oruçlarının bitirilmesini sağlayacak ama tecridi tamamen ortadan kaldırmayacak bir ara formül olarak destekledikleridir.¹³⁹

Siyasi mahkumlarca yapılan açlık grevleri ve ölüm oruçlarının bitirilmesi amacıyla 4 baro başkanının önerdiği, kamuoyunun desteklediği, ‘üç kapı üç kilit’ ara formülü, tutuklu ve hükümlülerce olumlu karşılanırken, Adalet Bakanlığı öneriyi TCK 16. maddeye dayanarak reddetti. Kamuoyunun baskısı karşısında çaresiz kalan siyasi erk, eylem sona erdiği takdirde uygulamaya konulacak yeni bir öneri sunar. 18 Ocak 2002 günü yayımladığı genelge ile Adalet Bakanı Türk, mahkumların 10’ar kişilik gruplar halinde haftada toplam 5 saat bir araya getirilmesi yolundaki önerisini açıklar. Adalet Bakanlığı’nın karşı öneri olarak gündeme getirdiği genelgeye göre ‘Seçici Komisyon’ tarafından belirlenecek en az 10 mahkum, haftada 5 saat sohbet için belirlenen alanlarda bir araya gelebilecek; sohbet etmek isteyen hükümlü ve

---

¹³⁹ F Tipi cezaevlerinde devam eden ölüm oruçlarına çözüm olabileceği düşüncesiyle sunulan ‘üç kapı üç kilit önerisine’, sivil toplum kuruluşları, insan hakları dernekleri, aydın ve sanatçılar basın açıklamalarıyla destek verdiler. (TTB Başkanı Füsün Sayek, TMMOB Başkanı Kaya Güvenç, THİV Başkanı Yavuz Önen, İHD Başkanı Hüsnü Öndül’ün 29.12.2001 tarihinde yaptıkları ortak basın açıklaması; Aydın ve sanatçıların “Üç Kapı Açılısın, Ölümler Son Bulsun!” isimli basın açıklaması.)

tutukluların, iyileştirme, eğitim, spor, meslek kazandırma, iş yurdu çalışmalarından en az birine katılması gerekecekti. Bu genelgede; “Hükümlüler, işledikleri suçlara, kurumdaki davranışlarına, ilgi ve yeteneklerine göre gruplandırılarak, güvenlik açısından tehlike yaratılmadığı ölçüde, kendileri için hazırlanmış iyileştirme ve eğitim programları çerçevesinde eğitim, spor ve meslek kazandırma ve iş yurdu çalışmaları ile diğer sosyal ve kültürel faaliyetlere katılırlar. Programların süresi ve katılacak hükümlülerin sayısı, her programın özelliği, güvenlik koşulları ve kurumun olanakları dikkate alınarak belirlenir. İyileştirme ve eğitim programlarının amacına aykırı sonuçlar verdiği tespit edilen hükümlüler yönünden bu uygulamaya son verilebilir veya gerekli değişiklikler yapılabilir. Sözü edilen programların en az birine katılan hükümlü ve tutuklulardan isteyenlerin seçici komisyonca tespit edilecek 10 kişiyi aşmayacak gruplar halinde, idarenin gözetiminde ve idarece belirlenecek açık görüş alanlarında veya diğer ortak yerlerdeki sosyal faaliyetler çerçevesinde haftada toplam beş saati aşmamak üzere sohbet amacıyla bir araya getirilmeleri uygun görülmektedir. Toplam 5 saatlik sürenin hafta içindeki düzenlenmesi, açık görüş, avukat ve ziyaretçi görüşlerini aksatmayacak şekilde idarece yapılacaktır.”¹⁴⁰ denilmektedir. Bu genelgede belirtilen 10 kişinin seçilmesi TCK’nın 16 maddesinden anlaşılacağı üzere mahkumun tretman uygulamasını kabul etmesi koşuluyla mümkündür. Baro başkanlarının önerdiği mahkumlar tarafından da kabul edilen çözüm tredman şartına bağlı olmaksızın 9 kişinin bir araya gelmesi üzerine şekillenmektedir. Üç kapı üç kilit önerisi, 3 kapının gündüz saatlerinde açık tutulması şeklinde, 9 kişinin gün boyunca bir arada olmaları temeline dayanmaktadır. Fakat siyasi erk, kapatılanların sosyalleşmesi için gerekli olan birlikte yaşamayı

---

¹⁴⁰ Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü B. 03.0.CTE.0.00.00 18.01 2002 tarihli genelge

reddederek, çözüm için 10 mahkumun, haftada 5 saat sohbet için belirlenen alanlarda bir araya gelebilecekleri daha geri bir öneriyi sundu. Bakanlığın iyileştirme ve eğitim programı olarak sunduğu bu programlar kapatılan özneleri ıslah etmek üzerine kuruludur. Toplu yemek yiyebilmenin, televizyon seyredebilmenin, sohbet edebilmenin ön şartının siyasal düşüncelerinden ve eylemlerinden pişmanlık duyup yönetmeliklerin tarif ettiği kalıba girmek olduğu bu kapatılma sisteminde cezaevi idaresi tarafından ‘benim yaptığım gruplandırmaya göre sen ıslah olamazsın’ denilen hükümlüler bu durumdan yaralanamayacaktır. Bir insana siyasal inanç ve bağlılıklarını terk etmesi için, hatta değil terk etmesi, açıklaması için bile baskı yapılması ceza kanunlarında suç olarak düzenlenmişken, hükümlülere bu dayatma yapılabilmektedir. Mahkumların hüküm giydikleri mahkeme kararlarında, bu kişiler hakkında süresi ve sınırları kanunla belirlenmiş, özgürlüğünden kısıtlanması cezası verilmişken, temel haklarını kullanmaları, zorla eğitime ve ıslah projelerine tabi kılınmaktadır. Adalet Bakanlığı’nın gerekçe gösterdiği 16. Madde değiştirilemez bir madde değildir; değiştirilmesi siyasi erkin elindedir. Hatta son yapılan değişiklikle, önceki halinde insanların bir araya gelmeleri mümkün değilken, şu an bir arada olmaları mümkün kılındı¹⁴¹. İstanbul Barosu Başkanı Yücel Sayman’ın da belirttiği gibi, insanların ölümüne yol açan bir yorumun yapılamazı; bakan yorumlarında haklıda olsa, en iyi hukukçu da olsa, en iyi hukukçuda olsa insanlar bu yorumla ölmektedir¹⁴². Siyasi erk insanların ölmemesi yükümlüğü altındadır.

19 Aralık 2000 tarihinde tüm cezaevlerinde aynı anda düzenlenen operasyonlarda F Tipi cezaevlerine geçiş; zor ve şiddet kullanılarak, ölümlere sebep olmuştur. F Tiplerine geçiş operasyonunun neticesinde, 32 kişinin ölümü ve yüzlerce

¹⁴¹ Bkz Cezaların İnfazı ve Tutukluların Muhafazası 16. madde (Değişiklik 2, fıkra: 1. 5. 2001)

¹⁴² Bkz THİV, 2002 Türkiye İnsan Hakları Raporu, s:188

tutuklu ve hükümlünün yaralanmasının adı Hayata Dönüş veya Şefkat Operasyonu olarak belirlenmiştir. Bu operasyon sonrasında devlet hakim olamadığını iddia ettiği cezaevlerine artık hakim olduğunu, mahkumların da insana yaraşır bir yaşam sürmeye başladığını söylemesine rağmen, F Tipi cezaevlerine karşı yürütülen ölüm oruçları devam etti. Ayrıca tek ve üç kişilik hücrelerde kalan tutuklu ve hükümlüler bu protestolarını, F Tipi cezaevlerinde kendilerini yakarak sürdürdü. Siyasi İktidar, açlık grevleri ve ölüm oruçlarını sona erdirebilecek “üç kapı üç kilit” önerisini kabul etmediği için, eylemlere bağlı ölümlerin önüne geçilememiştir. 2000 yılı Ekim ayında F Tipi cezaevlerine karşı başlatılan ölüm oruçları gerekçesiyle, üç kapı üç kilit önerisinin kamuoyunda tartışıldığı 2002 yılında 21 kişi yaşamını yitirdi. Ölüm oruçları nedeniyle, bu tartışmalara kadar yaşamını kaybedenlerin sayısı 62 kişiye ulaşmış oldu. Sivil toplum kuruluşlarının, insan hakları örgütlerinin, aydınların, ölüm orucundaki siyasi mahkumları hayata döndürme çabaları, siyasi erkin uzlaşmaz, siyasileri düşman gören anlayışına takılmıştır. Siyasi erkin bu yaklaşımı, mahkumları kapatılan bir özne olarak görmemenin bir sonucudur. F Tipi cezaevinde bir tek özne vardır, bu da F Tipi cezaevi idaresidir, iyileştirme ve ıslah programının da yürütücüsüdür. Kapatılan, burada özne değildir, onun ilişkilene izni yoktur; o talep ettiği zaman ilişki kurulmaz; ancak idare uygun gördüğü zaman ya da talep ettiği zaman ilişki kurulur. Bu anlamda F Tipi cezaevi, kapatılan bir özne olmaktan, insan olmaktan çıkartan bir model olarak karşımıza çıkmaktadır.

C) MEDYADA 19 ARALIK OPERASYONU

Cezaevi sorununu insan hakları çerçevesinde değerlendiren sivil toplum kuruluşlarında, insan hakları örgütlerinde, meslek odalarında ve insan hakları

savunucularında ciddi endişeler uyandıran F Tipi cezaevlerine ilişkin kamuoyunda yürütülen her türlü tartışmanın hükümetçe engellenmesiyle ve bu kurumların baskılanmasıyla birlikte gelişen operasyonda medyanın tutumu özel bir önlem taşımaktadır. Çünkü, medyanın görevi, var olanı doğru, yansız bir şekilde yansıtarak, toplumun sağlıklı bir biçimde bilgilенmesini ve kanaat oluşturmayı sağlamaktır. Ama tam tersine adına “Hayata Dönüş” denilen 19 Aralık Cezaevleri Operasyon’un öncesinde ve sonrasında medyanın, sağlıklı kanaat oluşturmayı sağlaması bir yana, tam anlamıyla siyasi erkin, bir propaganda aygıtı gibi çalıştığını görmekteyiz. Medya, resmi kanallardan ulaştırılan bilgileri, sorgulamadan, devletin koruması altındaki tutuklu ve hükümlüleri adeta “düşman” gösteren bir anlayış içerisinde sunarak, resmi söylemi haberleştirdi¹⁴³. Böylece cezaevinde var olan problemler, kapatılanların hakları, siyasi erkin yükümlülükleri görmezden gelindi. Siyasi erkin cezaevlerine hakim olamadığı ve cezaevlerinin terörist eğitim yuvalarına döndüğü resmi söylemi, medya aracılığıyla meşrulaştırılarak, devletin cezaevlerine şiddete dayalı müdahalesi için kamuoyu oluşturuldu. Operasyondan önce F Tipi cezaevleri lüks villalar diye tanıtılırken, bu cezaevlerinin mimari yapısının amacına, tek ve üç kişilik kapatılma yerlerinde mahkumların nasıl kapatılacağına, fiziksel ve psiko-sosyal olarak nasıl etkileneceğine hiç değinilmedi. Hatta medyanın takındığı bu tavrın siyasi erki bile aştığı söylenebilir. Adalet Bakanlığı 9 Aralık 2000 tarihinde F Tipi cezaevlerinin TBB, TTB ve TMMOB’un katılımıyla yeniden değerlendirileceğini, 1996 yılındaki ölüm orucunda sakatlanan 12 tutuklu ve hükümlünün de af yasasından yararlanacağını açıklayıp, bunun için çalışmalar

---

¹⁴³ Bkz 10 Aralık 2000 Hürriyet Gazetesi, ‘Bu da L(açka) Tipi Cezaevi’ haberinde, cezaevi değil hücrevi gibi kullanabilmek için bu ‘L tipi’nden vazgeçmek istemiyorlar, hatta ölümü göze alıyorlar, demektedir

başlattığını bildirdiğinin ertesi, medyada bazı köşe yazarları bunu bir taviz olarak değerlendirerek bu konuda kamuoyu oluşturmaya çalışarak sürece set çekti¹⁴⁴.

Medyanın bu tutumu operasyonda da kendini gösterdi. 19 -22 Aralık günlerinde Türkiye'nin 20 hapisanesinde 10000 yakın güvenlik görevlisinin görev aldığı ve 32 insanın ölümüyle, yüzlercesinin yaralanmasıyla sonuçlanan operasyona ve bu operasyona konu olan F Tipi cezaevleri sorununa, insan haklarına duyarlı bir bakış açısından yaklaşmadı. Gazetecilerin operasyonlardan uzakta -2 kilometre- bir yerde tutulmalarına karşın, resmi kaynakların verdikleri bilgilere dayanılarak hazırlanan haberler; olaylar sanki muhabirler tarafından bizzat izlenmiş gibi yayınlandı. Örneğin; "Askere kalaşnikof tüfeğiyle ateş açıldı" yolundaki resmi açıklamalar; Cumhuriyet'te; 'İçerden ateş edildiği iddia edildi' şeklinde verilirken; Hürriyet: 'Çatı betonunu balyozlarla kıran jandarmaya kalaşnikoflarla ateş açıldı' diye haberleştirildi. Uzman çavuş Nurettin Kurt'un, militanların kurşunlarına hedef olduğu söylenerek, 'Kurtarıken Kurşunlandı' haber başlığıyla kesin bir bilgi olarak sunuldu. İçişleri Bakanlığı tarafından operasyonun ilk gününde medyaya dağıtılan, 'mahkumların kendilerini yakmaları' emrinin verildiğine dair ses bandını medya sorgulamadan yayınladı. Bayrampaşa Cezaevi'nden yanıklar içinde çıkarılan kadın tutuklunun 'Bizi diri diri yaktılar' sözleri araştırılmadığı gibi, haber bültenlerinde de haber değeri görmedi. Bunun aksine haberin gazete sütunlarında yer alış biçimi medyanın yaklaşımına dair tarihsel bir örnektir. "Bizi diri diri yaktılar" sözleri yalnızca Yeni Gündem, Yeni Binyıl, Radikal ve Evrensel gazetelerinde yayınlanırken, 'büyük medya' haberi çarpıtarak okuyuculara vermiştir. Bu haber Hürriyet'te (fotoğraf altında): Örgüt yaktı, jandarma kurtardı; Sabah'ta: Kendilerini

---

¹⁴⁴ Bkz 11 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*, 'Emriniz Olur' haberini, ölüm orucundan vazgeçmeyip, Azrail'le kumar oynayan eylemciler isteklerini daha da ağırlaştırdı şeklinde verdi.

ateşe verdiler... Bayrampaşa'da kendini yakan eylemci zorlukla hastaneye götürüldü; Milliyet'te: 'Arkadaşlarını suçladı: Bizi yaktılar'; Akşam'da: 'Yürüyen cıraya döndü'; Star'da: 'Liderlerden talimat:ölüm orucundakiler kendini yaksın! Sonuç: İşte bu'; Zaman gazetesinde ise: 'Örgüt liderlerinin emriyle kendilerini yakan mahkumlar hastanede tedavi altında' başlıklarıyla verilerek kamuoyu yanıltıldı. Görüldüğü gibi bütün bu alıntılarının hepsi hemen hemen aynı paralelde olup aynı tutumu sergilemekteydiler. Medya, gerek operasyon öncesinde, gerek operasyon sırasında, gerekse sonrasında sergilediği ve birçok durumda "ateşli", "saldırgan" deyimlerini kullanabileceğimiz bu tutumla, devlet politikasının propagandasını üstlenerek barışçı bir çözümü teşvik etmek yerine müdahaleyi kışkırttı. Bu süreçte kaynağı belli olmayan ya da doğruluğu sorgulanmadan yayınlanan yalan/çarpıtılmış haberlerle kamuoyu yönlendirilmeye, operasyonlar meşrulaştırılmaya çalışıldı¹⁴⁵.

Medya, bu operasyona ve operasyona konu olan F Tipi hapisaneler sorununa, insan haklarına duyarlı bir bakış açısı ile yaklaşmadığı gibi, böyle bir bakış açısının önünü kapatmaya, hatta bu bakış açısını karalamaya, suçlandırmaya dönük bir tutum içinde oldu. Medyadaki yazarların bir kısmı operasyonu meşrulaştırmanın ve kamuoyu oluşturmanın yanı sıra; operasyona karşı çıkan arabulucu olan aydınları ve sivil toplum örgütlerini devlet düşmanlığıyla suçlayarak onları hedef gösterecek kadar ileriye gidebildi. Örneğin Hürriyet yazarı Emin Çölaşan'ın tavrı bu tutumun en kapsayıcı biçimidir. Çölaşan, köşesinde siyasi erk söylemi dışında tavrı takınanları şöyle eleştirmektedir; "Cezaevi direnişçilerine dışarıdan destek veren, işi gücü devlet düşmanlığı yapmak olan küçük bir azınlığa da sormak gerekiyor. Acaba

---

¹⁴⁵ 19 Aralık Operasyonundan sonraki üç günde medyanın haber manşetleri için bkz. Metin Aksoy, "Manşetlenen İnsan", *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2000 Bildirileri*, s. 303-305 Tablo 1.

ne yaptığınızı biliyor musunuz? O “insan hakçıları” ve bazı “demokratik” kuruluşların temsilcileri, içeride ve dışarıda bulunan insanların kaderiyle, hatta yaşamlarıyla oynadıklarının bilincinde mi? Dikkat ediniz, bu olaylar artık can sıktı. Bugün bir kez daha bizim medyamıza değinmek istiyorum. Yangına körükle gidilmez. Aramızdan bazıları çok yanlış işler yapıyor. Gerek ekranlarda ve gerekse sayfalarda, teröre ve teröriste çanak tutan yayınlar gırla gidiyor. Bu “aydın” ve “entel” arkadaşlar acaba neyin peşinde? Oynadıkları oyunun farkında değiller mi?”¹⁴⁶. İnsan hakları örgütlerini, sivil toplum kuruluşlarını ve aydınları bir taraf olarak lanse eden ve onları hedef gösteren bu anlayışı, Çölaşan’la birlikte aynı gazetede, bir gün sonra Cüneyt Ülsever de paylaşmaktadır. Ülsever, Çölaşan’ın devamı niteliğinde gibi olan yazısında “Aydın tavrı kendinden menkul ve medyada etkin bu kitle; solcu olmayı aydın olma tekeli addederek, her türlü sol başlıklı reflekse aydınlar adına(!) sahip çıkma zorunluluğu hissediyor. Ölüm oruçlarında kendiliğinden arabuluculuk görevine soyunan ve “Devlet her türlü tavizi vermelidir” kalıbı ile hareket eden bu sol aydınlar(!) şimdi cezaevlerinin nasıl birer terör hücresine çevrildiğini, nasıl birer savaş karargâhı haline getirildiğini gözleri ile ayan beyan gördükten sonra hala “F Tipi cezaevlerine karşıyız” tiradına sığınmakta ısrar edecekler mi?”¹⁴⁷ demektedir. Tanıl Bora’nın da belirttiği gibi, medya, insan hakları örgütlerine, eninde sonunda devlet çıkarlarını göz önünde tutmayı gözetken bir ‘doğru insan hakları’ anlayışı dersi vermeye çalıştı. Buna göre insan hakları ihlallerine yol açan, resmi şiddeti değil, bu şiddetin açığa çıkmasına yol açan terörist örgütleri sorgulamalıdır anlayışı geliştirilmeye çalışıldı.¹⁴⁸ Hatta tabip odalarına

---

¹⁴⁶ Bkz 20 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*, ‘İlginç Rastlantılar’ yazısı

¹⁴⁷ Bkz 21 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*, ‘Cezaevi Operasyonlarında Hükümeti Destekliyorum’ yazısı

¹⁴⁸ Tanıl Bora, *Hapishane Operasyonu Ve Medya, 2001 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, s:431

uzmanca görüş bildirerek, kesin hükümler verip, kuruluşları karalamaya çalıştı. “İşi gücü vatan ve millet düşmanlığı yapmak olan ‘insan hakları soytarıları’ cezaevlerinde yaşanan üzücü olaylardan sonra yine ters taraftan ses veriyorlar! İnsanların yakılması konusunda emir veriliyor. Acaba ‘insan hakları soytarıları’ bu konuda ne düşünüyor? Böyle bir emir ‘insan hakları’ açısından kınanmaya değer mi, yoksa değmez mi? Türk toplumu, insan hakları adına her türlü soytarılığı tek taraflı yapan bu küçük azınlığın kim olduğunu ve neye hizmet ettiğini artık iyi görmelidir. Gelelim bazı hekimlere! Bunlardan bir bölümü bazı ‘demokratik’ kuruluşların ve ‘sivil toplum örgütlerinin’ başına geçmiş ve o sıfatla konuşuyor: ‘Hasta kabul etmiyorsa, özgür iradesiyle ölmek istiyorsa, ona tıbbi müdahale yapılmaz.’ Bu yaptıkları, kendi mesleklerine ihanettir. Hekimlik mesleğinin siyasete ve örgütçülüğe alet edilmesidir. Amaçları, böyle ‘aykırı söz’ ve çıkışlarla medyada yer bulup kimlik kazanmaktır”¹⁴⁹.diyen Çölaşan işi hakarete vardırarak, düşmanca bir tutum takındı. Medyada, sivil toplum kuruluşları, insan hakları örgütleri ve savunucularının yanı sıra aileler de operasyonu güçleştiren bir rahatsızlık unsuru olarak yansıtıldı. Bora’nın da belirttiği gibi; “Özellikle görsel medyanın seçilmiş durum ve konularda fazlasıyla abartarak sergilemekten geri kalmadığı, kişisel insani acıları, kaygıları yansıtan duygusal yaklaşım, çocuklarının derdine düşen bu insanlardan esirgendi.”¹⁵⁰ Çaresizlik içinde hapisanelere giden araçların önünü kesmeye çalışan anne-babaların tepkisi, ambulansları tekmelemeleri, bir Vandalizm ve şiddet eğilimi belirtisi gibi yansıtıldı. Fatih Altaylı’nın yaptığı gibi, ‘bunlar nasıl anne-babalar, çocuklarının kurtarılmasını önlemeye çalışıyorlar’ tarzında yazılar yazıldı. Altaylı köşesinde mahkumların annelerine; “Bu anneler”i anlamak mümkün değil. Evlatları

---

¹⁴⁹ Bkz 21 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*, ‘İnsan Hakları’ yazısı

¹⁵⁰ Tanıl Bora, *Hapishane Operasyonu Ve Medya, 2001 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, s:429

ölüme gidiyor, onlar gitsin istiyor. Bu nasıl anneliktir? Devlet kurtarmaya çalışıyor, anne olduğunu iddia edenler karşı çıkıyor. Ambulansların önü kesiliyor. Evlatlarını kurtaranlar lanetleniyor. Ben bunların “anne” olduğuna inanmıyorum. Onlar “anne süsü verilmiş” alakasız insanlar bence. 9 ay karnında taşıdığı, o yaşa kadar gözünden sakındığı evladının ölümünü isteyen ya gerçek anne değildir ya da gerçekten anne değildir. Annelik gibi kutsal bir kavramla, bu durum örtüşmüyor”¹⁵¹ diyerek annelik dersi vermektedir.

Bir yandan ‘devletin sesi’, ‘büyük medyanın’ manşetleriyle F Tipi için kamuoyu oluştururken, diğer yandan da karşı görüşlerin açıklanmasına iki koldan yasal engel getirilir. RTÜK ve DGM devreye girerek, ülke genelinde F Tipi cezaevi ve ölüm oruçları konusunda çıkan farklı ses ve görüşler engellenmeye çalışıldı. 14 Aralık günü İstanbul DGM Savcılığı tarafından basına yayın yasağı getirildi¹⁵² 14 Aralık günü İstanbul DGM Savcılığı tarafından getirilen basın yasağına karşı medya genellikle bu yasaklamaya itiraz etmeyen, durumu olağan sayan bir tutum sergiledi. Yasağa sadece TGS, ÇHD ve Cumhuriyet Gazetesi DGM nezdinde itiraz etti. RTÜK’ün, 3984 Sayılı Yasan’ın 4. maddesine dikkat çekerek, cezaevi operasyonları konusunda uyarıda bulunmasının ardından DGM’nin yayın yasağına uymadıkları gerekçesiyle, İstanbul DGM Savcılığı, Sabah ve Radikal gazeteleri hakkında Aralık ayında inceleme başlattı. 25 Aralık tarihli Yeni Evrensel Gazetesi 2. sayfasında yer alan ‘Şefkat, Adalet ve Hikmetli Hikmet Bey’ başlıklı yazıda Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk’ün cezaevlerindeki olaylar ve ölümlerden sorumlu gösterilerek açıkça hedef gösterildiği iddiasıyla İstanbul DGM tarafından toplatıldı. Gaziantep’te yayınlanan haftalık Fırat’ta Yaşam Gazetesi’nin yayını, ‘ölüm oruçlarına geniş yer

¹⁵¹ 21 Aralık 2000 *Hürriyet Gazetesi*, ‘Bu Nasıl Ana’ yazısı

¹⁵²Bkz İstanbul DGM Cumhuriyet Başsavcılığı 14.12.2000 günlü ve 2000/2511 sayılı yazısı.

verdiği' ve 'eylemi desteklediği' gerekçesiyle 25 Aralık gününden itibaren 3 yayın süresince durdurulmuştur. Çorum'da yayınlanan Çorum Haber, Çorum Gündem, Merhaba, Çorum Hakimiyet, Dost Haber Gazeteleri hakkında da, F Tipi cezaevleri ve ölüm oruçlarıyla ilgili İHD'nin açıklamalarını ve eylemlerini haberleştirdikleri gerekçesiyle 23 Aralık 2000'de Çorum1. Sulh Ceza Mahkemesi toplatma kararı verdi¹⁵³. Bunun dışında Adalet Bakanlığı operasyonla ilgili olumsuz haber yapan medya kuruluşları hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. Örneğin, Adalet Bakanlığı, F Tipi cezaevlerine ilişkin yapılan haberlerle ilgili, Hayata Dönüş Operasyonu sonrasında, siyasi tutuklu ve hükümlülerin sevk edildiği F Tipi cezaevlerindeki işkence iddialarını içeren haberleri üzerine Basın Kanunu'nun 30. maddesi uyarınca 'yayın yasağının ihlal edildiği' ve 'terör örgütlerinin propagandasının yapıldığı' iddiasıyla Radikal Gazetesi muhabiri Ahmet Şık ile Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Hasan Çakalkurt hakkında suç duyurusunda bulundu. Basın İlan Kurumu, Bakan Hikmet Sami Türk'ün başvurusu üzerine Radikal'in 5 gün süreyle ilan ve reklamlarını kesti. Daha sonra Adalet Bakanlığı'nın, Radikal aleyhine açtığı davada beraat kararı verildi¹⁵⁴. Beraat kararından sonra Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürü Ali Suat Ertosun, '32 kişinin yakılarak, kurşunlanarak ve gaz bombalarıyla boğularak öldürüldüğü ve adına 'Hayata Dönüş' dedikleri operasyonu 'aşığıladığını' öne sürdüğü Radikal'i, ilan gelirlerinin kesilmesi talebiyle Basın İlan Kurumu'na şikâyet etti¹⁵⁵.

Operasyon sonrasında da resmi ağızlarından çıkan beyanları, verilen kasetleri sorgulamadan yayınlayan medya, görece özerk bir yönetime sahip bir kamu kuruluşu

---

¹⁵³ Bkz THİV, 2000 İnsan Hakları Raporu,s:183

¹⁵⁴ Bkz 18 09 2001 *Radikal Gazetesi*, 'Radikal Suç İşlemedi' haberi.

¹⁵⁵ Bkz 20 08 2001 *Radikal Gazetesi*, 'Yine Türk Tipi Sansür' haberi.

olan Adli Tıp Kurumu raporunda yayınladıkları haberleri tekzip eden bulgular ortaya çıkınca raporu görmezden gelip rapora pek yer vermemiş, suskunluk içinde olmuştur. Operasyonlar sırasında ve sonrasında ortaya çıkan ciddi insan hakkı ihlali iddiaları ya görmezden gelindi ya da magazinleştirildi. Operasyonda kullanılan olağanüstü şiddet olağanlaştırıldı ve çoğu yerde “ulusal güvenlik ve ulusal çıkar” argümanları temelinde kutsallaştırıldı. Operasyonun bitirilmesinden sonra medyaya hakim olan yoğun bir duyarsızlıkla, hapishane sorunu bitmiş sayılarak bir kenara bırakıldı. F Tipi cezaevlerine sevk edilenlere yapılan muameleye ilişkin belgeli, tanıklı iddialar çok satışlı gazetelerde yer bulamadığı gibi bu duyum ve bilgiler yok sayıldı. Ölüm oruçlarına çözüm olarak yapılan, kamuoyuna da “Hayata Dönüş” olarak sunulan 19 Aralık Operasyonu öncesinde, medya, cezaevine müdahale konusunda siyasi erkin söylemleri doğrultusunda kamuoyu oluşturma görevini yükledi. Operasyon sırasında operasyonun haklılığının yanı sıra, operasyonda yaşanan geçekliğin çarpıtılmasında çok önemli bir misyon üstlenerek, yaşanan olaylarla ilgi kamuoyunda yanlış bir kanaat oluşmasını sağladı. Böylece medya siyasi erkin istediği gibi bir görevi yerine getirerek, resmi devlet politikasını sorgulamadan olayları sadece resmi açıklamalar yönünden kamuoyuna sundu. Operasyon sonrasında ise, F Tipi cezaevlerinde devam eden ölümler görmezden gelinerek, cezaevleri sorunu unutturulmaya çalışıldı.

D) SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA BASKILAR

19 Aralık 2000 Cezaevi Operasyonu sadece cezaevlerine yönelik bir operasyon olmamış, bu süreçte dışarıdaki toplumsal muhalefetin susturulması da amaçlanmıştır. Cezaevlerine yönelik operasyonların ardından, tutuklu yakınları ve F

Tipi cezaevleri protesto eylemine katılan sivil toplum örgütleri üzerindeki baskılar daha da arttı. Yetkililerin ‘devlet politikası’ olarak belirlediği argüman ve uygulamaları eleştiren kişiler, keyfi gözaltılarla, tehditlerle karşılaştılar ve yargılandılar. Hükümet dışı muhalif kuruluşların faaliyetleri ve muhalif yayınlar, yasaklamalar ve ağır dava süreçleriyle karşılaştı. İnsan hakları savunucuları ve sivil toplum örgütü temsilcileri başta olmak üzere, “devlet politikalarının” dışında görüşleri savunan kişiler; bu kişilerin örgütlendiği dernek, sendika, siyasal partiler ve yayın kuruluşları DGM ve cezaevleri tehdidiyle karşı karşıya kaldılar. Bu bağlamda cezaevi operasyonundan bir gün önce Ankara valiliğinin demokratik kitle örgütlerine göndermiş olduğu tebligatı ile F Tipi cezaevlerine ilişkin yapılacak eylemlerin tamamını terör örgütlerine yardım ve yataklık olarak değerlendirileceği, bu eylemlere katılanlar hakkında ise TCK’nın 169. maddesinden dava açılacağı belirtildi¹⁵⁶. Buna dayanarak Türkiye çapında operasyonları protesto gösterilerine katılan yüzlerce kişi gözaltına alındı. Demokratik kitle örgütleri, sendika ve partiler basıldı, yöneticileri gözaltına alınarak tutuklandı.

Adalet Bakanlığı, operasyondan sonra cezaevlerindeki eylemlerin biteceğini iddia ederken, beklenenin aksine ölüm orucuna katılanlar arttı. Siyasi erk yöntem olarak zorla müdahaleyi gündeme getirerek doktorlara müdahale etmeleri için baskı yaptı. Buna karşı çıkan Türk Tabipler Birliği açlık grevi ve ölüm orucunda olanlara zorla müdahale yapılamayacağını söyleyerek, siyasi erkle aralarında operasyondan beri var olan gerginliğin artmasına ve bir kopuş yaşanmasına neden oldu. Siyasi erk, istemlerini yerine getirmeyen ve resmi söylemi sorgulayan Türk Tabipler Birliği’ni saf dışı bırakmaya çalıştı. Bunun için, TTB Merkez Konseyi’nin, 22 Aralık 2000

---

¹⁵⁶ Bkz Ankara valiliğinin 18. 12. 2000 tarihli B.0.54.VLK.4.06.0.400/12-211 sayılı tebliğ

tarihinde yaptığı basın açıklaması nedeniyle, 'amaç dışı faaliyette bulunduğu' gerekçesiyle “görevden alınması istemiyle” Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'na 9 Ocak 2001 günü yaptığı ihbar üzerine dava açıldı. 19 Aralık'tan önce Bursa Cezaevi'nde ölüm orucundaki mahkumları muayene eden Bursa Tabip Odası doktorları Hamdi Uğur, Şule Akköse ve Arif İsmet Adanur hakkında da 'yetkili makamların emirlerine' uymadıkları gerekçesiyle 6 aya kadar hapis cezası istemiyle dava açıldı. Adalet Bakanlığı'nın izniyle açılan davada, doktorların cezaevinde mahkumları muayene ederken mahkumlara yaptıkları uyarılar nedeniyle, cezaevi görevlilerince tutulan tutanaklar gerekçe gösterildi¹⁵⁷. Davanın görülmesine 28 Mayıs günü Ankara 15. Asliye Ceza Mahkemesi'nde başlandı. TTB Merkez Konseyi Başkanı Sayek, Genel Sekreter Bilaloğlu, 2. Başkan Bakkalcı ile dört yönetim kurulu üyesinin katıldığı duruşmada, mütalaasını veren Cumhuriyet Savcısı, "Operasyon kararından önce, Adalet Bakanlığı'nın verdiği mücadele ortadadır. Bakanlık, her türlü imkanı denedikten, sivil toplum örgütleri ve parlamenterlerin araya girmeleri ve başarıya ulaşamadıklarının anlaşılmasından sonra operasyon başlatmıştır” diyerek 'Hayata Dönüş Operasyonu'nu överken, TTB'yi suçladı. Savcı mütalaasında “Bir hekim olarak, toplumda infial uyandıran her olayda, mutlaka diğer kurumlardan önce daha duyarlı davranmaları normaldir, dedikten sonra davanın reddinin uygun olacağını belirtti. Mütalaaya karşı savunma yapan TTB yöneticileri ise savcayı eleştirdi. Genel Sekreter Eriş Bilaloğlu, "Bir meslek örgütü olarak kendi faaliyet alanımızın sınırının belirtilmiş olmasından dolayı rahatsızız. Biz toplumsal duyarlılıkla hareket ettik" dedi. Mahkeme, çağımızda kuruluşların kendi amaçları doğrultusunda örgütlenmeleri ve görüş beyan

---

¹⁵⁷ Bkz 20 05 2001 *Radikal Gazetesi*, Ölüm Orucunda Restleşme

etmelerinin, anayasal açıdan doğal bir hak olduğu tespitinde bulunarak; her ne kadar eleştiri hududu aşılmış ise de duyarlı davrandıklarını belirtti. Mahkeme; ‘art niyetle hareket ettiklerine dair kesin delil bulunmadığını’ gerekçesiyle davanın reddine karar verdi¹⁵⁸.

Adalet Bakanlığı, F Tipi cezaevleri ve açlık grevleriyle ilgili açıklamaları dolayısıyla, ayrıca protestolara destek verdiği iddiasıyla İstanbul Barosu hakkında da fesih istemiyle soruşturma başlattı. Beyoğlu Cumhuriyet Başsavcılığı’na 11 Ocak 2001 günü gönderilen yazıda, “İstanbul Barosu Yönetim Kurulu’nun F Tipi cezaevlerini protesto etmek yönünde bir karar aldığı, yazılı ve görsel basından anlaşılmaktadır. Anılan kararın Avukatlık Kanunu’nun 76. maddesinde tanımlanan amaca aykırı ve illegal olması sebebiyle keyfiyetin ihbar edilerek başsavcılığınızca gereğinin takdiriyle yapılacak işlem sonucunda ivedi bilgi verilmesini önemle rica ederim” denildi. Adalet Bakanlığı’nın yazısı üzerine Beyoğlu Başsavcılığı, İstanbul Barosu’ndan konu ile ilgili olarak alınan bir yönetim kurulu kararı olup olmadığını sordu. İstanbul Barosu Başkanı Yücel Sayman yazı üzerine: “Utangaç bir çocuk edasıyla ne yaptıklarını bilmiyorlar. O yazıyı yazan hakimle görüşüm. Ona, ‘Cezaevleri protesto edilmez. infaz anlayışını eleştiriyoruz. Görevimiz, olması gerekeni söylemek. İnfazla uğraşmayacak, söz sahibi olmayacaksak kim uğraşacak?’¹⁵⁹ açıklamasında bulundu. Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, 17 Mart günü İstanbul Barosu’nun, Avukatlık Kanunu’na aykırı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle Cumhuriyet Başsavcılığı’na başvurduklarını açıkladı. Rize milletvekili Mehmet Bekaroğlu’nun, barolar ve F Tipi cezaevleriyle ilgili olarak yönelttiği yazılı soru önergesini yanıtlayan Türk, Avukatlık Kanunu’nun 76. maddesinde “Barolar,

---

¹⁵⁸ Bkz 12 06 2001 *Radikal Gazetesi*, Hekimlik Kazandı

¹⁵⁹ Bkz THİV, 20001 *Türkiye İnsan Hakları Raporu*, s:258

kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamazlar” hükmünün yer aldığını belirtti. Hikmet Sami Türk, baroların görevlerinin, “Avukatlık mesleğine mensup olanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetleri kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişimini sağlamak, meslek disiplinini ve ahlakını korumak” olarak sıralandığını ifade etti. Avukatlık Kanunu’nun 77. maddesinin “Amaçları dışında faaliyet gösteren barolar ile Türkiye Barolar Birliği sorumlu organlarının görevlerine son verilmesi ve yerlerine yenilerinin seçilmesi”ne ilişkin hükmü içerdiğini bildiren Türk, “Bu maddeler birlikte değerlendirildiğinde, yazılı ve görsel basında yayımlanan haberler üzerine, önergede sözü edilen baronun faaliyetlerinin kanunda belirtilen amacı aştığı ve kanuna aykırı bir hal aldığı göz önüne alınarak bu durum ihbar kabul edilmiş ve Avukatlık Kanunu’nun 76. ve 77. maddeleri uyarınca gereğinin takdir ve ifası ilgili Cumhuriyet Başsavcılığı’ndan istenmiştir”¹⁶⁰ dedi. Soruşturma Mayıs ayında takipsizlikle sonuçlandı. Beyoğlu Cumhuriyet Savcılığı tarafından yürütülen soruşturmada İstanbul Barosu’nun F Tipi cezaevlerine karşı yaptığı açıklamaların Avukatlık Yasası’na aykırı olmadığı karara bağlandı.

Ankara DGM Savcılığı, 6 Şubat günü Tüm Yargı Sen Genel Başkanı Tekin Yıldız ve sendikanın 16 yöneticisi hakkında, “yasadışı örgüte yardım ettikleri” iddiasıyla dava açtı. Tüm Yargı Sen Genel Kurulu’nun F Tipi cezaevlerine karşı eylem yapma kararı aldığı, eylemlerde “F Tipine hayır”, “insanlık onuru işkenceyi yenecek”, “hücrelere değil, emekçilere bütçe”, “susma, sustukça sıra sana gelecek” sloganlarının atıldığı, sendikanın, dernek ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu “Hücre Karşıtı Platform”da yer aldığı belirtilen iddianamede, “Tüm Yargı Sen,

---

¹⁶⁰ Bkz THİV, 2001Türkiye İnsan Hakları Raporu, s:391

çalışanlarıyla ilgili mücadele veren bir sendika değil, esas itibarıyla yasadışı örgütlere destek vermek amacıyla kurulmuş bir sendikadır” denildi. Dava 20 Mart günü Ankara DGM’de başladı. Davaya 24 Mayıs günü Ankara DGM’de devam edildi. Duruşmada esas hakkındaki görüşünü açıklayan DGM Savcısı, “Örgütlerin, F Tipi cezaevlerini protesto etmek için yaptığı eylemlerin amacına ulaşmasını sağlamak amacıyla, kendi denetimlerinde ve yönetimlerindeki bir takım dernek, vakıf ve sendika gibi yasal kuruluşları eylemlerine karıştırdıklarını” iddia etti. Dava, 6 Eylül günü Ankara DGM’de sonuçlandı. Ankara DGM, Tekin Yıldız, Necdet Bekçi, Edip Binbir, Dursun Öztürk, Yıldız Çakmak, Hürriyet Pınar, Kutlay Öztürk, Ahmet Tanboğa, Bekir Akkaya, Fige Öner, Fatma Akkuş, İncihan Çağlayan, Erol Çavuş, Kamuran Emir, Nano Kaya ve Ali Yücel Şahin’i TCY’nin 169. maddesi uyarınca 3 yıl 9’ar ay hapis cezasına mahkum etti. Böylece İstanbul DGM’nin 14 Aralık 2000 tarihli kararıyla “ölüm oruçlarına ve cezaevlerine ilişkin haberlere” yasak koymasının ve buna bağlı valilik genelgelerinin ardından Ankara DGM’nin verdiği bu kararlar ilk kez “F Tipi cezaevleriyle ilgili açıklamalar” gerekçe gösterilerek bir sivil toplum kuruluşunun yöneticileri topluca mahkum edilmiş oldu. Hapis cezasına mahkum edilen Tekin Yıldız, Genel Sekreter Edip Binbir, sendika yöneticileri Hürriyet Pınar, Yıldız Çakmak, Ahmet Tanboğa, İncihan Çağlayan, Dursun Öztürk, Kutlay Öztürk, eski yöneticilerden Erol Çavuş, Ankara Şubesi yöneticileri Kamuran Emir, Fatma Akkuş ve Nano Kaya, Adalet Bakanlığı tarafından açığa alındı. Kararın ardından sanıklar Yargıtay’a başvurdu. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Ankara DGM tarafından verilen cezanın Aralık ayı başında bozulmasını istedi. Başsavcılığın tebliğnamesinde, ‘suç unsurlarının oluşmadığı’ belirtildi ve sanıkların F Tipi cezaevleriyle ilgili açıklamalarıyla yasadışı örgüte ne

şekilde ve nasıl yardım ettiğinin belli olmadığı vurgulandı. Mahkemenin, Tüm Yargı Sen yöneticilerini beraat ettirmesine rağmen siyasi erk, Tekin Yıldız'ın yanı sıra sendikanın 24 üye ve yöneticisini il dışına sürgün etti. Ankara Adli Yargı Adalet Komisyonu, aralarında Nevşehir'e sürgün edilen Tüm Yargı-Sen Genel Başkanı Tekin Yıldız ve Ankara Adliyesi'nde görev yapan 6 kişi hakkında yürüttüğü disiplin soruşturmasını tamamladı. Tekin Yıldız, Figen Öner, Kamuran Emir, Erol Çavuş, Bekir Akkaya, Nano Kaya ve Ahmet Tandoğan'ın 'bir daha atanmamak üzere, devlet memurluğundan çıkarılmalarının' istendiği raporda; "F Tipi cezaevlerinin faaliyete geçirilmesi nedeniyle yasadışı örgütlerin başlattığı eylem ve etkinliklere destek verdikleri, Adalet Bakanlığı uygulamalarına karşı çıktıkları, bu suretle terör örgütlerine yardım ederek ideolojik ve siyasi amaçlarla kurumların huzur, sükun ve çalışma düzenini bozdukları anlaşıldığından, eylemlerine uyan 657 sayılı Devlet Memurları Yasası'nın 125/E-a maddesi uyarınca bir daha atanmamak üzere devlet memurluğundan çıkarma cezasına çarptırılmaları görüşüyle, dosyanın Adalet Bakanlığı Yüksek Disiplin Kurulu'na sunulmasına karar verilmiştir" denilerek resmi söylemi desteklemeyen sendika yöneticilerinin memurluktan alınması istendi.

19 Aralık Operasyonu sürecinden sonra, siyasi erkin sivil toplum kuruluşlarına ve sendikalara karşı baskıcı tutumu bununla sınırlı kalmadı. İHD Ankara Şubesi'nin kapatılması şube yöneticilerinin de 'yasadışı örgüte yardım etme' suçundan cezalandırılması istemiyle dava açıldı. Dava 13 Şubat 2001'de Ankara DGM'de başladı. İddianamede ölüm oruçları sırasında "yasadışı örgüt temsilcilerinin İHD şubesi ile ilişki kurdukları ve ölüm oruçlarını desteklemek amacıyla protesto eylemleri yaptırdıkları" öne sürüldü. Şubenin 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası'nın 7/4. maddesi uyarınca kapatılması ve mal varlıklarına el konulması; şube

başkanı Lütfi Demirkapı ile şube yöneticileri İlhami Yaban, İsmail Boyraz, Erol Direkçi, Mesut Çetiner, Zeki Irmak, Rıza Reşat Çetinbaş, Cezaevi Komisyonu üyeleri Ali Rıza Bektaş, Selim Necati Ort, Saniye Şimşek, Ekrem Erdin, Gökçe Otlu ve Emrah Serhan Soysal'ın TCY'nin 169. maddesi uyarınca hapis cezasına mahkum edilmesi istendi. Bu dava dışında,19 Aralık Operasyonu hakkında suç duyurusunda bulunan sivil toplum kuruluşları, insan hakları örgütleri, sendika ve parti temsilcileri hakkında dava açıldı. Operasyondan sonra İHD İstanbul Şube Başkanı Eren Keskin, ÖDP İstanbul İl Başkanı Vahit Genç, Demokrasi ve Barışın Partisi İstanbul İl Başkanı Mustafa Aytas, HADEP İstanbul İl Başkanı Doğan Erbaş, EMEP İstanbul İl Başkanı Kamil Tekin Sürek, KESK üyesi İbrahim Kudiş, TMMOB'dan Celal Beşiktepe, İstanbul Adliyesi'nde operasyonu kınadıklarını belirten bir basın açıklaması yaptıktan sonra İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na, operasyonun planlı yapıldığı, mahkûmların ateş edilerek ve yakılarak öldürüldüğü gerekçesiyle, sorumluların cezalandırılması için suç duyurusunda bulundu. Ancak İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, suç duyurusu dilekçesinde 'suç unsurlarına' rastladı. Operasyonun eleştirildiği dilekçenin içeriğinde, 'devletin askeri, emniyet ve muhafaza güçlerini tahkir ve tezyif etmek' suçunun işlendiği kanaatine varan savcılık, sanıklar hakkında 2 ile 12'şer yıl arasında ağır hapis cezası istemiyle dava açtı¹⁶¹.

Dolayısıyla, Ankara Valiliği'nin 18 Aralık 2000'de, demokratik kitle örgütlerine göndermiş olduğu tebligattan sonra, F Tipi cezaevlerine ilişkin yapılacak eylemlerin tamamı terör örgütlerine yardım ve yataklık olarak değerlendirildi; bu eylemlere katılanlar hakkında ise TCK'nın169. maddesinden dava açıldığı bir süreç

---

¹⁶¹ Bkz 20 08 2001 *Radikal Gazetesi*, 'Suç Vardı Diyen Suçlu Çıktı' haberi

yaşandı. F Tipi cezaevleri konusunda çalışmalar yapmış olan Tüm-Yargı-Sen, İnsan Hakları Derneği, Halkevleri, TSİP üyeleri TCY'nın 169. maddesine dayanarak “yasadışı örgüte yardım ve yataklık” yaptığı iddiasıyla yargılanmış, kimilerine cezalar verilmiş, insan hakları mücadelesi veren bu duyarlı kurumların yöneticileri tutuklanarak cezaevlerine konulmuştur. Ayrıca İnsan Haklarını İnceleme Komisyon üyesi Mehmet Bekaroğlu'nun da Adalet Bakanı'na atıfta bulunarak belirttiği gibi, yayın yasağı konarak, hekim ve hukukçu örgütlerine baskılar yaparak, konuyla ilgili düşünce açıklayan herkese, hatta çocuklarının ölmemesi için heyetler oluşturan ailelere, terör örgütlerine yardım ve yataklık yaptıkları gerekçesi ile davalar açıldı¹⁶². Ölüm oruçları ve F Tipi cezaevleriyle ilgili haber ve açıklamalar yazılı ve görsel yayın organlarında yasaklandı. Tutuklu ve hükümlü yakınlarının, hemen her eylemi şiddet oranı yüksek müdahalelerle karşılaşırken, aydın ve sanatçıların, insan hakları kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin, cezaevi eylemlerinin uzlaşma yolu ile barışçıl bir biçimde çözülmesi için ortaya koydukları girişimler, basın ve devlet yetkilileri tarafından “yasadışı örgüt sözcülüğü” olarak gösterildi.

6) F TİPİ CEZAEVLERİNİN YAŞAMSAL ETKİLERİ

Bir cezalandırma biçimi olarak kapatma, bir başka deyişle, “özgürlüğünden yoksun bırakılma hali” alıkonulan kişinin haklarında ve özgürlüklerinde doğal olarak bir sınırlama yaratacaktır. Ancak, kapatmanın kendi doğasından kaynaklanan sınırlamalar dışında herhangi bir sınırlamaya tabi olmamalıdır. Kapatma erk, mahkum haklarının korunması ve yerine getirilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmak ve önlemleri almakla yükümlüdür. Kaldı ki mahkumlar, kendileri ile ilgili hakları ve düzenlemeleri doğrudan kullanamamakta, tutuldukları yerlerde bulunan yetkililer

¹⁶² Bkz Mehmet Bekaroğlu'nun açıklamaları için, 14. 01. 2001 *Radikal Gazetesi*.

aracılığı ile kullanabilmektedir. Hakların kullanımının bir başka kişinin inisiyatifinde olması bunların aynı zamanda keyfi biçimde kısıtlanmasını da olası kılmaktadır. Bu durum, özgürlüğü kısıtlayan otorite ile mahpus (özgürlüğünden yoksun bırakılan kişi) ilişkisinde ciddi bir güç dengesizliği doğurmaktadır. Bu dengesizlik,¹⁶³

- Kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılmasının, insan hakları ihlali riskini barındırması ve Devlet tarafından gerçekleştirilen ciddi bir zorlayıcı fiil olmasından,
- Özgürlüğün kısıtlanması veya kaybedilmesiyle, alıkonulan kişinin korunması, hakları ve varoluşunun tamamıyla yetkililere veya kamu görevlilerine bağlı hale gelmesinden,
- Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin kendi kaderlerini belirleme olanaklarının kısıtlanmasından,
- Alıkonulma yerlerinin, tanımı gereği kapalı yerler olması ve özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin toplumun görüş alanının dışında tutulmasından kaynaklanmaktadır.

Dolayısıyla Uluslararası hukuk, mahpuslar da dâhil olmak üzere özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin korunması, haklarının kullanımının sağlanması ve tutulma yerlerinin koşullarının iyileştirilmesi için yeni formüller geliştirme çabası içinde olmalıdır. Cezaevlerindeki kısıtlamalar, yasaklamalar, tutuklu ve hükümlüyü, günlük maddi gereksinimlerden, duygusal ve duyuşal uyarılardan; insani bilgi birikiminin, yetenek ve becerilerin gelişimi için gerekli olanaklardan yoksun bırakmamalıdır. Kapatma yerlerindeki uygulamalar, mahkumların, cezaevlerindeki koşullarını daha da zorlaşmasına neden olan, ceza

---

¹⁶³ Alıkonulma Yerlerinin İzlenmesi: Bir Uygulama Kılavuzu, İşkenceyi Önleme Derneği; Diyarbakır Barosu Herkes İçin Adalet Projesi Yayını, s.10

içinde cezalara oluşmasına mahal vermeyecek şekilde olmalıdır. F Tipi cezaevinin yaşamsal etkileri de tam da bu çerçevede ele alınacaktır. F Tipi cezaevinin yaşamsal etkileri; Tecrit/ Tretman Modeli, Sağlık, Savunma Hakkı, Dış Dünya ile İlişkiler, Disiplin ve Cezalandırma bağlamında ele alınacaktır. Böyle bir ayırım bize mahkumların cezaevlerinde nasıl yaşadıkları, nasıl muamele gördükleri ve varolan haklarını ne kadar kullanabildikleri hakkında bir fikir verecektir.

A) TECRİT/ TRETMAN MODELİ

Tecrit; en genel anlamıyla yalıtma (izole etme), yalnızlaştırma anlamına gelmektedir. Tecrit temelli cezalandırma; insanın bedensel ve ruhsal bütünlüğüne zarar vermeyecek, düşünsel ve kültürel kimliğini korumasını sağlayacak hapsedme anlayışına dayanmaktan uzaktır. Temel insani gereksinimlerden ve uyaranlardan yoksun bırakarak zamana yayılmış tüketme, yok etme sonucunu yaratmaktadır. Tecrit ağır bir kişilik hakkı ihlali ve uzun erimli işkencedir. İzolasyondan elde edilmek istenen amacın temel olarak politik tutuklu ve hükümlülerin “iyileştirilmesi”, yani baskın ideoloji ve sistemin kabulüne zorlanması, itaatkar bireyler haline getirilmesidir. Türkiye ise “tecrit” kavramı ile hukuki düzlemde 1991 yılında yürürlüğe giren 3713 sayılı TMY’nin 16.maddesi ile tanıştı.¹⁶⁴ Daha önceki bölümde anlattığımız gibi, yasanın çıkmasının ardından aynı yıl Eskişehir Özel Tip Cezaevi’ne sevkler başladı. Ancak eylemler sonucunda Adalet Bakanlığı, bu uygulamadan vazgeçti. Bugün tecrit tartışmalarının odağında yer alan F Tipi cezaevlerinin yapımına ise 1997 yılında başlandı. F Tipi cezaevlerindeki tecrit

---

¹⁶⁴ “Bu kanun kapsamına giren suçlardan mahkum olanların cezaları, tek kişilik veya üç kişilik oda sistemine göre inşa edilen özel infaz kurumlarında infaz edilir. Bu kurumlarda açık görüş yaptırılmaz. Hükümlülerin birbirleriyle irtibatına ve diğer hükümlülerle haberleşmesine engel olunur...”

uygulamalarına karşı 20 Ekim 2000 tarihinde cezaevlerinde ölüm oruçları başladı. F tipi cezaevlerinin hayata geçirilmesi, F tipi cezaevlerine karşı sürdürülen ölüm orucu eylemine son vermek, Türkiye’deki “cezaevi sorunu”nu çözmek amacı ile 19 Aralık 2000 sabahı saat 04.30 sıralarında 20 cezaevinde eşzamanlı olarak binlerce mahkuma yönelik on binlerce güvenlik görevlisinin katıldığı “Hayata Dönüş” adı verilen operasyon başlatıldı. Bu operasyon sonucunda f tipi cezaevlerinin işlevsellik kazanması ile birlikte, F Tipi cezaevi denildiğinde akla ilk gelen tecrit oldu. F Tipi cezaevleri, sivil toplum kuruluşları, insan hakları örgütleri tarafından, temel olarak bu noktadan eleştirildi. Ayrımcılık esasına uygun olarak “F” tipi cezaevindeki mahkumların cezaları, bu cezaevlerinde tek kişi tutma ya da küçük grup izolasyonu biçiminde çektirilmektedir. Bugüne kadar yapılan bilimsel araştırmalara göre tecrit sayılmayacak en az sayı onbeştir. Ancak her toplumun kültürel ve geleneksel yapısı, sosyal ilişkilene biçimleri ve aile üyelerinin sayısı, farklı asgari sayıları zorunlu kılabilir. Ülkemizde izolasyon sınırını belirlemeye yönelik ciddi bir bilimsel çalışma ve tespit yapılmış değildir.

Türkiye’de yürürlükteki İnfaz Yasasına kaynaklık eden temel anlayış “suç”u hastalık, suçu işleyeni ise “hasta” olarak değerlendirmektedir. Burada “yalıtılan”, ‘yalnızlaştırılan’; politik fikir ve tutumlarından dolayı bu hapisanelere kapatılanlar ile kanunda ağır bir ceza yaptırımına tabi suç işlemiş olan/olduğu iddia edilen “tehlikeli” kişilerdir. Bu tür tutuklu ve hükümlüler ‘iyileşmesi gereken hastalar¹⁶⁵’ olarak sağaltma amacıyla F tipi hapisanelere kapatılırlar. Tecrit uygulamalarının amacı, tutuklu ve hükümlünün tedaviye uydurulmasıdır. Tredman “iyileştirme”

---

¹⁶⁵ Ceza ve Güvenlik Tedbirleri Hakkındaki Kanunun 7. maddesi “İyileştirmede Başarı Ölçütü” başlığı taşımaktadır.

programıdır.¹⁶⁶ Mahkumları “iyileştirmek” adına insanın toplumsal varlığını hiçe sayarak, toplu alanların kullanımını “tredman koşulu”na bağlamaktadır. Tutuklu ve hükümlünün hakları, hapisane idaresinin istediği gibi bir birey olur ve talimatlara harfiyen uyarsa vardır. F tiplerinin dayalı olduğu tecrit/ tredman modelinde her hak koşullara uyulursa kullandırılır. Bu koşullara uyulmaz ise tutuklu ve hükümlünün en temel insan hakları ihlal edilir. Yine şartlı salıverilme, ödüllendirme, bir kısım hakların kullanımında aranan “iyi hal”in varlığını kabul etmek için; pişmanlık duyma, tam itaat - yani teslimiyet - kriteri kullanılmaktadır. Oysa insan haklarını temel alan infaz anlayışı; insani gelişmeye, sosyal, kültürel birikimi arttırmaya yönelik olanakları hak kabul eder. Bu hakların tanınmasını ve kullandırılmasını herhangi bir koşula bağlamaz.

Türkiye’de, F Tipi cezaevlerinde ortak alanların kullanımı, ortak etkinlikler, sohbet etme imkanı mahkumlara için koşulludur. F tipi cezaevleri kurulduğunda buralara kapatılan mahkumların böyle hakkı söz konusu değildi. F Tipi cezaevleri, mahkumların diğer tutuklu-hükümlülerle irtibatın yasaklandığı, hiçbir sosyal ilişkiye müsaade etmeyen bir prensiple kuruldu. F tipi cezaevine geçişle birlikte, sivil toplum kuruluşları, insan hakları örgütleri, tutuklu-hükümlülerin ve kamuoyunun karşı çıkışı nedeniyle TMK 16. maddede 05.05.2001 tarihinde bir değişiklik yapıldı. Bu değişiklik uyarınca F tipi cezaevlerinde tutulanların, belirli amaç ve koşullarla oluşturulacak “iyileştirme programları”na katılması ve bir araya gelmelerinin bu yolla sağlanmasına yönelik kısmi iyileştirmeler yapıldı. Bu genelgeyle, haftada beş saat ortak kullanım alanlarından yararlanabiliyordu. Ancak, bu alanların kullanımı eğitim komisyonunun kararına bağlıdır. Yapılan bu düzenleme ile mahkumun bu

---

¹⁶⁶ 5275 sayılı CGTİHK md.26/2 “hükümlü ceza infaz kurumunun güvenlik ve iyileştirme programlarına tam bir uyum göstermekle yükümlüdür.

hakkını kullanması idarenin inisiyatifine ve tretmana uymasına bağlandı. 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 9.maddesi, TMK'nın 16.maddesindeki paralel bir biçimde düzenlemeyle örtüşen bir düzenleme ile yüksek güvenlikli kapalı infaz kurumları tanımladı. İnfaz Yasası'nın 9.maddesinin pratikte nasıl uygulanacağına ilişkin düzenlenen 45 sayılı Genelge 01.01.2006 tarihinde yürürlüğe girdi. Genelgenin 1.maddesi "Ortak Etkinlikler" başlığını taşımaktadır ve bu madde 05.05.2001 tarihinde TMK'nın 16.maddesine eklenen 2.fıkranın birebir aynısıdır. 16.maddede değişiklik yapılırken, dönemin Adalet Bakanı "bu değişiklikle tecridin olumsuz etkilerinin ortadan kalkacağı, tutuklu ve hükümlülerin bir araya gelmesi sağlanarak izolasyonun azaltılacağını" açıklamış idi. Türkiye'de F Tipi cezaevleriyle birlikte, tek ve üç kişilik kapatma yerlerinde tutulan mahkumların, sosyalleşme imkanları kalmamış ya da iyice kısıtlanmıştır. Tek kişilik hücrelere kapatılanlar tek başlarına havalandırmaya çıkmakta, kimseyle de görüşmemektedir. Üç kişiliklerde ise mahkum havalandırmaya, kapatıldığı üç kişiliyle birlikte çıkmaktadır. Bu durum mahkumların sosyalleşmesini kısıtlamakta özellikle tek kişilik kapatılmaya maruz kalan mahkumların sosyalleşmesi imkansızlaşmaktadır. Bunun yanında ortak alan kullanımının tretmana bağlı olması ve uygulanan yasaklar mahkumların yaşamlarını daha da zorlaştırıcı bir etki yaparak, bu durumu perçinlemektedir. Pratikte de bir ve üç kişilik barınma yerlerinden oluşan yüksek güvenlikli cezaevlerinde tutuklu ve hükümlülerin biraraya gelmesine, diyalog ve insani ilişki kurmasına imkân sağlayan tek aracın ortak etkinlikler olduğu görülmektedir. Ancak yapılan düzenlemeler tecrit koşullarını ortadan kaldırmak bir yana, tecridin kapsamlı ve çok yaygın olarak uygulanmasını tretman yasal kılıfı ile meşrulaştırdı. 2006'da "Dünya Avukatlar

Günü” olarak kutlanan 5 Nisan’da ölüm orucuna başlayan ve tecridin kaldırılmasını talep eden avukat Aşçı, 294 gün sonra 23 Ocak 2007’de Bakanlığın genelgesini olumlu bir adım olarak görüp ölüm orucu eylemine son verdi. Yoğun kamuoyu baskısı sonucu Adalet Bakanlığı tarafından 22 Ocak 2007 tarihinde 45/1 sayılı ve “Ceza İnfaz Kurumlarının Tahsisi, Nakil İşlemleri ve Diğer Hükümler” konulu, 45 No’lu Genelgenin bazı maddelerinde değişiklik yapılmasına yönelik bir Genelge yayınladı. Söz konusu Genelge her ne kadar köklü yenilikler getirmese de, “resmi otorite tarafından tecridin insan üzerindeki etkisini hafifletmeye yönelik atılmış olumlu bir adım” olarak görülmelidir. 45/1 sayılı Genelge, esasında Bakanlığın 1 Ocak 2006 tarihli ve 45 sayılı Genelgesinin “ortak etkinlikler” başlıklı bölüm altındaki düzenlemenin kısmen değiştirilmiş halinden ibarettir. Ortak etkinlikler” başlığı altında, eğitim, spor, meslek kazandırma, çalışma ile diğer sosyal ve kültürel faaliyetler” gibi etkinliklere idare ve gözlem kurulu tarafından belirlenecek olan “iyileştirme programları” çerçevesinde katılım koşulu yeni Genelgede de aynen korunmaktadır. Genelgenin hem eski, hem de yeni halinde, iyileştirme programlarından ayrı olarak, sohbet amacı ile bir araya gelme hakkı düzenlenmiştir. Eski Genelgede (45 sayılı) hükümlü ve tutukluların “10 kişiyi aşmayacak gruplar halinde ve haftada 5 saati aşmamak üzere” sohbet amacı ile bir araya getirilebileceği düzenlenmişken, 45/1 sayılı yeni Genelge ile bu süre “10 saat” olarak belirlenmiştir. 45/1 sayılı Genelgenin “ortak etkinlikler” başlıklı bölümünün 14. maddesinde; “Hücreye koyma cezası alan hükümlü ve tutuklular, bu cezaları infaz edildikten sonra, diğer disiplin cezalarını alanlar ise cezalarının infaz koşulu aranmaksızın bu

faaliyetlere katılır. Aynı hükümlü veya tutuklu birden çok programa katılabilir.”¹⁶⁷
düzenlemesi yer almaktadır.

Cezaevlerindeki tutukluların ve hükümlülerin, 10 kişiyi aşmayacak gruplar halinde, idarenin gözetiminde, haftada 10 saati geçmemek koşuluyla sohbet amaçlı bir araya gelebilmesine olanak sağlayan Adalet Bakanlığı'nın 45/1 sayılı genelgesi, F Tipi cezaevleri açısından bir dönüm noktası olarak görülebilir. Bu genelge ile birlikte ilk defa tutuklu ve hükümlüler şarta tabi olmayan bir hak kazanmış, devlet tarafından tecritin varlığı kabul edilmiştir. Tutuklu/hükümlülere haftada 10 saat, dilediği 10 kişiyle tretmana bağlı olmaksızın sohbet hakkı tanınmıştır. 45/1 sayılı Genelge “iyileştirme programlarına katılma” ve “sohbet amacı ile bir araya gelme”yi ayrı ayrı düzenlemektedir. İnfaz Kanunu ve Genelge birlikte değerlendirildiğinde, iyileştirme programlarına katılım bir hak olmaktan çok zorunluluk/yükümlülük olarak kabul edilmektedir. İnfaz Kanunu'nun, “Cezayı çekme, güvenlik ve iyileştirme programlarına uyma”yı düzenleyen 26. maddesi “Hükümlülerin Yükümlülükleri” başlığı altında yer almaktadır. İyileştirme programlarının amacı ise 73. maddede gösterilmiştir. Maddenin ilgili kısmı şöyledir;

“... toplumun hukuka uygun hareket eden ve üretken bir üyesi olarak yaşamını sürdürmesini sağlayacak ve bireysel ihtiyaçlarına uygun bir biçimde iyileştirme programları uygulanır.”

Bu anlamda, iyileştirme programlarını bir yükümlülük olarak düzenleyen infaz sistemine ve günlük yaşamdaki uygulamalarına hâkim olan “iyileştirme” anlayışı, ideal ve itaat eden insan yaratma amacı çerçevesinde şekillenmiştir.

---

¹⁶⁷Bkz Adalet Bakanlığı, 22 01 2007 tarihli, B:03.0.CTE.0.00.00.04/22-01-2007 sayılı, 45/1 nolu genelgesi

Mahkumun kişilik özelliklerini, kişisel tercih ve özgün yanlarını göz ardı etmekte, aynılaştırma ve standartlaştırmayı hedeflemektedir. Hapishane rejimi, hapishane hayatı ile dışarıdaki özgür yaşam arasındaki farkı azaltmanın yollarını aramalıdır. Genelgede yer alan “sohbet amacıyla bir araya gelme” ise 45/1 sayılı Genelgede açıkça belirtildiği gibi “isteğe” bağlıdır. Ayrıca sohbet etmek, kişinin sonraki yaşamına hazırlanmasından çok, cezaevi yaşamı sırasında sosyal ve insani ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlar. Hem sağladığı yarar, hem de isteğe bağlı oluşu nedeniyle iyileştirme programlarına katılımdan ayrı ve bir hak olarak kabulü gerekir. Bu nedenle de 10 saate kadar kullanılabilen sohbet hakkı ile iyileştirme programlarında geçen sürelerin birbirine karıştırılmaması gerekir.

Her ne kadar genelgede bu şekilde ifade edilmemiş ise de yayınlandığı tarihte Adalet Bakanlığı tarafından uygulamanın bu şekilde olacağı hatta sürenin zamanla 20 saate çıkarılacağı sözü verilmiştir. Ancak genelgenin yayınlandığı tarihten bu yana 10 saatlik sohbet hakkını kendi tercih ettiği 10 kişi ile birlikte kullanan tutuklu ve hükümlü bulunmamaktadır.45/1 sayılı genelgenin algılanması ve uygulanması noktasında, cezaevinden cezaevine atta aynı cezaevinde bile farklılıklar göstermektedir. Ortak etkinliklerden faydalanma süresi haftada toplam 8 saati geçmemekte, mahkumlar 2 saat sohbet, 2 saat atölye ve 2 saat de spor hakkından faydalanabilmektedir. Ancak bazı mahpuslar sadece sohbet ve spor hakkını kullanabildiklerini söylerken, bazıları ise bu haklardan daha az sürelerle faydalanmaktadırlar¹⁶⁸. Genelge teknik olanakların, personel ve mekân yetersizliğinin imkân vermediği belirtilerek uygulanmamaktadır. Politik tutuklu ve

---

¹⁶⁸ Bkz Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi Cezaevi İzleme Komisyonu, F Tipi cezaevlerine ilişkin hazırladığı, Temmuz 2010 raporu, Türk Tabipleri Birliği Heyeti'nin Tekirdağ F Tipi Cezaevi 28.12.2006 Ziyaret Raporu, İzmir Ceza ve Tutukevleri Bağımsız İzleme Grubu 2006-2007 raporu.

hükümlüler açısından sorun 10 saatin tam olarak herkese uygulanması noktasında düğümlemektedir. Sohbet hakkını haftada 2–3 saat şeklinde kullananlar da yine bu uygulamanın 10 kişi ile belirli bir program ve belli bir süre dâhilinde gerçekleşmektedir. Tanınan haklar keyfiyetle hayata geçirilmekte, hapisane idaresi istemediğinde çeşitli gerekçelerle sohbete çıkarılmamaktadır. Genelgenin yayınlandığı tarihten bu güne geçen 3 yıllık sürede Adalet Bakanlığı'nın yer ve personel yetersizliği gerekçeleri herkes açısından inandırıcı değildir. Ortak mekân yetersizliği sorunu var ise, genelgenin 4. maddesi gereğince sorun çözülmeye kadar kapatılma birimleri (hücreler) de dâhil olmak üzere her türlü kapalı alanın kullanılabilmesine olanak tanıyan düzenleme hayata geçirilmelidir. Bu madde karşısında üretilen bahaneler maddi ve hukuksal anlamdan yoksundur. Şayet Adalet Bakanlığı'nın genelgenin uygulanmaması yönünde bir talimatı yok ise yine 45/1 sayılı genelgenin son cümlesi gereğince, “gereğinin yerine getirilip getirilmediğinin izlenerek ve denetlenerek aksine davranışlar hakkında kanuni işlem yapılması” talimatının yerine getirilmesi hukuksal bir zorunluluktur. Sohbet hakkının 10 saatin altındaki bir süre ile uygulanması genelgenin lafzına da ruhuna da aykırıdır. Hapishane modelinin sakıncalarını ortadan kaldırma/koşulların düzeltilmesi iradesini ortaya koyması gereken yer siyasi erktir. Cezaevlerinden yansıyan yakınmalar, basından ve diğer insan hakları örgütlerinden edinilen bilgilere dayanarak, Çağdaş Hukukçular Derneği İzmir Şubesi tarafından 45/1 sayılı Genelgenin uygulamasına ilişkin bilgi almak amacı ile Adalet Bakanlığı'na da bir başvuru yapılmıştır. Bu başvuruda, 45/1 sayılı Genelgenin “ortak etkinlikler” başlığı altında yer alan düzenlemelerin uygulamaya başlanıp başlanmadığı; yer, kapasite durumu ve tahsis edilen mekân sayısı; düzenlemede yer alan haklardan faydalanan tutuklu ve

hükümlü sayısı ve varsa idare tarafından getirilen sınırlandırmalar sorulmuştur. Adalet Bakanlığı tarafından verilen yanıt özetle;

“Genelgenin yayımlandığı tarihten itibaren tüm ceza infaz kurumlarında uygulanmaya başlandığı, Tahsis edilen mekân ve tutuklu-hükümlü sayılarının her ceza infaz kurumunda farklılık gösterdiği, Aynı grupta bulundurulmayan hükümlü ve tutukluların bir araya getirilmeme sebeplerinin; mahkûmların kendi istekleri, kurumun güvenliği, birbirleriyle olan hasımlık durumları ve kurum psiko-sosyal yardım servisinin ilgililer hakkındaki değerlendirmeleri olduğu, Genelgede hükümlü ve tutuklulara tanınan sohbet süresinin mutlak anlamda 10 saat olarak anlaşılamayacağı, Ceza infaz kurumlarının iç işleyişine yönelik olarak yoğun bir faaliyet ve iş akışının bulunması, bütün bu işlemler için yeterli sayıda personelin görevlendirilmesi zorunluluğu, acil ve zorunlu işlerin varlığı nedeniyle bütün hükümlü ve tutukluların her hafta mutlaka 10 saat süreyle sohbet imkânından yararlanmalarının güç olduğu, Hükümlü ve tutukluların tredmana tabi tutulmalarının ceza infaz kurumunun takdirine kalmış bir konu olmayıp yasal bir zorunluluk olduğu, Hükümlü ve tutukluların söz konusu haklardan yararlanmasının önündeki engelin disiplin cezaları olduğu, ancak disiplin cezalarına karşı hükümlü ve tutukluların 4675 sayılı İnfaz Hâkimliği Kanunu gereğince infaz hâkimliğine ve ağır ceza mahkemesine başvurma hakkının mevcut olduğu”¹⁶⁹ şeklindedir.

Yine Çağdaş Hukukçular Derneği İzmir Şubesi, Adalet Bakanlığı’na yapmış olduğu ve yukarıda belirtilen başvuruyla aynı içerikteki bir dilekçeyle, İzmir özelindeki uygulama ve sorunlar hakkında bilgi almak üzere İzmir Cumhuriyet

---

¹⁶⁹ İzmir Ceza ve Tutukevleri Bağımsız İzleme Grubu 2006-2007 raporu, Katılımcı Kurumlar, TMMOB İzmir İl Koordinasyon Kurulu, TİHV İzmir Temsilciliği, İHD İzmir Şubesi, ÇHD İzmir Şubesi.

Başsavcılığı'na başvurmuştur. Ancak bu başvuruya verilen yanıt, “Genelgenin hükümlü ve tutuklulara tebliğine gerek olmadığı, ancak gereğinin yerine getirildiği” ifadesinden ibarettir. Başsavcılıktan ayrıntılı olarak bilgi istenmiş ise de taleplerin tümü Bilgi Edinme Hakkı Yasası'nın “*istenecek bilgi veya belgenin niteliği*”, “*gizli bilgileri ayırarak bilgi veya belge verme*” ve “*kurum içi düzenlemeler*” başlıklı maddeleri¹⁴ gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. “Ortak etkinlikler” genel başlığı altında düzenlenen iyileştirme programlarına katılma ve sohbet hakkının uygulanmasına ilişkin ciddi sorunlar yaşanmasına karşın, konuyla ilgili olarak yapılan bilgi edinme başvurularının cevaplanmasında Bilgi Edinme Hakkı Yasası da ihlal edilerek ayrıntılı bilgi verilmekten kaçınılmış olması kaygı vericidir. Tutukluların özgürlüklerinden mahrum olmak dışında herhangi bir güçlük ve baskıya maruz kalmayacağı öngörülmesine rağmen, birçok hak ve özgürlüklerinden mahrum kalmaktadırlar. F tipi cezaevleri mahkumların iletişimlerinin, sosyalleşmesinin minimize edildiği cezaevleridir. Bunun bir nebze de olsa hafifletilmesi için yürürlüğe girmiş olan genelgenin bile uygulanmasında problemler yaşanmaktadır. Mahkumlar, tecrit koşullarında yaşadıklarından, genelgenin kendilerine tanıdığı haftada “10 saat görüşme” ve “sosyal aktiviteler sayesinde kendilerini ifade etme” hakkından yoksundurlar. F Tipi cezaevlerindeki bu uygulamalar, tutuklu ve hükümlüyü, günlük maddi gereksinimlerden, duygusal ve duyuşsal uyarlardan; insani bilgi birikiminin, yetenek ve becerilerin gelişimi için gerekli olanaklardan yoksun bırakmaktadır. F Tipi cezaevlerindeki fiziksel koşulların siyasi erkin iddia ettiği gibi iyi olması, mahkumların sosyal ve ruhsal bütünlüğü açısından bu cezaevlerinin iyi olması anlamına gelmemektedir. Kaldı ki F Tipi cezaevlerinde fiziksel koşullardan yaralanmak da idarenin elindedir. İdare, mahkumların var olan haklarını çeşitli

disiplin gerekçeleriyle kısıtlayabilmektedir. Bu durum F Tipi cezaevlerindeki koşulların daha da zorlaşmasına neden olan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

B) SAĞLIK

Kapatılan öznelere insan haklarından söz ederken bu hakların temel taşlarından birini de sağlık oluşturmaktadır. Mahkumun sağlık hakkı uluslararası mevzuatta ve ulusal mevzuatta ayrıntılı olarak düzenlenmemelidir. Kişinin özgürlüğünün kısıtlanmış olması bu anayasal hakkının kısıtlanması anlamı taşımamalıdır. Devlet özgürlüğünü kısıtladığı kişinin sağlığından sorumludur. Sağlık hakkı, mahkumların salt hastalığında tedavi edilmesi olarak anlaşılmamalıdır. Mahkumun cezaevinde ruhsal ve fiziksel yapısını koruması için tedbir almayı da içerir. Dolayısıyla sağlık hakkını incelerken, tecrit sonucu oluşan sağlık problemleri ile mahkumların hastalandıktan sonra yaşadıkları sorunlar üzerinden incelenecektir

Türkiye’de F Tipi cezaevlerine kapatılmış, her şeyden izole edilmiş bir durumda yaşayan tutuklu ve hükümlülerin, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklarla karşı karşıya kalması kaçınılmazdır. Cezaevindeki koşullardan kaynaklı olarak, mahkumların yaşadıkları fiziksel ve psikolojik sorunlar ile daha önceki bölümlerde anlattığımız, Almanya’daki RAF militanlarının yaşadıkları fiziksel ve psikolojik sorunlar benzerlik göstermektedir. İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin (HRW) siyasi erke 24 Mayıs 2000 tarihinde gönderdiği, F Tipi cezaevlerini konu alan, (‘küçük grup izolasyonu’ olarak tarif edilen bu kapatma biçiminin, tutuklular ve hükümlüler üzerinde yaratacağı etkilerden bahsedildiği) raporda birçok cezaevi uzmanı, ağır düzeyde sosyal tecride dayalı bir cezaevi politikasının, ruhsal ve bedensel sağlık

açısından sakıncalı olduğu görüşündedir¹⁷⁰. Buna göre, mahkumlar, bir dizi insani yaşam koşulları, diyaloglar, aktiviteler ve çevresel etmenlerin sağladığı beyinsel ve duyuşsal uyarımlardan yalıtılırsa, bedensel ve ruhsal açıdan hasta hale gelebilirler. Devamlı en ağır biçimde tek kişilik tecrit uygulamalarında etkide bulunan bu durumun, 6 kişiye kadar yükselen küçük gruplarda da gözlenebildiği belirtilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu da “uluslararası kriminoloji ve psikoloji literatürünün, tecrit uygulamasının, beden ve ruh sağlığını bozmaya başlı başına yeterli olduğunu gösterdiğini vurgulayarak, bunun sonucunda da, mahkumlarda kronik duyarsızlık, bitkinlik, duygusal istikrarsızlık, dikkatini toplama güçlüğü ve zihinsel yeteneklerin gerilemesi gibi rahatsızlıkların yaşanacağını belirtmiştir¹⁷¹. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin saptamalarıyla Türk Tabipler Birliği'nin Kocaeli 1 No'lu F Tipi Cezaevi'nde bazı kurumlarla birlikte yaptığı inceleme sonucunda yaptığı saptamalar paralellik göstermektedir. F Tipi cezaevlerinin fiziksel mekan olarak tüm detayları ile kişileri izole etme/tecrit etme amacıyla düzenlendiği tespit edilmiştir. Fiziksel ve sosyal izolasyon ortamlarının tıbbi sonuçlarına ilişkin olarak yapılmış çok sayıda bilimsel çalışmada bu ortamların kişide, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan onarılamaz yıkımlara yol açtığı; F Tipi cezaevlerinde uygulanacak izolasyonun; “görme alanında daralma, işitme duyusunda azalma, sinirsel tipte sağırlık, çınlama, tümör büyüme hızının artışı, viral enfeksiyonların yarattığı

---

¹⁷⁰ Bkz. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne 24 Mayıs 2000 tarihinde gönderdiği, “Türkiye cezaevlerinde küçük grup izolasyonu: Önlenebilir Felaket” başlık ve F Tipi cezaevlerini konu alan memorandumu.

¹⁷¹ Bkz. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne 24 Mayıs 2000 tarihinde gönderdiği, “Türkiye Cezaevlerinde Küçük Grup İzolasyonu: Önlenebilir Felaket” başlık ve F Tipi cezaevlerini konu alan memorandumunda, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun görüşünün aktarıldığı bölüm.

tahribatta artış, amenora sendromları, kıllanma, erken menopoz, algı ve duyu bozuklukları”¹⁷² gibi tıbbi sonuçlar doğurduğu vurgulanmaktadır.

Türkiye’de F Tipi cezaevleriyle birlikte, daha önce belirttiğimiz gerekçelerle tek ve üç kişilik kapatma yerlerinde tutulan mahkumların, sosyalleşme imkanları kalmamış ya da iyice kısıtlanmıştır. Tek kişilik hücrelere kapatılanlar tek başlarına havalandırmaya çıkmakta, kimseyle de görüşmemektedir. Üç kişiliklerde ise mahkum havalandırmaya, kapatıldığı üç kişiliyle birlikte çıkmaktadır. Bu durum mahkumların sosyalleşmesini kısıtlamakta özellikle tek kişilik kapatılmaya maruz kalan mahkumların sosyalleşmesi imkansızlaşmaktadır. Bunun yanında ortak alan kullanımının tretmana bağlı olması ve uygulanan yasaklar mahkumların yaşamlarını daha da zorlaştırıcı bir etki yaparak, bu durumu perçinlemektedir. Dolayısıyla Türkiye’de bu kapatma durumunun, her şeyden izole edilmiş bir durumda yaşayan tutuklu ve mahkumlarda sağlık sorunlarına yol açmayacağı düşünülemez. Bu problemler yukarıda belirttiğimiz üzere, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklara neden olmaktadır. Bu bağlamda tecrit sonucu oluşan fiziksel etkilerden ve mekanın darlığından dolayı insan faaliyetleri kısıtlanmakta ve bu durum bir takım sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Bu sorunlar; kas iskelet ağrıları, göz bozukluğu ve psikosomatik rahatsızlıklar olarak gruplanmaktadır.

1) Kas İskelet Ağrıları: Dar mekanda hareketsizlikten, kasların tek yönlü çalışmasından dolayı kaslar erimeye başlamakta, kas demetleri kalıp gibi sertleşmektedir. İskelet ağrıları da hareketlerin sınırlı olmasının yanı sıra sürekli beton zeminde hareket edilmesinden kaynaklı olarak açığa çıkmaktadır. F Tipi

---

¹⁷² Kocaeli F Tipi Cezaevi Gözlem Raporu, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Cezaevi Çalışma Grubu.

cezaevlerinde bu tür ağrılar, boyun ağrısı, bel ağrısı, sırt ağrısı ve bacak eklemlerinde oluşan ağrılar biçiminde yaygın olarak görülmektedirler.

2) Göz Bozukluğu: Görüş alanının sınırlı olması, gözlerde tembelliğe ve bozukluğa neden olmaktadır.

3) Psikosomatik Rahatsızlıklar: Psikolojik sorunlar nedeniyle açığa çıkan yada artan bedensel rahatsızlıklar psikosomatik rahatsızlık olarak tanımlanmaktadır. F Tipi cezaevindeki mahpuslar arasında en sık görülen psikosomatik hastalıklar; kulak çınlaması, kalp çarpıntısı ve ritim bozukluğu, mide ülseri, nefes darlığı, kol ve parmaklarda uyuşukluk, hipertansiyon, cilt hastalıkları ve baş ağrıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapatma biçimi sonucunda oluşan psikolojik sorunlar ise F Tipi cezaevinde mahkumun bulunduğu koşullardan kaynaklı olarak yaşanan problemlerdir. Bu psikolojik sorunlar, baş ağrısı, unutkanlık, yoğunlaşamama, ışığa ve sese karşı duyarlılık, gerginlik, kulak çınlaması, kolay ve ani sinirlenme, sürekli yorgunluk hissi, nefes darlığı, alınganlık, takıntılar ve tahammülsüzlük gibi rahatsızlıkları ortaya çıkarmaktadır.

İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi Cezaevi Komisyonu'nun 2002 yılı İç Anadolu Bölgesi Ağırlıklı Cezaevleri Raporu'nda mahkumların F Tipi cezaevinde kalmaya başlamasıyla birlikte yaşanan rahatsızlıklarda artış görüldüğü tespit edilmektedir. Raporla mahkum ve tutukluların yaşadıkları sağlık sorunları ayrıştırılarak sıralanmaktadır¹⁷³. F Tipi cezaevlerine ilişkin İç Anadolu Bölgesi'ndeki cezaevlerinde yapılan araştırmaya dayanılarak hazırlanan raporda, 'tecrit ve

---

¹⁷³ Bkz İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi Cezaevi Komisyonunun 2002 yılı İç Anadolu Bölgesi Ağırlıklı Cezaevleri Raporu'nda mahkumların F tipi cezaevinde kalmaya başlamasıyla birlikte yaşanan rahatsızlıklarla ilgili tablo:1

izolasyon' politikalarının tutuklu ve hükümlülerde sinirsel, ruhsal ve fiziksel tahribatlara yol açtığına dikkat çekildi. Raporda, 45 mahkumda konuşma bozukluğu, okuma ve yazmada hatırlayamama, 21 mahkumda iletişim kuramama, yaşama küsme, 33 mahkumda uyuyamama ya da çok uyuma, 17 mahkumda aşırı heyecan, titreme, terleme, kalp çarpıntısı, 50 mahkumda baş dönmesi, 55 mahkumda zaman kavramının karıştırılması, 36 mahkumda gün içinde olayları hatırlayamama, 16 mahkumda da sınırlı ruh hali gibi rahatsızlıkların görüldüğü bildirildi. F Tipi cezaevlerinde, 35 mahkumda göz, 171 mahkumda burun, boğaz ve dış rahatsızlıklarının görüldüğü belirtilen raporda, bu tür rahatsızlıkları bulunan 11 mahkumun tedavisinden sonuç alınmadığı, 7 mahkumun tedavisinin ise engellendiği bildirildi. Raporda, 85 mahkumda mide rahatsızlıkları, 7 mahkumda ülser görüldüğü, 2 mahkumun göğsünde kist bulunduğu, bir mahkumda da kalp ritminde bozukluk olduğu ifade edildi¹⁷⁴. Devlet, sorumluluğunda olan mahkumların fiziksel ve psikolojik bütünlüklerini korumayı sağlamanın aksine mahkumun bu bütünsel yapısına tecrite dayalı uygulamasıyla zarar vermektedir. F tipi cezaevine kapatılan sağlıklı bir mahkumun F Tipi cezaevinden bir takım sağlık sorunlarıyla birlikte tahliye olması kaçınılmazdır.

Kapatılan öznelere insan haklarından söz ederken bu hakların temel taşlarından birini de sağlık oluşturmaktadır. Bu hak, mekanın düzenlenmesi dışında, siyasi erkin yerine getirmesi gereken yükümlülüklerden oluşmaktadır. Bu yükümlülükler; cezaevine giren her mahkumun, herhangi bir anda yani tutukluluk rejimi ne olursa olsun, herhangi bir gecikme olmaksızın sağlık durumunun gerektirdiği halde, bir hekime, hemşireye veya bir sağlık personeline

---

¹⁷⁴ Bkz İHD Ankara Şubesi, 25 Şubat 2003 günü açıklanan F Tipi Cezaevlerine İlişkin İç Anadolu Bölgesi'ndeki Cezaevlerinde yapılan araştırmaya dayanan raporu.

ulaştırılmasından oluşur. Tabi ki bunun olabilmesi için mahkum sayısına göre belirli sayıda sağlık personelinin bulunması zorunluluğu vardır. Poliklinik hizmetini yapmak, acil durumlarda müdahale etmek, üstesinden gelinemeyen durumlarda ilgili kuruma sevk etmenin yanı sıra cezaevlerinde bulunan insanların psikiyatrik muayenesi konusunda destek olmak ve özel tedavi gerektiren hastaların da sevkini yapmak bu yükümlölükler içerisinde yer almaktadır. Ama F Tipi cezaevlerinde durum hiçte böyle değildir. F Tipi cezaevlerinde talep ettiğiniz an doktorla görüşemezsiniz, her durumda revire çıkabilmek için dilekçe yazmanız gerekmektedir. Tutuklu ve hükümlüler, cezaevlerinde sadece sabah sayımı sırasında verdikleri dilekçeler ile tabii ki idarenin dilekçeye olumlu cevap vermesine bağlı olarak revire çıkabilmektedirler. Bütün taleplerin, yazılı olarak bildirilme zorunluluğunun olduğu F Tipi cezaevlerinde, bu uygulama, sağlık hizmetlerine ulaşma konusunda önemli bir engel oluşturmaktadır. Her zaman cezaevi hekiminin bulunmadığı F Tipi cezaevlerinde, mesai saatleri dışında hekimin bulunmayışı ciddi bir sorundur. Bunun yanı sıra, hasta olan tutuklu ve hükümlülerin tam teşekküllü hastaneye sevkleri ise ancak doktorun ikna olması ile mümkündür. Bu durum ise hastalığın geri dönölmez olmasına neden olabilmektedir. Cezaevinde yaşanacak, müdahale edilemeyen acil durumlarda ise mahkumlar belirlenen bir hastaneye götürölmek durumundadırlar ama böylesi bir durumda cezaevlerinin yerleşim yerlerine, hastanelere uzaklığından dolayı problemler yaşanmaktadır. Çok acil durumlarda 20 yataklı revirde müdahale edilebilmektedir. Ama daha büyük sağlık problemlerinde mahkum oradan herhangi bir hakim hastaneye -Ankara'da bu Numune Hastanesi- götürölmektedir. Her kentte bir hakim hastane seçilir; bu ambulans şartlarıyla bile yaklaşık 35 kilometrelik bir yoldur. Hastane doktorunun

önünde mahkumların kelepçeleri açılmadığı gibi doktorların, tutuklu ve mahkumların tedavileri için verdiği ilaçların kullanım inisiyatifi de idarenin elinde olup, ilaçların dağıtımını tek tek idare tarafından yapılmaktadır. Ancak verilen ilaçlardan pahalı olanlarının tutuklu ve hükümlülerin kendi parası ile satın alındığı da iddia edilmektedir¹⁷⁵.

F tipi cezaevinde, hastalanan tutuklu ve hükümlülerin hastane ve revirden faydalanması geciktirilmektedir. Ayrıca ilaçları da düzenli olarak verilmemektedir. Bu bağlamda örneğin, Sincan F Tipi Cezaevi'nde 27 Haziran 2002 tarihinde öğlen yemeğinde kuru fasulye, tavuk ve pilav verilmiş, yemekten bir süre sonra birkaç kişide kusma, bulantı ve ateş başlamış, gece hemen hemen tüm tutuklu ve hükümlülerde kusma, bulantı, yüksek ateş ve gıda alamama, bazılarında ise baygınlık olmuştur. İlk belirtilerden sonra hastaneye veya revire götürülmelerini talep eden tutuklu ve hükümlülere, cezaevi idaresi dilekçe vermelerini, dilekçeleri değerlendirilerek muayene edilip edilmeyeceklerine karar vereceklerini bildirmiştir. Durumlarının ağırlaşması üzerine, bu tutuklu ve hükümlüler revire götürülmüş, hiçbir tahlil yapılmaksızın, yüzeysel bir muayene ile bir kısım ateş düşürücü ve ağrı kesici ilaçlar önerilmiştir. Bunun üzerine tutuklu ve hükümlülerin, tahlil yapılarak hastalığın ne olduğunun tespit edilmesini söylemeleri üzerine, tahlil yapılması reddedilmiş, tutuklu ve hükümlüler kendilerine serum takılmasını istemiş, bu talepleri de reddedilerek, antibiyotik ve vitamin verilmiştir. Bu sırada bazı cezaevi personeline anında serum takılırken, mahkumlara ancak, durumlarının ağırlaşması üzerine serum takılmıştır. F Tipi cezaevinde yaşanan bu olayın, gerek avukatlar gerekse tutuklu ve hükümlülerce, belirtiler göz önüne alınarak bir gıda zehirlenmesi

---

¹⁷⁵ Bkz Çağdaş Hukukçular Derneğinin, F Tipi cezaevlerine ilişkin hazırladığı, 24 Ocak 2009'da açıkladığı raporu.

olduğu düşünülse de, cezaevi idaresi tarafından tetkik yapılmadığı için nedeni bilinmemektedir¹⁷⁶. Bu örnekte de görüleceği üzere, mahkumlara yönelik kötü muameler bu durumda bile sistematik olarak sürdürölmüş, mahkumların insani taleplerini bile reddedilmiş ve cezaevi yönetimi keyfi uygulamalarını devam etmiştir.

F tipi cezaevinin fiziksel yapısının ve maddi koşulların sağlık sorunlarını tetiklediğini ya da var olan rahatsızlıkları arttırmaktadır. Hapishanelerde onlarca kişinin hasta olduğu ve sağlık hizmetinden yeterince yararlanmadıkları bilinmektedir. Mahkumların fiziksel ve ruhsal sağlıkları, özgürlüklerinden yoksun bırakılmaları nedeniyle kendi olanakları ile tıbbi bakıma erişim hakkından yoksun olmaları ve cezaevi koşullarının mahpusun sağlığı üzerinde olumsuz anlamdaki olası etkileri nedeniyle özellikle önemlidir. Bu nedenle resmi kurum ve yetkililer, mahpusların yeterli düzeyde sağlıklı yaşam koşullarına ve tıbbi bakıma erişimini sağlamakla yükümlüdürler. Cezaevi koşulları ve mahpusların tetmanıyla ilgili Birleşmiş Milletler kuralarında belirtildiği gibi, mahkumların fiziksel ve zihinsel sağlıklarının sadece devlet ve cezaevi yönetiminin ve bunlara bağlı olarak çalışan sağlık görevlilerinin değil, aynı zamanda bütün cezaevi personelinin sorumluluğundadır. Cezaevindeki her personel, mahkumların bu haklarının ve kazanımlarının uygulanmasını güvence altına almak durumunda olup, kendisinin de buna katkıda bulunmak zorunda olduğunu bilmelidir¹⁷⁷.

---

¹⁷⁶Bkz İHD Ankara Şubesi Cezaevi Komisyonu, 03.07.2002 İç Anadolu Bölgesi Haziran Ayı Cezaevi Raporu, s:6

¹⁷⁷ *Standartları İşler Kılmak Uluslararası Ceza Reformu*, çeviren Orhan Cengiz Karadeniz,bg yayınları, 2001, s:101

C) DİSİPLİN, CEZALANDIRMA VE ARAMALAR

F tipi hapisaneler tutuklu ve hükümlüleri iyileştirme amacı ile inşa edilmiş hapisanelerdir¹⁷⁸. Bu itibarla muamelelerin uslandırma temelinde sürdürüldüğü gözlenmektedir. Bu konudaki ortak yakınma disiplin uygulamalarının keyfiyet üzerine yürütüldüğüdür. Avrupa cezaevi kurallarına göre, hapis cezası ve suçluyu dış dünyadan ayıran başka uygulamalar suçlunun özgürlüğünü elinden alarak kendi kaderini kendi belirleme hakkını yok ettikleri için doğaları gereği acı vericidir. Dolayısıyla da, cezaevi sistemi bu uygulamaların içerdiği acıyı, mahkumu zorunlu olarak başka mahkumlardan ayırmanın ya da disiplini korumak için gereken uygulamaların kaçınılmaz olarak getirebileceği kötüleştirmenin dışında, kötüleştirecek bir şey yapmayacaktır¹⁷⁹. Disiplin ve düzen sıkı bir şekilde korunacak, ama güvenlik içinde alıkoymanın ve asayişin gerektirdiğinin ötesinde bir kısıtlama uygulanmayacaktır¹⁸⁰. Cezaevinde uygulanan rejim cezaevindeki hayatla özgür hayat arasındaki farkları asgariye indirmeye çalışacaktır¹⁸¹.

Disiplin yaptırımına gerekçe olan eylemler ve verilen cezaların idarenin takdirine göre belirlendiği için, mahkumların neredeyse her eylem ve davranışının disiplin suçu sayılabilmektedir. Verilen disiplin cezalarına karşı yapılan şikâyet ve itirazlardan da bir sonuç alınamamaktadır. Disiplin cezalarının verilişindeki bu keyfiyet, ceza hukukunun temel ilkelerinden olan “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesine aykırılık oluşturmaktadır. Ayrıca verilen disiplin cezaları ile birlikte açık görüş yasağı da uygulandığından, bu durum aynı eylem nedeniyle kişi hakkında iki

¹⁷⁸ 5275 sayılı CGTİHK md. 7- iyileştirmede başarı ölçütü başlığını taşır. Kanunun 4. kısmı iyileştirme başlığını taşır. Kanunun birçok maddesinde bu amaç açık bir biçimde ifade edilmiştir.

¹⁷⁹ Mahkumlara uygulanacak muameleye ilişkin standart asgari kurallar, kural 57

¹⁸⁰ Mahkumlara uygulanacak muameleye ilişkin standart asgari kurallar, kural 27

¹⁸¹ Mahkumlara uygulanacak muameleye ilişkin standart asgari kurallar, kural 60

ayrı yaptırım sonucunu doğurmaktadır. Bu ise yine ceza hukukunun “aynı suç nedeni ile iki kez yargılanmama” ilkesine aykırılık oluşturmaktadır. Avrupa Cezaevi Kurallarına göre de, Bir mahkum aynı eylem ya da davranıştan ötürü iki kez cezalandırılmaz¹⁸². Disiplin cezalarının hangi durumlarda verileceğine; disiplin suçu oluşturacak davranışlar ile hangi yaptırımın uygulanacağı ilişkin düzenlemeler Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin Hakkındaki Yasa’nın 37-46.maddelerinde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna karşın aynı Yasa’nın 48/1.maddesi idareye çok geniş bir takdir yetkisi tanımaktadır. Bu maddeye göre;

“37 ilâ 46. maddelerde yer alan eylemlerin tanımına uymayan ve kanunda tanımları yapılmamış olan eylemler, nitelik ve ağırlıkları bakımından bunlara benzediklerinde, aynı maddelerdeki disiplin cezaları ile karşılanırlar.”

Başka bir deyişle, yetkililerin hoşuna gitmeyen herhangi bir davranış ya da eylem nedeniyle, Yasada tanımı yapılmamış olsa da disiplin yaptırımı ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Oysaki Yasanın bu maddesi, suçlar ve cezalara ilişkin genel esasları belirleyen ve kıyas yasağını düzenleyen TCK m.2(3) hükümleriyle ciddi bir çelişki içindedir;

“Kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılamaz. Suç ve ceza içeren hükümler, kıyasa yol açacak biçimde geniş yorumlanamaz.”

Keyfiliğe neden olabilecek İnfaz Yasası’nın 48/1.maddesinin yanı sıra Yönetmeliğin, yukarıda belirtilen 14.maddesi de kendi içinde ve yasada

---

¹⁸² Avrupa Cezaevi Kuralları, Kural 63’te de “Bir mahpus aynı eylem ya da davranıştan ötürü iki kez cezalandırılmayacağı” düzenlenmiştir

belirtilenlerden ayrı olarak bir yaptırım düzenlemesi nedeniyle Anayasa'nın 38/3.maddesinde yer alan; *“Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.”* hükmüne de açıkça aykırıdır. Gerek Yasa'nın 48.maddesi ve gerekse Yönetmeliğin 14.maddesi ayrıca; Anayasa'nın 38/1.maddesinin;

“Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.”

TCK m.2'nin;

“(1) Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. Kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükmolünamaz.

(2) İdarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamaz.” hükümlerine aykırılık oluşturmaktadır.

Yine, Yönetmeliğin 14.maddesi ile yasada yer almayan bir cezai yaptırım idari işlemle düzenlenmiştir. Bu madde, kınama cezası dışında disiplin cezası alan tutuklu ve hükümlülerin, ceza kaldırılıncaya kadar açık görüş hakkından da faydalanamaması sonucunu doğurmaktadır. Oysa disipline konu davranışlar ve yaptırımlarının yer aldığı İnfaz Yasası incelendiğinde, ne 42.madde ile düzenlenen *“haberleşme veya iletişim araçlarından yoksun bırakma veya kısıtlama”* ve ne de 43.madde ile düzenlenen *“ziyaretçi kabulünden yoksun bırakma”* hükümlerinde *“disiplin cezası almış olmak”, “açık görüşten yasaklanmanın”* bir gerekçesi olarak

belirtilmediği görülmektedir. Bu anlamda söz konusu düzenleme bir yandan yukarıda da belirttiğimiz “aynı suç nedeniyle iki kez yargılanmama” ilkesine aykırı olduğu gibi, diğer yandan Anayasa’nın 38/1 ve TCK’nın 2. maddeleri ile güvence altına alınan “kanunsuz suç ve ceza olmaz” prensibinin açık ihlali niteliğindedir¹⁸³.

F tipi cezaevlerinde ortak yakınma disiplin uygulamalarının keyfiyet üzerine yürütüldüğüdür. Keyfi uygulamaları protesto etmek için slogan atmak, yüksek sesle marş, şarkı, türkü söylemek (diğer tutuklu ve hükümlüler bir yakınma göstermedikleri halde), işkence ve kötü muamelelerin duyurulması ve protesto edilmesi maksadı ile kapı dövmek, yine protesto amaçlı olarak açlık grevi yapmak... tüm bunlar disiplin cezası almaya sebeptir. Örneğin Kuru boya kalemleri F Tipi cezaevi kantininden para ile satın alınmaktadır. Hapishaneye giren ve çıkan her şey çok sıkı takip edilmekte, incelenmekte, ileri teknoloji ürünü cihazlarla kontrol edilmektedir. Buna rağmen hücre içinde bulunan boya kalemlerinin alınması, birinci keyfiyettir. Bunun hukuksuz olduğunun söylenmesi karşısında tutuklu ve hükümlülerin darp edilmesi ikinci keyfiyettir. Bu keyfiyete rağmen disiplin cezası uygulanması, bu cezanın ise tüm cezaların en ağır olan hücre cezası olması gerçekten sözün bittiği yerdir¹⁸⁴. Tüm bu nedenlerle yıllara varan sürede tutuklu ve hükümlüler ailelerini görememekte, mektup yazamamakta, sevdiklerine dokunamamaktadırlar. Disiplin soruşturmalarında infaz koruma memurlarının tuttuğu tutanaklar verilen cezaların temel delilini oluşturmaktadır. Tutuklu ve hükümlülerin sözlü savunmaları alınmamakta, yapılan itirazlarda infaz hâkimliği ve ağır ceza mahkemelerinde avukat bulunamamakta, ciddi hak kısıtlamalarına yol açan kararlar alınabilmektedir.

---

¹⁸³ Bkz ayrıntılı hukuki değerlendirme için, İzmir Ceza ve Tutukevleri Bağımsız İzleme Grubu 2006-2007 raporu,

¹⁸⁴ Bkz Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi Cezaevi İzleme Komisyonu, F Tipi cezaevlerine ilişkin hazırladığı, Temmuz 2010 raporu.

Verilen disiplin cezalarının en önemli sonucu, üç kez üst üste hücre cezası alan hükümlünün infazının yakılması olarak tabir edilen koşullu salıverilme hakkının ortadan kaldırılmasıdır. Bundan dolayıdır ki bu disiplin cezaları mahkumlara karşı şantaj olarak kullanılabilir.

Mahkumlara F Tipi cezaevinde disiplin cezaları aramalar neden gösterilerek verilmektedir. Hapishane içi dolaşımlarda hem detektörle, hem elle, her teslim alan infaz koruma memurunun ayrı ayrı aynı işlemi tekrar etmesi, ayakkabıların çıkarttırılması olarak tarif ediliyor. Tutuklu ve hükümlüler bu durumu şu şekilde gerekçelendiriyorlar; *‘dışarıdan hapishaneye giren her kişi ve her eşya çok detaylı aramalardan geçirilmekte, x-ray cihazı, detektör ve elle ayrı ayrı hem jandarma tarafından, hem de birden fazla defa infaz koruma memurlarınca aranmaktadır. Yani artık dışarıdan içeri girmiş her nesne ya da varlık güvenlik bakımından tehlike yaratacak her şeyden arındırılmıştır. Bu durumda hiç kimse ile temas etmediği halde revire, ortak alana, telefon kabinine ya da hapishane içinde başka bir yere giden bir tutuklu/hükümlünün bu kadar ayrıntılı ve defaatle aranmasının güvenlikle bir ilgisi yoktur. Üstelik tüm koridorlarda güvenlik kameraları vardır, her an izlenmektedir.’*¹⁸⁵ Bu durumu protesto etmek için ‘keyfi aramaya son’ sloganı atmak disiplin cezası almak için bir gerekçe oluşturmaktadır. Ayakkabı aramasına maruz kalmamak için ayakkabısız hücreden dışarı çıkan tutuklu/hükümlünün ayak tabanlarının aranması, ayak tabanlarına detektör tutulması, tutuklu ve hükümlüleri çıplak ayakla çıkmaya mecbur bırakmıştır.

F Tipi cezaevlerine kapatılan tutuklu ve hükümlülerin kapatılma süresince maruz kaldıkları yasaklamalar ve yaşadıkları sorunlar genel itibariyle F Tipi

¹⁸⁵ Bkz Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi Cezaevi İzleme Komisyonu, F Tipi cezaevlerine ilişkin hazırladığı, Temmuz 2010 raporu.

cezaevinde yaşamı daha da zorlaştıran yasaklar olmaktadır. F Tipi cezaevlerindeki kapatma yerlerinde yapılan aramalar sırasında, kişisel eşyalara ve yazışmalara el konmakta, gazete veya dergilerden kesilen yazılar da imha edilmektedir. Mahkum olsa bile, yaşayan insanın her gün yapması gereken rutinler vardır. Yemek yeme, havalandırmaya çıkma, temizlik yapma, revire gitme, ziyaretçi ile görüşme, avukatla görüşme, sosyal ve kültürel etkinliklerde bulunma bunlardan bazılarıdır. Bütün bu işler yapılırken cezaevindeki mahkum sürekli olarak yeni cezalarla karşı karşıya kalmaktadır. Cezaevine getirilen tutuklu ve hükümlüler çırlıçıplak soyulmak suretiyle aranmakta, saç ve sakalları zorla kestirilmektedir. F Tipi cezaevlerine kapatılan tutuklu ve hükümlüler, sayım sırasında ayağa kalkmadıkları için kapatılmanın ilk dönemlerinde dövüldüklerini, sonrasında memurların dövmekten vazgeçerek, sayımda ayağa kalkmayanlar ve üç kişilik odalarda sayımda aşağı inmeyenleri, havalandırmayı açmamak, dilekçelerini almamak, kantin alış-verişine izin vermemek gibi yollarla cezalandırdıklarını belirtmişlerdir¹⁸⁶ Bundan başka, görüşe çıkacakları zaman, ayakkabı içlerinin arandığı, ayakkabılarını çıkarmak istemeyenlerin, görüş hakkının kullanılmadığı yakınılan konulardan biridir. Cezaevlerinde tutuklu ve hükümlüler idare ile her sorunlarında hücre hapsi ile cezalandırılmakta, bir günlük itiraz süresinin çok kısa olması ve dilekçelerin keyfi olarak zamanında alınmaması nedeniyle itirazlar yapılamamakta dolayısıyla bu itirazlar sonuç vermemektedir. Sayım sırasında ‘uyum’ göstermeyen, ayağa

---

¹⁸⁶ Bkz İzmir Barosu Cezaevleri İzleme Grubu avukatlarının F Tipi cezaevlerine sevklerden sonra 02.08.2001–27.08.2001 tarihleri arasında hazırladıkları rapor ile İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi Cezaevi Komisyonu’nun 2002 yılı İç Anadolu Bölgesi Ağırlıklı Cezaevleri Raporu’nda tutuklu ve hükümlülere uygulanan yasaklar ve F Tipi cezaevlerinde tespit edilen sorunlar ayrılmaktadır. “02.08.2001 tarihinde Kırıklar Cezaevi’ne getirildiklerinde birçok tutuklu ve hükümlü çırlıçıplak soyulmak suretiyle aranmış ve bir kısmının saç ve sakalları zorla kestirilerek, şahsi eşyalarının büyük bir kısmı kendilerine verilmemiştir. Odalardaki su içilmediğinden içme suyunu bile kantinden satın almak zorunda kalmaktadırlar” belirlemesinden hareketle bu problemlerin yasakların lokal olmayıp bütün F Tipi cezaevlerinde mahpuslara uygulandığını görmekteyiz.

kalkmayan, aşağıya inmeyen, sıraya girmeyen mahkumların kapısı açılmayarak havalandırma hakları kısıtlanmakta, bu mahkumlara keyfi hücre hapsi çektirilmektedir.¹⁸⁷

D) SAVUNMA HAKKI

Savunma hakkını sırf mahkum üzerinden değerlendirmemek gerekir. Savunma hakkının bir mahkumun için işlevsel olabilmesi için avukatta yapılan muamele önem arz etmektedir. Çünkü avukat, savunucu olarak kendi adına iş yapmamaktadır. Savunma hakkı, avukata ait bir hak değildir. Savunulan kişiye ait bir haktır. Savunmayı yürüten avukat, avukat olduğu için bir engelle karşılaşmamaktadır. Avukatın karşılaştığı engeller, yaşadığı sorunlar, savunulan kişilerin durumu ile ilgilidir. Engellenen, ‘savunma hakkıdır’. Bu nedenle, savunma görevi yapanların karşılaştığı engeller, savunma hakkının karşılaştığı engeller olarak değerlendirilmelidir. Anayasa’da, “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir”¹⁸⁸ denilmektedir. Ceza yargılama usulüne ilişkin yasalar, Avukatlık Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Çocuk Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun savunma hakkını düzenleyen kanunlardır. Tutuklunun veya mahkumun savunma hakkını kullanabilmesi için avukatı ile sağlıklı bir şekilde iletişim kurabilmesi gerekir. Bu bağlamda avukatların yaşadıkları güçlükler önemli bir yer teşkil etmektedir.

F Tipi cezaevlerinde, mahkumların, avukatlarıyla görüşe giderken yanlarına aldıkları evrakların gardiyanlarca incelenmesi, avukata verilen evrakın mektup

¹⁸⁷ Bkz İzmir Barosu, Cezaevleri İzleme Grubu Avukatlarının 02.08.2001 – 01.03.2002 tarihleri arasındaki raporu.

¹⁸⁸ Bkz. T.C. Anayasası Madde 36.

okuma komisyonunca yeniden incelenmesi yasayla güvence altına alınmış savunma hakkının ve avukatla ilişkinin gizliliğinin açıkça ihlalidir. Bunun temeli Adalet, İçişleri ve Sağlık Bakanlıkları tarafından 6 Ocak 2000 tarihinde imzalanan protokolle oluşturuldu. F Tipi cezaevlerine geçişin bir hazırlık aşaması olarak görülen bu protokol, avukatların müvekkilleri ile görüşememe şikayetlerinin de artmasına neden oldu. Yürütme organı tarafından hazırlanan, avukatların ve tutukluların haklarının sınırlandırıldığı bu protokolle, cezaevlerinde avukatların ayakkabı ve kemerlerinin dahi çıkarıldığı, gizli olması gereken avukat-sanık yazışmalarının incelendiği bir dönem başladı. Kamuoyunda da tepki ile karşılanan bu üçlü protokolün iptali istemi ile Danıştay'a çok sayıda dava açıldı. TBB tarafından Danıştay'da açılan iptal istemli davada da, avukatların cezaevlerine girişlerinde elektronik cihazlardan geçtikten sonra infaz koruma memurları tarafından elle aranmasına, üzerlerinde ve yanlarında bulunan her türlü evrakın denetlenmesine ilişkin kurallar getirildiğine dikkat çekilerek, uygulamanın daha da abartılı ve mesleğin icrasını engelleyici nitelikte olduğu kaydedildi. Başvuruda, “meslek sırrını yok eden, mahkum haklarını ihlal eden, savunma haklarını ortadan kaldıran ve avukatlık onurunu zedeleyen”¹⁸⁹ üçlü protokolün kaldırılması istendi. ÇHD de, Şubat ayı başında protokolün iptali istemiyle, Danıştay'da dava açtı. Yürütmenin, yasamanın yetkilerini gasp ettiğine dikkat çeken ÇHD yukarıda sıraladığımız gerekçelerin yanı sıra ziyaretçilerin, mahkumların sayımı bitmeden cezaevinden çıkarılmayarak rehin tutulduğunu belirtti¹⁹⁰. Bu protokole dayanarak siyasi erk, genelgelerle avukatların cezaevlerine girişlerini güçleştirmeye devam etti. 2002 yılının Ocak ayında İçişleri Bakanlığı tarafından Kandıra F Tipi Cezaevi'ndeki uygulamalara yönelik bir genelge

---

¹⁸⁹ Bkz THİV, 2000 Türkiye İnsan Hakları Raporu, s:121

¹⁹⁰ Bkz THİV, 2000 Türkiye İnsan Hakları Raporu, s:120

yayınlandı. Genelgede avukatların cezaevine uyuşturucu, silah ve cep telefonu sokmaya çalışabilecekleri iddia edilerek bunun engellenmesi için gardiyanlar yerine jandarmanın arama yapması istendi. Genelgenin uygulamaya konulmasından sonra aramayı kabul etmeyen avukatlar, tutuklularla görüştürülmezken, avukatların arama yapıldığına ilişkin tutanak tutulması talebi de jandarma tarafından reddedildi¹⁹¹. İstihdam ettiği personele güvenmeyip, işi askeriye devreden siyasi erk, elektronik donanımı en üst seviyede olan cezaevlerinde de güvenlik paranoyasıyla hareket etmeye devam ederek, üzerinin aranmasına karşı çıkan avukatlar hakkında dava açtı. Ama avukatlık yasasında, ağır cezayı gerektiren suçüstü halleri dışında avukatların üzerinin aranmayacağı hükmü bulunmaktadır. Örneğin, Denizli Baro Başkanı Mehmet Yıldırım Aycan hakkında, cezaevine girerken üzerinin aranmasına izin vermediği için ‘görevli memura direndiği’ iddiasıyla dava açıldı. 2003 yılı Ocak ayında Denizli 1. Ağır Ceza Mahkemesi’nde görülen dava beraatla sonuçlandı. Mahkeme kararında, tamda yukarıda belirttiğimiz Avukatlık Yasası’nın 58. maddesinin ‘ağır cezayı gerektiren suçüstü halleri dışında avukatların üzerinin aranmayacağı’ hükmü taşıdığına vurgu yaptı¹⁹². Aslında bu karar, Adalet, Sağlık ve İçişleri Bakanlıkları tarafından hazırlanan üçlü protokol’ün avukatların cezaevine girişte duyarlı kapıdan geçmesini ve yanlarındaki belgelerin incelenmesini düzenleyen genelgenin hukuka aykırı bir biçimde oluşturulduğunun bir göstergesidir.

Kapatılanlarla görüşerek onların savunmalarını üstlenen avukatların yaşadıkları sorunlar, F Tipi cezaevinin iç kısmına girmeden önce başlamaktadır. Karşılaştıkları ilk problem cezaevlerinin inşa edildikleri yerlerle ilgilidir.

---

¹⁹¹ Bkz THİV, 2002 Türkiye İnsan Hakları Raporu, s:205

¹⁹² Bkz THİV, 2003 Türkiye İnsan Hakları Raporu, s:248

Cezaevlerinin sosyal yaşamdan tamamen soyutlanmış yerlerde kurulmasından kaynaklı sosyal alanların bulunmaması problem yaratmaktadır. Şehirden uzakta, bozkırların ortasında ya da kıraç alanlarda, binlerce metrekairelik kamu arazileri üzerinde kurulmuş olan cezaevleri; tabiat şartlarına karşı da, ziyaretçiyi ve avukatı, dışarıdan gelen kişiyi korumasız bırakıyor. Buralarda avukatların, cezaevlerinin içerisinde, idarenin göstereceği yer dışında sığınabileceği herhangi bir kentsel mekan yoktur; yani lokantalar, kahveler, bekleme yerleri bulunmamaktadır. Avukatlar, buralara geldiği andan itibaren onlara gösterilen yerde oturmak, gösterilen yerde beklemek, ayakta durmak zorunda kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra avukat görüşü, Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günü, saat 15:00 ile 16:00 arasında yapabilmektedir. Avukatlar yalnızca Cuma günleri mesai içinde tam gün görüş yapabilmektedir. Gerek F Tipi cezaevlerinin uzak olması, gerekse burada bulunan tutuklu ve hükümlülerin çok sayıda ve çok sanıklı davalardan yargılanıyor olmaları nedeniyle avukatlara görüş için ayrılan zaman yeterli olmamakta, bu durum savunma hakkının kısıtlanması olarak tezahür etmektedir.

Avukatların F Tipi cezaevlerine girişinde, nizamiyede görevli jandarma astsubayları tarafından, vekaletname bilgileri kaydedilmektedir. Siyasi erk, avukatların cezaevine not defteri ve kalem dışındaki eşyaları içeriye sokmalarına, belirli bir miktarı aşan paraları taşımalarına izin vermediğinden, avukatlar çanta ve diğer eşyalarını dışarıda bulunan dolaplara kilitlemek zorunda kalmaktadır. Nizamiyeden sonra, jandarma nezaretinde cezaevine giren avukatlar, cezaevi girişinde hassas ayarlanmış cihazlardan geçmektedirler; cihazın ses vermesi halinde, içinde metal olabilecek eşya ve giysilerini çıkarmak zorunda kalmakta, ayakkabı, kemer cüzdan türü eşyalar X-R cihazından geçirilmektedir. Ayrıca bayan avukatların

iç çamaşırlarında bulunan metal tellerin hassas cihazda ses vermesi nedeniyle bayan avukatlar, iç çamaşırlarını çıkarmak veya görüş yapmamak durumunda kalmaktadır. Duyarlı kapıyı geçebilme başarısını gösterenler için elle üst araması aşaması başlamaktadır. Avukatlar X-R cihazından geçirilmesine rağmen onur kırıcı, aşağılayıcı ve taciz boyutuna varan elle aramaya tabi tutulmaktadır. Elle aramada ayakkabıların çıkarılması ve aranması istenmektedir. Özellikle bayan avukatlara yönelik elle arama taciz boyutuna vardiirilmakta, iç çamaşırlarının çıkarılması istenmektedir. Bu uygulamanın hukuka aykırılığı dile getirildiğinde görevli albay tarafından ‘gözaltına aldirmekle’ tehdit edilmektedirler¹⁹³. Bu bağlamda İstanbul Barosu 2003 yılı Ocak ayı içinde, cezaevlerinde elle aramanın cinsel taciz boyutuna vardiği gerekçesiyle bir dizi eylem düzenleme kararı aldı. Karar hakkında açıklama yapan Baro, 17 Ocak günü de imza kampanyası başlatıldığını söyleyerek, cezaevlerinde; “bayanların sutyenlerindeki metale kadar her şeye öten X-R cihazları yetmiyormuş gibi bir de elle aramalar başladı. Hem de çok aşağılayıcı bir şekilde uygulanıyor. Bayan avukatların petlerine kadar her şeyi arar oldular. Bu aramalar cinsel taciz boyutuna vardı. Hatta Kartal Özel Tip Cezaevi’nde parmak izi ve avukatın müvekkiliyle görüşmesi esnasında görüntü alınmasına başlandı. Uygulama sadece üst aramayla kalmıyor, tamamen savunmayı etkileyebilecek boyutlara ulaşmış durumda” beyanında bulundu¹⁹⁴. Üçlü protokolün kaldırılması için başta Türkiye Barolar Birliği ve İstanbul Barosu olmak üzere birçok baronun katılımıyla Adalet Bakanlığı’na, İçişleri ve Sağlık Bakanlığı’na karşı dava açılmıştı. Bu dava sürerken, fiziki üst araması yapılmamaktaydı ancak dava reddedildikten sonra elle arama da başladı.

---

¹⁹³ Bkz Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi, 10.04.1999 – 31.03.2001 Cezaevleri Çalışma Komisyonu Raporu, s:80

¹⁹⁴ Bkz THİV, 2003 Türkiye İnsan Hakları Raporu, s:248

Avukatlar girişte karşılaştıkları problemlerin yanı sıra, görüş esnasında da zorluklar yaşamaktadır. F Tipi cezaevlerinde avukat görüş odaları A, B, C ve D bloklara göre ayrılmış durumda olup her blok için iki avukat görüş odası bulunmaktadır. Müvekkilin bulunduğu bloğun dışındaki bloklara ait avukat görüş odaları boş olsa dahi, bu odalarda görüş mümkün olmamakta, avukat müvekkilinin bulunduğu bloğun görüş odasının boşalması için bekletilmektedir. Görüş odalarının az sayıda olması, bir görüş odasında ancak bir avukatın görüş yapabilmesinden kaynaklı olarak, diğer avukatlar görüş için sıraya girmek ve beklemek durumunda bırakılmaktadır. Tutuklu ve hükümlülerin bulunduğu hücreler ile avukat görüş odaları arasındaki mesafe oldukça uzak olduğu için, müvekkillerin görüşe getirilmesi uzun zaman almaktadır. Ayrıca müvekkillerinin görüş odasına alınmadan birbirlerini görmelerine engel olacak şekilde düzenlenmiştir. Yani görüş yapılan müvekkil, hücresine götürülmeden, diğer müvekkil görüş yerine getirilmemektedir. Bu uygulamadan ve görüş odalarının az sayıda olmasından kaynaklı birçok avukat müvekkilleriyle görüş yapmadan geri dönmek zorunda kalmıştır¹⁹⁵. Avukat ve müvekkili görüş odasına ayrı kapılardan alınmakta ve bu iki kapı da infaz koruma memurları tarafından arkadan kilitlenmektedir. Görüş bitiminde avukatın odadan dışarı çıkabilmesi için önce müvekkilinin çıkarılması gerekmektedir. Avukat ve müvekkili, görüş yaparken, kilitli kapının yanında bulunan camlı kapıdan, bir infaz koruma memuru tarafından sürekli gözlenmektedir. Avukatların savunma evrakları niteliğindeki belgeleri ile müvekkillerine yazdıkları pusulalara el konularak iade edilmemektir. Avukat müvekkil yazışmaları okunmakta, avukata yazılan mektuplar kapalı olarak verilmesi durumunda, bu mektuplar idarece alınmayarak müvekkile

---

¹⁹⁵ Bkz İzmir Barosu, Cezaevleri İzleme Grubu Avukatlarının 02.08.2001 – 27.08.2001 tarihleri arasındaki raporu.

geri verilmektedir. Avukatlar eğer birden fazla müvekkili ile aynı günde görüşecekse her bir müvekkil için ayrı bir kayıt tutulmaktadır. Bunun için de ilk görüşmesini bitiren avukat, cezaevinden çıkmakta, diğer müvekkilinin adını yazdırarak cezaevine tekrar girmekte ve yeniden arama işlemine tabi tutulmaktadır. Bu durum avukat için zaman kaybına neden olmaktadır. Örneğin, İstanbul'dan sabah saat 5:30'da yola çıkan bir avukat, saat 11:30'da hapisane içine girebilmekte, avukat görüş odasına alınması ise saat 13:30'u bulabilmektedir. Müvekkilinin görüş yerine getirilmesi ve 10 dakikaya sığdırılan görüş süresi sonunda dışarı çıkması ise saat 15:00'i bulmaktadır. Bu uygulama ile müvekkil sayısına sınır getirilmese dahi, avukatın en fazla 2 ya da 3 müvekkiliyle görüşebilmesi mümkündür¹⁹⁶.

Dolayısıyla İnsan Hakları Derneği, Çağdaş Hukukçular Derneği ve baroların tespit ettiği; duyarlı kapının ayarı oldukça hassas olmasından kaynaklı avukatların metal giysi ve eşyalarının çıkartılma, yanlarına aldıkları dosyaların tek tek incelenerek, gardiyanlarca sakıncalı görülen kimi evraklara el konulması, avukat görüş odalarının sınırlı olması nedeniyle avukatların sürekli sıra beklemek zorunda kalarak sınırlı bir sürede görüş yapmaları gibi problemler, avukatlar açısından sorun yaratmaktadır. Siyasi erkin, cezaevlerine giden avukatlara yönelik bu tutumu, savunma hakkının kullanılmasını zorlaştırdığı gibi avukatlara yapılan muameleler tacizkar olabilmektedir. Bazı durumlarda avukatlar müvekkilleriyle görüşmeden cezaevlerinden ayrılmak durumunda kalmaktadır. Bu koşullarda avukatlık görevinin yapılması neredeyse olanaksızdır. Siyasi davaların soruşturulmasında görev alan kolluk güçleri, ülkeyi, rejimi, kutsal devleti, tehlikelerden koruduklarına, özveri ile çalışan vatanseverler olduklarına inandırılmaktadır. Bu görevi yapanlar, ülkenin,

---

¹⁹⁶ Bkz İzmir Barosu, Cezaevleri İzleme Grubu Avukatlarının 02.08.2001 – 01.03.2002 tarihleri arasındaki raporu.

devletin ve milletin ciddi tehlikelerle karşı karşıya olduğunu düşünmektedir. Kendilerini, bu tehlikeleri bertaraf etmede, canlarını siper eden vatanseverler olarak; siyasal suçları işlemekle itham edilenleri, yok edilmesi gereken düşmanlar ve vatan hainleri olarak görmektedirler. Bu ortamda savunma hakkı, adil yargılanma hakkı daha da önem kazanmaktadır.

E) DIŞ DÜNYA İLE İLİŞKİLER;

Bir dört duvar arasında kapatılan bir mahkumu yaşama bağlayacak en önemli unsur dış dünya ile iletişimidir. F tipi cezaevi gibi yüksek güvenli diye tabir edilen, sosyalleşme imkanının çok kısıtlı olduğu, tek ve üç kişilik kapatma yerlerinde yaşayan mahkumlar için dışarıyla iletişim daha da önem teşkil etmektedir. Çünkü mahkumu ayakta tutak tek yerdir.

Bir tutuklu/hükümlünün dış dünya ile iletişimini sağlayan kanalları; ailesi, avukatı, 5275 sayılı kanuna göre ailesi dışında 3 arkadaşı, haberleşme araçları (telefon, mektup), basın yayın organlarıdır. Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallarına göre de hapisanede uygulanan infaz rejiminin kısıtlı yaşam koşulları ile özgür yaşam koşulları arasındaki farkı asgariye indirmesi gerektiğini söylemektedir. Özgür yaşam koşullarını sağlamanın ilk yolu mahkumların dış dünya ile iletişimlerinin engellenmemesidir. Tutuklu açısından kapatılma bir tedbir iken, hükümlü açısından belli bir süre için hürriyetinden mahrum olma cezasından ibarettir. Hürriyet kısıtlılığında gayrı her ağırlaştırıcı uygulama ek bir ceza niteliğindedir ve hukuken de kabulü mümkün değildir.

F tipi cezaevlerinde mahkumların dış dünya ile ilişkisini sağlayan, dış dünya ile birebir temas kurmasına olanak veren en önemli yol ziyaretlerdir. 5275 sayılı

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki kanuna göre bir tutuklu ve hükümlünün (ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm değilse), normal koşullarda ayda 3 kez kapalı görüş, 1 kez de açık görüş yapma hakkı bulunmaktadır. Tutuklu ve hükümlüler bu önemli hakkı kullanırlarken bile zorluklar yaşamaktadır.

Bu konuda tutuklu/hükümlülerce altı çizilen husus, açık görüş yapabileceği¹⁹⁷ yakını olmayan bir kişinin kapalı görüş hakkının gasp edilmesidir. Yönetmelikte belirtilen açık görüş yapabileceği kimsesi olmayan tutuklu/hükümlünün kapalı görüş yapabileceği yakını (kardeşi, vasisi, arkadaşı) gelse de kapalı görüş yaptırılmamaktadır¹⁹⁸. Uygulamada yasadaki şekilde, hapishanelerin ailelerin ikametgâhlarından çok uzak şehirlerde bulunması, disiplin cezaları, fiili engeller (ekonomik zorluk, hücrenin değiştirilmesiyle görüş gün ve saatinin değişmesi vs.) nedeniyle (3 kapalı 1 açık) ailesiyle görüşebilen çok az sayıda tutuklu/hükümlü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Cezaevlerinde mahkumların ailesi dışında 3 arkadaşla görüşme hakkı bulunmaktadır. 5275 sayılı Kanunun (CGTİHK) 83. maddesinin tanıdığı bu hakla tutuklu/hükümlü ailesi dışında isimlerini bildirdiği üç arkadaşıyla daha görüşebilme olanağına sahipti. Bu düzenleme tutuklu/hükümlülerin izolasyonun etkilerinden bir nebze olsun kurtulmalarına olanak verecek, olumlu bir düzenleme iken 28.07.2007 tarihinde hükümlü ve tutukluların ziyaret edilmeleri hakkında yönetmeliğin 9. maddesinde bir değişiklik yapılarak, bu üç kişinin adını, kuruma kabulden ya da tebliğden itibaren 10 gün içinde bildirme zorunluluğu getirilmişti. Kanunla düzenlenen bu hak bertaraf edilerek fiilen ortadan kaldırılmış durumdayken, bu

---

¹⁹⁷ Hükümlü Ve Tutukluların Ve Ziyaret Edilmeler Hakkında Yönetmelik. Md. 14. “ hükümlü ve tutukluların anne baba, eş çocuk ve torunlarıyla ayda bir gün açık görüş yapabilirler”

¹⁹⁸ Bkz Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi Cezaevi İzleme Komisyonu, F Tipi cezaevlerine ilişkin hazırladığı, Temmuz 2010 raporu.

konudaki 10 günlük sürenin 60 güne çıkarılması olumlu bir gelişmedir. Aile dışında 3 arkadaşla görüşme hakkı yerinde bir düzenlemedir. F tiplerinin sosyal temas eksikliğinden doğan sakıncalarının giderilmesine katkı sunacağı gözetilmelidir. 10 günlük sürenin 60 güne çıkarılması olumlu bir gelişmedir ancak süre sınırının tamamen ortadan kaldırılması çok daha yerinde bir uygulama olacaktır. Tutuklu ve hükümlü kendi ihtiyaçlarına uygun bir biçimde (ailenin gelme sıklığı, ihtiyaçlarını giderme düzeyi v.s) zamanını kendisi belirlemelidir. Yaşamın sürekliliği ve akışkanlığı içinde ihtiyaçların değişeceği kuşku götürmezdir.

Mahkumların, ziyaret hakkında en önemli unsur ziyaretçidir. Ailelere çıkartılan her zorluk her engel bu hakkın kullanılmasına engel oluşturmaktadır. Tutuklu ve hükümlü ailelerinin yaşadıkları problemler tutuklu ve hükümlülerle ilişkilendirilme biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Aileler, tutuklu ve hükümlülerin, sırf aileleri olmalarından kaynaklı olarak bir takım sorunlar ve baskılar yaşamaktadırlar. Siyasi suç işlemekle itham edilenleri yok edilmesi gereken düşmanlar ve vatan hainleri olarak gören anlayışla hareket etme biçimi, siyasi suçluların ailelerine, ‘vatan hainlerinin ailelerine’ karşı dışlayıcı ve baskıcı bir tutum olarak belirginleşir. Nasıl ki avukatların yaşadıkları sorunların, avukatlık mesleğini icra eden kişiden çok, mahkumun savunma hakkının ihlali olarak görülmesi gerekiyorsa buna paralel olarak; ailelerin yaşadıklarının da mahkumların haberleşme haklarının engellenmesi olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda ailelerin karşılaştığı problemler, tutuklu ve hükümlüleri birebir etkileyen örtük bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

F tipi cezaevlerinde yaşanan sorunların bir boyutunu oluşturan, tutuklu ve hükümlü yakınlarının yaşadıkları ilk sorun, cezaevlerinin kentlerden uzaklığıdır.

Tutuklu ve hükümlülerin, ailelerin bulunduğu şehirlerden çok uzakta kapatılmalarına bir de F Tiplerinin şehirlerin en ücra köşesinde inşa edilmiş olması eklenince aileler ekonomik yönden zorlanmaktadır. Bu durum bazı mahkumların ziyaretçilerini azaltmakta, kimileri aylarca ziyaretçi yüzü görememektedir. Bunun yanı sıra aileler, F Tipi cezaevi kayıt bölümüne ancak 3 jandarma noktasını geçtikten sonra girebilmektedirler. Kayıt işlemleri ve aramalar sırasında ailelere onur kırıcı şekilde davranılmakta, kadın – erkek tüm ziyaretçiler de dahil olmak üzere tüm ziyaretçiler hem asker hem de gardiyanlar tarafından aranmaktadır. Aramalar esnasında ailelerin iç çamaşırlarına kadar bakılmakta, bazen giysileri soyundurulmaktadır. Açık ve kapalı görüşler ile telefon görüşmeleri cezaevi yönetimince keyfi olarak sınırlandırılmakta, zoraki yapılan görüşmeler ise, hiçbir mahremiyet gözetilmeksizin dinlenmektedir. Hükümlü ve tutukluların, yakınları ile görüşme süreleri çok kısa tutulmakta, hatta verilen ziyaret süresi içerisinde hükümlü ve tutuklu yakınları cezaevine dahi ulaşamamaktadırlar¹⁹⁹. Aile görüşleri haftada 1 saat olup, birinci dereceden olmayan akrabaların görüşmesine izin verilmemektedir. Bu görüşler, telefonlu kabinlerde yapılmaktadır. Görüşme süresi telefonun sık sık ve bilinçli olarak kesilmesiyle kısaltılmaktadır²⁰⁰. Aileler, F Tipi cezaevlerindeki yakınlarına, kendilerine yapılan uygulamalarla ilgili bilgi almaya yönelik sorular sorduğunda telefon görüşmesi kesilerek, mahkuma “o tür konulara girmemesi” yönünde uyarılar yapılmaktadır. İdarenin hoşuna gitmeyen her konuşma kesilerek bir tür baskı yaratılmaktadır. Çoğu zaman kabinler boş olduğu halde bir saatlik sınırlama nedeni ile biraz daha görüşme talepleri reddedilmektedir. Yaşanılan bütün bu problemlerin

---

¹⁹⁹ Bkz Mazlum Der İstanbul Şubesi, 20 Aralık 2002 günü basına açıklanan raporu.

²⁰⁰ Bkz Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi, 10.04.1999 – 31.03.2001 Cezaevleri Çalışma Komisyonu Raporu, s:83

kaynağı, kapatan öznenin, cezalandırdığı kapatılan öznelerin ailelerini de cezalandırılma anlayışının bir yansımasıdır.

Dışarıyla iletişimde mahkumlar için mektuplar önemli bir yer tutar. Cezaevine giren mektuplar, ceza infaz kurumu mektup okuma komisyonu tarafından incelendikten sonra sakıncalı bulunmaması halinde mahkuma verilir. Mektupların mahkumlara verilmemesi, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Kanunu'nun 68/3.; "kurumun asayiş ve güvenliğini tehlikeye düşüren, görevlileri hedef gösteren, terör ve çıkar amaçlı suç örgütü veya diğer suç örgütleri mensuplarının haberleşmesine neden olan, kişi ve kuruluşları paniğe yöneltecek yalan ve yanlış bilgileri, tehdit ve hakareti içeren mektup, faks ve telgraflar hükümlüye verilmez, gönderilmez" uyarınca "sakıncalı" gördüğünden, ilgili adrelelere gönderilmemesine ve mektupların infaz dosyalarında saklanmasına karar verilir" maddesine dayandırılır. Bu madde o kadar geniş ve yoruma açık ki, el koyma, kaybetme ya da karalama yoluyla mektupların engellenmeye çalışılması idare tarafından "*örgüt propagandası yapmak, örgütsel haberleşme, kurumu karalama, kurum güvenliğini tehlikeye sokma, ölüm orucunu övme, örgüt mensubunu övme*" gibi matbu gerekçelere rahatlıkla dayandırılabilir. Bir disiplin cezası ile bu hak ortadan kaldırılmamışsa, bu konudaki genel şikâyet normal posta kanalıyla gönderilen ve yollanan mektupların kaybedilmesidir. Özellikle hapisanedeki hukuk dışı uygulamaları anlatan normal posta yoluyla gönderilmek istenen mektupların kaybolduğu, ileilmek istenen kişiye gönderilmediği ifade edilmektedir. Aynı içerikli mektuplar şayet iadeli/taahhütlü gönderilmek isteniyorsa bu defa sakıncalı bulunarak disiplin kurulu kararıyla el konulması kararlarına konu olmaktadır. 10 sayfalık bir mektubun tamamına, içinde

geçen iki cümle gerekçe gösterilerek el konulabilmekte, bazı mektuplarda kimi sözcükler, bazen bir cümle bazen bir paragrafın üzeri çizilerek gönderilmektedir²⁰¹.

F Tipi cezaevinde tutuklu ve hükümlülerin televizyonculara, gazetecilere ve hatta kendisi gibi bir tutukluya hapisshane yaşantısına dair bilgiler vermesi “örgüt propagandası yapmak, kurum idarecilerini küçük düşürücü kelimeler kullanmak, kurum hakkında yalan yanlış ifadeler kullanmak” gerekçeleriyle engellenmektedir. Örneğin bir mahkumun Zülfü Livaneli’ye yazdığı mektup, hapisshanede yaşanan sorunları anlatmak örgütsel haberleşme olarak adlandırılarak mektuba el konulabilmektedir.²⁰². Yukarıda da belirttiğimiz gibi dış dünya ile bağ oluşturan mektupların keyfi dereceye varacak şekilde engellenmesi mahkumların hak ihlallerine neden olmaktadır. Mektup hakkı konusunda yaşanan problemlere rağmen mahkumların telefonla görüşme hakkı disiplin cezalarıyla engellenmedikçe kullanılabilir. daha önceleri bu hakkın kullanımıyla ilgili en önemli engel, tutuklu/ hükümlünün anadilinde konuşması durumunda görüşmelerin kesilmesiydi. Şuan itibariyle olumlu olan, mahkumların telefon görüşmelerinde Kürtçe konuşmalara müdahale edilmediği, bu hakkın kullanılmasındaki engellerin kalktığıdır.

Cezaevinde mahkumun zihinsel dünyasını geliştirmesinin en önemli yolu, kitap, dergi ve gazete gibi araçlar ulaşmasıdır. Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük’e göre; Hükümlü, mahkemelerce yasaklanmamış olması koşuluyla süreli ve süresiz yayınlardan

---

²⁰¹ Bkz İzmir Ceza ve Tutukevleri Bağımsız İzleme Grubu 2006-2007 raporu.

²⁰² Mektuba el koyma kararı için bkz, Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi Cezaevi İzleme Komisyonu, F Tipi cezaevlerine ilişkin hazırladığı, Temmuz 2010 raporu.

bedelini ödeyerek yararlanma hakkına sahiptir²⁰³. Resmî kurumlar, üniversiteler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile mahkemelerce yasaklanmamış olması koşuluyla Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflar ve kamu yararına çalışan dernekler tarafından çıkartılan gazete, kitap ve basılı yayınlar, hükümlülere ücretsiz olarak ve serbestçe verilir. Eğitim ve öğretimine devam eden hükümlülerin ders kitapları denetime tâbi tutulamaz²⁰⁴. Yasal olarak, mahkumların cezaevlerinde kendini geliştirmesi için temel malzemelerden biri olan kitap ve dergilerin kısıtlanması bu çerçevede çizilirken mahkumlar bunlara ulaşmada zorluk yaşamaktadır. Haklarında toplatma kararı olmayan yayınların, hapisane idaresinin sakıncalı bulması durumunda engellendiği, incelenen disiplin kurulu kararlarıyla görülmektedir²⁰⁵. Buna karar veren Eğitim Kurulu, “kurum güvenliğini tehlikeye düşürdüğü veya müstehcen haber, yazı, fotoğraf ve yorumları kapsadığı tespit edilen yayının hükümlüye verilmez”²⁰⁶ hükmüne dayanmaktadır. Bu durum mahkuma verilecek yayınlarının idarenin insafına bırakılmasına neden olmaktadır. Farklı yorumlara neden olabilecek madde ile bazı kitap ve yayınlar rahatlıkla bir hapishaneye girebiliyorken bir diğerine girememektedir. Aynı kanun ve yönetmeliklerle yönetilen hapisanelerdeki bu tarz uygulamalar keyfiyetin varlığına işaret etmektedir. Özellikle sol/sosyalist basın yayın organlarının toplatma kararı olmadığı halde tutuklu/hükümlülere verilmediği yönünde çok sayıda yakınma

---

²⁰³ Bkz Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük, madde:87;1.

²⁰⁴ Bkz Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük, madde:87;2.

²⁰⁵ Bkz THİV, 2009 Türkiye İnsan Hakları Raporu, Çağdaş Hukukçular Derneğinin, F Tipi cezaevlerine ilişkin hazırladığı, 24 Ocak 2009’da açıkladığı raporu, İzmir Ceza ve Tutukevleri Bağımsız İzleme Grubu 2007 raporu.

²⁰⁶ Bkz Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük, madde:87;3

bulunmaktadır²⁰⁷. Cezaevi idareleri hakkında toplatma kararı bulunmayan ve cezaevi dışında serbestçe alınıp satılan süreli ve süresiz yayınlar mahkumlara verilmemekte, sayısız kitap, dergi ve gazete cezaevlerine “sakıncalı” olduğu gerekçesiyle sokulmamakta; bir şekilde bunlar içeri girdiyse de el konulmaktadır. İlaç rehberi *Vademecum*’un sakıncalı bulunması bunun sadece bir örneğidir. Tutukluların ve hükümlülerin spor yaparken boyunlarının altına koydukları gazeteler, gardiyanlarca “amaç dışı kullanılamaz” gerekçesiyle verilmemektedir.

Daha önceleri var olan 3 kitapla sınırlandırması kalkmış olması olumlu bir gelişmedir. Hükümlü, yeni bir kitap almak için, alacağı kitabın yerine, elinde bulunan kitaplardan birini vermek zorunda bırakılmaktadır. Ama mahkumların, kendilerine posta kanalıyla gönderilen kitap dergi ve gazetelerden çoğu zaman haberleri olmamaktadır. Ayrıca tutuklu ve hükümlülerin düşünsel ürünleri de sıkı bir denetime tâbi tutulmak ve çoğu zaman sansürlenmektedir. Tutuklu-hükümlülerin, hapisane içinde ürettikleri dergilerin dışarı çıkmasına izin verilmemektedir²⁰⁸. Böyle bir yaklaşım mahkumu ürettiğini paylaşma isteğinden mahrum bırakmaktadır. Günlük gelişmelerin karikatür diliyle anlatılması, ülke gündemiyle ilgili düşünce açıklaması niteliğinde olan bu üretimlerin dış dünyayla paylaşımına yasak konulmasının dış dünyayla iletişimin kesilmesinin bir başka çeşidi olduğu görülmelidir.

F Tipi cezaevinde yaşanan sorunlar ve uygulanan yasaklarla birebir karşılaşan, üç veya tek kişilik hücrelerde, ailesi, avukatı dışında görebileceği hiç kimse olmadan, izole edilmiş bir şekilde yaşayan tutuklu ve hükümlülere uygulanan

---

²⁰⁷ Bkz İzmir Ceza ve Tutukevleri Bağımsız İzleme Grubu 2006-2007 raporu,

²⁰⁸ Bkz Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi Cezaevi İzleme Komisyonu, F Tipi cezaevlerine ilişkin hazırladığı, Temmuz 2010 raporu.

yasaklar, erki kullananların keyfi bir uygulamasından kaynaklandığı gibi bu kısıtlamaların bazıları da kararnamelerle belirlenmiştir. Bu durum cezaevlerinde ‘ceza içinde cezaya’ dönüşen uygulamaların temelini oluşturmaktadır. Bu ceza içindeki cezanın kaynağı, cezaevi yöneticilerinin ‘hakim olma’ isteğidir. Bu istek sadece savcı gibi, müdür gibi yöneticilerde değil, cezaevinde görevli olan herkeste mevcuttur. İnfaz koruma memurundan, jandarma erine kadar hatta doktora, dışçıye, berbere, mutfaktaki aşçıya kadar herkeste, hakim olma isteği bulunmaktadır. Böylelikle devletin güvenlik güçlerince suç işledikleri gerekçesiyle yakalanan ve mahkemelerde hapis cezasına çarptırıldıktan sonra cezaevlerine konulan insanlar her gün tekrar tekrar cezalandırılmaktadır. Cezaevi çalışanları, mahkumun günlük yaşantısının her anında yeni bir ceza kesebilmektedir. Siyasi erk, bu yasakları ve yapılan muameleleri cezaevi hakimiyeti, cezaevi güvenliği gerekçeleriyle meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Burada gözden kaçırılan temel nokta, kapatan öznenin, cezaevi güvenliğini sağlamaktan ziyade, cezaevinde tutulan tutuklu ve hükümlülerin sosyal-psikolojik bütünlüğünü zedelememekle mükellef olması gerekliliğidir. Kapatılmaya dair uygulanan bu yasaklamalar bazen öyle bir hale gelmektedir ki gazetelere de yansıyan bir haberde olduğu gibi bisküviden yapılan bir pastaya el konulabilmekte, neden olarak da bisküvilerin amaçları dışında kullanıldıkları gösterilmektedir. Bu yaklaşım kapatma içinde bir kapatılma uygulamasıdır. Tutuklu ve hükümlülerin F Tipi cezaevlerinin mimari yapısından kaynaklı yaşadıkları izolasyon göz önünde bulundurulduğunda buna rağmen bu kadar kısıtlamanın yapılması, yaşanan yabancılaşmayı ve oluşan psikolojik sorunları arttırıcı bir neden olmaktadır. Bu bağlamda, siyasi erkin görevi, dört duvar arasına kapattığı insanlara ikinci bir ceza vermek değil, o kişilerin sorunlarını çözmektir.

Mehmet Bekaroğlu'nun belirttiği üzere siyasi erk için cezaevinde hükümlü ve tutuklunun her şeyi sorun olmaktadır. Bekaroğlu, “Hastaneye çıkarılması, hastaneye yatırılması, ameliyat olması, hatta tuvalete gitmesi sorun olmaktadır. Ameliyat olmuş bir tutuklu veya hükümlü elleri kelepçeli olarak yatağa bağlanmakta ve mahkum, hem maddi olarak hem de manevi olarak cezalandırılmaktadır. Ceza olarak onun hürriyetinin sınırlandırılması yetmemekte, tutuklu ve hükümlüyü öncelikle psikolojik olarak bitirmek istenmektedir”²⁰⁹ demektedir. Dolayısıyla tutuklu ve mahkumlar, F Tipi cezaevlerinde yalnızca bir kapatma durumu sonucu özgürlüklerinin kısıtlandığı bir süreç yaşamamaktadır; kapatılmanın koşullarından kaynaklı olarak kapatılan öznelerin fiziksel ve psikolojik bütünlükleri de ciddi hasarlar görmektedir. Ayrıca, suçlu da olsa, özgürlüğü elinden alınan insanların haklarını gözetmek, hem ahlaki, hem de vicdani bir zorunluluktur. Ceza infaz hukukunun temel mantalitesi, uluslararası sözleşmelerde de gözlenebileceği gibi, “özgürlüklerin yoksunluğu, hakların dokunulmazlığı” esasına dayanmaktadır²¹⁰. O nedenle, cezaevleri, tutulanlar açısından bir anlamda, ‘hakların asıl, özgürlüklerin askıda’ olduğu mekanlardır. ‘Evi’ ‘cezalı’ kılan, dışarıdaki özgürlüğe duyulan özlemin kendisidir. Fiziki şartlar kadar, zihniyet ve uygulama da bu çizgi üzerinde olmalıdır. Kaldı ki bu, cezaevindekiler için lüks değil, devletin yerine getirmesi zorunlu bir ödevidir.

DEĞERLENDİRME

İnsan toplumsal bir varlıktır. İnsanın birey olarak var oluşu, belirli bir toplumsal ortamla ilişkili dinamik bir süreçtir. Kişiliğinin zenginleşmesi, kendisi

---

²⁰⁹ Bkz Bekaroğlu Mehmet, ‘Türkiye’de Cezaevleri Sorunu’ isimli tebliği. (Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2000 Bildirileri, Türkiye İnsan Hakları Vakfı yayınları,s;230,2003

²¹⁰ İnsan hak ve özgürlüklerinin sözleşmelere konu olmaya başladığı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren cezaevleri de uluslararası topluluğun gündemine girmiş ve 1955 yılında BM Minimum Cezaevi Standart Kuralları oluşturulmuştur. Bunu, Avrupa Konseyi’nin Minimum Cezaevi Tretman Kuralları (1973) ve son olarak da Avrupa Cezaevi Kuralları (1987) izlemiştir.

dışındaki dünyayla alışverişine bağlıdır. İnsan ilişkileri, nesnelere, cisimler, renkler, sesler, daha bir dizi uyaranla ilişki, kişinin kendisini yeniden üretmesi için gerekli olan temel ihtiyaçlar dizgisini ifade eder. Hürriyeti bağlayıcı cezaların uygulanmaya başlamasıyla oluşturulan bir kurum olarak hapisane, kişinin kendisini yeniden üretmesi için gerekli olan bu uyaranlardan onu nispi olarak tecrit etme sistemidir. Bu tecridin uygulanış biçiminden kaynaklı olarak cezaevleri, insan hakları açısından en kırılabilir mekanlardır. Cezaevleri, bu kırılabilir yapılarından dolayı devlet egemenliğinin dışında, insan onuruna ve gelişimine engel teşkil etmeyecek hukuk eksenli ve şeffaf olmalıdır. Bunun için devlet, cezaevlerini evrensel hukuk normlarının öngördüğü biçimde düzenlemekle yükümlüdür. Bu nedenle, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de ceza infaz kurumları ile ilgili yakınma ve tartışmalar hiç eksik olmamıştır. Türkiye’de kapatılmanın tarihine bakıldığında cezaevlerinde, özellikle cezaevlerinin politikleşme süreciyle birlikte, mahkumlar tarafından birçok eylem yapılmıştır. Ancak yapılan eylemlerden kaynaklı, F Tipi cezaevlerini protesto etmek amacıyla başlatılan açlık grevleriyle birlikte cezaevlerinde başlayan krize benzer bir durum, bugüne kadar görülmedi. 20 Ekim 2000 tarihinden 22 Ocak 2007 tarihine kadar süren ölüm orucu eylemi, Adalet Bakanlığı tarafından 45/1 sayılı Genelge’nin yürürlüğe konulmasıyla sona erdi. Bu 7 yıl içerisinde ciddi bir insan hakları ihlali olan tecritte ve tecride karşı mücadelede 122 insan hayatını kaybetmiş, 600’e yakın insan da sakat kalmıştır. 122 kişinin öldüğü F Tipi cezaevleri krizi, başta sorunu çözmekle mükellef olan siyasi erk olmak üzere, medyadan sokaktaki insana kadar bir toplumun duyarsızlaşmasının en trajik örneklerinden biridir.

Devlet F tipi cezaevlerini, cezaevlerine hakim olamadığı gerekçesiyle inşa etti. Cezaevlerine hakim olamamasını ve dolayısıyla cezaevlerinde yaşanan problemlerin nedeni olarak koğuş sitemi mimarisini gerekçe gösterdi. Devlet, bu noktada koğuş sistemini, ciddi bir engel olarak görmektedir. Bakanlık koğuş sisteminin reddini “*asayiş, güvenlik zafiyeti nedeniyle; tünel kazma, firar etme, isyan çıkarma, rehin alma, haraç alma, koğuş ağalığı, kumar oynatma, sayım vermeme, aramalara engel olma, avukat görüşlerini, cezaevi idaresine veya doktora çıkmayı, aile ve akraba ziyaretlerini örgüt iznine tabi kılma, tutuklu ve hükümlüleri sorgulama, açlık grevine, ölüm orucuna, tecride veya ölüm dahil birtakım bedensel cezalara mahkum etme, koğuş kapılarını kapattırmama, hastane ve duruşmaya gitmeme, eğitim ve tretman çalışmalarını engelleme, dışarıya eylem talimatı verme, kurum görevlilerini rehin alma, yaralama, öldürme, koğuşlara yasadışı resim, pankart, ve afişler asma, koğuşlarda çeşitli suç eşyası bulundurma*” gibi faaliyetlerle karşılaşılmasına bağlayarak; bir yandan cezaevleri sorunundaki sorumluluğunu örtmeye, diğer yandan da mahkumlar üzerindeki devlet otoritesini meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bu meşrulaştırılma sürecinde kullanılan diğer bir söylem ise mahkumların daha insanca yaşaması ve kandırılmış bu kişilerin topluma kazandırılması için F Tipi cezaevlerini inşa ettikleri ve bu yüzden F Tipi cezaevlerine kapattıklarıdır. Bütün bu süreç içerisinde siyasi erk, kapatma yerlerine oda diyerek, odalarda bulunan çalışma masasını, televizyonu, tuvaleti, lavaboları ve bunlara harcanan paraları öne çıkartarak, devletin insancılığına, yüceliğine vurgu yapar. Ama mahkumların ve sivil toplum örgütlerinin hücre, siyasi erkin oda dediği bu yerlerin mimari yapısı, kullanılan yapı malzemeleri ve uygulanacak yeni tekniklerle

anlatılamaz. Bu anlamda F Tipi cezaevlerini mahkumların nasıl bir kapatılmaya maruz kaldıklarıyla değerlendirmek gerekmektedir.

F Tipi cezaevlerinde mahkumlar 1 ve 3 kişilik kapatma ünitelerinde kapatılmaktadır. Tek kişilik kapatma yerlerinde kalan tutuklu ve hükümlüler infaz koruma memurları haricinde kimseyi görememektedir. Bu kapatılma biçimi tutuklu ve hükümlünün diğer tutuklu ve hükümlülerden yalıtılmasıdır. Tek kişilik kapatma yerlerinde uygulanan durumun aynısı 3 kişilik kapatma yerleri için de geçerlidir. 3 kişilik kapatma yerlerindeki iletişim kendi aralarında sınırlıdır. Bu durum izolasyona dayalı mimari bir yapısı olan F Tipi cezaevlerinde mahkumların maruz kaldığı ilk tecrit olarak değerlendirilebilir. Tecridin ikinci boyutu da F Tipi cezaevlerinin yerleşim yerlerinden uzak yerlere inşa edilmesidir. F Tipi cezaevlerinin şehrin ve doğanın tüm gürültüsünden uzakta kurulmaları hayattan koparma amaçlıdır. Bu durum tutuklu ailelerinin ve avukatların kapatılmış kişilerle görüşmelerinin önünde büyük bir engel oluşturmakta, dört duvar arasına hapsedilmiş kişinin yaşadığı yalnızlığı bir kat daha arttırmaktadır. Dolayısıyla cezaevlerine hakim olmak için, koğu sistemine alternatif olarak geliştirilen F Tipi cezaevlerinin mimari yapısı ve buralara kapatılacak olanların siyasi mahkumlar olduğu düşünüldüğünde bunun basit bir kapatma biçimini aşarak bu insanları tecrit etmek üzerine kurulu olduğu tespit edilebilir. Siyasi erk, sivil toplum kuruluşları ve insan hakları örgütlerinin hücre olarak değerlendirdiği kapatma yerlerine, oda diyerek kişi ve küçük grup tecridini ortadan kaldırdığını düşünmektedir. Esasında siyasi erk bu uygulamanın tecrit, bir insan hakları ihlali olduğunu, TMY'nin 16. maddesini ortak alanların kullanılmasına imkan verecek şekilde değiştirmesiyle kabul edilmiştir. Yine açlık grevlerinin önemli nedeni olan, mahkumların can güvenliği ve işkence görme korkularının, Cezaevi

İzleme Kurulları'nın oluşturulmasını öngören yasanın çıkarılması ile haklı olduğu kabul edilmiştir. Ne var ki, TMY'nin 16. maddesinde ortak kullanım alanlarına çıkılmasının iyileştirme ve ıslah programlarına bağlanması ve Cezaevi İzleme Kurulları'nın memurlardan oluşturulması, sorunların devamına yol açmaktadır. Adalet Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulan 22 Ocak 2007 tarihli 45/1 sayılı Genelge ile F Tipi cezaevlerinde hükümlü ve tutuklular 10 kişiyi aşmayacak gruplar halinde açık görüş alanlarında veya diğer ortak yerlerdeki sosyal faaliyetler çerçevesinde haftada 10 saati aşmamak üzere sohbet amacıyla bir araya gelebilecekti. Bu süre daha önce 5 saat olarak uygulanıyordu. Bu uygulamadan hiçbir koşul aranmaksızın disiplin cezası alanlar da yararlanacak, hücre cezası olanlar yararlanamayacaktır. F Tipi cezaevlerindeki ölüm oruçlarının sona ermesine vesile olan, çıkarılması sürecinde dönemin Adalet Bakanı'nın, sohbet süresinin 20 saate çıkarılması sözü bir yana bu genelge, F Tipi cezaevlerinin çoğunda fiziki koşulların uygun olmadığı ve yeterli gardiyan kadrosunun olmadığı ifade edilerek uygulanmamaktadır. Dolayısıyla F Tipi cezaevlerindeki tek ve üç kişilik kapatma biçiminden kaynaklanan tecridin yumuşatılmasına ilişkin yapılan düzenlemeler, yayımlanan genelgeler problemi çözmeye yönelik olmaktan ziyade geçici çözümler üretip, var olan sorunları ertelemek üzerinedir. Ne F Tipi cezaevinin inşa sürecinde ne de sonra yapılan yasal düzenlemelerde baroların, sivil toplum kuruluşlarının, insan hakları derneklerinin görüşleri alınmıştır. Bu tutum da sorunların devamını ve kalıcı çözümler üretilmesini engellemektedir.

Türkiye'de cezaevleri konusunda planlama ve müzakere eksikliği de bulunmaktadır. Devlet hazır binalar dayatmadan önce, cezaevleri sorunu bir bütün olarak tartışmaya açılmadı; mevcut otoriteden bağımsız, alternatif fikir çevrelerinin,

sil toplum kuruluşlarının ve insan hakları örgütlerinin görüşleri değerlendirilmedi. F Tipi projesinin geliştirilmesi aşamasında, katılımcı bir planlama modeli uygulanmadı, projenin tamamlanmasından sonra kamuoyunun bilgilendirilmesi yoluna gidildi. Siyasi erk, F Tipi cezaevlerine karşı yapılan açlık grevleri sırasında, can güvenlikleri kendisinden sorumlu olan mahkumlara da karşı uzlaşmaz bir tutum sergiledi. Zaten F Tipi cezaevleri sistemine geçişte sancılı bir süreç yaşanmasının, F Tipi cezaevlerine karşı yapılan ölüm oruçlarında bu kadar çok mahkumun yaşamını yitirmesinin nedeni siyasi erkin bu yaklaşımında aranmalıdır. 19 Aralık 2000’de dört duvar arasında tutulan ve kaçma imkanı olmayan mahkumlara otomatik silahlarla, bomba ve menşei bilinmeyen yanıcı ve patlayıcı maddelerle operasyon düzenlendi. Siyasi erk resmi açıklamalarında, cezaevi operasyonları sırasında binlerce bomba ve mermi kullanıldığını söyledi. Sivil toplum kuruluşlarının, aydınların çözüm önerilerini görmezden gelip, devlet pazarlık yapmaz zihniyetiyle, operasyon gününe kadar hem toplumda kamuoyu oluşturmak hem de operasyon hazırlıklarının tamamlanması için zaman kazanmak niyetiyle bir takım görüşmeler yürüttü. Ortadaki bu tablo ve kamuoyuna yapılan açıklamalar, siyasal iktidarın bedeli her ne olursa olsun F Tipi cezaevi modelini hayata geçirmekte kararlı olduğunu, kendi deyimiyle cezaevlerindeki hakimiyeti sağlamak için çok daha fazla insanın ölümünü göze aldığını göstermektedir²¹¹.

Devletin siyasi mahkumlar üzerindeki hakimiyet algısı, onları ıslah etmek üzerine kuruludur. Siyasi mahkumu ıslah etmekle hedeflenen siyasallaşmış ve siyasal kimliğe sahip mahkuma, politik tavrına son vermeyi önermek, bunun için de onu

---

²¹¹ Daha önce de belirttiğimiz gibi dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, 32 kişinin yaşamıyla sonuçlanan operasyonda beklediklerinden az kişinin yaşamını yitirdiğini ve operasyonun başarıyla sonuçlandığını belirtmiştir.

baskı altında tutmaktır. Siyasi erk, koğuş sisteminin yapısından kaynaklı olarak mahkumların bir arada yaşamasından dolayı bunu başaramamıştır. Çözüm olarak mahkumları ayrı tutma, yalnız bırakma anlamına gelen F Tipi cezaevlerini yürürlüğe koymuştur. Burada ‘ayrı tutulan’, ‘yalnız bırakılan’; politik fikir ve tutumlarından dolayı bu hapishanelere kapatılanlar, kanunda ağır bir ceza yaptırımına tabi suç işlemiş olan/olduğu iddia edilen “tehlikeli” kişilerdir. Bu tür tutuklu ve hükümlüler ‘iyileşmesi gereken hastalar’ olarak sağaltma amacıyla F Tipi hapishanelere kapatılırlar. Bu hakimiyet algısı üzerine kurulan F Tipi cezaevleri kapatma biçimi siyasi erk için en uygundur. Bunun içindir ki siyasi erk, yaşamlarından sorumlu olduğu kapatılanlara karşı, Adli Tıp raporlarında da tespit edildiği üzere aşırı bir güç kullanarak ölümlerine neden olmakta, hiç bir sakınca görmemiştir. Daha önceki İçişleri Bakanlarından Mehmet Ağar, Hayata Dönüş Operasyonu ertesini yaptığı açıklamada, Başbakan Bülent Ecevit'i kutlayarak, büyük bir cesaret ve siyasi irade göstererek, Kıbrıs'ta nasıl neşteri vurduysa, burada da vurduğunu söyleyerek, bu olayda herkesin Ecevit'i destekleyip arkasında durması gerektiğini söylemektedir. Hatta 19 Aralık 2000 Cezaevleri Operasyonu sırasında görevde bulunan Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürü Ali Suat Ertosun, F Tipi cezaevlerine geçişteki başarılarından dolayı, 10 Mart 2004'te AKP hükümeti kararıyla ‘Devlet Üstün Hizmet Madalyası’ ile ödüllendirilmiştir. Bu da göstermektedir ki bu hakimiyet algısı, operasyon öncesi ve sonrası iktidarda bulunan bütün siyasi partilerin üzerinde uzlaştığı, siyasi mahkumların algılanma biçimini yansıtan bir devlet politikasıdır.

Şüphesiz ki yüksek güvenlikli hapishanelerde güvenlik önlemleri olacaktır. Ancak bu güvenlik önlemleri tutuklu ve hükümlülerin onurunu rencide edici bir biçimde olmamalıdır. Bu anlamda cezaevlerindeki devlet egemenliğini daha da

meşrulaştırmak için F Tipi cezaevlerine sahip çıkmak ne derece yanlışsa, koğuş sistemini savunmak da o derece yanlıştır. Yanlış karşı çıkmanın alternatifi, bir başka yanlışta ısrar olmamalıdır. Bugün uygulanan koğuş sistemi, ilkel ve suni bir toplumsallık modeliyken, bu haliyle F Tipi cezaevleri, insanın maddi ve manevi bütünlüğünü/gelişimini yok etmeye dönük modern tecrit odalarından oluşmaktadır. Koğuş sistemi hak ve özgürlüklerin bireysel kullanımına engel teşkil ederken, F Tipi kapatma sistemi, hak ve özgürlükleri kullanmak bir yana, bunların varlıklarını dahi tehdit eder bir yapılanmaya işaret etmektedir. Ciddi ve gerçekçi bir hukuki denetime tabi tutulmaksızın verilen keyfi disiplin cezaları, mektup yasakları, açık ve kapalı görüş yasakları, yayın, kitap yasakları, fiili görüşme engelleri vb ile yaşatılan, en temel hakların bile gasp edilmesi, tecridi ağırlaştırıcı bir rol üstlenmektedir. F Tipi cezaevlerinde sesini duyurabilmenin, kendini ifade edebilmenin tüm yolları kapatılmıştır. İktidar sahiplerince tecrit uygulamalarını gerekli ve mümkün kılan tretman uygulamasıdır. Tutuklu ve hükümlünün hakları, hapisane idaresinin istediği gibi bireyler olur ve talimatlara harfiyen uyarsa vardır. Yani her hak koşulludur. Bu koşullara uymaz ise tutuklu ve hükümlüyü yıllara varan açık ve kapalı görüş yasakları, mektup yasakları, telefon yasakları, sosyal alanları kullanmaktan mahrumiyet bekler. Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki F Tipi cezaevlerinde inşa edilen odalar veya hücreler temiz, düzenli ve sıhhi şartlara haiz olabilirler. Ancak bu odalar, hapsedilerek zaten hürriyeti kısıtlanmış olan mahkumun geceleyin ve tayin edilmiş saatlerde kalacağı veya yatacağı mekan olmaktan ziyade, kütüphane, spor sahası, salonlar, yemekhane gibi ortak yaşam alanlarından tecrit edilmiş olarak hemen hemen tüm zamanını geçireceği dar bir alan olarak tasarlanmıştır. Çünkü dayanılan infaz yasalarına göre tutuklu ve hükümlülerin aralarındaki tüm iletişimin

kesilmesi öngörülmektedir. Oysa insan bir robot değildir, sosyal bir varlıktır. Zaten çekeceği ceza nedeniyle birçok hürriyetinden mahrum olan bir insanı bir de sosyal ve en tabii insani haklarından tamamen mahrum etmeye kalktığınızda ortada sadece hürriyeti kısıtlanmış bir insan kalmaz, duygularını, bilincini, konuşma yeteneklerini kaybetme eşiğine getirilmiş bir varlık ortaya çıkar. Böyle bir hakimiyet anlayışı, tüm insani hasletleri sistematik baskı ve tecrit politikalarıyla dumura uğratılan mahkumu, her türlü depresyona, halüsinasyona ve zihinsel çöküşe maruz bıraktırmış, direncini kaybetmiş, düşünce yeteneği geriletilmiş, kendine yabancılaşmış bir canlı haline gelecektir.

SONUÇ

Siyasi mahkumluk kavramı ve buna bağlı olarak cezaevi politikası, devlet tarafından ÷lkedeki politik muhalefetin seyrine g÷re şekillendirilmektedir. Devletin ÷lkedeki politik muhalefetin seyrine g÷re cezaevleri politikası belirlemesi cezaevlerinin temel işlevi ile de örtüşmektedir. Cezaevleri devletin belirlediği sınırlar içerisinde kalmayıp, çizgi dışına çıkıldığında olacakların gösterildiği bir gözdağı aracıdır. Bu anlamda en önemli işlevini, vatandaşların-bireylerin devlete biat etmesi sürecinde üstlenmiştir. Cezaevleri politik muhalefetin sindirilmesi ve etkisizleştirilmesi sürecinde birçok girişimin denendiği kurumlar olmuştur. Türkiye’de cezaevleri bu anlamda birçok kritik dönemeçten geçmiştir.

Türkiye’de Cumhuriyet sonrası dönemdeki cezalandırma biçimleri ve cezaevleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun 1800’lerin ikinci yarısından itibaren şekillenen ceza kanunlarıyla bir süreklilik göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda, suçluyu salt cezalandırmaya ve suçunun bedelini ödetmeye yönelik ya da ıslaha yönelik olsun bir yere kapatma her zaman hapis olarak adlandırılmamakla birlikte; Osmanlı’da egemen olan ceza sistemi, bedene eza’ya dayanmaktaydı. Hapis/kapatılma cezası 1800’lerde toplum hayatına girmiştir. 1926 tarihli Ceza Kanunu’na kadar yürürlükte kalan 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu ve ondan önce 1840’ta kabul edilen Ceza Kanunu’nda bir yere kapatılmayla ilgili olan cezalar kürek, kalebentlik ve hapistir. Bu cezaların farklı uygulama biçimleri vardır; “kürek”, “prangabentlik”, “hapis” ve “kalebentlik” bir yere kapatılmayı ifade etmekle birlikte bunlar birbirlerinden farklı cezalardır. Osmanlı döneminde siyasi mahkumlar, ağırlıklı olarak sürgün ve hapis cezaları biçiminde cezalandırıldı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonraki dönemde Türkiye'de, mahpus damı olarak adlandırılan hapsedme, siyasal mahkumlar için de kullanılan, tercih edilen bir kapatma yöntemi oldu. Türkiye'de cezaları kesinleşen siyasal mahkumlar, Anadolu'nun çeşitli illerindeki hapisanelere gönderildiler. Bu yapılar, Anadolu'nun il ve ilçelerindeki, Osmanlı'dan kalma hapisanelerin restore edilerek veya ek binalar yapılarak kullanılmaya devam edilen kapatma yerleridir. Örneğin Osmanlı İmparatorluğunda sürgün yeri olarak kullanılan Sinop Kalesi yakın zamana kadar cezaevi olarak kullanılırken, 1890'da 350 kişilik olarak inşa edilen Diyarbakır Hapishanesi günümüzde 2 no'lu Diyarbakır Hapishanesi olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'deki ilk dönem hapisanelere kapatılanların genel bir profiline baktığımızda, mahkumların çoğu klasik sayılan toprak, namus, hırsızlık vb. davalardan dolayı yargılanan kişilerden oluşur. Yeni rejime uyum sağlayamayanların yargılandıkları siyasal davalara da rastlanmaktadır. Türkiye'de Cumhuriyet sonrası dönemde Anadolu'nun çeşitli illerindeki hapisanelere gönderilen siyasal mahkumlar sistematik bir baskı ile karşılaşmadılar. Cezaevlerindeki siyasal mahkumlar ilk yıllarda adli mahkumlarla birlikte kapatıldı. Siyasal mahkumlara, koşullarını kendi anlayışına göre bayraklar ve resimlerle süslemesine izin verildi. Bu durum devlet otoritesini sarsıyor diye sorun edilmedi. Buna gerekçe olarak o dönemde hapisanelere kapatılan siyasal suçluların tehlike olarak görülmemesidir. Bu dönemde siyasal mahkumların bir yerde kapatılması yeterli görülmekteydi. 12 Mart 1971 dönemine kadar, hapisanelere devletin, mahkumları kapatmak dışında özel anlam yüklemesinden, dolayısıyla da hapisanelerin siyasallaşmasından söz etmek zordur. Cezaevlerinde devletin, siyasal mahkumlarla ilgili henüz özel bir politikası, sistematik bir baskısı yoktur. Ama siyasal mahkumların polis sorgularında yoğun işkence

görmesi genel bir politika olarak her zaman vardır; fakat kullanılan yöntemler, 1940'lı yılların sonuna kadar daha çok Osmanlı imparatorluğu döneminden kalma kaba yöntemlerdir. Avrupa ve Amerika'da, kaba yöntemlerin yanı sıra ince yöntemler de geliştikçe bizim hayatımıza da girecektir. 1940'lı yılların sonu ile 1950'lerin başında bu alanda da batılılaşma sağlanacak, işkence aleti ve tekniği ithali buralardan yapılacaktır. Artık siyasi mahkumlar sorgulanma süreçlerinde, Osmanlı'dan kalma kaba yöntemlerin yanı sıra, modern sorgulama aletleri ve yöntemleriyle sorgulanmaya başlayacaktır. Devlet, kapatma pratiğini, sorgulama esnasında baskı ve kötü muamele üzerine kurarken, duruşmalar esnasında ve sonraki süreçte cezaevlerine kapattığı siyasi mahkumlara müdahale etmeme üzerine kurmuştur. Dolayısıyla siyasi erkin siyasi suça ilişkin önceden var olan bir kapatma pratiği yoktur. Bu tür suçlulara cezaevlerinde diğer suçlardan farklı bir kapatma biçimi uygulamamıştır. Hatta siyasi mahkumlar çoğu zaman kapatıldıkları cezaevlerinde cezaevi idaresi tarafından, kültür seviyeleri ve yaşayış biçimleri dolayısıyla saygıyla karşılanmışlardır. Siyasi erkin cezaevlerindeki siyasi mahkumları yalnızca bir mekan içinde kapatmaya dayalı bu yaklaşımı, 1970'lerde de devletin siyasi mahkumu tanımlama biçimi değişse de genel itibarıyla devam etti.

1960'lı yıllar Türkiye'de toplumsal muhalefetin gelişimi ve bu toplumsal muhalefetin gelişimine bağlı olarak muhalif kesimlerin sonraki yıllarda kitlesel olarak cezaevlerine kapatılması ile devletin genel zihniyet yapısında bir takım kırılmalar oldu. 60'lı yıllar boyunca dönüşen toplumsal ve politik yapı, sol hareketin özgül evrimi, 60'lı yılların muhalif hareketin Türkiye tarihinde kitlesel bir ölçekte güç kazandığı ilk dönem olmasını sağladı. Muhalif hareketi bastırma ve ortadan kaldırmaya yönelik tutuklama faaliyetinin geniş bir yaygınlık kazanması da ilk kez

70'li yıllarda gerçekleşti. 1960'lı yıllar boyunca serpilen ve geniş bir kamusalılık yaratmış olan sol hareketin, 70'li yılların başlarında eylemliliğini arttırması ve hareketin bir kanadının da gerilla mücadelesini benimsemesi iktidar odağında kırılmalar yarattı. 12 Mart 1971'de ordu komutanlarının Demirel hükümetini istifaya zorlayan muhtırası sonucu sıkıyönetim ilan edildi. 12 Mart dönemini izleyen günlerde, aydınlara ve yazarlara, öğretim üyelerine, sendikacılara, öğrenci hareketi aktivistlerine ve TİP üyelerine yönelik kitlesel tutuklama süreci başlatıldı. Sıkıyönetim Mahkemeleri'nce yargılanan dönemin tüm siyasi suçluları, davaları sonuçlanana kadar Askeri Cezaevleri'ne kapatıldı. İşte bütün bu kitlesel kapatılmalar devletin zihniyet yapısında muhalif kesime karşı varolan değişimi göstermektedir. 1970'lerdeki bu değişim sürecini diğer dönemlerden farklı kılan, devletin siyasi suçlu söyleminde önemli bir değişimin olmasıdır. Bu değişim önemli bir kırılma noktasıdır. Rejimin 70'li yılların başında siyasi suçlulara yönelik söylemi daha önceki yıllardan özellikle 50'li yıllardan farklı olmuştur. 1970'lere kadar, kapatılan muhalif kesimler toplumdan yeterince destek görmediklerinden bunlar devlet tarafından, özellikle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde, yeni düzene uyum sağlayamayan kişiler olarak sunularak SSCB'yle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Türkiye'de 1950'li yıllarda gerçekleşen tutuklamalar, Sovyet aleyhtarlığının soğuk savaş etkisiyle çok belirgin olduğu bir döneme tekabül etmekteydi. Bundan kaynaklı olarak siyasi suçlulara yönelik söylem 'dış mihraklar' saikından hareketle kuruldu. Dönemin siyasi suçluları, SSCB'yle ajanlık ilişkileri bağlamında değerlendiriliyor ve 'Moskof ajanı' olarak yaftalanıyordu. Artık yeni kurulan düzene uyum sağlama söylemi, yerini dış mihrak söylemine bırakmaktaydı. 60'lı yıllarda sol hareketin kitleselleşmesi ile siyasi mahkumlar iç düşman olarak

görölmeye başlandı. ‘Siyasi suçlular’ söylemi, onları, vatan ve devletin bütönlüğüne, cumhuriyete karşı eylemlilikler yapan ve militer mekanizmalar aracılığı ile mücadele edilmesi gereken anarşistler ve iç düşmanlar olarak kurgulamaktaydı. Bu bağlamda siyasi suçlular söylemi, onların ıslah edilerek dönüştürölmesine ve ‘topluma kazandırılmasına’ dair bir vurgudan ziyade dışlayıcı ve tecrit edici bir perspektiften kuruldu. Bu perspektif özellikle 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte cezaevlerinde yaşanmaya başlanacak yeni bir sürecin söylemsel olarak arka planını oluşturdu. Oluşturulan bu yeni, dışlayıcı ve tecrit edici söyleme rağmen 1970’li yıllar, siyasi tutuklular açısından sorgulama süreçlerinde uygulanan sistematik baskılar dışında, hapishanelerde ciddi sorunların yaşandığı yıllar değildir. Cezaevlerinde siyasi mahkumları yıpratmaya, sindirmeye, pasifize etmeye yönelik sistematik saldırılar yoktu. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi cezaevlerinde içeride kurulan, yeniden üretilen ve devletin yeniden üretilene engel olmadığı bir yaşam bulunmaktaydı. Bu süreçte hapishaneler devletin de gündeminde olmadığı gibi bu noktada da devletin fazla bir tecrübesi yoktu.

80’li yıllar cezaevlerinde, kapatanların, siyasi suçluluğu nasıl algıladıkları ve siyasi suçlulara karşı şiddete dayalı kapatma tekniklerinin kullanılması bağlamında daha önceki dönemlerden bir kopuşu ve kırılma noktasını gösterir. Toplu kapatılmaların yaşandığı 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası cezaevleri pratiği yönünden önemli bir dönemeç yaşanmıştır. 12 Eylül askeri darbesinin hemen öncesi ve sonrasında, hapishaneler, ciddi bir sorun olarak devletin gündemine gelmeye başladı. Milli Güvenlik Kurumu’nun doğrudan hakimiyeti altındaki cezaevleri, hem askeri hem de askeri disiplinin hüküm sürdüğü mekanlar olarak topyekun saldırıların hedefi oldular. Bu dönemde devletin, siyasi mahkumları, “düşman konsepti”

çerçevesinde değerlendirmesi cezaevlerinin bu dönüşümünde önemli bir etkidir. Yeni oluşturulan söylemde siyasi mahkum, hasımdır, düşmandır. Devlet, siyasi suçlu olarak kabul etmediği bu düşmanı terörist olarak nitelendirir. Siyasi erk bu biçimde değerlendirdiği siyasi mahkumluk konseptini tamamlayan, siyasi mahkumları “ıslah etme”, “rehabilitate etme” çabalarına girişti. Darbe yönetimi, siyasi suçluları eğitilmesi (ehlileştirilmesi), tedavi edilmesi gereken, hasta mahkumlar olarak gördü. Yönetim, iyileştirme ve eğitim çalışmaları (tretman) ile hükümlüde, yasalara saygılı olarak yaşama düşüncesi ve duygusunun yerleşmesini, ailesine ve topluma karşı kişisel ve toplumsal sorumluluk duygusunun gelişmesini, hükümlünün normal yaşama uyması ile topluma yeniden kazandırılmasını amaçladığını dillendirdi. Siyasi erk bu saikle, siyasi mahkumlara askeri marşlar ezberleterek mahkumları askeri disiplin içinde yürüttü, zorla istiklal marşı söyledi, Atatürk’ün Nutuk’unu okuttu ve din dersleri verdi. Bu bağlamda 12 Eylül’le birlikte oluşan zihniyet, hapishaneyi, bizatihi bir ceza olmanın ötesinde, keyfi ve hudutsuz baskı pratiklerinin deneneceği bir mekan olarak görmekte; ıslahatı ve rehabilitasyonu insan onurunu çiğneyen gaddarca bir burun sürtme eziyeti olarak anlamaktadır. Siyasi mahkumların kapatıldığı cezaevleri, devletin kendi iktidarına hiçbir şekilde karşı konulmasını istemediği ve mutlak egemenliğini kabul ettirmek için insan haklarına aykırı her türlü uygulamayı yapabildiği kurumlar durumundadır. Dolayısıyla yönetim, siyasi suçlulara karşı terörist ve anarşist tanımlamasına uygun düşen, siyasi mahkumun bedeninin, cezanın bir nesnesi olduğu bir kapatma pratiği sergiler. Bu dönemde, bir tehdit ve yaptırım aracı olarak kullanılan tretman uygulamaları ile birlikte dayatılan fiziki şiddet ve cezalandırmalar yoluyla mahkumların politik kişiliklerine hatta ruhlarına, beyinlerine saldırarak, mahkumları sindirmeye, kişiliksizleştirmeye yönelik stratejilerin

uygulandığı bir süreç yaşandı. Siyasi erkin cezaevlerindeki bu uygulamaları, siyasi mahkumların cezaevlerinde daha önceki dönemlerden farklı bir pratik sergilemesine neden oldu. Daha sonraki yıllarda siyasi mahkumların cezaevlerinde bir direnme ve hak arama aracı olarak kullanacağı kendini yakma, açlık grevleri ve ölüm oruçları eylemlilikleri gerçekleştirildi. Siyasi erk, siyasi mahkumların cezaevlerindeki uygulamalara yönelik toplu direnişleri karşısında, siyasi erkin tretman adını verdiği, mahkumları düşüncelerinden vazgeçirmeye dayanan uygulamalarında başarı sağlayamadı. Fiziksel ve psikolojik şiddet dozajının had safhada uygulandığı cezaevlerinde, 1980 darbe yönetiminin, devlet yönetimini sivillere devretmesiyle birlikte görece bir rahatlama yaşandı. Cezaevlerinde belli aralıklarla rahatlama dönemleri yaşansa da, kapatılan erkin, ne kapatma söyleminde ne de mantığında bir değişiklik oldu.

1980'lerle başlayan yeni kapatılma pratiği ve bu pratiğin meşruiyetini sağlayan söylem 1990'larda, siyasi mahkumlara karşı kullanılan söylemin ve kapatılma biçiminin temelini oluşturacaktır. Siyasi erk'in tretmanla hedeflediği amaçlar ve bu amaçların gerçekleşmesi için kullanılan yöntemler, siyasi mahkumların birlikte direnmeleriyle başarılı olamadı. Bunun nedeni olarak da kullanılan yöntemlerin yanlışlığından çok cezaevlerine hakim olamamak şeklinde tanımlandı. 80'lerden miras alınan düşman ve terörist yaklaşımına bir de 'hakimiyet' eklendi. Daha önceki dönemde uygulamalar düşman terörist söylemiyle meşrulaşırken, 1990'larda cezaevlerinde yaşanan her olayda kullanılacak, 'cezaevleri teröristlerin elinde, biz hakim değiliz!' söylemi geliştirildi. Bunun nedeni olarak siyasi mahkumların kapatıldıkları yerlerin yani koğuş sisteminin mimari yapısı gösterildi. Siyasi erkin, cezaevlerine bu hakimiyet anlayışı, 1980'lere damgasını

vuran siyasi mahkumlara yaklaşımın ve cezaevleri uygulamalarının bir yansımasıdır. Özellikle 1980 sonrası dönemde, siyasi mahkumların kapatıldığı cezaevleri, devletin kendi iktidarına hiçbir şekilde karşı konulmasını istemediği ve mutlak egemenliğini kabul ettirmek için insan haklarına aykırı her türlü uygulamayı yapabildiği kurumlar durumundadır. Buna göre; cezaevleri, hukukun yerine devletin hakimiyeti altında olmalıdır ve böyle olması halinde sorun kendiliğinden aşılmış olacaktır. Oysa, Türkiye'nin cezaevleri sorunu tam da bu noktada başlamaktadır. Çünkü siyasi erk, siyasi mahkumlara karşı, hukuk devleti olma gereğine uygun bir şekilde hareket etmedi. Cezaevlerinde, evrensel hukuk ilkeleri yerine, mevcut sistemin egemenliği anlayışı temel alındı. Bu bağlamda, cezaevleri sorunu, jandarma/gardiyan güvenliğinin daha da attırılması suretiyle, "terörle mücadele"nin, cezaevleri içinde de etkin bir şekilde yürütülmesi olarak görülmektedir. Bu nedenle içeridekilere "suç işlemiş insanlar" tarzında yaklaşmak yerine; bu insanlara sadece 'suçlu' ya da suçun niteliğine göre ve çoğu zaman düşmanca 'terörist', 'hırsız', 'cani', 'katil' vs. tavrı gösterilmektedir. Bu kapatılanlar hiçbir hakkın taşıyıcısı olarak görülmemektedir. Politik hükümlüyü, varlığına yönelen bir tehdit olarak değerlendirir. Bu nedenle de hukuksal ilkelerle değil, siyasi saiklerle hareket eder. Nitekim geçmiş tarihlerde cezaevi görevlileri, devletin bu konudaki egemenliğini ispatlamak için, kanlı müdahalelerde bulunmaktan çekinmemişlerdir. 1996 yılı Diyarbakır E Tipi ve 1999 Ankara Ulucanlar Cezaevlerindeki operasyonlar, ilk anda akla gelen, iki egemenlik girişimi olarak tazeliğini korumaktadır.

12 Eylül dönemi boyunca, toplumu hizaya getirmek isteyenlerin vardığı her yeni aşama, cezaevlerinin mimari yapılarındaki köklü değişimle de ifadesini buldu. Yer yer dayanışma ve direnme eğilimleri kırılrsa da, ne içerideki haberleşmenin

önünü kesebilmişler ne de tutukluların birlikte hareket etmelerini engelleyebilmişlerdi. Devlet bu kapatma yerlerinin, terör örgütlerinin eğitim kampı olarak kullanıldığını söyleyerek, yeni alternatif bir sistem için kamuoyu yaratmaya başladı. Bu başarısızlık yeni arayışları doğurdu ve yeni hapishaneler inşa edilmeye başlandı. İşte bu köklü değişimin son halkası, F Tipi diye adlandırılan yüksek güvenli hapishaneleridir. F Tipi cezaevleri, 12 Eylül uygulamalarıyla açık bir devamlılık ilişkisi içindedir. Ancak fark şuradadır; bu saldırı, 12 Eylül döneminden çıkartılan bütün dersler ışığında yenilenmiş, ek metotlarla beslenmiş, güçlendirilmiştir. 12 Eylül'ün başaramadığını başarmak amacı vardır. F Tipi cezaevi modeliyle devlet, bu işi daha sistemli ve sorunsuz bir şekilde yapma düşüncesindedir. Modern cihaz, yöntem ve politikalarla desteklenmektedir. Bu uygulamalar son derece Avrupalı uygulamalar olarak sunulmaktadır. Burada amaçlanan; daha az devlet egemenliğinden, daha çoğuna geçmektir. Sorunun “egemenlik” sorunu olduğu gündeme dahi gelmemektedir. Siyasi erk ve benzeri şekilde düşünenler cezaevlerinde tretman uygulaması yapılamamasının nedeni olarak koğuş sistemine dayalı, ev teknolojisine göre yapılmış çağdışı cezaevi mimarisin göstermektedir. Bu ifadeler, cezaevlerini insanların depolandığı yerler, oradaki sorunları da sade güvenlik ve otoriteyi tesis etme meselesi olarak gören bir anlayışın ürünüdür. Bu bağlamda tretman uygulamaları ise, mahkumu ıslah etmeye ve denetim altında tutmaya yönelik ama mimari koşullar izin vermediği için bir türlü gerçekleştirilemeyen yaptırımlar olarak değerlendirilmektedir. Cezaevlerindeki devlet egemenliğini daha da meşrulaştırmak için F Tipi cezaevlerine sahip çıkmak ne derece yanlışsa, koğuş sistemini savunmak da o derece yanlıştır. Tamamen toplulukçu bir tarzı ifade eden koğuş sistemi gerçekten özel alana yer bırakmaması nedeniyle savunulabilir bir

sistem değildir. Koğuş sisteminin neden olduğu sorunlar herkes tarafından bilinmekte ve kabul edilmektedir. Ancak bu tür suçluların birbiriyle irtibatını kesip, onları, tek ya da üç kişilik yaşam yerlerinde tutmak çağdaş infazın gereklerine de aykırıdır. Şimdiki halleriyle F Tipleri tecrit hedeflidir, toplu bulunabilecek mekanlar ve zamanlar çok sınırlıdır. Koğuş sistemi, ilkel ve suni bir toplumsallık modeliyken, F Tipleri, insanın maddi ve manevi bütünlüğünü/gelişimini yok etmeye dönük modern tecrit odalarından oluşmaktadır. Koğuş sistemi hak ve özgürlüklerin bireysel kullanımına engel teşkil ederken, F Tipi cezaevleri hak ve özgürlükleri kullanmak bir yana, bu hakların varlıklarını dahi tehdit eder bir yapılanmaya işaret etmektedir. Dolayısıyla yanlış karşı çıkmanın alternatifi, bir başka yanlışta ısrar olmamalıdır.

Toplumsal bir varlık olan insanın birey olarak var oluşu, belirli bir toplumsal ortamla ilişkili dinamik bir süreçtir. Bireyi bu toplumsal ilişkiler ağında nesnel ortamından kopararak onu yalnızlaştırmak, varoluşuna yönelik bir saldırıdır. Tek başına hapisane zaten bu amaca yönelik kurgulanmıştır. Kişinin zenginleşmesi, kendisi dışındaki dünyayla alışverişine bağlıdır. İnsan ilişkileri, nesnel, cisimler, renkler, sesler, daha bir dizi uyaranla ilişki, kişinin kendisini yeniden üretmesi için gerekli olan temel ihtiyaçlar dizisinin ifade eder. Kurum olarak hapisane, kişinin kendisini yeniden üretmesi için gerekli olan bu uyaranlardan onu nispi olarak tecrit etme sistemidir. Kent dışına inşa elden tek tip, insanı ezen devasa labirent binalar, tek renk egemenliği, demirler, zincirler, tek tip kıyafetler, tek tip saç sakal tıraşı, tek tip konuşma tarzı. Her şeyin ötesinde bireye onun bir hiç olduğunu hissettirmeye çalışan büyük bir bürokratik aygıt. Kişinin böyle bir istilaya karşı kendisini savunabilmesinin bir yolu, kendisini hala toplumsal bir varlık olarak hissetmesidir. İnsan ilişkileri, dayanışma bu toplumsal varlığın devamını sağlar. F Tipi cezaevleri

bu zemini ortadan kaldırarak ikinci bir tecridi oluşturur. Kişiyi mutlak bir yalnızlık, kimsesizlik duygusuna sürükler. Bu bağlamda F Tipi cezaevleri, siyasal sitemin, siyasal yönetim modelinin kendisi de muhalif olan kesimleri hem tretman yoluyla iyileştirmek hem tecrit etmek (toplumdan ve kendisinden tecrit etmek) hem de başkalaştırmak için uyguladığı bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca tutuklu/hükümlülerin konulacağı birimlerin ‘kötü muamele’ uygulamasını getirmesi, ortak yaşam alanlarının kullanım koşullarının ‘aşağılayıcı ve insanlık dışı muameleyi’ oluşturması, mahkumlarda ciddi sağlık sorunlarına neden olması sonucunda, F Tipi cezaevi uygulamasının, mahkeme tarafından verilmiş bir cezanın yanında ek bir ceza öngördüğü görülmektedir.

Sonuç olarak bütün problemin kaynağı sistem muhaliflerine ve cezaevlerine konan siyasi mahkumlara siyasi erkin bakış açısından oluşmaktadır. Muhalifler zaman içerisinde ajan, hasta, düşman ve terörist olarak nitelendirilerek bu tanımlamalara uygun olarak cezaevlerinde muamele görmüşlerdir. Cezaevlerine kapatma mantığı, kapatılan siyasi mahkumların, siyasal rejime uygun davranan bireylerin sahip olduğu haklara artık sahip olmadıkları, dolayısıyla iyi davranılmayı hak etmedikleri anlayışı üzerine kurulmuştur. Cezaevlerinde tek belirleyici güç olan devlet, cezaevlerini evrensel hukuk normlarının öngördüğü biçimde düzenlememiştir. Devlet hazır binalar dayatmadan önce, cezaevleri sorununu bir bütün olarak tartışmaya açmamış, mevcut otoriteden bağımsız alternatif fikir çevrelerinin görüşlerine değer vermemiştir. Siyasi mahkumların barındırıldığı cezaevlerinde yaşanan sorunlar, sadece bir güvenlik sorunu olmadığı gibi, tutuklu ve hükümlülerin itaatsizliğinden ve taleplerinden de kaynaklanmamaktadır. Sorunun diğer yönleri; cezaevinden cezaevine değişen, kişilerin inisiyatifine bırakılmış kötü

yönetimlerin yanı sıra sadece güvenliğe endekslenerek, genelge ve protokollerle hak kısıtlamaları getiren siyasi erk düzenlemeleridir. Bu sorunların giderilebilmesi amacıyla, bakanlık ve cezaevi görevlilerinin dışında, sivil toplum kuruluşlarının da işleyişe destek olması gerekmektedir. Bu noktada; cezaevlerinin yönetimi kişisel inisiyatiflere bırakılmamalı, bir yönetim standardı oluşturulmalıdır. Cezaevlerinde haklar ve yükümlülükler getiren tüm düzenlemeler insan haklarını temel alan yasa ve tüzüklerle yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Atilla Akar, *Eski Tüfek Sosyalistler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

Altaylı Fatih, 'Bu Nasıl Ana', *Hürriyet Gazetesi*, 21 Aralık 2000.

Argun Fevzi, *Cezaevinde İnsan Olmak*, İnsan Hakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, 1990.

Başkent Üniversitesi, *İnfaz Hukuku Sorunları Sempozyumu*, Başkent Yayınları, Ankara, 2001.

Bayraktar Köksal, *Siyasal Suç*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982.

Belli Mihri, *İnsanlar Tanıdım Cilt 2*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1983.

Bekaroğlu Mehmet, 'Türkiye'de Cezaevleri Sorunu', *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2000 Bildirileri*, Türkiye İnsan Hakları Vakfı yayınları, Ankara, 2003.

Bercavi A. Faik, *Nazım'la 1933-1938 Yılları*, Adam Yayınları, İstanbul, 1995.

Beşe Ertan, *Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002.

Bilbaşar Serpil, "Hapishaneden Cezaevine", *Birikim Dergisi*, Sayı 136, Ağustos 2000.

Bora Tanıl, Hapishane Rejimi: Bir "Seri Katil" Zihniyeti, *Birikim Dergisi*, S. 136, Ağustos 2000.

Bora Tanıl, Hapishane Operasyonu Ve Medya, *2001 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, Buluş Matbaacılık, Ankara, 2002.

Cherif M. Bassiouni, “A Policy-Oriented Inquiry into the Different Forms and Manifestations of International Terrorism”, *Legal Responses to International Terrorism: U. S. Procedural Aspects*, Ed. By. M. Cherif Bassiouni, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 1988.

Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi, 10.04.1999 – 31.03.2001 Cezaevleri Çalışma Komisyonu Raporu.

Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi Cezaevi İzleme Komisyonu, Temmuz 2010 F Tipi Cezaevlerine İlişkin Hazırladığı Raporu.

Çölaşan Emin, ‘İlginç Rastlantılar’, *Hürriyet Gazetesi*, 20 Aralık 2000

Çölaşan Emin, ‘İnsan Hakları’, *Hürriyet Gazetesi*, 21 Aralık 2000.

Diyarbakır Barosu, Alıkonulma Yerlerinin İzlenmesi: Bir Uygulama Kılavuzu, İşkenceyi Önleme Derneği; Diyarbakır Barosu Herkes İçin Adalet Projesi Yayını.

Ertosun Ali Suat, *T.C. Adalet Bakanlığı, 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu (21–22 Ocak 200)*, Yayın İşleri Başkanlığı, Ankara, 2001.

Foucault Michel, *Büyük Kapatılma*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

Foucault Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2000.

Grant Wardlaw, *Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures*, Second Edition, Cambridge University Press, 1989.

Hassan Ümit, *Siyasi Suç Kavramı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XXVI, S. 1, 1971.

Hikmet Nazım, *Bursa Cezaevinden Va-Nu'lara Mektuplar*, Cem Yayınları, İstanbul, 1993.

Hikmet Nazım, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*, Adam Yayınları, İstanbul, 1995.

Hikmet Nazım, *Piraye'ye Mektuplar*, Adam Yayınları, İstanbul, 1998.

Hürriyet Gazetesi, 'Ulucanlar Beka gibi' Haberi, 28 Eylül 1999.

Hürriyet Gazetesi, 'Bu da L(açka) Tipi Cezaevi' Haberi, 10 Aralık 2000.

Hürriyet Gazetesi, 'Emriniz Olur' Haberi, 11 Aralık 2000.

Hürriyet Gazetesi, Lider Talimatı; "Bir Arkadaş Kendini Yaksın" Haberi, 20 Aralık 2000.

Hürriyet Gazetesi, 'Teröristler Kaleşnikofla Ateş Açtı' Haberi, 20 Aralık 2000.

Hürriyet Gazetesi, 'Benden Bile Sağlamlar' Haberi, 21 Aralık 2000.

Hürriyet Gazetesi, 'Hekimlerin Müdahale İkilemi' Haberi, 21 Aralık 2000.

Hürriyet Gazetesi, 'Müdahale Etmeyen Hekime Soruşturma Açılacak' Haberi, 22 Aralık 2000.

Hürriyet Gazetesi, 'Ölüm Orucu Klinik Bulgularla Sabit' Haberi, 22 Aralık 2000.

Hürriyet Gazetesi, 'Sorumluluğu hekime atan, neyi gizliyor?' Haberi, 22 Aralık 2000.

İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi Cezaevi Komisyonu, 03.07.2002 İç Anadolu Bölgesi Haziran Ayı Cezaevi Raporu.

İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi Cezaevi Komisyonu, 2002 Yılı İç Anadolu Bölgesi Ağırlıklı Cezaevleri Raporu, Ankara, 2003.

İnsan Hakları Derneği, 16.07.2000 Tarihinde Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesine (CPT) Sunulan Rapor.

İnsan Hakları İzleme Komitesi (HRW), “Türkiye Cezaevlerinde Küçük Grup İzolasyonu: Önlenebilir Felaket”, 24 Mayıs 2000 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine gönderdiği rapor.

İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Cezaevi Çalışma Grubu, 16 Haziran 2000 tarihli İzmit - Kocaeli F Tipi Hapishaneleri Gözlem Raporu.

İzmir Barosu İnsan Hakları Hukuku ve Hukuk Araştırmaları Merkezi, F Tipi Cezaevlerinin Ceza İnfaz Hukuku Açısından Değerlendirmesi, Egetan Basım, İzmir, 2001.

İzmir Barosu Cezaevleri İzleme Grubu Avukatları, 02.08.2001 – 27.08.2001 Tarihli Arasındaki Cezaevi Raporu.

İzmir Ceza ve Tutukevleri Bağımsız İzleme Grubu, 2006–2007 Tarihli Cezaevi Raporu,

Kadir A., *1938 Harbokulu Olayı ve Nazım Hikmet*, Can Yayınları, İstanbul, 2009

Karabey Hüseyin, *Sessiz Ölüm*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

Korcan Kerim, *Harbiye Kazanı*, E Yayınları, İstanbul, 1989.

Koşan Ümit, *Sessiz Ölüm*, Belge Yayınları, İstanbul, 2000.

Kurnaz Selami, *Tecrit*, Boran Yayınevi, İstanbul, 2005.

Kutlu Haşim, *12 Eylül'ün Cezaevleri*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989.

Mavioğlu Ertuğrul, *Bir 12 Eylül Hesaplaşması1 Asılmayıp Beslenenler*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008.

Mazlum Der İstanbul Şubesi, F Tipi Cezaevleri İlgili 20 Aralık 2002 Günü
Açıklanan Raporu.

Millet Kate, *Zulüm Politikaları*, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Milliyet Gazetesi, 'İşte Hayata Dönüş Katliamı' Haberi, 30 06 2001.

Nokta Dergisi, Bir İşkenceci Polisin İtirafı, no.4, 2 Şubat 1986.

Nokta Dergisi, Bir İşkenceci Polisin İtirafı 2, no.5, 9 Şubat 1986.

Özkan Neyyire, *Cezaevi... Cezaevi...*, Onur Yayınları, İstanbul, 1986.

Radikal Gazetesi, 'Ölüm Orucunda Restleşme' Haberi, 20 05 2001.

Radikal Gazetesi, 'Hekimlik Kazandı' Haberi, 12 06 2001.

Radikal Gazetesi, 'Erin Ölümü Meçhul' Haberi, 01 07 2001.

Radikal Gazetesi, 'Cehennemden Bir Tanık' Haberi, 02 07 2001.

Radikal Gazetesi, 'Gerçeğe Dönüş' Haberi, 02 07 2001.

Radikal Gazetesi, 'Mahkumlar Ateş Etti Demişlerdi' Haberi, 02 07 2001.

Radikal Gazetesi, 'İşte Böyle Öldüler' Haberi, 03 07 2001.

Radikal Gazetesi, 'Resmi Yalanlar' Haberi, 04 07 2001.

Radikal Gazetesi, 'Sivil Toplumdan Çağrı; Derhal Soruşturma' Haberi, 05 07 2001.

Radikal Gazetesi, 'Tartışmayı Sürdürmek Anlamsız' Haberi, 06 07 2001.

Radikal Gazetesi, 'Suç Vardı Diyen Suçlu Çıktı' Haberi, 20 08 2001.

Radikal Gazetesi, 'Yine Türk Tipi Sansür' Haberi, 20 08 2001

Radikal Gazetesi, 'Otopsideki Gerçek' Haberi, 27 08 2001.

Radikal Gazetesi, ‘Uzman; Mermi Kesin Öldürür’ Haberi, 27 08 2001.

Radikal Gazetesi, ‘Radikal Suç İşlemedi’ Haberi, 18 09 2001.

Rose David, *Guantanamo*, 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2005.

Rosencof Mauricio, Huidobro Fernandez, *Duvardaki Sarmaşık Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1993.

Sarioğlu Esra, 12 Mart: Cezaevlerinde Tutuklu Kadınlar, <http://site.mynet.com/phonix/17/12.pdf>

Sayılgan Aclan, *Türkiye’de Sol Hareketler (1871–1973)*, Otağ Yayınları, İstanbul, 1976.

Selçuk İlhan, *Ziverbey Köşkü*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1988.

Sertel Sabiha, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987.

Süreyya Şevket, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999.

Taşdemir Murat, Türkiye’de Cezaevi, *Birikim Dergisi*, S. 5, İstanbul, 1989.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, *Soruşturma, Kovuşturma, Yargılama, Ceza ve İnfazı Batman Raporu 1998 ve 2000*, TBMM Basımevi, Ankara, 2000.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, *26 Eylül 1999 Ulucanlar Cezaevi Raporu*, TBMM Basımevi, Ankara, 2000.

T.C. Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, T.C. Adalet Bakanlığı, *21 Yüzyıla Gिरerken Cezaların İnfazı Sempozyumu (21–22 Ocak 200)*, Yayın İşleri Başkanlığı, Ankara, 2001.

T.C. Adalet Bakanlığı, *Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Mevzuatı*, Açık Cezaevi Matbaası, Ankara, 2001.

T.C. Adalet Bakanlığı, Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük, No: 20/03/2006 - 2006/10218.

T.C. Adalet Bakanlığı, *21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu (21-22 Ocak 200)*, Yayın işleri başkanlığı, Ankara, 2001.

T.C. Adalet Bakanlığı, 09.01.2002 Tarihli Üç Kapı Üç Kilit Projesi İle İlgili Açıklama Metni.

T.C. Adalet Bakanlığı Ceza Ve Tevkifhaneleri Genel Müdürlüğü, F Tipi Kapalı Cezaevleri İle İlgili Bilgi Notu, Aralık 2000.

Tunçay Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar*, Cilt1, BDS Yayınları, İstanbul, 1991.

Tunçay Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar*, Cilt2, BDS Yayınları, İstanbul, 1992.

Türker, Melda; İnfaz Hukuku, *Türkiye Barolar Birliği Ceza Ve Tutukevleri Paneli*, 25.10. 1999, TTB yayınları No.5, s.26

Türkiye Barolar Birliği, ‘Ceza ve Tutukevleri İle İlgili Araştırma Raporu’,TBB Yayın No: 3.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2000 Bildirileri*, Buluş Matbaacılık, Ankara, 2003.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2001 Bildirileri*, Buluş Matbaacılık, Ankara,2005.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *1995 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, Pelin Matbaacılık, Ankara,1997.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *1996 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, Pelin Matbaacılık, Ankara, 1998.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *1999 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, Buluş Matbaacılık, Ankara, 2002.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *2000 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, Buluş Matbaacılık, Ankara, 2003.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *2001 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, Buluş Matbaacılık, Ankara, 2003.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *2001 Tedavi Ve Rehabilitasyon Merkezi Raporu*, Buluş Matbaacılık, Ankara, 2002.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *2002 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, Buluş Matbaacılık, Ankara, 2003.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *2003 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, Buluş Matbaacılık, Ankara, 2004.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *2004 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, Buluş Matbaacılık, Ankara, 2005.

Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği, 16.06.2000 Tarihli Kocaeli – Kandıra F Tipi Cezaevi İncelemesi Raporu.

Türk Tabipler Birliği, F Tipi Cezaevlerine İlişkin 16.06.2000 Kocaeli - Kandıra F Tipi Cezaevi İncelemesi Raporu.

Türk Tabipleri Birliği, Tekirdağ F Tipi Cezaevi 28.12.2006 Ziyaret Raporu.

Uluslararası Ceza Reformu, *Standartları İşler Kılmak Uluslararası Ceza Reformu*,
Çev. Orhan Cengiz Karadeniz, bg Yayınları, İstanbul, 2001

Ülsever Cüneyt, 'Cezaevi Operasyonlarında Hükümeti Destekliyorum', *Hürriyet
Gazetesi*, 21 Aralık 2000.

Üsterci Coşkun, "Bir Cezaevi Sorunu Olarak Tretman Uygulamaları", *Türkiye İnsan
Hakları Hareketi Konferansı 2000 Bildirileri*, THIV, Ankara, 2003.

ÖZET

Can, Barış, Türkiye’de Siyasi Mahkumların Kapatılması ve F Tipi Cezaevleri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Alev Özkazanç, 213 s.

Siyasi suçun ne olduğu ve siyasi suçlunun nasıl kapatılması gerektiği halen üzerinde bir mutabakata varılamamış tartışmalı bir konudur. Siyasi mahkumluk kavramı ve buna bağlı olarak cezaevi politikası, devlet tarafından ülkedeki politik muhalefetin seyrine göre şekillendirilmektedir. Devletin ülkedeki politik muhalefetin seyrine göre cezaevleri politikası belirlemesi cezaevlerinin temel işlevi ile de örtüşmektedir. Cezaevleri, devletin belirlediği sınırlar içerisinde kalmayıp, çizgi dışına çıktığında olacakların gösterildiği bir gözdağı aracıdır. Cezaevleri politik muhalefetin sindirilmesi ve etkisizleştirilmesi sürecinde birçok girişimin denendiği kurumlar olmuştur.

Tezimizde, Türkiye’de tarihsel olarak siyasi suçlu tanımı değiştiği, siyasi mahkumlara nasıl davranıldığını, siyasi mahkumların nasıl kapatıldığını, siyasi mahkumların son kapatılma yeri olan F Tipi cezaevlerinin ne getirdiğini ve bu haliyle F Tipi cezaevlerinin cezaevleri sorununa çözüm sağlayıp sağlayamadığı belirlenmeye çalışıldı. Bu bağlamda Türkiye’de siyasi suçluyu tanımlamaya bağlı olarak siyasi suçluya yapılan muamele ve kapatma pratiği değişikliğe uğramaktadır. Devletin siyasi suç rejim için tehlike olarak görmediği dönemlerde, siyasi suçlular cezaevlerinde yaşamlarını rahatça sürdürmektedir. Devlette siyasi suç rejim için tehlikeli olmaya başladığı algısının yerleşmesiyle birlikte, siyasi suçlunun cezaevlerindeki yaşamı zorlaşmakta hatta varoluşu tehlikeye girebilmektedir. Türkiye’de siyasi suçluyu kapatma politikası iktidara gelen siyasi partilerden bağımsız, süreklilik arz eden bir devlet politikasıdır. Siyasi suç algılamasının bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasi mahkumların kapatılma yeri F Tipi cezaevlerinin tehlikeli sonuçlarına işaret edilmektedir. Bu haliyle F Tipi cezaevlerinin bir çözüm olmadığını, siyasi mahkumları yalnızlaştırdığını ve politik kişiliklerine zarar verdiğinin altı çizilmektedir.

Anahtar Kelimeler: F Tipi Cezaevi, Siyasal Mahkum, Siyasi Kapatılma

ABSTRACT

Can, Barış, The Closure of Political Prisoners, and F Type Prisons in Turkey, Master's Thesis, Advisor: Assoc. Prof. Alev Özkazanç, 213 p.

The definition of political crime and how political criminals need to be closed are still controversial issues. The concept of being political prisoner and consequently prison policy are shaped by state according to the course of the country's political opposition. State's determination of prison policy according to the course of the country's political opposition is consistent with the basic function of prisons. The prison is a device of intimidation that shows what is going to happen when it is gone out of bounds that set by the state. Prison is an institution that many initiatives has been tested in the process of suppression and deactivation of political opposition.

In our thesis, it has been tried to identify that, as the definition of the political criminal has changed in Turkey historically, how political prisoners were treated, how political prisoners were closed, what F type prisons brought as the prisoners' recent place of being closed and whether F type prisons, currently, brought a solution to the prison problem or did not. In this sense, the treatment made to political criminal and practice of closure, depending upon the definition of the political criminal in Turkey, are changing. Political prisoners live inside prisons smoothly in the periods when state has not seen political crime as a threat against the regime. Political criminal's life in prison become harder, even its existence can be in danger along with perception of the political crime in the eyes of the state is rooted as a threat against regime. The policy of the closure of political criminal in Turkey is independent from political parties in power. It is permanent policy of the state. It is pointed out that the F type prisons' dangerous consequences which emerge as a result of perception of political crime, as the political criminals' place of being closed. It is emphasized that F type prisons are not a solution. It isolates political criminals and harms their politic identities.

Key Words: F Type Prison, Political Prisoner, Political Closure